

ΑΓΓΕΛΟΣ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΜΑΣ ΠΟΡΕΙΑΣ

Μαρτυρίες για το παρελθόν
και σκέψεις για το μέλλον

ΑΓΓΕΛΟΣ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΜΑΣ ΠΟΡΕΙΑΣ

Μαρτυρίες για το παρελθόν
και σκέψεις για το μέλλον

 ΜΙΝΩΑΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Η οδύσσεια της ευρωπαϊκής μας πορείας.

Μαρτυρίες για το παρελθόν και σκέψεις για το μέλλον

Copyright © Άγγελος Ζαχαρόπουλος

και εκδόσεις Μίνωας, 2011

Το φωτογραφικό υλικό προέρχεται
από το προσωπικό αρχείο του συγγραφέα.

Παραγωγή: ΜΙΝΩΑΣ Α.Ε.Ε.

1η έκδοση: Μάιος 2011

Επιμέλεια κειμένου: Δημήτρης Καραδήμας

Φωτογραφία εξωφύλλου: Ευάγγελος Αναγνωστόπουλος

Σχεδιασμός εξωφύλλου – Σελιδοποίηση: Ιάκωβος Ψαρίδης

Copyright © για την παρούσα έκδοση:

Εκδόσεις ΜΙΝΩΑΣ

Τ.Θ. 504 88, 141 10 Ν. Ηράκλειο, ΑΘΗΝΑ

τηλ.: 210 27 11 222 – fax: 210 27 76 818

www.minoas.gr • e-mail: info@minoas.gr

ISBN 978-960-481-629-3

Με την ευγενική χορηγία
του Ιδρύματος Λάτση

Κοινοφελές Ίδρυμα
Ιωάννη Σ. Λάτση

Αφιερώνεται

στη σύντροφο της ζωής μου Πέρσα,
χάρης στη διαρκή και γενναιόδωρη στήριξη της οποίας
πέτυχα ό,τι πέτυχα
στους άξιους συνεργάτες μου
των ενταξιακών διαπραγματεύσεων, που με ενθουσιασμό
και θυσίες έδωσαν τον καλύτερο εαυτό τους
εκείνη την αξέχαστη περίοδο.

Ευχαριστίες

Στο Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής».
Στον εκδοτικό οίκο Μίνωας, που με εμπιστεύθηκε για
δεύτερη φορά. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον εκδότη
Γιάννη Κωνστανταρόπουλο και τη σύζυγό του Ζωή.
Στον Δημήτρη Καραδήμα, για την επιμέλεια του κειμένου.
Στον φωτογράφο Ευάγγελο Αναγνωστόπουλο, για την προμήθεια πολύτιμου φωτογραφικού υλικού.
Στον αδερφό μου Γιώργο, ο οποίος με ενθάρρυνε
και με στήριξε στη συγγραφική μου προσπάθεια.
Στην κόρη μου Ειρήνη, χωρίς τη βοήθεια της οποίας
δεν θα μπορούσα να γράψω αυτό το βιβλίο
στην ηλεκτρονική εποχή μας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η διεθνής χρηματοοικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2007 στις ΗΠΑ και στη Δυτική Ευρώπη σύντομα μετατράπηκε σε παγκόσμια και στη συνέχεια εξελίχτηκε σε δημοσιονομική κρίση των χωρών της περιφέρειας της Ευρωζώνης, με πρώτη την Ελλάδα.

Το επίκεντρο λοιπόν της προσοχής μας, των σκέψεων και συζητήσεών μας εδώ και αρκετό καιρό είναι αυτή η εξελισσόμενη οικονομική κρίση.

Τι μας επιφυλάσσει το μέλλον; Ποιες είναι οι προοπτικές της ελληνικής οικονομίας; Υπάρχουν αξιόπιστες προτάσεις για έξοδο από την κρίση; Και βέβαια ποια είναι τα αίτια που την προκάλεσαν; Οφείλεται μήπως στον στρεβλό χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ), που είχε ως αποτέλεσμα να εντείνει τις διαφορές στην ανταγωνιστικότητα μεταξύ των μελών της Ευρωζώνης, μεταξύ κέντρου και περιφέρειας;

Η ιστορία, οι προηγούμενες εμπειρίες, τα λάθη και οι επιτυχίες μας μπορούν να συμβάλουν στην κατανόηση των σημερινών προβλημάτων και να μας καθοδηγήσουν στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους.

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα καθόρισε τη μορφή και τις συνθήκες μέσα στις οποίες εξακολουθούμε να ζούμε μέχρι σήμερα. Είναι λοιπόν αναμενόμενο να κινεί το ενδιαφέρον για μελετητές και αναγνώστες της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Παρά την πλούσια εκδοτική παραγωγή των τελευταίων ετών, τα γεγονότα, οι πρωταγωνιστές, η ιδεολογία και η στρατηγική, οι οικονομικές πτυχές και η ανθρώπινη εμπειρία διατηρούν αμείωτο το ενδιαφέρον για έρευνες και πληροφορίες που εμπλουτίζουν τη γνώση μας για τα γεγονότα και την περίοδο που ήταν καθοριστική για τη χώρα μας.

Πολλοί ερευνητές έχουν αποτυπώσει, αναλύσει και περιγράψει τα γεγονότα με σημαντικές μελέτες για ολόκληρη την περίοδο ή επιμέρους διαστάσεις της.

Το παρασκήνιο ιδιαίτερα των συζητήσεων για την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ, όπως το αφηγείται ένας από τους διαπραγματευτές και συντελεστές των γεγονότων που άλλαξαν την πορεία της χώρας είναι εξαιρετικά διδακτικό και χρήσιμο.

Ο ρόλος του Κωνσταντίνου Καραμανλή, οι παρεμβάσεις και οι συνομιλίες του με τους Ευρωπαίους ηγέτες, οι οποίοι αρχικά ήταν εναντίον της ελληνικής υποψηφιότητας. Οι πολιτικοί ελιγμοί του Ανδρέα Παπανδρέου πριν και μετά τις εκλογές του 1981, και οι σχέσεις του μετά την ανάληψη της εξουσίας με τον τότε Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κ. Καραμανλή. Ανέκδοτα περιστατικά, συγκρούσεις και διαφωνίες, οδηγίες, στοιχεία και πληροφορίες, καθώς και στιγμές αγωνίας και έντασης, όπως από την καθοριστική τελευταία νύχτα των διαπραγματεύσεων, αποκαλύπτει εμπεριστατωμένα ο συγγραφέας.

Μας ανοίγει διάπλατα την αυλαία της ευρωπαϊκής πολιτικής και διπλωματικής σκηνής καταγράφοντας τις δραστηριότητες και πρωτοβουλίες των πρωταγωνιστών και μας δίνει την ευκαιρία, μετά από τόσες δεκαετίες, να παρακολουθήσουμε τις κινήσεις τους και γενικά τα τεκταινόμενα στο χρονικό διάστημα όχι μόνο της διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων αλλά και πριν και μετά από αυτές. Μια ιστορική δηλαδή περίοδο εξαιρετικά σημαντική, μια περίοδο που συνεχίζει να μας αποκαλύπτεται

στις λεπτομέρειες της από την εξαιρετική αυτή αφήγηση.

Η πολιτική σύνδεση της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα αποτέλεσε έναν από τους κύριους άξονες της πολιτικής στρατηγικής που ακολούθησε ο Κ. Καραμανλής από το 1958. Η Ευρώπη ήταν εκείνη την εποχή υπό ανοικοδόμηση και, χάρη στις μεγάλες προσωπικότητες που ηγούνται στη Γαλλία και στη Γερμανία, απέπνεε ένα αίσθημα αισιοδοξίας για το μέλλον. Ο Καραμανλής είχε προβλέψει ότι η ευρωπαϊκή προοπτική ήταν ο μόνος δρόμος για τη χώρα. Ο λόγος που επέμεινε για την ένταξη στην ΕΟΚ ήταν η εξασφάλιση πολιτικής και οικονομικής ισορροπίας και ενίσχυσης της χώρας.

Πρώτα από όλα, η συμμετοχή στην Κοινότητα θα βοηθούσε το ελληνικό κράτος στη σταθεροποίηση του δημοκρατικού του πολιτεύματος και των θεσμών του. Επιπλέον η Ελλάδα είχε ανάγκη εισαγωγής επενδυτικών κεφαλαίων και μόνο μέσω της σύνδεσης με την κοινή «αγορά των έξι» θα μπορούσε να επιτευχθεί ο στόχος αυτός. Ήταν αναμενόμενο ότι η Κοινότητα, που έδινε έμφαση στις έννοιες της αλληλεγγύης, της συνοχής και της ισόρροπης ανάπτυξης, θα στήριζε τις προσπάθειες του ελληνικού κράτους για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη της οικονομίας και της κοινωνίας του, πράγμα που συνέβη μέσω των Ολοκληρωμένων Μεσογειακών Προγραμμάτων και των ΚΠΣ. Επιπλέον, η Ελλάδα θέλησε μέσα από τη συμμετοχή της στην Κοινότητα να ενισχύσει τη θέση της έναντι της Τουρκίας, η οποία αποτελούσε τη μεγαλύτερη απειλή, μετά μάλιστα την εισβολή και κατάληψη του βόρειου εδάφους της Κύπρου. Επιθυμούσε τέλος την περαιτέρω ανεξαρτητοποίησή της στο διεθνές και περιφερειακό σύστημα, καθώς και την ενεργό συμμετοχή της στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Η πρώτη προσπάθεια σύνδεσης της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα πραγματοποιήθηκε με την υποβολή της αίτησης για σύνδεση το 1959, και έτσι η Ελλάδα αποτέλεσε το πρώτο κράτος που υπέγραψε Συμφωνία Σύνδεσης με την ΕΟΚ το 1961, η οποία προέβλεπε την πλήρη ένταξη της χώρας το 1984.

Η εγκαθίδρυση της δικτατορίας στην Ελλάδα το 1967 ανάγκασε την Ευρωπαϊκή Κοινότητα να διακόψει τις διαδικασίες της ένταξης. Μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, ο Κ. Καραμανλής υπέβαλε επισήμως αίτηση ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ το 1975. Η αίτηση για πλήρη ένταξη και έναρξη των διαπραγματεύσεων έγινε δεκτή από το Συμβούλιο Υπουργών της ΕΟΚ ένα χρόνο μετά.

Την 1η Ιανουαρίου 1981, η Ελλάδα γίνεται το 10ο μέλος της ΕΟΚ. Πρόκειται για μια καθοριστική ημέρα για τη σύγχρονη ελληνική ιστορία. Τότε ξεκίνησε για τη χώρα μια δύσκολη περίοδος, καθώς οι ελληνικές προσπάθειες πέρασαν από πολλά στάδια αβεβαιότητας και αμφιβολιών. Παράλληλα όμως η περίοδος μετά το 1981 ανέδειξε και τις δυνατότητες της Ελλάδας να προχωρεί μπροστά, όταν υπάρχουν κατάλληλες πολιτικές συνθήκες και όραμα.

Με την υπογραφή της Συνθήκης Προσχώρησης άρχισε για την Ελλάδα μια μακρόχρονη και επίπονη διαδικασία προσαρμογής στις κοινοτικές διαδικασίες, σε ένα νέο περιβάλλον, με μεγάλες οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές προκλήσεις, αλλά και πολλές προσδοκίες. Προς αυτή την κατεύθυνση η χώρα έπρεπε να επιλύσει τα διαρθρωτικά προβλήματα που αποτελούσαν τροχοπέδη στην επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης και να ξεπεράσει πολλά από τα εμπόδια που υπονόμευαν το μέλλον της.

Η τότε ΕΟΚ, όπως επιβεβαιώνει ο συγγραφέας, εξέφρασε το δισταγμό της απέναντι στην ένταξη της

Ελλάδας επικαλούμενη μια σειρά από προβλήματα, όπως η σχέση της χώρας με την Τουρκία, η κακή οικονομική κατάσταση και η παράλληλη υποβολή αίτησης ένταξης της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Τελικά, ύστερα από σκληρές διαπραγματεύσεις δέχτηκε την πλήρη και ισότιμη ένταξή μας στην Κοινότητα.

Η εμπειρία της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση χαρακτηρίζεται από μια σειρά θεαματικών αλλαγών προς όφελος της χώρας. Η ελληνική οικονομία και η χώρα συνολικά σημείωσαν αλματώδη πρόοδο, με αποκορύφωμα, όπως θεωρήθηκε τότε, την ένταξη στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και την καθιέρωση του ευρώ ως επισήμου νομίσματος. Παράλληλα, σημειώθηκε γενική άνοδος του βιοτικού επιπέδου, που είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του εισοδήματος και του ΑΕΠ.

Ένας συνοπτικός απολογισμός της παρουσίας της Ελλάδας στην Ε.Ε. μέχρι την κρίση δημιουργεί την κοινή πεποίθηση ότι η ένταξη της χώρας ωφέλησε τόσο την Ένωση όσο και την ίδια. Η ισορροπία αυτή διαταράχθηκε και προβλήματα δημιουργήθηκαν από την αδυναμία της Ελλάδας και των άλλων περιφερειακών κρατών να ανταγωνισθούν τις κεντρικές χώρες, πέραν των άλλων λόγων, κυρίως εξαιτίας των περιορισμών και ατελειών της ενιαίας νομισματικής πολιτικής. Κατεγράφησαν έτσι τεράστια ελλείμματα στα ισοζύγια τρεχουσών πληρωμών της περιφέρειας με αντίστοιχα κέρδη, πλεονάσματα του κέντρου.

Ο Άγγελος Ζαχαρόπουλος προσφέρει ένα σημαντικό ανάγνωσμα-μαρτυρία. Ένα βιβλίο με δυναμική, με νέα άγνωστα στοιχεία και εκτιμήσεις, πτυχές, πληροφορίες, απαραίτητο για τους επαγγελματίες και ερασιτέχνες μελετητές της σύγχρονης Ελλάδας.

Το βιβλίο του όμως είναι ενδιαφέρον και για έναν πρόσθετο λόγο: τονίζει, πάντα με χιούμορ, την επίδραση που είχε το τυχαίο και το ασήμαντο στην πορεία των διαπραγματεύσεων.

Οι ιστορικοί γράφουν εκ των υστέρων. Έχουν την τάση να θεωρούν ότι ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα πρέπει να απορρέει από κάποιον σκοπό που μπορεί να εξακριβωθεί. Οι πολιτικοί υποθάλπουν αυτή την εσφαλμένη αντίληψη ισχυριζόμενοι ή υπαινισσόμενοι συνήθως στα απομνημονεύματά τους ότι όσα συνέβησαν ήταν πράγματι αυτά τα οποία επεδίωκαν να συμβούν.

Αλλά αυτοί που έχουν παρακολουθήσει την ιστορία σε εξέλιξη και έχουν συμβάλει σε αυτήν, όπως ένας δημόσιος λειτουργός για αρκετές δεκαετίες, έχουν μάθει πόσο σημαντική είναι η επιρροή στις αποφάσεις και στις εξελίξεις του απροσχεδιαστού και απρόβλεπτου, του επιφανειακού και επιπόλαιου, του τυχαίου και του αυτοσχέδιου. Γνωρίζουν ότι η μοίρα των ανθρώπων και των εθνών πολύ συχνά καθορίζεται από την τύχη, την αδυσώπητη σειρά συμπτώσεων, και από την ανοησία, τις αδυναμίες, τις παραξενιές και ιδιοτροπίες των ισχυρών της στιγμής.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΔΗΜΑΣ

Αντιπρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας,
πρώην Υπουργός, πρώην Επίτροπος της Ε.Ε.

Η πρώτη πεντηκονταετία του 20ού αιώνα υπήρξε η πιο αιματηρή, η πιο καταστρεπτική στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία. Αιτία: οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι με πρωταγωνιστές τους σημαντικότερους σημερινούς εταίρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Γαλλία, Γερμανία, Αγγλία, Ιταλία. Οι πόλεμοι αυτοί ήταν που προβλημάτισαν τους εμπνευστές της ευρωπαϊκής ιδέας. Έτσι, μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Γάλλος Υπουργός Εξωτερικών Ρομπέρ Σουμάν, ενστερνιζόμενος την ιδέα του συμπατριώτη του Ζαν Μονέ για μια Ενωμένη Ευρώπη, χωρίς πολέμους, προέβη στην περίφημη διακήρυξη της 9.5.1950. Ήταν η αρχή της δημιουργίας πρώτα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) και στη συνέχεια της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) των έξι ιδρυτικών χωρών (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο). Με διαδοχικές διευρύνσεις και με ανάλογη προσαρμογή της Ιδρυτικής Συνθήκης, φθάσαμε στη σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) των 27 χωρών μελών. Η Ευρώπη, χάρις στην ειρήνη, την ασφάλεια και τους θεσμούς της Ε.Ε., γνώρισε μια πρωτοφανή ευημερία. Αν η ευημερία αυτή απειλείται εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, δεν φταίει βέβαια η Ε.Ε.. Αντιθέτως, χάρις στην ύπαρξή της και στην αρχή της αλληλεγγύης που τη διέπει, δεν αφήνονται στην τύχη τους τα πιο ευάλωτα μέλη της.

Η χώρα μας, μέσα στην πρώτη πεντηκονταετία του 20ού αιώνα, γνώρισε δύο δεκαετίες πολέμων, με εμπλοκή και στους δύο παγκοσμίους. Πρόκειται για τις ταραγμένες δεκαετίες 1912-1922 και 1940-1950.

Η δεκαετία 1912-1922 οδήγησε στην απελευθέρωση σημαντικών ελληνικών εδαφών, που είχε ως αποτέλεσμα η χώρα να λάβει τη σημερινή γεωγραφική της μορφή. Οδήγησε όμως και σε μια τραγωδία, εκείνη του ξεριζωμού πάνω από ενός εκατομμυρίου Ελλήνων της Μικράς Ασίας, που βρήκαν καταφύγιο στη μητέρα πατρίδα. Έτσι, η φτωχή και ρημαγμένη, ύστερα από έναν δεκαετή πόλεμο, Ελλάδα των πέντε εκατομμυρίων κατοίκων δέχτηκε και αποκατέστησε τους κατατρεγμένους αδελφούς οι οποίοι αντιστοιχούσαν σε έναν πρόσφυγα για κάθε τέσσερις ντόπιους. Έχω την εντύπωση ότι οι νεότεροι Έλληνες δεν έχουμε κατανοήσει και εκτιμήσει στην πραγματική του διάσταση αυτόν τον ηράκλειο άθλο. Τον έχει κατανοήσει, εκτιμήσει και παρουσιάσει με απaráμιλλη δεξιότητα ο Αμερικανός διπλωμάτης και πρόεδρος της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων Χένρυ Μοργκεντάου. Στο βιβλίο του *Η αποστολή μου στην Αθήνα* μιλάει για «επικό εγχείρημα» και αποδίδει μυθικές διαστάσεις στους πρωτεργάτες της αποκατάστασης των προσφύγων. Ιδιαίτερα επικό χαρακτηρίζει το εγχείρημα της αγροτικής αποκατάστασης των προσφύγων στη Μακεδονία, κάτω από άκρως δυσμενείς συνθήκες (έλη, ελονοσία, φυματίωση κλπ.). Για τον πρωταγωνιστή αυτού του «επικού εγχειρήματος», τον νεαρό τότε γεωπόνο Ιωάννη Καραμάνο, γράφει ότι υπήρξε «μια μορφή αστραποβόλα, ένας γεννημένος ηγέτης ανθρώπων». Και συνεχίζει: «Υπό τη διεύθυνση του Καραμάνου, μέσα σε πέντε χρόνια, ενενήντα χιλιάδες οικογένειες εγκαταστάθηκαν σε αγροκτήματα στη Μακεδονία, έλαβαν καταλύματα, ζώα και σπόρους και ξεκίνησαν μια νέα ζωή, ώστε να είναι αυτάρκεις». Ο άθλος αυτός αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του τι μπορεί να πετύχει η φυλή μας, όταν βρεθεί σε ανάγκη.

Όσο για τη δεκαετία 1940-1950, εκείνη σημάδεψε τη χώρα μας με πόλεμο εναντίον των δύο χωρών του Άξονα, της Ιταλίας και της Γερμανίας, με τριπλή κατοχή Ιταλίας-Γερμανίας-Βουλγαρίας, με μια θυελλώδη Αντίσταση και με έναν καταστρεπτικό εμφύλιο πόλεμο.

Η διακήρυξη του Σουμάν το 1950 βρήκε μια Ελλάδα ερειπωμένη και χωρίς πλήρη αποκατάσταση της ειρήνης, της ασφάλειας και της δημοκρατίας. Πράγματι, τα αντιδημοκρατικά μέτρα που είχαν θεσπιστεί κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου εξακολουθούσαν να ισχύουν. Ο Ζαχαριάδης, «με το όπλο παρά πόδα», απειλούσε να επανέλθει με τις χιλιάδες των ανταρτών του, οι οποίοι είχαν καταφύγει στο παραπέτασμα, και έστελνε κλιμάκια στελεχών να οργανώσουν τον παράνομο μηχανισμό, ενόψει του «τρίτου γύρου».

Στη δεκαετία του 1950 είχε προκύψει το δίλημμα αν η χώρα μας θα έπρεπε να προσεγγίσει την ΕΟΚ ή την ΕΖΕΣ. Την ΕΖΕΣ (Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών) την είχε δημιουργήσει η Αγγλία για αντιπερισπασμό προς την ΕΟΚ. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, όταν έγινε Πρωθυπουργός το 1956, επέλεξε ανεπιφύλακτα την ΕΟΚ. Είχε επισημάνει την πολιτική διάσταση της ΕΟΚ, ενώ η ΕΖΕΣ είχε καθαρώς οικονομικό-εμπορικό χαρακτήρα. Η εξέλιξη τον δικαίωσε αφού μία μία οι χώρες της ΕΖΕΣ ζήτησαν καταφύγιο στην ΕΟΚ. Μόλις λοιπόν τέθηκε σε ισχύ η Συνθήκη για τη δημιουργία της ΕΟΚ, υπέβαλε αίτηση σύνδεσης, με πρόβλεψη, τελικά, την ένταξη. Δεν στερείται πολιτικής σημασίας το γεγονός ότι η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα που συνήψε συμφωνία με την ΕΟΚ, όταν η τελευταία δεν είχε ακόμη εδραιωθεί στη συνείδηση των Ευρωπαίων. Ήταν μια ψήφος εμπιστοσύνης προς την ΕΟΚ, την οποία ανταγωνιζόταν η ΕΖΕΣ. Η λειτουργία της Συμφωνίας Σύνδεσης πάγωσε με την επιβολή της απριλιανής δικτατορίας. Με την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, ο Καραμανλής, αντί να επιδιώξει την επαναλειτουργία της Συμφωνίας Σύνδεσης, υπέβαλε αίτηση ένταξης. Η αίτηση της Ελλάδας για την ένταξη βρήκε την ΕΟΚ των 9 να υφίσταται βαριές τις συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης της δεκαετίας του 1970. Αυτό κατέστησε πιο δύσκολες τις διαπραγματεύσεις μας.

Από την άλλη μεριά, η Κοινή Αγροτική Πολιτική, σε μια Κοινότητα με το κέντρο βάρους τοποθετημένο σαφώς προς βορρά, είχε διαμορφωθεί στα μέτρα των βορείων ηπειρωτικών προϊόντων. Πράγματι, η στήριξη των προϊόντων αυτών ήταν πολύ πιο ισχυρή σε σύγκριση με τη στήριξη των νοτίων μεσογειακών προϊόντων, πράγμα το οποίο είχε προκαλέσει τη μόνιμη δυσαρέσκεια των γεωργών του ιταλικού και του γαλλικού Νότου. Η προοπτική ένταξης τριών μεσογειακών χωρών με ανταγωνιστικά προϊόντα μετέβαλε τη δυσαρέσκεια σε οργή και προκάλεσε πολύ ζωηρές αντιδράσεις. Έδωσε έτσι την αφορμή να προβληθεί η επίμονη απαίτηση των νοτίων περιοχών της Κοινότητας για μια αναμόρφωση των κοινοτικών κανονισμών που αφορούσαν τα μεσογειακά προϊόντα, ώστε να επιτευχθεί αποτελεσματικότερη στήριξη. Και τούτο ζητούσαν να γίνει πριν ενταχθεί η Ελλάδα, πράγμα που θα οδηγούσε σε σοβαρή καθυστέρηση της ένταξής μας και στην ομαδοποίηση των διαπραγματεύσεων με Ισπανία και Πορτογαλία. Αυτή την ομαδοποίηση, την οποία ζητούσαν επίμονα οι Κοινοτικοί, θέλαμε να την αποφύγουμε πάση θυσία, διότι προβλέπαμε ότι θα είχε για μας δυσμενέστερες συνέπειες. Οι εξελίξεις δικαίωσαν απολύτως τις προβλέψεις μας και τις σκληρές προσπάθειες που χρειάστηκαν, ώστε:

Πρώτον, η ένταξή μας να γίνει πριν πραγματοποιηθεί η αναμόρφωση των κανονισμών που αφορούσαν τα μεσογειακά προϊόντα.

Δεύτερον, να αποφύγουμε τελικά την ομαδοποίηση των διαπραγματεύσεων με εκείνες της Ισπανίας και της Πορτογαλίας.

Οι δύο αυτές ρυθμίσεις αποτέλεσαν τα κρίσιμα επιτεύγματά μας. Όταν αυτά εξασφαλίσθηκαν, οι διαπραγματεύσεις πήραν γρήγορο ρυθμό, για να καταλήξουν στην υπογραφή της Πράξης Προσχώρησης τον Μάιο του 1979.

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι οι νότιες περιοχές της Γαλλίας και της Ιταλίας δεν περιορίσθηκαν μόνο στην ενίσχυση των μεσογειακών τους προϊόντων, αλλά απαίτησαν την κοινοτική στήριξη και για ενίσχυση των υποδομών τους. Η πίεση προς αυτή την κατεύθυνση είχε ως αποτέλεσμα τη θέσπιση των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ), από τα οποία επωφελήθηκε και η Ελλάδα, χάρις στην έγκαιρη ένταξή της. Οι διεκδικήσεις των νοτίων περιοχών της Γαλλίας και της Ιταλίας, χωρίς να επιβραδύνουν τελικά τις διαπραγματεύσεις μας, αποδείχθηκαν ευεργετικές για μας, γιατί:

- έγινε, με τη συμμετοχή μας και προς όφελός μας, η σημαντική βελτίωση της στήριξης των μεσογειακών προϊόντων.

- έγινε, επίσης, με τη συμμετοχή μας και προς όφελός μας, η θέσπιση των ΜΟΠ.

Η Ισπανία και η Πορτογαλία δεν συμμετείχαν, ούτε στο ένα ούτε στο άλλο, αφού η ένταξή τους πραγματοποιήθηκε πέντε χρόνια μετά τη δική μας. Έτσι, έμειναν έξω και από τα ΜΟΠ.

Η κατάληξη των διαπραγματεύσεων και το περιεχόμενο της Πράξης Προσχώρησης σχολιάστηκαν ως σημαντική ελληνική επιτυχία από τον έγκυρο ξένο τύπο (*Financial Times, Le Monde, The Economist* κ.ά.).

Το μέγεθος όμως της επιτυχίας φάνηκε πολύ αργότερα, όταν έγινε γνωστό το περιεχόμενο και των πράξεων προσχώρησης της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, που παρέσχε ένα πολύ πρόσφορο συγκριτικό στοιχείο όσον αφορά τους όρους ένταξης.

Ακολουθώ αναφέρομαι στην εμπειρία μου υπό την ιδιότητα του ανωτέρου στελέχους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Είχα γνωρίσει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως διαπραγματευόμενος μαζί της ως εκπρόσωπος τρίτης χώρας. Τη γνώρισα στη συνέχεια, κυρίως, ως διαπραγματευόμενος υπό την ιδιότητα δικού της εκπροσώπου με διάφορες τρίτες χώρες, ειδικά με τις δώδεκα χώρες γύρω από τη Λεκάνη της Μεσογείου. Τέλος, εκφράζω τις προσωπικές μου σκέψεις για τη σημερινή κρίση και για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Θα ήταν παράλειψη αν δεν ανέφερα το γεγονός ότι δεν θα έγραφα ίσως αυτό το βιβλίο, αν δεν με είχε παροτρύνει και ενθαρρύνει ο αείμνηστος Πρόεδρός μας στην Κεντρική Επιτροπή Διαπραγματεύσεων (ΚΕΔ) για την ένταξή μας στη ΕΟΚ Πρέσβης Βύρων Θεοδωρόπουλος. Του είχα προσφέρει το προηγούμενο βιβλίο μου, *Τα ταραγμένα χρόνια 1940-1950*.

Στην ευχαριστήριο επιστολή του τόνισε ιδιαίτερα ότι είναι χρέος μου να γράψω και για τη μεγάλη περιπέτεια της ένταξής μας στην ΕΟΚ, ως ο τελευταίος «επιζών» της ΚΕΔ που θα μπορούσε να το κάνει. Ο ίδιος, υποφέροντας από την επάρατο, ένιωθε ότι πλησίαζε το τέλος του. Ο δε έτερος επιζών Θανάσης Ανδρεόπουλος, εδώ και πολλά χρόνια, ήταν σε κατάσταση βαριάς αναπηρίας συνεπεία κάποιου ατυχήματος. Ο Βύρων Θεοδωρόπουλος δεν αρκέσθηκε σε παραινέσεις. Με βοήθησε σημαντικά παρέχοντάς μου πολύτιμα στοιχεία από το αρχείο του.

Φεβρουάριος 2011

ΑΓΓΕΛΟΣ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

– Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 1950

Την 9η Μαΐου του 1950, ο Υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας Ρομπέρ Σουμάν προέβη σε μια ιστορική δήλωση-πρόταση:

Η παγκόσμια ειρήνη δεν θα μπορούσε να διαφυλαχθεί χωρίς δημιουργικές προσπάθειες, ανάλογες με τους κινδύνους που την απειλούν. [...] Η συμβολή την οποία μια Ευρώπη οργανωμένη και ζωντανή μπορεί να προσφέρει στον πολιτισμό είναι απαραίτητη για τη διατήρηση των ειρηνικών σχέσεων.

Και συνεχίζει:

Η Ευρώπη δεν θα δημιουργηθεί με μια πράξη ούτε με μια συνολική οικοδόμηση. Θα οικοδομηθεί με συγκεκριμένες πραγματοποιήσεις, που δημιουργούν πρώτα μια πραγματική αλληλεγγύη. Η συνένωση των ευρωπαϊκών εθνών απαιτεί να εξαλειφθεί η αιώνια αντίθεση μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας.

Για το σκοπό αυτό η γαλλική Κυβέρνηση προτείνει άμεση δράση σ' έναν συγκεκριμένο και αποφασιστικό τομέα.

Η γαλλική Κυβέρνηση προτείνει να τεθεί το σύνολο της παραγωγής Άνθρακος και Χάλυβος της Γαλλίας και της Γερμανίας υπό μία κοινή Ανωτάτη Αρχή μέσα σε μια οργάνωση ανοικτή για τη συμμετοχή και των άλλων ευρωπαϊκών χωρών.

Πίσω από τη δήλωση Σουμάν βρίσκεται ο εμπνευστής και εμπυχωτής της ευρωπαϊκής ιδέας Ζαν Μονέ.

Η πρόταση αυτή έγινε δεκτή από τη Γερμανία, την Ιταλία, το Βέλγιο, την Ολλανδία και το Λουξεμβούργο. Έτσι δημιουργήθηκε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακος και Χάλυβος, η ΕΚΑΧ, με τη συνθήκη που υπέγραψαν στο Παρίσι οι εκπρόσωποι των 6 χωρών, την 18.4.1951. Η αιώνια αντίθετη προς κάθε ευρωπαϊκή ιδέα Αγγλία, ενώ είχε κληθεί να συμμετάσχει στην ΕΚΑΧ, αρνήθηκε. Οι ίδιες 6 χώρες της ΕΚΑΧ δημιούργησαν την ΕΟΚ αργότερα.

Το μεγάλο ξεκίνημα για τη δημιουργία της Ενωμένης Ευρώπης έγινε λοιπόν την 9η Μαΐου 1950. Γι' αυτό η ημέρα αυτή γιορτάζεται σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση ως «Ημέρα της Ευρώπης». Είναι ημέρα αργίας σε όλα τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το προσωπικό των οποίων την έχει ονομάσει ημέρα «του Αγίου Σουμάν»...

Θα ήταν χρήσιμο να αναφέρουμε εδώ ότι, πριν από τους Σουμάν και Μονέ, δύο προσωπικότητες του 19ου αιώνα συνέλαβαν και διακήρυξαν την ευρωπαϊκή ιδέα: ο δικός μας Ιωάννης Καποδίστριας και ο Γάλλος ποιητής Βίκτωρ Ουγκώ. Ήταν Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας ο Ιωάννης Καποδίστριας όταν υπέβαλε το 1818 μνημόνιο στον Τσάρο Αλέξανδρο Α' και υποστήριξε τη δημιουργία μιας Ενωμένης Ευρώπης, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την εδραίωση της παγκόσμιας ειρήνης. Τριάντα χρόνια αργότερα, το 1849, ο Βίκτωρ Ουγκώ διατύπωσε τις εξής προφητικές σκέψεις:

Θα έλθει μια μέρα που όλα τα έθνη αυτής της ηπείρου, χωρίς να χάσουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους ή την ένδοξη ατομικότητά τους, θα συνενωθούν σε μια ανώτερη οντότητα και θα συναποτελέσουν την ευρωπαϊκή αδελφότητα. Θα έλθει μια μέρα που οι σφαίρες και οι βόμβες θα αντικατασταθούν από τις ψήφους.

Ποια ήταν όμως η Ελλάδα την 9.5.1950; Η χώρα μας μόλις είχε βγει από την καταστροφική περιπέτεια της δεκαετίας 1940-1950.

Όλα άρχισαν όταν η υπανάπτυκτη προπολεμική Ελλάδα δέχθηκε την εισβολή της φασιστικής Ιταλίας την 28η Οκτωβρίου 1940. Έτσι άρχισε ο ελληνοϊταλικός πόλεμος. Ο πόλεμος αυτός κράτησε μέχρι τον

Απρίλιο του 1941, όταν δεχθήκαμε την επίθεση και της ναζιστικής Γερμανίας στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Στοίχισε στην Ελλάδα περί τους 14.000 νεκρούς, και πολλούς αναπήρους, κυρίως από κρυοπαγήματα στα χιονισμένα βουνά της Αλβανίας. Οι Γερμανοί έφθασαν στα σύνορά μας χωρίς πρόβλημα μέσω της Βουλγαρίας, εφόσον η τελευταία ήταν σύμμαχός τους. Η Γιουγκοσλαβία είχε αποφασίσει να αντισταθεί αλλά κατέρρευσε αμέσως. Δεδομένου δε ότι η αμυντική μας προσπάθεια είχε επικεντρωθεί στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, οι υπερασπιστές των οχυρών μας υπερφαλαγγίσθηκαν από τους Γερμανούς, που εισέβαλαν, χωρίς ουσιαστικά να βρουν αντίσταση, από τα γιουγκοσλαβικά σύνορα. Όμως οι ήρωες των οχυρών συνέχισαν να πολεμούν παρά το γεγονός ότι είχαν υπερφαλαγγισθεί. Ο Γερμανός στρατηγός Χάσε έγραψε σχετικά: «Και ένας μόνο Έλληνας στρατιώτης να έμενε στα οχυρά της ανατολικής Μακεδονίας, μας πυροβολούσε μέχρι που έπεφτε». Λυπάμαι που δεν κράτησα μία φωτογραφία από τα γερμανικά αρχεία η οποία είχε δημοσιευθεί σε ελληνική εφημερίδα. Έδειχνε γερμανικό τιμητικό απόσπασμα να παρουσιάζει όπλα στους επιζήσαντες μπαρουτοκαπνισμένους υπερασπιστές των οχυρών. Στοίχισε ο ελληνογερμανικός πόλεμος κάμποσους νεκρούς αλλά κανέναν αιχμάλωτο. Πράγματι, ο Χίτλερ, εντυπωσιασμένος από την ηρωική αντίσταση του στρατού μας, διέταξε να μην κρατηθεί αιχμάλωτος κανένας Έλληνας στρατιώτης. Εξάλλου, έκανε ειδική μνεία της ηρωικής μας Αντίστασης στη Γερμανική Βουλή.

Ο ιταλικός στρατός, ενώ είχε νικηθεί κατά κράτος, εισέβαλε στη χώρα μας συμπεριφερόμενος ως νικητής. Έσπευσαν και οι Βούλγαροι σαν τα κοράκια και κατέκλυσαν την ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη. Έτσι, η χώρα μας βρέθηκε κάτω από τριπλή κατοχή. Ο στρατός κατοχής λεηλάτησε τον εθνικό μας πλούτο με άμεση συνέπεια τον φοβερό λιμό που στοίχισε στη χώρα μας πολλές χιλιάδες θύματα. Ο λαός μας, ταπεινωμένος, πεινασμένος και θυμωμένος, διψούσε για αντίσταση, που δεν άργησε να εκδηλωθεί ορμητικά σε όλη τη χώρα. Οι κατακτητές, σκληροί και αδίστακτοι, προέβαιναν σε αντίποινα εκτελώντας πατριώτες, καίγοντας και ρημάζοντας χωριά ολόκληρα, σκορπώντας τον όλεθρο.

Και, το χειρότερο, δεν άργησε να εκδηλωθεί η διχόνοια, η αιώνια αυτή πληγή του Ελληνισμού, με ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των αντιστασιακών οργανώσεων. Αποκορύφωμα, τα Δεκεμβριανά στην Αθήνα, αμέσως μετά την απελευθέρωση, με χιλιάδες θύματα και φοβερές καταστροφές. Αλλά και μετά τα Δεκεμβριανά και τον αφοπλισμό των οργανώσεων ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ, η χώρα δεν ησύχασε μέχρι που ξέσπασε ο μεγάλος Εμφύλιος 1946-1949, με ανυπολόγιστες απώλειες σε ανθρώπινες ζωές και υλικές καταστροφές. Δανείζομαι από το βιβλίο του Ευάγγελου Αβέρωφ *Φωτιά και τσεκούρι* μια συνοπτική παρουσίαση των απωλειών και καταστροφών του μεγάλου Εμφυλίου 1946-1949:

Οι νεκροί των κομμουνιστών που ανευρέθησαν στα πεδία των μαχών ανήλθαν σε 36.839. Ο συνολικός αριθμός τους θα πρέπει να πλησιάζει τους 50.000, δεδομένου ότι κατεβάλλετο συστηματική προσπάθεια να εξαφανίζονται. Δεν είναι γνωστός ο αριθμός των τραυματιών γιατί, όταν αυτό ήταν δυνατό, μετεφέροντο πέραν των συνόρων. Πάντως, πολλοί από αυτούς έμειναν μέσα στην Ελλάδα και περιλαμβάνονται στους αιχμαλώτους (20.128) και στους λιποτάκτες (21.258) του Δ.Σ.Ε.

Από της πλευράς των εθνικιστών, οι απώλειες ήταν:

Εκτελεσθέντες πολίτες 4.123

Εκτελεσθέντες ιερείς 165

Πολίτες φονευθέντες από νάρκες 931

Φονευθέντες αξιωματικοί και άνδρες

Χωροφυλακής 1.579

Τραυματισθέντες αξιωματικοί και άνδρες
Χωροφυλακής 2.329
Φονευθέντες αξιωματικοί και άνδρες
του Στρατού 12.777
Τραυματισθέντες αξιωματικοί και άνδρες
του Στρατού 37.732

Ως προς τα εγχειρήματα τα οποία ανέλαβε ο Δ.Σ.Ε. από τον Απρίλιο του 1946 έως τον Δεκέμβριο του 1949, μπορούν μετά βεβαιότητας να μνημονευθούν τα εξής:

Εισβολές συμμοριών σε οικισμούς 2.030
Επιθέσεις κατά καταυλισμών Στρατού
ή Χωροφυλακής 1.446
Βολές όπλων γενικώς κατά οικισμών (περίπου) 3.150
Βολές βαρέων ή μέσων όπλων κατά καταυλισμών
Στρατού και Χωροφυλακής 510
Δολιοφθορές κατά σιδηροδρομικών γραμμών 525
Καταστροφές γεφυρών σιδηροδρόμων 330
Καταστροφές γεφυρών αμαξιτών οδών 476

Η αξία των ζημιών που προεκλήθησαν από τον συμμοριτοπόλεμο υπελογίσθη επακριβώς κατά τα έτη 1950-1951 από το Υπουργείον Συντονισμού της Ελλάδος μόνον ως προς τα αγαθά τα ολικώς καταστραφέντα: ανέρχεται σε 250 εκατομμύρια δολάρια αγοραστικής αξίας του 1948. Εάν προσθήκη κανείς την αξία των οικιών που υπέστησαν ζημιές (100.000 περίπου), τη συντήρηση των προσφύγων, και την αξία των ωρών εργασίας που απωλέσθηκαν, φθάνουμε στο ένα δισεκατομμύριο δολάρια του 1948.

Ο αριθμός αυτός παίρνει όλη τη σημασία του αν σκεφθή κανείς ότι η Χώρα είχε ήδη υποστή σοβαρές καταστροφές κατά τα έτη 1940-1944, και ότι το εθνικό εισόδημα κατά κεφαλήν υπερέβαινε τότε μόλις τα 100 δολάρια ετησίως. Δηλαδή τα νέα κεφάλαια από τα οποία εξηρτάτο η ανοικοδόμηση και η πρόοδος της Χώρας εδημιουργούνται πολύ δύσκολα και βραδύτατα. Υπό το φως αυτών των δεδομένων, ο προαναφερθείς αριθμός του ενός δισεκατομμυρίου ήταν τεράστιος.

Υπήρχε και μια άλλη απώλεια, άλλου είδους, αλλά πάρα πολύ σημαντική: λόγω του ανταρτοπολέμου, η Ελλάς υπήρξε η μόνη χώρα του Ελευθέρου Κόσμου που δεν επωφελήθη του Σχεδίου Μάρσαλ, χάρις στο οποίο η Ευρώπη αναδιοργανώθηκε μέσα σε λίγα χρόνια. Πράγματι, αν εξαιρέση κανείς μερικές μελέτες προγραμματισμού που εκ των υστέρων απεκαλύφθησαν πολύ χρήσιμες, οι πιστώσεις του Σχεδίου Μάρσαλ για την Ελλάδα χρησιμοποιήθηκαν για να μπορέση ο Ελληνικός Λαός να ζήσει και να ανοικοδομήσει μερικά ερείπια.

Για χώρα τότε υπανάπτυκτη, επρόκειτο περί απωλείας μιας μοναδικής ευκαιρίας.

(σ. 474-475)

Αυτή ήταν η Ελλάδα του 1950, όταν ο Ρομπέρ Σουμάν παρουσίασε την ιδέα για τη δημιουργία της Ενωμένης Ευρώπης, ιδέα η οποία σύντομα άρχισε να καρποφορεί. Αλλά και μετά τη λήξη του Εμφυλίου, η ειρήνη και η ασφάλεια δεν είχαν τελείως εξασφαλιστεί στη χώρα. Ο Γραμματέας του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριάδης, μετά την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού (Δ.Σ.) στον Γράμμο και στο Βίτσι, είχε αποσυρθεί με τους χιλιάδες επιζήσαντες αντάρτες του στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού. Από εκεί διακήρυττε ότι παραμένει με το «όπλο παρά πόδα», προκειμένου να εισβάλει στην Ελλάδα και να πραγματοποιήσει τον «τρίτο γύρο». Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται και η διατήρηση μικρών ομάδων ανταρτών σε πολλές περιοχές της χώρας, ενώ το σύνολο σχεδόν του Δημοκρατικού Στρατού είχε εγκαταλείψει την Ελλάδα. Χαρακτηριστική είναι σχετική αναφορά του ηγετικού στελέχους του Δ.Σ. Περικλή (Γιώργου Χουλιάρα) στο βιβλίο του «Ο δρόμος είναι άσωτος...»:

Είπαν ότι σε κάθε περιοχή θα μείνουν 4-5 ομάδες, που με την παρουσία τους θα εμψυχώνουν το λαό και θα κρατάνε επαφή με τον εχθρό για να μη νομίζει ότι είναι απόλυτα κυρίαρχος. Τέλος οι ομάδες, τα τμήματα αυτά, θα παίζουν και θα παίζουν το ρόλο όχι της

οπισθοφυλακής των τμημάτων που έφυγαν και φεύγουν, αλλά της εμπροσθοφυλακής των τμημάτων που ετοιμάζονται να έρθουν για την τελική αναμέτρηση.

(σ. 549)

Εμπροσθοφυλακή, λοιπόν, ονόμασαν τις ομάδες αυτές της θυσίας για τα τμήματα που ετοιμάζονταν να έρθουν και ποτέ δεν ήρθαν. Όπως ήταν αναμενόμενο, τα γενναία αυτά παιδιά, έπειτα από απερίγραπτες περιπέτειες και κακουχίες, κυνηγημένα από παντού, χωρίς καμία στήριξη, εξοντώθηκαν μέχρι το τελευταίο, θύματα μιας ανεύθυνης και επιπόλαιης ηγεσίας. Το επεισόδιο αυτό αποτελεί μια πτυχή της ελληνικής τραγωδίας 1946-1949. Μιας τραγωδίας που ξεκίνησε γιατί κάποιος επιχείρησε το ανέφικτο. Δεν ήταν άραγε ο πανέξυπνος Ζαχαριάδης σε θέση να εκτιμήσει τις γεωπολιτικές ισορροπίες του 1946 και να αντιληφθεί ότι ήταν αδύνατο να τις ανατρέψει; Το επιχείρησε όμως, οδηγώντας στο θάνατο περί τα 70.000 νέα παιδιά από τις δυο πλευρές. Μια εξήγηση θα μπορούσε να είναι ότι ο Ζαχαριάδης ενήργησε με βάση την τριτοδιεθνιστική αρχή σύμφωνα με την οποία «η ύψιστη ιδιότητα που πρέπει να έχει ένας επαναστάτης είναι να προασπίζει τη χώρα όπου η επανάσταση κατόρθωσε να κερδίσει». Αυτό υποστηρίζει ο καταξιωμένος ιστορικός Φίλιππος Ηλιού. Αναφέρει επίσης μια μυστική συνάντηση Ζαχαριάδη-Στάλιν τον Μάρτιο του 1946 στην Κριμαία. Στη συνάντηση αυτή ο Ζαχαριάδης πρέπει να υποκινήθηκε από τον Στάλιν να προχωρήσει σε ένοπλο αγώνα γιατί αυτό εξυπηρετούσε την εξωτερική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης. Και καταλήγει ο Φίλιππος Ηλιού: «Το τριτοδιεθνιστικό μοτίβο του προκεχωρημένου αποσπάσματος της επανάστασης που θυσιάζονταν για να κερδηθεί η συνολική μάχη [σ.σ.: εννοεί τον Δ.Σ.] φαίνεται ότι είχε και αυτό τη θέση του στις αφετηριακές διαδρομές του ελληνικού επαναστατικού εγχειρήματος».¹ Τη μυστική συνάντηση Ζαχαριάδη-Στάλιν στην Κριμαία αναφέρει και ο διατελέσας Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ Γρηγόρης Φαράκος, σημειώνοντας ότι τα πρακτικά αυτής της συνάντησης δεν έχουν ακόμη βρεθεί.² Ότι η ανοιχτή πληγή που άνοιξε ο Ζαχαριάδης στην Ελλάδα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της Σοβιετικής Ένωσης και ιδιαίτερα την εξωτερική της πολιτική προκύπτει και από τις μαρτυρίες του Λευτέρη Μαυροειδή, δημοσιογράφου με συνεχή επί 28 χρόνια θητεία στα ΜΜΕ του ΚΚΕ στο παραπέτασμα.³

Ο μεγάλος μας μουσικός Μίκης Θεοδωράκης, νεαρό στέλεχος τότε του ΚΚΕ, με την ενάργεια και την ειλικρίνεια που τον διακρίνουν, μας ζωγραφίζει θαυμάσια το πνεύμα που επικρατούσε στην ηττημένη επαναστατική Αριστερά μέσα στην Ελλάδα. Με δύο μακροσκελή άρθρα στην *Ελευθεροτυπία* (19 και 20.5.2003) με τίτλο «Αναμνήσεις από μια κρίσιμη δεκαετία», μας πληροφορεί ότι οι νέοι κομμουνιστές, τότε, δέχθηκαν με ενθουσιασμό τη διακήρυξη του Ζαχαριάδη ότι ο στρατός του παραμένει με το όπλο παρά πόδα, ότι δεν ηττήθηκε, απλώς έκανε έναν στρατηγικό ελιγμό και ανασυντάσσεται για να ξανάρθει να συνεχίσει τον αγώνα.

Το ιδεολογικό πάθος των νέων κομμουνιστών ή το «ποδοσφαιρικό» πείσμα επιζητούσε τη «ρεβάνς». Η ανωριμότητα της νιότης δεν τους επέτρεπε να συνειδητοποιήσουν την ύπαρξη ενός παγκόσμιου χάρτη που πρόσφατα είχε συμφωνηθεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις και που έμελλε να καθορίσει τις διεθνείς σχέσεις για πολλές δεκαετίες. Αυτόν τον παγκόσμιο χάρτη είχε επιχειρήσει να ανατρέψει η πολιτική του ΚΚΕ την περίοδο 1946-1949, μοναδική περίπτωση σε παγκόσμια κλίμακα. Και φυσικά απέτυχε.

Οι νεαροί κομμουνιστές ήλπιζαν, με περισσή αφέλεια και παχυλή άγνοια της γεωπολιτικής

πραγματικότητας που είχε διαμορφωθεί, στην αμέριστη στήριξη του Μεγάλου Στάλιν για να επιχειρήσουν και πάλι να ανατρέψουν τον παγκόσμιο χάρτη. Θεωρούσαν δυνατή την αθέτηση εκ μέρους του Στάλιν της συμφωνίας που είχε συνάψει με τους χθεσινούς συμμάχους του, με σκοπό να βοηθήσει το ελληνικό ΚΚΕ να καταλάβει την εξουσία. Ξεχνούσαν ότι, χάρις σ' αυτή τη συμφωνία, ο Στάλιν είχε εξασφαλίσει τον έλεγχο πολλών χωρών: Ανατολική Γερμανία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Ουγγαρία, Βουλγαρία και Ρουμανία. Και, μέσα στο φανατισμό τους, δεν σκεπτόντουσαν τι θα είχε απομείνει στην Ελλάδα μετά από έναν νέο εμφύλιο πόλεμο, που θα τον υποστήριζαν από τη μια πλευρά οι ΗΠΑ και από την άλλη η Σοβιετική Ένωση.

Ο Στάλιν όμως είχε ένα τεράστιο εσωτερικό πρόβλημα. Είχε να αντιμετωπίσει τις κολοσσιαίες καταστροφές τις οποίες είχαν προκαλέσει στη χώρα του ο πόλεμος και η ναζιστική κατοχή. Αφετέρου, είχε το φόβο μήπως οι ΗΠΑ, μοναδική πυρηνική δύναμη τότε, έριχναν την ατομική βόμβα στη Μόσχα για να τελειώσουν οριστικά με τη Σοβιετική Ένωση και τον κομμουνισμό. Υπήρχε, κατά συνέπεια, για τον Σοβιετικό ηγέτη, ανάγκη μιας περιόδου ειρήνης. Μ' αυτές τις σκέψεις, ο δαιμόνιος Στάλιν διακηρύσσει την «Παγκόσμια συμφωνία» και «Συνύπαρξη». Η διακήρυξη αυτή, η οποία είχε πολύ ευνοϊκή απήχηση σ' όλο τον κόσμο, στους Έλληνες θερμοκέφαλους κομμουνιστές έπεσε σαν συμφορά.

Γράφει ο Μίκης Θεοδωράκης:

«Παγκόσμια συμφωνία» και «Συνύπαρξη», δηλαδή τι; Αντί τη θανάσιμη πάλη κατά των Αμερικανών ιμπεριαλιστών και, κατά συνέπεια, και των δικών μας αντιπάλων θα έπρεπε να «συνυπάρξουμε»; [...] Εμείς οι επαναστάτες φίλοι του λαού με τα «τσιράκια» της Φρειδερίκης; Ποτέ!

Και συνεχίζει:

Τότε διαφώνησα με το Στάλιν από τα αριστερά. Όχι! Για μας δεν ίσχυε η λέξη «ειρήνη».

Για μας δεν υπήρχε άλλη λύση παρά μόνο η «ρεβάνς». Άλλωστε, δεν είναι ο ηγέτης μας που διαβεβαίωνε πως ο Δημοκρατικός Στρατός με το «όπλο παρά πόδα» ήταν έτοιμος να ξαναρχίσει τον αγώνα στα βουνά της Ηπείρου και της Μακεδονίας; Πώς όμως; Αφού ο Στάλιν αλλάζει γραμμή. Δίνει το χέρι στους εχθρούς μας προτείνοντας «συνύπαρξη» και «ειρήνη». Σ' ένα ποίημά μου εκείνης της εποχής φωνάζω στο μεγάλο Σοβιετικό: «Ήθελα από σένα να φωνάξεις “πόλεμος”». Από την άποψη αυτή, όχι μόνο εγώ αλλά η συντριπτική πλειοψηφία όσων πολέμησαν με το όπλο ή με την ψυχή τους ήμασταν στην πράξη σταλινικότεροι του Στάλιν!

Πιστός λοιπόν στις διακηρύξεις του Ζαχαριάδη για τρίτο γύρο, ο Μίκης Θεοδωράκης γράφει:

Εγώ λ.χ. στα 1951 στην Κρήτη, που υπηρετούσα φαντάρος, συμφωνούσα με τη γραμμή του Ζαχαριάδη για τον «τρίτο γύρο», δηλαδή την επάνοδο του Δημοκρατικού Στρατού και τη συνέχιση του εμφυλίου πολέμου, αφού φυσικά θα είχαμε εξασφαλίσει την αναγκαία αναγνώριση και βοήθεια από το Στάλιν. Πράγμα που θεωρούσαμε σχεδόν βέβαιο.

Και συνεχίζει:

΄Οντας φαντάρος, χρησιμοποιούσα το τζιπ της 5ης μεραρχίας για να επισκέπτομαι τα χωριά της δυτικής Κρήτης και να δημιουργώ παράνομες κομματικές οργανώσεις του ΚΚΕ, σύμφωνα με τις εντολές που έπαιρνα, ώστε ο «τρίτος γύρος» να μας βρει έτοιμους στη νέα ένοπλη μάχη.

Ο Μίκης Θεοδωράκης λοιπόν, με αφοπλιστική ειλικρίνεια, αφηγείται ότι έπαιρνε εντολές από τον παράνομο μηχανισμό του ΚΚΕ, ενώ υπηρετούσε στον ελληνικό στρατό, για να βοηθήσει στην προετοιμασία του «τρίτου γύρου». Τον παράνομο αυτό μηχανισμό προσπαθούσε να συντηρεί και να ενισχύει η ηγεσία του ΚΚΕ από το παραπέτασμα, αποστέλλοντας κλιμάκια στελεχών με ασυρμάτους κλπ., τα οποία συχνά συλλαμβάνονταν, δικάζονταν και φυλακίζονταν ή εκτελούνταν (π.χ. ο

Μπελογιάννης και οι σύντροφοί του).

Μέσα σ' αυτό το κλίμα, διατηρήθηκαν και μετά το 1950 τα καταπιεστικά μέτρα που είχαν θεσπισθεί κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου και τα οποία φαλκίδευαν τη δημοκρατία. Τα κυριότερα ήταν ο Νόμος 509, ο οποίος έθεσε εκτός νόμου το ΚΚΕ, και ο Νόμος 516, που καθιέρωσε τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων. Αυτά τα πιστοποιητικά τα εξέδιδαν οι κατά τόπους αστυνομικές αρχές. Κατά συνέπεια, το ύφος και το περιεχόμενό τους ήταν ανάλογο του επιπέδου και του βαθμού φανατισμού των οργάνων που τα εξέδιδαν.

Ο Στάμος Ζούλας στην επιφυλλίδα της *Καθημερινής* «Αναδρομή σε γεγονότα και πρόσωπα» (21.6.2000) αναφέρει κωμικοτραγικές περιπτώσεις τέτοιων πιστοποιητικών που αφορούσαν στρατευμένους πολίτες, όταν, ως έφεδρος αξιωματικός, είχε την αρμοδιότητα να είναι ο αποδέκτης αυτών. Τα πιστοποιητικά χρησίμευαν προκειμένου να καταταγούν οι οπλίτες σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με τα φρονήματά τους. Αναφέρει π.χ. για κάποιον: «ο εκ μητρός του θείος Γρηγόριος, περιερχόμενος σε κατάσταση ευθυμίας, εκφράστηκε υπέρ της ΕΔΑ». Για κάποιον άλλον: «κατά τη σχολική εορτή αποφοιτήσεώς του από το Γυμνάσιο, οργάνωσε ομάδα παρουσιάσεως ποιημάτων του κομμουνιστή Κώστα Βάρναλη».

Ο γράφων είχε αδερφό που ήταν αντάρτης του ΕΛΑΣ, ο ίδιος δε, ως μαθητής Γυμνασίου, είχε μετάσχει στην εαμική οργάνωση της νεολαίας ΕΠΟΝ. Έμεινα λοιπόν κατάπληκτος όταν, το 1952 που στρατεύθηκα, επελέγην και έγινα έφεδρος αξιωματικός. Όταν δε αργότερα, το 1954, έλαβα μέρος σε διαγωνισμό του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών και επέτυχα τριετή υποτροφία για μεταπτυχιακές σπουδές στο Παρίσι, δεν αντιμετώπισα κανένα πρόβλημα. Είχα, προφανώς, πέσει σε αστυνομικό με ανοιχτό μυαλό.

Το αντιδημοκρατικό αυτό μέτρο των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων στέρησε αναμφισβήτητα την κοινωνία και τη χώρα από τις υπηρεσίες ικανών προσώπων διότι είχαν τεθεί στο περιθώριο.

Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ

Μια χώρα στην κατάσταση που περιγράφεται στο προηγούμενο κεφάλαιο, για να ανορθωθεί και να απαντήσει στην ευρωπαϊκή πρόκληση της εποχής, είχε ανάγκη από πολιτικό ηγέτη ασυνήθιστου βεληνεκούς. Τον βρήκε, πιστεύω, στο πρόσωπο του Κωνσταντίνου Καραμανλή.

Ο Κ. Καραμανλής εξελέγη βουλευτής πρώτη φορά το 1935 σε ηλικία 28 ετών. Έγινε Υπουργός πρώτη φορά το 1946, 39 ετών, και Πρωθυπουργός το 1955, 48 ετών. Διετέλεσε Υπουργός Εργασίας, Μεταφορών, Κοινωνικής Πρόνοιας, Εθνικής Άμυνας, Δημοσίων Έργων και Συγκοινωνιών, συνολικά 8 χρόνια. Πρωθυπουργός 14 χρόνια και Πρόεδρος της Δημοκρατίας 10 χρόνια. Εκεί που ο Καραμανλής έδειξε τις ξεχωριστές του ικανότητες ήταν, κυρίως, στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων επί πρωθυπουργίας Α. Παπάγου, μεταξύ 1952 και 1955. Σημαντικές οδικές αρτηρίες δημιουργήθηκαν επί

της θητείας του

σ' αυτό το υπουργείο, οι οποίες συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στην οικονομική και τουριστική ανάπτυξη της χώρας. Όταν, το 1955, έγινε Πρωθυπουργός, κάποιοι κακεντρεχείς τον είχαν χαρακτηρίσει «Πρωθυπουργό των πέντε δρόμων», αναφερόμενοι στα οδικά έργα που άφησε πίσω του ο Καραμανλής ως Υπουργός Δημοσίων Έργων. Άλλη γραφίδα, έντονα σνομπ, τον απεκάλεσε «χωρικό του Κιούπκιοϊ», παλαιά ονομασία της Πρώτης Σερρών όπου γεννήθηκε.

Ένα άλλο σημαντικό έργο που πραγματοποιήθηκε όσο ο Καραμανλής ήταν Υπουργός Δημοσίων Έργων ήταν η βελτίωση της ύδρευσης της μείζονος περιοχής της πρωτεύουσας. Η πρωτεύουσα, με διαρκώς αυξανόμενο πληθυσμό, είχε αρχίσει να διψάει επικίνδυνα, με τροφοδοσία, κυρίως, από τη μικρή λίμνη του Μαραθώνα. Με το έργο της Υλίκης ανακουφίστηκε αρκετά, για ν' ακολουθήσει η πλήρης κάλυψη των υδρευτικών της αναγκών με την αξιοποίηση του υδατικού δυναμικού των ποταμών Μόρνου και Ευήνου.

Οι μείζονες στρατηγικοί στόχοι που προσδιόριζαν την πορεία του Καραμανλή ως Πρωθυπουργού ήταν η οικονομική ανάπτυξη και η ενσωμάτωση της Ελλάδας στην ενωμένη Ευρώπη. Γνώριζε ότι δεν μπορούσε να πετύχει τους στόχους αυτούς με ανοιχτές τις πληγές του Εμφυλίου, γι' αυτό και η επούλωσή τους αποτέλεσε μόνιμη και θαρραλέα για την εποχή επιδίωξή του. Ήθελε ν' αλλάξει σελίδα. Έχει έρθει στο φως μια εκπληκτική πληροφορία την οποία παρουσίασε ο Γιάννης Μαρίνος σε άρθρο του με τίτλο «Η άγνωστη οφειλή της Αριστεράς», που δημοσιεύθηκε στο *Βήμα* της 12.12.1999. Αυτή την πληροφορία έδωσε στον Γιάννη Μαρίνο ο γνωστός αριστερός αγωνιστής και εκδότης της *Αυγής* Λευτέρης Βουτσάς και ουδέποτε διαψεύσθηκε:

Για να αναλάβει το σχηματισμό κυβέρνησης ο Κ. Καραμανλής έθεσε στο Βασιλέα Παύλο ως προϋπόθεση το να σταματήσουν οι εκτελέσεις των ήδη καταδικασμένων σε θάνατο κομμουνιστών και να καταργηθούν βαθμιαία όλοι οι νόμοι εκτάκτου ανάγκης που φαλκιδεύουν τη Δημοκρατία. Και μόνο μετά τη συγκατάνευση του έκπληκτου βασιλιά δέχθηκε ο Κ. Καραμανλής να ορκισθεί για πρώτη φορά πρωθυπουργός το 1956.

Μεγίστης σημασίας η αναστολή εκτέλεσης των καταδικασθέντων σε θάνατο. Οι άνθρωποι αυτοί, υπέρ των οποίων εφαρμόστηκε το μέτρο, έζησαν για να πεθάνουν ειρηνικά στο κρεβάτι τους, αποφεύγοντας έναν πρόωρο και βίαιο θάνατο μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα. Για τα κατευναστικά μέτρα που έλαβε ο Καραμανλής κατηγορήθηκε από τον Γεώργιο Παπανδρέου ότι «απελευθέρωσε χιλιάδες ειδεχθείς κομμουνιστάς» (Γιάννης Μαρίνος, *Η Καθημερινή*, 31.7.2003).

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής είχε πλήρη συνείδηση της ανάγκης αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού, όχι μόνο από τον δικό του πολιτικό χώρο αλλά και από τους άλλους. Διαφορετικά θα ήταν δύσκολο να επιτύχει τους μείζονες στρατηγικούς του στόχους της οικονομικής ανάπτυξης και της ενσωμάτωσης της χώρας στην ενωμένη Ευρώπη. Αντιπροσωπευτικές της πολιτικής αυτής ήταν τρεις σημαντικές προσωπικές επιλογές του: η μετάκληση από τις ΗΠΑ και η τοποθέτηση του Ανδρέα Παπανδρέου ως επικεφαλής του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), η ανάθεση στον Γιάγκο Πεσμαζόγλου των διαπραγματεύσεων για τη σύνδεση της χώρας με την ΕΟΚ των 6 και η ανάθεση στον Γιώργο Κοντογιώργη συντονιστικού ρόλου στις διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ των 9. Κανένας από τους τρεις δεν ανήκε στον πολιτικό του χώρο. Για τον Καραμανλή ίσχυε αυτό που έχει διακηρύξει ο ηγέτης της σύγχρονης Κίνας Ντεγκ Χσιάο Πιγκ:

«Άσπρη γάτα, μαύρη γάτα, δε με νοιάζει. Αρκεί να πιάνει ποντίκια».

Την αντίληψη αυτή προσπάθησε να τη μεταδώσει και στους συνεργάτες του και το πέτυχε, τουλάχιστον εν μέρει. Ο γράφων δεν ανήκε στο χώρο της ΕΡΕ και της Ν.Δ. και δεν το έκρυβε, όλοι γύρω του το γνώριζαν. Εντούτοις, ο τότε Υπουργός Γεωργίας Γιάννης Μπούτος δεν δίστασε να μου αναθέσει τον σημαντικό ρόλο της διαπραγματεύσεως του γεωργικού τομέα για την ένταξη στην ΕΟΚ. Πολλά χρόνια αργότερα τον ρώτησα αν ήξερε ότι δεν ανήκα στο χώρο της Ν.Δ., όταν με επέλεξε για το ρόλο αυτό. «Και βέβαια το γνώριζα» μου απάντησε «αλλά δε μ' ένοιαζε. Αυτή άλλωστε ήταν η γραμμή του Καραμανλή». Την ίδια τακτική είχα ακολουθήσει κι εγώ στην επιλογή των συνεργατών μου. Ούτε ήξερα, ούτε ήθελα να μάθω την πολιτική τους τοποθέτηση. Μ' ενδιέφερε μόνο η ικανότητά τους.

Όταν ο Καραμανλής ανέλαβε την πρωθυπουργία, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακος και Χάλυβος, η ΕΚΑΧ, είχε ήδη αρχίσει να ισχύει (23.7.1952). Πρώτος Πρόεδρος της «Ανωτάτης Αρχής» της ΕΚΑΧ ορίστηκε ο Ζαν Μονέ, στενός συνεργάτης του Ρομπέρ Σουμάν. Ο Ζαν Μονέ υπήρξε, πίσω από τον Ρομπέρ Σουμάν, εμψυχωτής της ευρωπαϊκής ιδέας, την οποία προώθησε και υπηρέτησε με επιμονή και αποτελεσματικότητα. Σκοπός της ΕΚΑΧ ήταν η δημιουργία μιας Κοινής Αγοράς των προϊόντων άνθρακα και χάλυβα με την κατάργηση των δασμών και των φόρων ισοδυνάμου αποτελέσματος μεταξύ των χωρών μελών, καθώς και κάθε περιορισμού στην κυκλοφορία των προϊόντων αυτών, μέσα στην Κοινή Αγορά.

Το επόμενο βήμα των έξι της ΕΚΑΧ ήταν η επέκταση της Κοινής Αγοράς σε όλη την οικονομία και στην πυρηνική ενέργεια. Ο Βέλγος πολιτικός Πολ Ανρί Σπάακ ανέλαβε το 1955, ως επικεφαλής επιτροπής, να ετοιμάσει σχετική έκθεση. Με βάση την έκθεση αυτή οι έξι Υπουργοί Εξωτερικών προχώρησαν στις διαπραγματεύσεις για να καταλήξουν και να υπογράψουν την 25.3.1957 στη Ρώμη δύο συνθήκες: τη Συνθήκη της ΕΟΚ και τη Συνθήκη του Ευρατόμ (πυρηνική ενέργεια). Οι δυο συνθήκες τέθηκαν σε ισχύ την 1.1.1958.

Η Αγγλία, που είχε προσκληθεί να συμμετάσχει στις σχετικές διαπραγματεύσεις, αρνήθηκε, πράγμα που δεν εξέπληξε κανέναν. Εχθρική προς κάθε πρωτοβουλία η οποία θα απέβλεπε σε πολιτική ένωση της Ευρώπης, προσπάθησε να δημιουργήσει αντιπερισπασμό με την προώθηση της Ελεύθερης Ζώνης Ευρωπαϊκών Συναλλαγών (ΕΖΕΣ), στα αγγλικά European Free Trade Association (ΕΕΤΑ). Το ΕΕΤΑ μας θύμιζε ότι η ΕΖΕΣ περιελάμβανε εφτά χώρες: Αγγλία, Δανία, Ελβετία, Πορτογαλία, Αυστρία, Σουηδία και Νορβηγία.

Η ΕΖΕΣ δεν είχε καμία πολιτική φιλοδοξία, ήταν μια καθαρώς εμπορική συμφωνία ελευθέρων συναλλαγών. Η εμμονή της Αγγλίας να παραμείνει έξω από την ΕΟΚ μού θύμιζε κάτι που μου είχε πει ένας Άγγλος συνεργάτης μου στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο μακαρίτης τώρα Ρόυ Στάντρινγκ (Roy Standring), ένας αξιόλογος άνθρωπος ο οποίος είχε σπουδάσει ιστορία στην Οξφόρδη. Αυτοσαρκαζόμενος, μου ανέφερε αυτό που έλεγαν στην πατρίδα του: «Wogs begin at Calais». Μου εξήγησε ότι Wog είναι ο wicked (πονηρός) oriental (Ανατολίτης) gentleman (κύριος). Κατ' επέκταση, οι Wogs αρχίζουν από το Καλαί, δηλαδή όλοι οι Ευρωπαίοι θεωρούνται πονηροί Ανατολίτες και καλό είναι να τους αποφεύγουμε. Στα μέσα της δεκαετίας του '50 γινόταν μεγάλη συζήτηση αν ήταν συμφέρον να προσκολληθούμε στην ΕΖΕΣ ή στην ΕΟΚ. Οι γνώμες ήταν διχασμένες. Ο Καραμανλής,

όταν ανέλαβε Πρωθυπουργός της χώρας το 1955, με τη διορατικότητα που τον διέκρινε, είχε αντιληφθεί ότι η ΕΖΕΣ, με τη στενή εμπορική της φυσιογνωμία, δεν θα διαρκούσε. Τάχθηκε λοιπόν ανεπιφύλαχτα υπέρ της ΕΟΚ.

Η εξέλιξη τον δικαίωσε πλήρως. Η ίδια η Αγγλία, μαζί με τη Δανία, εντάχθηκαν στην ΕΟΚ με την πρώτη διεύρυνση το 1972. Ακολούθησαν η Πορτογαλία, η Αυστρία και η Σουηδία. Η Νορβηγία, ενώ διαπραγματεύθηκε την ένταξή της, ύστερα από σχετικό δημοψήφισμα έμεινε και παραμένει εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ελβετία διατηρεί την πατροπαράδοτη ουδετερότητά της. Όταν η συνθήκη για τη δημιουργία της ΕΟΚ τέθηκε σε ισχύ (1.1.1958), ο Καραμανλής είχε ήδη επιλέξει ως στόχο την ΕΟΚ. Αντιλαμβανόταν όμως ότι η τότε οικονομική ανάπτυξη της χώρας και η διάρθρωση της παραγωγής της δεν της επέτρεπαν να επιχειρήσει αμέσως την πλήρη ένταξη. Μην ξεχνάμε ότι λίγα χρόνια είχαν περάσει από τη λαίλαπα της δεκαετίας 1940-1950 που είχε ρημάξει τη χώρα. Επέλεξε λοιπόν τη μορφή της Συμφωνίας Σύνδεσης, η οποία αποτελεί την πιο στενή σχέση τρίτης χώρας με την ΕΟΚ.

Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚ

Η «σύνδεση» προβλέπεται από το άρθρο 238 της Συνθήκης της Ρώμης που ορίζει:

Η Κοινότητα μπορεί να συνάπτει με τρίτο κράτος, με ένωση κρατών ή με ένα διεθνή οργανισμό, συμφωνίες που δημιουργούν μια σύνδεση η οποία χαρακτηρίζεται από αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις, κοινές ενέργειες και ιδιαίτερες διαδικασίες.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σύνδεση δεν περιορίζεται από γεωγραφικά κριτήρια, σε αντίθεση με την ένταξη που προβλέπεται από το άρθρο 237 της Συνθήκης της Ρώμης και ορίζει ότι «κάθε ευρωπαϊκό κράτος μπορεί να ζητήσει να γίνει μέλος».

Οι διερευνητικές διαπραγματεύσεις για τη σύναψη Συμφωνίας Σύνδεσης άρχισαν μέσα στο 1958, στον ίδιο δηλαδή χρόνο που άρχισε η λειτουργία της ΕΟΚ. Στις 24.7.1959, το Συμβούλιο Υπουργών της ΕΟΚ ανέθεσε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή τις σχετικές διαπραγματεύσεις, οι οποίες άρχισαν τον Σεπτέμβριο του ιδίου χρόνου για να καταλήξουν στην υπογραφή της Συμφωνίας στις 9.7.1961. Η συμφωνία τέθηκε σε ισχύ την 1.1.1962.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, όταν άρχισε η διαδικασία για τη σύνδεσή μας με την ΕΟΚ, η ΕΔΑ ήταν αξιωματική αντιπολίτευση. Δεδομένου ότι το ΚΚΕ, ως γνωστόν, είχε τεθεί εκτός νόμου, οι οπαδοί του και οι συμπαθούντες αποτελούσαν μέρος της εκλογικής βάσης της ΕΔΑ. Ο τότε Πρόεδρος της ΕΔΑ Ηλίας Ηλιού άσκησε δριμύτατη κριτική κατά της σύνδεσης με την ΕΟΚ κάνοντας λόγο για επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου από ένα τέτοιο «άλμα εις το κενόν». Θεωρούσε βέβαιο αποτέλεσμα τη μείωση των συναλλαγών μας με τις ανατολικές χώρες.

Το 1962 κυκλοφόρησε το βιβλίο του Ηλία Ηλιού *Η αλήθεια για την Κοινή Αγορά*. Στη σ. 13 του βιβλίου γράφει για «μεγάλη και θορυβώδη προπαγάνδα» υπέρ της σύνδεσής μας με την ΕΟΚ και συνεχίζει:

Εναντίον της αχαλίνωτης αυτής προπαγάνδας και αδιαφορούντες διά την διαβολήν επεμείναμεν, αφ' ης το πρώτον προέκυψε το θέμα, να διακηρύζωμεν την αλήθειαν, χρησιμοποιούντες σαν μέθοδον αναζητήσεώς της την αντικειμενικήν και απροκατάληπτον επιστημονικήν

ανάλυσιν των οικονομικών και των πολιτικών δεδομένων της σήμερον και την διατύπωσιν, βάσει της αναλύσεως αυτής, των προβλέψεων διά την αύριον. Δυστυχώς η αλήθεια επί του θέματος είναι πικρά. Όπως δεν επαύσαμεν να διακηρύττωμεν ήδη από το καλοκαίρι του 1957, η είσοδός μας εις την Κοινήν Αγοράν αποτελεί δεινήν συμφοράν διά τον τόπον.

Είναι ενδιαφέρον να συγκρίνουμε το ανωτέρω κείμενο με ένα άρθρο αυτού του αξιόλογου και ηπίων τόνων πολιτικού που ήταν ο Η. Ηλιού στο περιοδικό *Επίκαιρα*:

Δύο μεγάλα κόμματα, το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ, έχουν εξαπολύσει καμπάνια εναντίον της ΕΟΚ, όχι με επιχειρήματα και με ανάλυση αλλά με συνθήματα. Επιδιώκουν να παραστήσουν ότι η αγροτική οικονομία θα πληγεί από την πλήρη ένταξη και ότι η ανεξαρτησία της χώρας θα μειωθεί, γιατί άλλοι θα αποφασίζουν για μας. Φυσικά, ούτε το ένα ούτε το άλλο είναι σωστό. Θα εξηγούσε κανείς τα συνθήματα του ΚΚΕ, γιατί επηρεάζεται από το ΚΚΣΕ, που είναι επικεφαλής της ΚΟΜΕΚΟΝ, του αντιπάλου προς την ΕΟΚ σχηματισμού των χωρών του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Φυσικά, ο ηγέτης του ΚΚΣΕ, Λεονίντ Μπρέζνιεφ, δήλωσε με τον ρεαλισμό που διακρίνει την πολιτική του, ότι σήμερα πια η ΕΟΚ είναι μια πραγματικότητα και δεν υπάρχει λόγος να την καταπολεμούμε, αλλά να δούμε πώς θα μπορέσουμε να συναλλαγούμε ωφέλιμα μαζί της. Το αντίθετο θα αποτελούσε σκιαμαχία. Η πιο σκληρή γραμμή του δικού μας του ΚΚΕ οφείλεται στο γεγονός, που αποτελεί κανόνα, ότι πάντοτε ο υποταχτικός επιθυμεί να ξεπεράσει τον αφέντη του σε αδιαλλαξία. Δυσκολότερα μπορεί να καταλάβει κανείς τους λόγους για τους οποίους και το ΠΑΣΟΚ είναι αντίθετο προς την ΕΟΚ, γιατί στο παρελθόν ο κ. Ανδρέας Παπανδρέου είχε υποστηρίξει αντίθετες θέσεις. Οπωσδήποτε εμείς, η ΕΔΑ, πιστεύουμε ότι η ένταξή μας είναι αναπόδραστη.

(*Επίκαιρα*, 30.5.1979, σ. 53)

Πείσθηκε λοιπόν ο Ηλιού για την ανάγκη ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ και δεν δίστασε, ως έντιμος και πατριώτης πολιτικός, να την υιοθετήσει.

Η Ένωση Κέντρου συναίνεσε γενικώς στην ευρωπαϊκή πολιτική και στην πολιτική της Κυβέρνησης. Ορισμένα στελέχη της είχαν, πάντως, εκφράσει επικριτικά σχόλια σε επιμέρους θέματα.

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ-ΕΟΚ

Συνοπτικά η Συμφωνία Σύνδεσης προέβλεπε:

- Τελωνειακή ένωση.
- Εναρμόνιση πολιτικών Ελλάδας και ΕΟΚ σε ιδιαίτερους τομείς. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην εναρμόνιση της Ελληνικής Αγροτικής Πολιτικής (ΕΑΠ) και της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ).
- Διάθεση οικονομικών πόρων προς την Ελλάδα.

Η τελωνειακή ένωση προβλεπόταν να πραγματοποιηθεί σε δύο στάδια:

Στο πρώτο στάδιο, μέσα σε 12 χρόνια θα έπρεπε να καταργηθούν σταδιακά οι ελληνικοί δασμοί για προϊόντα κοινοτικής προέλευσης που δεν παράγονται στην Ελλάδα.

Στο δεύτερο στάδιο, μέσα σε 22 χρόνια θα έπρεπε να καταργηθούν οι ελληνικοί δασμοί για προϊόντα που παράγονται στην Ελλάδα. Όσον αφορά τις ελληνικές εισαγωγές προς την Κοινότητα, ήδη από την 1.7.1968 είχαν καταργηθεί οι δασμοί για τα βιομηχανικά προϊόντα και για αρκετά γεωργικά. Όσον αφορά το Κοινό Εξωτερικό Δασμολόγιο της Κοινότητας, η Ελλάδα έπρεπε να το εφαρμόσει με το τέλος της 22ετούς μεταβατικής περιόδου.

Θα πρέπει να τονισθεί το γεγονός ότι η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα της υφηλίου που ανέπτυξε συμβατικούς δεσμούς με την ΕΟΚ, αρχίζοντας τις σχετικές διερευνητικές διαπραγματεύσεις τον ίδιο

χρόνο που αυτή δημιουργήθηκε. Ήταν μια πράξη αναγνώρισης, μια έκφραση εμπιστοσύνης σε μια εποχή που η ΕΟΚ ήταν ακόμα ένας αμφιλεγόμενος οργανισμός.

Η Τουρκία ακολούθησε κατά πόδας την Ελλάδα υποβάλλοντας αίτηση σύνδεσης την 31.7.1959, δηλαδή 53 μέρες μετά την ελληνική αίτηση που υποβλήθηκε την 8.6.1959. Η σύνδεση της Τουρκίας έγινε την 1.12.1964, δύο χρόνια περίπου μετά τη σύνδεση της Ελλάδας. Ακολούθησε αργότερα (1.6.1973) η σύνδεση της Κύπρου.

Η εναρμόνιση της ελληνικής με την Κοινοτική Αγροτική Πολιτική συνάντησε δυσκολίες ευθύς εξαρχής. Η ελληνική πλευρά υποστήριξε ότι η εναρμόνιση έπρεπε να καλύπτει και τη χρηματοδότηση της ελληνικής γεωργίας από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων και Προσανατολισμών (FEOGA), πράγμα που δεν δεχόταν η Κοινότητα. Η διαφωνία δεν είχε λυθεί μέχρι την επιβολή της απριλιανής δικτατορίας, που είχε ως αποτέλεσμα να «παγώσει» η Συμφωνία Σύνδεσης και, βέβαια, η εναρμόνιση της αγροτικής πολιτικής. Με την επανάληψη των διαπραγματεύσεων το 1974, έγινε φανερό ότι η εναρμόνιση της αγροτικής πολιτικής της Ελλάδας με εκείνη της ΕΟΚ με τη μορφή που τη διεκδικούσαμε από το 1962 δεν ήταν εφικτή. Ήταν ένα θέμα μείζονος σημασίας για τη χώρα μας. Αυτό κυρίως, αλλά και άλλα θέματα, όπως η χρηματοδότηση για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, οδήγησαν στην επιλογή της επιδίωξης για απευθείας ένταξη, σύμφωνα με το άρθρο 237 της Συνθήκης της Ρώμης. Κατά το χρονικό διάστημα των 7 ετών της δικτατορίας, εφαρμόστηκαν μόνο αυτόματες διατάξεις (σταδιακή μείωση δασμών).

Όσον αφορά τη διάθεση οικονομικών πόρων προς την Ελλάδα, εγκρίθηκε πριν από το πάγωμα το πρώτο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο που προέβλεπε την παροχή χρηματοδοτικής ενίσχυσης προς την Ελλάδα ύψους 125 εκ. δολαρίων από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕ) για μια περίοδο 5 ετών.

Την εποχή εκείνη, τα εγγειοβελτιωτικά έργα ήταν πρώτης προτεραιότητας στον Προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ). Καθώς δε υπήρχαν έτοιμες τεχνικές και γεωργοοικονομικές μελέτες οικονομικής σκοπιμότητας, τα εγγειοβελτιωτικά έργα έλαβαν τη «μερίδα του λέοντος» από τα δάνεια της ΕΤΕ.

Χρειάστηκε να μεταφραστούν κατεπειγόντως οι μελέτες οικονομικής σκοπιμότητας και να σταλούν στην ΕΤΕ. Νέο, τότε (1962), στέλεχος της Υπηρεσίας Εγγείων Βελτιώσεων του Υπουργείου Γεωργίας, συντόνισα μια ομάδα γαλλομαθών γεωπόνων και μεταφράσαμε περί τις δέκα τέτοιες μελέτες σε χρόνο ρεκόρ.

Με τη δικτατορία πάγωσε και το χρηματοδοτικό πρωτόκολλο. Προλάβαμε να απορροφήσουμε 69,2 εκ. δολάρια από τα 125. Τα υπόλοιπα 55 αποδεσμεύθηκαν μετά το «ξεπάγωμα» (17.9.1974).

Την 28.2.1977 εγκρίθηκε το δεύτερο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο ύψους 392 εκ. δολαρίων, ένα μέρος του οποίου ήταν δωρεάν βοήθεια και το υπόλοιπο δάνειο.

Στις αρχές του 1980, ως Γενικός Διευθυντής Εγγειοβελτιωτικών Έργων, είχα μεταβεί με συνεργάτες μου στο Λουξεμβούργο για να διαπραγματευθούμε την ένταξη νέων έργων στο δεύτερο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο.

Αρχές του 1982, ήρθε στην Αθήνα η ηγεσία της ΕΤΕ για συνάντηση με τη νέα Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ.

Ο Κώστας Σημίτης ήταν τότε Υπουργός Γεωργίας. Ο γράφων τον είχε υποδεχθεί εκ μέρους του προσωπικού ως αρχαιότερος Γενικός Διευθυντής. Έκτοτε δεν ξανασυνάντησα τον νέο Υπουργό. Είχε γίνει ήδη γνωστό ότι η νέα Κυβέρνηση προετοιμάζε νόμο για την κατάργηση των θέσεων των Γενικών Διευθυντών, προκειμένου ν' απαλλαγεί από αυτούς. Η απόφαση αυτή ανακοινώθηκε από την τηλεόραση την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, εν είδει πρωτοχρονιάτικου δώρου, από τον αρμόδιο Υπουργό Μένιο Κουτσόγιωργα. Με τον γνωστό κυνισμό του ο Κουτσόγιωργας είπε:

«Η Νέα Δημοκρατία συνταξιοδοτήθηκε, ας συνταξιοδοτηθούν τώρα και οι εκλεκτοί της».

Με είχε εξοργίσει αυτή η δήλωση διότι ποτέ δεν είχα νιώσει «εκλεκτός της Ν.Δ.».

Ήταν δυο τρεις μέρες πριν από την απόλυσή μου όταν μου ζήτησαν κατεπειγόντως από το Γραφείο του Υπουργού ένα σημείωμα για τα έργα που χρηματοδοτούνταν από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, προκειμένου να ενημερωθεί ο Υπουργός που θα εδέχετο την ηγεσία της ΕΤΕ.

Το ετοίμασα και το έστειλα αμέσως. Ο κ. Σημίτης με κάλεσε να παραστώ στη συνάντηση. Ήταν η πρώτη και τελευταία συνεργασία με τον νέο Υπουργό.

Εντυπωσιάσθηκα από το γεγονός ότι ο κ. Σημίτης, ενώ είχε λάβει γνώση του σημειώματος την τελευταία στιγμή, το αφομοίωσε και το παρουσίασε στους επισκέπτες με τρόπο άψογο. Και δεν χρησιμοποίησε τα γερμανικά που ήταν η πρώτη του ξένη γλώσσα, αλλά τα γαλλικά γιατί αυτή τη γλώσσα προτιμούσαν οι επισκέπτες. Μετά την παρουσίασή του, ο κ. Σημίτης παρεχώρησε σ' εμένα το λόγο για τις λεπτομέρειες. Δεν με εξέπληξε αργότερα η αλματώδης άνοδος του Κώστα Σημίτη ούτε η ιστορική του προσφορά της ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ όταν ήταν Πρωθυπουργός. Είχα πάρει μια πρώτη γεύση της ευρύτητας των γνώσεών του, της γλωσσομάθειας και των ικανοτήτων του.

Προς το τέλος της δεκαετίας του 1980, στις Βρυξέλλες, όπου υπηρετούσα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, είχα τυχαίως διαπιστώσει ότι ένα ποσό 5 εκατ. ECU από τη δωρεάν βοήθεια του δεύτερου χρηματοδοτικού πρωτοκόλλου της Συμφωνίας Σύνδεσης δεν είχε απορροφηθεί. Το ποσό αυτό είχε παραχωρηθεί σε μια τρίτη χώρα, που ήταν τότε η Ελλάδα. Μπορούσε να επιστραφεί σε μια χώρα η οποία είχε γίνει, εντωμεταξύ, πλήρες μέλος;

Η πρώτη αντίδραση της Νομικής Υπηρεσίας ήταν ότι δεν μπορούσε και ότι το ποσό αυτό έπρεπε να επιστραφεί στον κοινοτικό προϋπολογισμό. Η επιμονή με λογικά και όχι νομικά επιχειρήματα έφερε θετικό αποτέλεσμα. Το ποσό αυτό παραχωρήθηκε τελικώς στην Ελλάδα, αν και ήταν ήδη χώρα μέλος, και χρησιμοποιήθηκε για την αποπεράτωση ενός υποδειγματικού αρδευτικού έργου των πεδιάδων Πηνειού-Αλφειού του Νομού Ηλείας.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΠΟΦΑΣΗ

– ΑΙΤΗΣΗ ΓΙΑ ΑΠΕΥΘΕΙΑΣ ΕΝΤΑΞΗ

Στα πλαίσια της Συμφωνίας Σύνδεσης του 1962, εάν όλα πήγαιναν καλά, η πλήρης ένταξη θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί το 1984. Και, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα πράγματα δεν πήγαιναν καλά, κυρίως στο ζωτικής σημασίας για τη χώρα κεφάλαιο της Κοινής

Αγροτικής Πολιτικής.

Ρηξικέλευθος ο Καραμανλής επέλεξε τον συντομότερο και ασφαλέστερο δρόμο της απευθείας ένταξης, σύμφωνα με το άρθρο 237 της Συνθήκης της Ρώμης.

Είχε την υποστήριξη της συντριπτικής πλειοψηφίας του ελληνικού λαού, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί με τις πρόσφατες (1974) εκλογές. Η ιδρυθείσα από τον ίδιο Νέα Δημοκρατία είχε εξασφαλίσει απόλυτη πλειοψηφία (54,3%). Μαζί με τα άλλα φιλοευρωπαϊκά κόμματα της χώρας, είχε την υποστήριξη στις ευρωπαϊκές του πρωτοβουλίες του 80% περίπου του πληθυσμού. Μόνο το, αδύνατο ακόμα τότε, ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ είχαν εκφραστεί κατά της ένταξης.

Με τη λακωνικότερη από 12.6.1975 επιστολή του προς τον προεδρεύοντα του Συμβουλίου Υπουργών της Κοινότητας κ. Φιτζέραλντ (Fitzgerald), ο Καραμανλής έριξε τον κύβο. Ιδού το κείμενο της ιστορικής επιστολής:

Εκ μέρους της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, έχω την τιμή να ενημερώσω την εξοχότητά σας ότι η Ελλάς, διά της παρούσης, ζητεί να γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητος, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 237 της ιδρυτικής Συνθήκης της ΕΟΚ.

Λίγες μέρες αργότερα (24.6.1975), το Συμβούλιο Υπουργών κάλεσε την Επιτροπή να διατυπώσει τη «γνώμη» της, σύμφωνα με τη Συνθήκη της Ρώμης. Υπήρξε κάποια δυστοκία και αρκετή ασάφεια στη διατύπωση της γνώμης της Επιτροπής (άργησε επτά μήνες), απότοκος του προβληματισμού των μελών της, όπως και μερικών χωρών μελών, όσον αφορά την ωριμότητα της Ελλάδας για ένταξη και τα προβλήματα που εκείνη είχε με την Τουρκία. Η Επιτροπή υπογραμμίζει την υποχρέωση της ΕΟΚ να δώσει θετική απάντηση στο αίτημα της Ελλάδας, υπενθυμίζοντας ότι αυτό διατυπώθηκε λίγους μήνες μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας. Τονίζει ότι το αίτημα υποστηρίζεται από τη συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού και επιβεβαιώνει την κοινοτική επιθυμία για τη σταθεροποίηση της δημοκρατίας στην Ελλάδα.

Αυτά ήταν τα θετικά στοιχεία της γνώμης της Επιτροπής. Τα αρνητικά έπονται και αφορούν:

Πρώτον, τη διατάραξη των σχέσεων ισορροπίας μεταξύ ΕΟΚ αφενός και Ελλάδας-Τουρκίας αφετέρου, η οποία είχε εξασφαλιστεί με τη σύναψη συνθηκών σύνδεσης και με τις δύο χώρες. Η ένταξη μόνο της Ελλάδας θα διατάρασσε αυτή την ισορροπία και αυτό τους προβληματίζε. Έτρεμαν μπροστά στο ενδεχόμενο να φορτωθούν τα προβλήματα της διένεξης Ελλάδας-Τουρκίας. Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι, τότε, οι σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας ήταν τεταμένες λόγω της εισβολής του Ετσεβίτ στην Κύπρο και της κατοχής του βορείου τμήματός της, η οποία, δυστυχώς, συνεχίζεται και σήμερα, μετά 37 χρόνια. Η Επιτροπή είχε διατυπώσει την άποψη ότι ειδικά μέτρα ήταν αναγκαία ώστε να μη θιγούν τα δικαιώματα της Τουρκίας ως συνδεδεμένης χώρας.

Δεύτερον, τις αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας και της ελληνικής διοίκησης. Η Επιτροπή υπογραμμίζει την ανάγκη διαρθρωτικών αλλαγών στην οικονομία, πριν η Ελλάδα αναλάβει τις ευθύνες της προσχώρησης. Προτείνει, λοιπόν, να προβλεφθεί μια μακρά προενταξιακή περίοδος, πριν από την κλασική πενταετή μεταβατική περίοδο που είχε εφαρμοστεί στην προηγούμενη διεύρυνση (Αγγλίας, Ιρλανδίας, Δανίας). Κατά τη διάρκεια αυτής της προενταξιακής περιόδου, η ΕΟΚ θα βοηθούσε οικονομικά την Ελλάδα για την πραγματοποίηση των αναγκαίων προσαρμογών στην οικονομία και στη διοίκηση.

Άστραψε και βρόντηξε ο Καραμανλής όταν έλαβε γνώση των αρνητικών σημείων της γνώμης της Επιτροπής. Αμέσως (31.1.1976), κάλεσε τους εννέα πρέσβεις των χωρών μελών και προέβη σε έντονη προφορική διαμαρτυρία. Τους επέδωσε δε και γραπτό μνημόνιο σχετικά με τη γνώμη της Επιτροπής, όπου αναφέρεται, μεταξύ άλλων:

Η καταρχήν καταφατική απάντηση που δίδεται στο ελληνικό αίτημα συνοδεύεται από ασαφείς επιφυλάξεις, απροσδιόριστες προθεσμίες και άσχετους πολιτικούς υπολογισμούς, εις τρόπον ώστε η πραγματική έννοια να είναι σχεδόν αρνητική και φαίνεται να αντιτίθεται στην πολιτική θέληση και στις αποφάσεις των κυβερνήσεων. [...] Εκείνο που η ελληνική κυβέρνηση δεν ανέμενε είναι η προσπάθεια της Επιτροπής να συσχετίσει το ελληνικό αίτημα με τις ελληνοτουρκικές διαφορές. [...] Ο συσχετισμός αυτός είναι ηθικώς και πολιτικώς απαράδεκτος, γιατί θα ενεθάρρυνε την αδικούσα ήδη Τουρκία εις την αδιαλλαξία της και θα δυσχέραινε, αντί να διευκολύνει, την επίλυση των υφισταμένων διαφορών μεταξύ των δύο χωρών.

Η αυστηρή κριτική του Καραμανλή προς τη γνώμη της Επιτροπής είχε ασφαλώς ενθαρρυνθεί από τη στήριξη των ηγετών των χωρών μελών, την οποία είχε εξασφαλίσει από προηγούμενη συνάντηση με αυτούς. Είχε πράγματι συναντήσει:

- τον Καγκελάριο της Γερμανίας Χέλμουτ Σμιτ την 16.5.1975 στη Βόννη.
- τον Πρόεδρο της Γαλλικής Δημοκρατίας Βαλερύ Ζισκάρ ντ' Εσταίν την 18.9.1975 στην Αθήνα.
- τον Πρωθυπουργό της Αγγλίας Χάρολντ Ουίλσον την 31.7.1975 στο Ελσίνκι και την 9.10.1975 στο Λονδίνο.

- τον Πρωθυπουργό της Ιταλίας Άλντο Μόρο την 29.9.1975 στη Ρώμη.
- τον Πρωθυπουργό του Βελγίου Λέο Τίντενμαν (Leo Tiedemann) την 28.6.1975 στις Βρυξέλλες.
- τον Πρωθυπουργό του Λουξεμβούργου Γκαστόν Θορν (Gaston Thorn) την 29.5.1975 στο Λουξεμβούργο.

Το βάρος της προσπάθειάς του ο Καραμανλής το είχε ρίξει στους ηγέτες των δύο χωρών οι οποίες ήταν και είναι οι πυλώνες της τότε ΕΟΚ και της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης: της Γαλλίας και της Γερμανίας.

Η σχέση φιλίας με τον Ζισκάρ είχε βαθιές ρίζες. Χαρακτηριστική εκδήλωση της φιλίας του προς τον Καραμανλή ήταν η παραχώρηση προς αυτόν του προεδρικού αεροπλάνου για να επιστρέψει από το Παρίσι και να αναλάβει την κυβέρνηση στην Αθήνα μετά την πτώση της δικτατορίας το 1974. Έκτοτε ο Ζισκάρ δεν έπαψε να εκδηλώνει ποικιλοτρόπως τον φιλελληνισμό του.

Ανοίγοντας μια παρένθεση, θα αναφέρω ένα ενδιαφέρον και, ίσως, άγνωστο περιστατικό: Στις αρχές του 1990, όταν το θέμα του ονόματος των Σκοπίων βρισκόταν σε έξαρση, η Ελλάδα είχε περιέλθει σε γενική ανυποληψία λόγω της αδυναμίας των Ευρωπαίων να κατανοήσουν την εμμονή της σ' αυτό το θέμα. Έλεγαν π.χ.: Και στο Βέλγιο υπάρχει μια μεγάλη επαρχία, το Λουξεμβούργο, η οποία συνορεύει με το ανεξάρτητο κράτος που έχει το ίδιο όνομα, δηλαδή το Λουξεμβούργο. Κι όμως, ποτέ δεν δημιουργήθηκε κάποιο πρόβλημα. Όλα σχεδόν τα ευρωπαϊκά ΜΜΕ ήταν προκατειλημμένα εναντίον μας. Προσπαθήσαμε, οι Έλληνες των Βρυξελλών, να προωθήσουμε ένα κείμενο που εξηγούσε τους λόγους της ευαισθησίας του ελληνικού λαού σ' αυτό το θέμα, αλλά κανένα ΜΜΕ δεν το δημοσίευσε. Μέσα σ' αυτό το κλίμα, ο Ζισκάρ παραχώρησε συνέντευξη στην έγκυρη γαλλική εφημερίδα *Le Monde* (13.2.1993) εξηγώντας τις ελληνικές θέσεις και παραθέτοντας όλα τα δικά μας και άλλα επιχειρήματα.

Με τον ηγέτη του δευτέρου πυλώνα Σμιτ ο Καραμανλής δεν είχε ιδιαίτερη σχέση. Εξάλλου ο Σμιτ

είχε εκδηλώσει ανοιχτά την αντίθεσή του για την ένταξη της Ελλάδας πριν τον συναντήσει ο Καραμανλής. Αξίζει εδώ να αναφέρουμε ένα περιστατικό από την πρώτη συνάντηση του Καραμανλή με τον Σμιτ. Το ανέφερε η Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ και δημοσιεύθηκε στην *Καθημερινή* την 21.11.1999, όπως της το διηγήθηκε ο φίλος της Καραμανλής και το επιβεβαίωσε ο εκτελέσας καθήκοντα διερμηνέα κατά τη συνάντηση αυτή. Με αρκετή δόση κυνισμού, ο Σμιτ είπε στον Καραμανλή: «Μα πώς έχετε την απαίτηση να μπείτε στην ΕΟΚ, με τα οικονομικά σας σε τέτοια χάλια; Τι μπορείτε να προσφέρετε; Δεν είστε έτοιμοι να συμβαδίζετε με τα άλλα κράτη μέλη». Εκρήγνυται ο Καραμανλής και του απαντά: «Πώς είναι δυνατόν η Γερμανία, που αιματοκύλισε την Ευρώπη δύο φορές, να είναι στην ΕΟΚ και η Ελλάδα, που σας έδωσε τα φώτα του πολιτισμού, να μην είναι; Αυτά θα βγω έξω και θα πω στους δημοσιογράφους που περιμένουν». Οπότε ο Σμιτ βγαίνει έξω κατακόκκινος και δηλώνει: «Βεβαίως θα βοηθήσουμε την Ελλάδα που μας έδωσε τον πολιτισμό να μπει στην οικογένεια της Ευρώπης». Μετά το επεισόδιο αυτό, η στήριξη του Σμιτ και η φιλία του προς τον Καραμανλή εδραιώθηκαν και άντεξαν.

Μία βδομάδα μετά τη συνάντηση του Καραμανλή με τους πρεσβευτές των 9, συνήλθε το Συμβούλιο Υπουργών (9.2.1976) και αποφάσισε ομόφωνα υπέρ της αποδοχής της αίτησης της Ελλάδας, παραμερίζοντας την αρνητική άποψη της Επιτροπής, δηλαδή: καμιά συσχέτιση με την Τουρκία και όχι προενταξιακή περίοδος προετοιμασίας της ελληνικής οικονομίας παρά μόνο η κλασική μεταβατική περίοδος που είχε εφαρμοστεί στις χώρες της προηγούμενης διεύρυνσης. Ήταν ένας προσωπικός θρίαμβος του Καραμανλή.

ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ

Την 27.7.1976 έγινε η επίσημη έναρξη των διαπραγματεύσεων. Προέδρευε τότε η Ολλανδία και Πρόεδρος του Συμβουλίου Υπουργών ήταν ο Υπουργός των Εξωτερικών της Βαν ντερ Στουλ (Van der Stoel), γνωστός από την αντιδικτατορική του δράση και καλός φίλος της Ελλάδας.

Ήταν η πρώτη Υπουργική Σύνοδος μεταξύ ΕΟΚ και της υποψηφίας για ένταξη Ελλάδας. Τη χώρα μας εκπροσώπησε ο Υπουργός Συντονισμού Παναγιώτης Παπαληγούρας και την Επιτροπή ο Πρόεδρός της Φρανσουά-Ξαβιέ Ορτολί (François-Xavier Ortoli).

Η Σύνοδος έλαβε πανηγυρικό χαρακτήρα, με ωραίους λόγους και όλα εκείνα που συνηθίζονται σ' αυτές τις περιπτώσεις.

Τα ουσιαστικά θέματα που συμφωνήθηκαν στην πρώτη αυτή Υπουργική Σύνοδο Ελλάδας-ΕΟΚ είναι τα ακόλουθα:

Πρώτον, η Ελλάδα αποδέχεται το λεγόμενο «κοινοτικό κεκτημένο» (*acquis communautaire*), δηλαδή τις ιδρυτικές συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όπως αυτές τροποποιήθηκαν, συμπληρώθηκαν ή ερμηνεύθηκαν, καθώς και το σύνολο των δικαιωμάτων, υποχρεώσεων και πολιτικών που απορρέουν από τις συνθήκες. Το κοινοτικό κεκτημένο, όπως αυτό διαμορφώθηκε από το 1958 μέχρι την 27.7.1976, περιλαμβάνει κυρίως: την τελωνειακή ένωση, την κοινή αγροτική πολιτική, την κοινή

εμπορική πολιτική, την περιφερειακή πολιτική, ορισμένα μέτρα κοινωνικής πολιτικής, το σύστημα των ιδίων πόρων του κοινοτικού προϋπολογισμού.

Επίσης, περιλαμβάνει μια σειρά υποχρεώσεων της ΕΟΚ έναντι τρίτων χωρών, όπως:

- συμφωνίες σύνδεσης (Τουρκία, Κύπρος, Μάλτα)
- εμπορικές συμφωνίες με πολλές τρίτες χώρες
- συμφωνίες δημιουργίας ζωνών ελευθέρου εμπορίου με άλλες ευρωπαϊκές χώρες
- συμφωνίες δασμολογικών και άλλων παραχωρήσεων σε χώρες στο στάδιο της ανάπτυξης κλπ.

Δεύτερον, η Ελλάδα αποδέχεται το «παράγωγο δίκαιο», το οποίο αποτελεί μέρος του κοινοτικού κεκτημένου, δηλαδή τους Κανονισμούς, τις Οδηγίες, τις Αποφάσεις και τις Συστάσεις που είχε θεσπίσει η ΕΟΚ από την ίδρυσή της μέχρι την 27.7.1976, κατ' εφαρμογήν και βάσει των Συνθηκών. Το κοινοτικό κεκτημένο, στο σύνολό του, θα εξακολουθούσε, φυσικά, να εξελίσσεται κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων μέχρι της πλήρους εντάξεως. Η Ελλάδα αποκτούσε δικαίωμα παρατηρητή.

Οι ρυθμίσεις αυτές είχαν ισχύσει και κατά την προηγούμενη διεύρυνση (Αγγλία, Δανία, Ιρλανδία). Υπήρξε κάποια κριτική γιατί η Ελλάδα δέχθηκε αυτές τις ρυθμίσεις χωρίς διαπραγμάτευση. Κριτική παράλογη διότι είναι σαν να κάνει κάποιος αίτηση να πολιτογραφηθεί σε κάποια χώρα και να ζητάει προηγουμένως να διαπραγματευθεί το Σύνταγμα και τους νόμους της χώρας αυτής, ώστε να ταιριάζουν στα γούστα του αιτούντος!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΩΝ

Η μελέτη και βαθιά γνώση του «κοινοτικού κεκτημένου» ήταν απαραίτητη για τους διαπραγματευτές. Αντικείμενο των διαπραγματεύσεων δεν ήταν η τροποποίησή του αλλά η αναζήτηση μεταβατικών ρυθμίσεων που θα επέτρεπαν στην Ελλάδα να προσαρμοσθεί σ' αυτό κατά τη μεταβατική περίοδο, η διάρκεια της οποίας θα έπρεπε να συμφωνηθεί από κοινού.

Βασικό αντικείμενο των διαπραγματεύσεων ήταν η από κοινού εξέταση του «παραγώγου δικαίου» μεταξύ των Ελλήνων και των κοινοτικών εμπειρογνομόνων. Η συστηματική αυτή εξέταση του παραγώγου δικαίου και η σύγκρισή του με το αντίστοιχο ελληνικό δίκαιο θα οδηγούσε στον εντοπισμό κάθε ουσιαστικού προβλήματος που θα μπορούσε να δημιουργηθεί στην Ελλάδα κατά την εφαρμογή του και στην αντιμετώπισή του με μεταβατικές ρυθμίσεις. Εξάλλου, υπήρχαν και θέματα που ενδιέφεραν την Ελλάδα και δεν καλύπτονταν από το παράγωγο δίκαιο. Για τα θέματα αυτά έπρεπε να θεσπισθούν κοινοτικά μέτρα μετά από σχετική διαπραγμάτευση. Η εργασία αυτή κάθε άλλο παρά απλή ήταν, δοθέντος ότι το παράγωγο δίκαιο κάλυπτε κατά την έναρξη των διαπραγματεύσεων περί τις 25.000 σελίδες της επίσημης εφημερίδας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, με πρόβλεψη να φθάσει τις 40.000 μέχρι το τέλος των διαπραγματεύσεων. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) κάλυπτε το μεγαλύτερο μέρος αυτών των σελίδων. Ιδιαίτερα κατά την εξέλιξη του σχετικού με την ΚΑΠ παραγώγου δικαίου μπορούσε να διαπιστωθεί ότι ορισμένοι τομείς ή προϊόντα εξέχουσας σημασίας για την Ελλάδα

δεν καλύπτονταν από αυτό. Υπήρχε λοιπόν θέμα συμπλήρωσης του παραγώγου δικαίου.

Για το βαμβάκι, π.χ., προϊόν σημαντικό της αγροτικής μας οικονομίας, δεν υπήρχε θεσμικό μέτρο για την προστασία του διότι δεν υφίστατο παραγωγή του προϊόντος αυτού στις εννέα χώρες. Έπρεπε να θεσπισθεί ανάλογο θεσμικό πλαίσιο στήριξης για τη διαμόρφωση του οποίου θα απαιτούνταν σκληρές διαπραγματεύσεις ώστε να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα για την αγροτική μας οικονομία. Το ίδιο πρόβλημα υπήρχε και για άλλα προϊόντα, όπως η σταφίδα και τα σύκα. Όσον αφορά άλλα προϊόντα για τα οποία το κοινοτικό δίκαιο προέβλεπε ποσοστώσεις παραγωγής για τις οποίες υπήρχε στήριξη, όπως π.χ. για τη ζάχαρη, θα έπρεπε να γίνει διαπραγμάτευση για τον προσδιορισμό των ελληνικών ποσοστώσεων. Παρόμοια προβλήματα υπήρχαν για τις ελληνικές ποικιλίες καπνών που δεν υπήρχαν στην ΕΟΚ των 9 κλπ. Η εξέταση του παραγώγου δικαίου οδηγούσε λοιπόν στη διαμόρφωση των διαπραγματευτικών μας θέσεων, δηλαδή στον προσδιορισμό των μεταβατικών ρυθμίσεων που έπρεπε να επιδιώξουμε ή, ακόμα, στη δημιουργία νέου παραγώγου δικαίου που να καλύπτει τις ανάγκες της ελληνικής οικονομίας. Αποτελούσε το πρώτο στάδιο των διαπραγματεύσεων σε επίπεδο εμπειρογνομώνων.

Κατά την επίσημη εναρκτήρια Υπουργική Σύνοδο της 27.7.1976 αποφασίστηκε η επόμενη να γίνει, μετά τις θερινές διακοπές, την 19.10.1976. Εκείνη αποτέλεσε και την πρώτη Υπουργική Σύνοδο των ουσιαστικών διαπραγματεύσεων, η οποία ασχολήθηκε αποκλειστικά με οργανωτικά θέματα.

Συμφωνήθηκαν τα ακόλουθα:

- Η Υπουργική Σύνοδος να πραγματοποιείται ανά τρίμηνο. Στη σύνοδο αυτή συμμετέχουν οι Υπουργοί Εξωτερικών των χωρών μελών από κοινοτικής πλευράς και ο Υπουργός Συντονισμού ή Εξωτερικών από ελληνικής πλευράς.
- Η Σύνοδος Αναπληρωτών Υπουργών να πραγματοποιείται κάθε μήνα με δυνατότητα αύξησης του ρυθμού των συναντήσεων, όταν παρίσταται ανάγκη. Στη σύνοδο αυτή μετέχουν οι Πρέσβεις-Μόνιμοι Αντιπρόσωποι των χωρών μελών, οι οποίοι συνιστούν το COREPER (Corps de Représentants permanents) από κοινοτικής πλευράς και η Κεντρική Επιτροπή Διαπραγματεύσεων, η ΚΕΔ, από ελληνικής πλευράς.
- Η Ελλάδα θα ενημερώνεται τακτικά για την εξέλιξη του κοινοτικού δικαίου, με δυνατότητα διατύπωσης παρατηρήσεων, χωρίς βέβαια δικαίωμα ψήφου πριν από την ένταξη.

Η Κεντρική Επιτροπή Διαπραγματεύσεων (ΚΕΔ)

Πριν ακόμα αρχίσουν οι ουσιαστικές διαπραγματεύσεις, είχε γίνει φανερό ότι έπρεπε να θεσπισθούν μέτρα για την ενίσχυση της δημόσιας διοίκησης. Έτσι, με το νόμο 445/76, συστήθηκε η Κεντρική Επιτροπή Διαπραγματεύσεων (ΚΕΔ), καθώς και Ειδικές Υπηρεσίες Σχέσεων Ελλάδας-Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στα διάφορα υπουργεία. Λόγω του κεντρικού ρόλου του Υπουργείου Συντονισμού αλλά και του πρωτεύοντος ρόλου του γεωργικού τομέα στις διαπραγματεύσεις, οι υπηρεσίες αυτές στα Υπουργεία Συντονισμού και Γεωργίας ήταν επιπέδου Γενικής Διεύθυνσης.

Οι ειδικές υπηρεσίες επανδρώθηκαν με επιλεγμένα στελέχη των υπουργείων και, σε πολύ μικρότερο βαθμό, με πρόσληψη νέων υπαλλήλων με ειδικές γνώσεις.

Πρόεδρος της ΚΕΔ είχε οριστεί στην αρχή ο Νικόλαος Κυριαζίδης, Υποδιοικητής της Τράπεζας της

Ελλάδος. Από τον Ιανουάριο του 1977 και μέχρι το τέλος των διαπραγματεύσεων προέδρευσε ο Βύρων Θεοδωρόπουλος, Πρέσβης-Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εξωτερικών. Μέλη της ΚΕΔ ήταν οι Καθηγητές Αλέκος Χλωρός του Πανεπιστημίου του Λονδίνου και Δημήτρης Ταλέλης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου, καθώς και οι Γενικοί Διευθυντές των Υπουργείων Συντονισμού και Γεωργίας Θανάσης Ανδρεόπουλος και Άγγελος Ζαχαρόπουλος. Μέλος της ΚΕΔ υπήρξε στην αρχή και ο Σταύρος Δήμας, μετέπειτα Υπουργός και διακεκριμένος Επίτροπος στις Βρυξέλλες. Παραιτήθηκε το 1977 προκειμένου να πολιτευθεί. Γραμματέας της ΚΕΔ ήταν από την αρχή ως το τέλος ο Γιώργος Τερζής, οικονομολόγος του Υπουργείου Συντονισμού. Η ΚΕΔ συμμετέσχε συνολικά σε 26 Συνόδους Αναπληρωτών Υπουργών.

Παναγής Παπαληγούρας

Κυβερνητικός υπεύθυνος των διαπραγματεύσεων ήταν ο τότε Υπουργός Συντονισμού και μετέπειτα Εξωτερικών Παναγής Παπαληγούρας από την έναρξη τον Ιούλιο 1976 μέχρι τον Μάιο 1978, που αποχώρησε από το Υπουργείο και την πολιτική για λόγους υγείας.

Είχα την τύχη να γνωρίσω από κοντά τον ξεχωριστό αυτόν άνθρωπο. Ήταν προικισμένος με μια σπάνια ευφυΐα και μια εκπληκτική καλλιέργεια και πολυμάθεια. Όμως, οι αρετές αυτές ουδόλως του προσέδιδαν αλαζονική συμπεριφορά. Αντίθετα, εκείνο που τον χαρακτήριζε ήταν η προσήνεια και η μετριοφροσύνη. Έτρεφε αγάπη και σεβασμό για τους συνεργάτες του. Παραμένει στη μνήμη μας ως ένας Υπουργός εύστροφος, πνευματώδης και ευχάριστος. Με τα προσόντα αυτά και την άριστη γλωσσομάθειά του, αντιμετώπιζε με ξεχωριστή άνεση και εντυπωσίαζε τους ομολόγους του Υπουργούς Εξωτερικών των 9. Ήταν ένας Ευρωπαίος πολιτικός διεθνούς επιπέδου, ένας πραγματικός *homme d'État*.

Το αρνητικό, αν μπορούμε να το πούμε, στοιχείο του Παναγή Παπαληγούρα ήταν η νευρικότητά του. Ένα τσιγάρο έπαιζε συνεχώς ανάμεσα στα δάκτυλά του. Πολλές φορές δεν ήταν αναμμένο. Ήταν ένας τρόπος να περιορίζει τις βλαβερές συνέπειες του καπνίσματος. Τον έβλεπες να καπνίζει και, όταν τον έπιανε βήχας, κοιτούσε θυμωμένος το τσιγάρο, λέγοντας: «Αχ το σκασμένο!». Τους τελευταίους μήνες πριν την αποχώρησή του είχε υπερβολικά αδυνατίσει. Ήταν η συνέπεια της υποβόσκουσας ασθένειας. Το ισχνό και μακρύ πρόσωπό του θύμιζε βυζαντινές αγιογραφίες. Είχαν αρχίσει να τον εγκαταλείπουν οι σωματικές του δυνάμεις και δεν ήταν πλέον δυνατόν να ανταποκριθεί στη σκληρή προσπάθεια που απαιτούσαν οι διαπραγματεύσεις.

Έτσι, ο ασύχαστος αυτός άνθρωπος κλείστηκε για δεκαπέντε χρόνια στο σπίτι του. Χρόνια οδυνηρά για κάποιον που είχε περάσει όλη του τη ζωή σε πυρετώδη δραστηριότητα. Ωστόσο, κατάφερε να παραστεί στην τελετή υπογραφής της Συνθήκης Προσχώρησης στο αίθριο του Ζαπείου τον Μάιο του 1979. Ο «συμπέθερός του» Γεώργιος Ράλλης (η κόρη του είχε παντρευτεί τον γιο του Παναγή Παπαληγούρα, τον μετέπειτα Υπουργό Αναστάση) τον αγκάλιασε και του είπε: «Αυτή η μέρα, Παναγή, είναι δική σου».

Η αποχώρηση του Παναγή Παπαληγούρα από το στίβο των διαπραγματεύσεων μας είχε γεμίσει θλίψη.

Γεώργιος Ράλλης

Ήταν, πάντως, ευτύχημα για τους συνεργάτες του Παναγή Παπαληγούρα το γεγονός ότι τον

διαδέχθηκε ως Υπουργός Εξωτερικών και επικεφαλής της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στις διαπραγματεύσεις ο Γεώργιος Ράλλης. Ο αξέχαστος ευπατρίδης της πολιτικής, με την άκαμπτη δραστηριότητά του, την ευελιξία και το αναμφισβήτητο κύρος του έναντι των Εννέα, μας οδήγησε στην επιτυχή ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων που ουσιαστικά έκλεισαν με τις μαραθώνιες συνεδριάσεις του Συμβουλίου Υπουργών τον Δεκέμβριο του 1978.

Η αποφασιστική αυτή σύνοδος του Συμβουλίου Υπουργών άρχισε το πρωί της 20.12.1978 και έκλεισε με συμφωνία τα ξημερώματα της 21.12. Υπήρξε ένα συνεχές πιγκ πογκ μεταξύ ελληνικής και κοινοτικής αντιπροσωπείας με προτάσεις και αντιπροτάσεις, μέχρις ότου επήλθε η τελική συμφωνία. Ήταν μια εξαιρετική ευκαιρία να γνωρίσουμε από κοντά τον Γεώργιο Ράλλη.

Κάθε φορά που παρουσιάζαμε τις προτάσεις μας, έπρεπε να περιμένουμε αρκετή ώρα για να συμφωνήσουν οι Εννέα σε αντίστοιχες αντιπροτάσεις. Ο Γεώργιος Ράλλης δεν μας άφηνε να πλήξουμε. Είχε πάντα ενδιαφέρουσες και, συχνά, πικάντικες ιστορίες να μας διηγηθεί. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί μια στενότερη και πιο εγκάρδια επαφή με τον Υπουργό.

Ο γράφων διατήρησε την επαφή με τον Γεώργιο Ράλλη για μια τριακονταετία, μέχρι το θάνατό του. Όσον καιρό ήμουν στις Βρυξέλλες, του έστελνα ό,τι στοιχεία τον ενδιέφεραν και τα κείμενα άρθρων και ομιλιών μου. Απαντούσε πάντα με ευγένεια.

Μετά την αποχώρησή μου από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τον συναντούσα κάπου κάπου στο μικρό του γραφείο της Κανάρη 4. Ήμουν τότε Σύμβουλος Ευρωπαϊκών Υποθέσεων του Ομίλου Επιχειρήσεων Λάτση και μου είχε αναφέρει ότι τον συνέδεαν αισθήματα ειλικρινούς φιλίας και αλληλοεκτίμησης με τον αείμνηστο ιδρυτή του Ομίλου Γιάννη Λάτση. Του είχε παράσχει κάποια απολύτως νόμιμη αλλά ουσιαστική στήριξη, όταν ο ιδιοφυής επιχειρηματίας βρισκόταν στο ξεκίνημά του. Αυτό ποτέ δεν το λησμόνησε ο Γιάννης Λάτσης. Ο Γεώργιος Ράλλης πατρονάριζε διάφορες φιλανθρωπικές οργανώσεις και μερικές φορές του είχε ζητήσει σχετική οικονομική ενίσχυση. Ο Γιάννης Λάτσης ανταποκρίθηκε ταχύτατα και ικανοποίησε άμεσα τις ανάγκες των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Η μεγίστη, όμως, εθνικής εμβέλειας προσφορά του μεγάλου επιχειρηματία πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της μεγάλης πετρελαϊκής κρίσης του 1979. Ο Γιάννης Λάτσης προετοίμασε, με τον τρόπο που εκείνος ήξερε, μια επίσημη αποστολή στη Σαουδική Αραβία του Πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή, του Υπουργού Εξωτερικών Γ. Ράλλη και του Υπουργού Εμπορίου Γ. Παναγιωτόπουλου. Οι διαπραγματεύσεις με τους Σαουδάραβες στέφθηκαν με λαμπρή επιτυχία. Η Ελλάδα εξασφάλισε προμήθεια πετρελαίου για τρία χρόνια και με τιμές προ της πετρελαϊκής κρίσης, εξοικονομώντας πολλές εκατοντάδες εκατομμύρια δολάρια. Το Ίδρυμα Ιωάννη Λάτση ανέθεσε τη συγγραφή βιογραφικού βιβλίου του ιδρυτή του Ομίλου σε επαγγελματίες ιστορικούς. Γνωρίζοντας από τον Γεώργιο Ράλλη την ανωτέρω και άλλες προσφορές του Γιάννη Λάτση στην κοινωνία και στη χώρα, πρότεινα στο ίδρυμα να επιδιωχθεί η κατάθεση μαρτυριών στους συγγραφείς της βιογραφίας από τον Γεώργιο Ράλλη, αφού πρώτα ζήτησα τη σύμφωνη γνώμη του τελευταίου. Η συνάντηση των συγγραφέων με τον Γεώργιο Ράλλη πραγματοποιήθηκε στην Κανάρη 4 και η κατάθεσή του μαγνητοφωνήθηκε. Το κείμενο της απομαγνητοφώνησης στάλθηκε στον Γεώργιο Ράλλη για πιθανές συμπληρώσεις και διορθώσεις. Όταν το κείμενο ήταν έτοιμο, μου τηλεφώνησε να περάσω από το γραφείο του να το παραλάβω. Ορίσαμε

συνάντηση για την επομένη. Λίγο μετά το τηλεφώνημα, ο Γ. Ράλλης απεβίωσε ξαφνικά. Την επομένη, αντί για την Κανάρη 4, πήγα στο πρώτο νεκροταφείο της Αθήνας, όπου έγινε η κηδεία του αλησμόνητου ευπατρίδη της πολιτικής, με την παρουσία εκπροσώπων του πολιτικού κόσμου όλων των αποχρώσεων και πλήθους πολιτών.

Γεώργιος Κοντογιώργης

Ένας άλλος κυβερνητικός εκπρόσωπος που είχε ολοκληρωτικά δοθεί στις διαπραγματεύσεις για την ένταξη από την αρχή ως το τέλος ήταν ο Γεώργιος Κοντογιώργης. Υπήρξε Υφυπουργός Συντονισμού με τον Παναγή Παπαληγούρα μέχρι τις εκλογές του Νοεμβρίου 1977 και Υπουργός άνευ Χαρτοφυλακίου για θέματα σχέσεων με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες με τον Παναγή Παπαληγούρα ως Υπουργό Εξωτερικών μέχρι τον Μάιο 1978 και με τον Γεώργιο Ράλλη από τον Μάιο 1978 μέχρι τον τερματισμό των διαπραγματεύσεων. Ο Γεώργιος Κοντογιώργης δεν ήταν πολιτικό πρόσωπο, προερχόταν από τη διοίκηση. Ξεχώριζε ανάμεσα στα μέλη της λαμπρής γενιάς των μεταπολεμικών Γενικών Διευθυντών οι οποίοι συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στο να αναστηθεί το ελληνικό κράτος, αμέσως μετά τον πόλεμο. Το 1967, με την εγκαθίδρυση της δικτατορίας, παραιτήθηκε, και με την πτώση της, το 1974, κρίσθηκε Γενικός Γραμματέας του ΕΟΤ, πριν αρχίσει να ασχολείται κατ' αποκλειστικότητα με την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας. Για τον Κοντογιώργη, η ταχεία και επιτυχής πρόοδος των διαπραγματεύσεων ήταν έργο ζωής στο οποίο δόθηκε ολόψυχα. Μετά την ένταξη, υπήρξε ο πρώτος Έλληνας Επίτροπος στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή με τομέα ευθυνών την αλιεία, αφήνοντας πίσω του αξιόλογο έργο. Έφυγε αθόρυβα ο Γεώργιος Κοντογιώργης στα ενενήντα εφτά του.

ΤΑ ΜΕΙΖΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥΣ

Οι αντιδράσεις των μεσογειακών περιοχών Γαλλίας-Ιταλίας

Μεγάλα και δυσεπίλυτα προβλήματα εμφανίσθηκαν κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων. Πιστεύω ότι η ρίζα τους ήταν κυρίως οι αντιδράσεις των ισχυρών οργανώσεων των παραγωγών στις μεσογειακές περιοχές της Γαλλίας και της Ιταλίας. Υπενθυμίζεται ότι η Ελλάδα ήταν η πρώτη μεσογειακή χώρα υποψήφια για ένταξη.

Δεν υπήρχαν σοβαρές αντιδράσεις εκ μέρους των βορείων περιοχών της ΕΟΚ. Μόνο η Γερμανία είχε ανησυχήσει για ενδεχόμενο μεταναστευτικό ρεύμα από την Ελλάδα, το οποίο όμως δεν έγινε. Οι παραγωγοί των μεσογειακών περιοχών Γαλλίας-Ιταλίας διακατέχονταν ήδη από πίκρα και οργή λόγω της άνισης μεταχείρισής τους έναντι των παραγωγών των βορείων περιοχών της Κοινότητας. Πράγματι, η στήριξη και η προστασία των βορείων προϊόντων, κυρίως σιτηρών, γαλακτοκομικών, ζάχαρης και βοείου κρέατος, ήταν πιο ισχυρή από εκείνη των μεσογειακών προϊόντων. Αυτά είναι, κυρίως, τα οπωροκηπευτικά νωπά και μεταποιημένα, το ελαιόλαδο, τα αμπελουργικά προϊόντα και ο καπνός (το βαμβάκι δεν υπήρχε στους Εννέα, εμείς το φέραμε). Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι τα προαναφερθέντα βόρεια προϊόντα απορροφούσαν, μόνα τους, περί το 60% των δαπανών της Κοινής

Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ).

Υπήρχε κι ένας άλλος λόγος που εξόρκιζε τους κοινοτικούς μεσογειακούς παραγωγούς: οι παραχωρήσεις προς τις εκτός ΕΟΚ χώρες της Μεσογείου που είχαν γίνει στα πλαίσια της Μεσογειακής Πολιτικής της ΕΟΚ. Οι χώρες αυτές είναι 12: Μαρόκο, Τυνησία, Αλγερία, Αίγυπτος, Ιορδανία, Συρία, Ισραήλ, Κύπρος, Μάλτα, Λίβανος, Γιουγκοσλαβία, Τουρκία. Τα γεωργικά τους προϊόντα είναι ευθέως ανταγωνιστικά των προϊόντων των μεσογειακών περιοχών της ΕΟΚ. Γιατί λοιπόν αυτές οι παραχωρήσεις;

Η απάντηση είναι ότι οι 12 τρίτες μεσογειακές χώρες (ΤΜΧ) αποτελούσαν, για την Κοινότητα των 9, τον τρίτο εμπορικό εταίρο μετά την τότε ΕΖΕΣ και τις ΗΠΑ.

Επρόκειτο για μια αγορά 200 εκ. κατοίκων με προοπτική να φθάσει τα 400 εκ. το έτος 2025, σύμφωνα με τον υψηλό συντελεστή αύξησης του πληθυσμού στις χώρες αυτές. Βέβαια, το εξαγωγικό ενδιαφέρον από πλευράς ΕΟΚ αφορούσε τις βόρειες περιοχές της, όχι μόνο για τα βιομηχανικά τους προϊόντα αλλά και για τα γεωργικά (σιτηρά, γαλακτοκομικά, ζάχαρη, βόειο κρέας), των οποίων είχαν ανάγκη οι 12 τρίτες μεσογειακές χώρες. Οι νότιες περιοχές της Γαλλίας και της Ιταλίας υφίσταντο σαφώς τον ανταγωνισμό των μεσογειακών προϊόντων των 12, χωρίς να έχουν κάποιο αντάλλαγμα.

Κάτω από το πρίσμα αυτό, η Κοινότητα διαμόρφωσε, ήδη από το 1972, μια πολιτική «Σφαιρικής Μεσογειακής Προσέγγισης», που κατέληξε στη συμφωνία συνεργασίας ή σύνδεσης με καθεμιά από τις 12 τρίτες μεσογειακές χώρες.

Οι συμφωνίες συνεργασίας που ισχύουν από το 1975-1976 αφορούν το Μαρόκο, την Αλγερία, την Τυνησία, την Αίγυπτο, την Ιορδανία, τη Συρία, τον Λίβανο και τη Γιουγκοσλαβία. Η Τουρκία, η Κύπρος και η Μάλτα συνδέονταν με την Κοινότητα με συμφωνίες σύνδεσης. Κύριο χαρακτηριστικό των συμφωνιών αυτών είναι δασμολογικές και άλλες ελαφρύνσεις για τα μεσογειακά προϊόντα. Πάντως, για τα ευαίσθητα προϊόντα οι ελαφρύνσεις αυτές παραχωρήθηκαν μέσα σε χρονικούς περιορισμούς και ποσοστώσεις.

Η προοπτική ένταξης της Ελλάδας ανησύχησε τις 12 ΤΜΧ για μια ενδεχόμενη αποδυνάμωση των προνομίων τους. Εκείνο όμως που πραγματικά τις τρομοκράτησε ήταν η προοπτική ένταξης της Ισπανίας, αυτού του μεσογειακού γίγαντα που πίστευαν ότι θα τους απέκοπτε από την αγορά της Ευρώπης από την οποία είχαν ισχυρή εξάρτηση.

Ευαίσθητη στις ανησυχίες αυτές, η Επιτροπή συνέταξε και παρουσίασε στο Συμβούλιο Υπουργών, το 1979, Έκθεση σχετικά με τις συνέπειες της μεσογειακής διεύρυνσης της Κοινότητας επί των σχέσεων της με τις τρίτες μεσογειακές χώρες. Σύμφωνα με την Έκθεση αυτή, η ένταξη τριών μεσογειακών χωρών (Ελλάδα-Ισπανία-Πορτογαλία) έμελλε να μεταβάλει σημαντικά το ποσοστό αυτάρκειας της Κοινότητας σε όλα τα μεσογειακά προϊόντα και, κατά συνέπεια, θα μπορούσε να επηρεάσει και τις εισαγωγές των προϊόντων αυτών από τις τρίτες μεσογειακές χώρες.

Ακολούθησαν διαπραγματεύσεις που κατέληξαν στην καθιέρωση της αρχής διατήρησης του επιπέδου εξαγωγής των 12 ΤΜΧ προς την Κοινότητα, ώστε οι χώρες αυτές να μπορούν να διατηρήσουν το επίπεδο εισαγωγών από την Κοινότητα. Αυτό είχε ως συνέπεια την παραχώρηση και άλλων ελαφρύνσεων ώστε να διευκολυνθεί περαιτέρω η εισαγωγή μεσογειακών προϊόντων από τις χώρες

αυτές προς την Κοινότητα. Έτσι, οι βόρειες περιοχές της Κοινότητας βγήκαν διπλά ωφελημένες διότι ήταν καταναλώτριες μεσογειακών προϊόντων και ταυτόχρονα εξαγωγείς όχι μόνο βιομηχανικών αλλά και γεωργικών προϊόντων (σιτηρά, γαλακτοκομικά, ζάχαρη, βόειο κρέας).

Αντιθέτως, οι μεσογειακές περιοχές της Γαλλίας και της Ιταλίας, χωρίς να έχουν όφελος οι ίδιες, καλούνταν να πληρώσουν το τίμημα των νέων παραχωρήσεων προς τις τρίτες μεσογειακές χώρες και, ταυτόχρονα, το τίμημα της μεσογειακής διεύρυνσης της Κοινότητας, ενώ τα δικά τους μεσογειακά προϊόντα είχαν αδικηθεί στα πλαίσια της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ).

Δέχθηκαν να πληρώσουν αυτό το τίμημα, όχι όμως χωρίς αντίστοιχα ανταλλάγματα, τα οποία ήταν τα εξής:

Πρώτον, η αναθεώρηση της ΚΑΠ προς όφελος των μεσογειακών προϊόντων, και

Δεύτερον, η θεσμοθέτηση των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ) υπέρ των μεσογειακών περιοχών της ΕΟΚ.

Η Ελλάδα, χάρις στην έγκαιρη ένταξή της (1.1.1981), πέντε χρόνια πριν από την ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας (1.1.1986), επωφελήθηκε και από τα δύο αυτά ανταλλάγματα που επέτυχαν οι μεσογειακές περιοχές της Γαλλίας και της Ιταλίας.

Πρώτον, διότι είχε άμεση συμμετοχή, ως πλήρες μέλος, στις διαπραγματεύσεις για την αναθεώρηση της ΚΑΠ προς όφελος των μεσογειακών προϊόντων. Η Ισπανία και η Πορτογαλία συμμετείχαν ως παρατηρητές.

Δεύτερον, γιατί είχε επίσης άμεση συμμετοχή, ως πλήρες μέλος, στη διαμόρφωση του Κανονισμού 2088/1985, με τον οποίο θεσμοθετήθηκαν τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ), και πήρε το μερίδιό της από αυτά. Με τον Κανονισμό αυτόν ορίστηκαν οι περιοχές της Γαλλίας και της Ιταλίας που θα καλύπτονταν από τα ΜΟΠ. Η Ελλάδα καλύφθηκε ολόκληρη. Ο συνολικός πληθυσμός των περιοχών που καλύφθηκαν από τα ΜΟΠ ήταν 50 εκ., δηλαδή 10 εκ. της Ελλάδας και 40 εκ. των περιοχών της Γαλλίας και της Ιταλίας. Η Ισπανία και η Πορτογαλία δεν επωφελήθηκαν από τα ΜΟΠ, διότι αυτά θεσμοθετήθηκαν πριν από την ένταξή τους.

Επαφές με τους Υπουργούς Γεωργίας

Γαλλίας και Ιταλίας

Όσα προηγήθηκαν βοηθούν να κατανοήσουμε την ένταση των αντιδράσεων των γεωργικών οργανώσεων των μεσογειακών περιοχών Γαλλίας και Ιταλίας.

Αποδέκτες των αντιδράσεων αυτών ήταν, κυρίως, οι Υπουργοί Γεωργίας των δύο χωρών: του Πιερ ντε Μενιερί (Pierre de Mehaignerie) της Γαλλίας και του Τζοβάννι Μαρκόρα (Giovanni Marcora) της Ιταλίας. Αμφότεροι, αξιόλογοι και δυναμικοί πολιτικοί, δεν ήταν αντίθετοι στην ένταξη της Ελλάδας αλλά, απηχώντας τις ανησυχίες και τις προσδοκίες των μεσογειακών τους αγροτών, επεδίωκαν μακράς διάρκειας μεταβατικές ρυθμίσεις για την ελληνική γεωργία και αναθεώρηση της ΚΑΠ προς όφελος των μεσογειακών προϊόντων, πριν από την ένταξη της Ελλάδας.

Ο Γεώργιος Κοντογιώργης επισκέφθηκε τον Μαρκόρα στη Ρώμη και προσπάθησε να τον πείσει ότι η ελληνική παραγωγή δεν ήταν τόσο σημαντική σε όγκο ώστε να απειλήσει την ιταλική παραγωγή. Σημαντική, βέβαια, ήταν η ισπανική παραγωγή. Γι' αυτό, πριν ενταχθεί η Ισπανία, θα έπρεπε να γίνει η

επιζητούμενη αναθεώρηση της ΚΑΠ. Σ' αυτή την προσπάθεια θα βοηθούσε και η Ελλάδα, εφόσον η ένταξή της θα είχε προηγηθεί της ένταξης της Ισπανίας. Οι Κοντογιώργης και Μαρκόρα συμφώνησαν να έχουν κι άλλες επαφές. Ο Κοντογιώργης έφερε καλά στα νερά του τον Μαρκόρα. Όμως, ο Μενιερί δεν ήταν τόσο προσιτός, τόσο προσβάσιμος. Εισηγήθηκα στον Υπουργό μου Γιάννη Μπούτο να τον προσκαλέσει στην Αθήνα. Είχα τους λόγους μου. Γάλλος συναπόφοιτος από την ENGR (École Nationale du Genie Rural) του Παρισιού ο οποίος παρακολουθούσε με ενδιαφέρον την ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας με πληροφόρησε ότι ο Μενιερί ήταν απόφοιτος της Σχολής μας στο Παρίσι, μερικές σειρές νεότερός μας. Υπενθύμισε ότι μεταξύ των αποφοίτων των σχολών της κατηγορίας της δικής μας (Grandes Écoles) υπάρχει εκ παραδόσεως έντονο πνεύμα αλληλοϋποστήριξης. Πράγματι, μεταξύ των αποφοίτων της σειράς μας υπάρχει στενή επαφή (είμαστε μόνο είκοσι), αν κι έχει περάσει μισός αιώνας από την αποφοίτηση. Όσο ήμουν στις Βρυξέλλες, πεταγόμουν συχνά στο Παρίσι τα Σαββατοκύριακα για να συμμετέχω στις συνεστιάσεις που οργάνωναν. Μου συνέστησε λοιπόν να αξιοποιήσω αυτό το παραδοσιακό πνεύμα αλληλοϋποστήριξης προς όφελος των διαπραγματεύσεών μας. Ο Μπούτος προσκάλεσε πράγματι τον Μενιερί στην Αθήνα κι εκείνος δέχθηκε ευχαρίστως. Στη συνάντησή τους, στην οποία παρέστην, ο Μπούτος ανέπτυξε τα επιχειρήματά μας τονίζοντας ιδιαίτερα ότι η ένταξη της Ελλάδας και, στη συνέχεια, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας θα ενισχύσει το μεσογειακό μέτωπο της ΕΟΚ προς όφελος των μεσογειακών περιοχών της Γαλλίας.

Ο Μενιερί άκουσε με προσοχή αλλά έμεινε ανέκφραστος, πράγμα που είχε εξοργίσει τον ανυπόμονο Μπούτο. Εισηγήθηκα στον υπουργό μου να προτείνει στον Γάλλο συνάδελφό του μια επίσκεψη στην περιοχή του Ναυπλίου για να γνωρίσει τις αρχαιότητες και τις εκεί σημαντικές βιομηχανίες μεταποίησης γεωργικών προϊόντων. Ο Μενιερί δέχθηκε ασμένως και τον συνόδευσα. Στην αρχή παρέμεινε ο αγέρωχος Γάλλος ευγενής. Μόλις όμως του αποκάλυψα ότι είμαστε συναπόφοιτοι, άλλαξε τελείως. Βρήκαμε κοινούς γνωστούς, κουτσομπολέψαμε τους καθηγητές μας και δημιουργήθηκε ένα υπέροχο κλίμα οικειότητας. Όταν φθάσαμε, επισκεφθήκαμε πρώτα τις αρχαιότητες και μετά τις βιομηχανίες. Έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον και για τα δύο. Καταλήξαμε στη Νομαρχία, όπου συσκεφθήκαμε με τους τοπικούς παράγοντες. Όταν τελειώσαμε, του αποκάλυψα ότι υπηρέτησα ως έφεδρος αξιωματικός στο Κέντρο Εκπαιδεύσεως Μηχανικού στο Ναύπλιο. Προσέθεσα ότι, αντί να εκπαιδεύσω τους νεοσύλλεκτους πώς να φυτεύουν νάρκες, τους εκπάιδευα πώς να φυτεύουν πορτοκαλιές.

Πράγματι, ο Διοικητής του Κέντρου, όταν ανακάλυψε ότι είμαι γεωπόνος, με απάλλαξε από τα καθήκοντά μου ως εκπαιδευτή και μου ζήτησε να φροντίσω τη δημιουργία πρασίνου στο στρατόπεδο, που, εκτός από την παρουσία μερικών γιγαντιαίων ευκαλύπτων, ήταν γυμνό. Πρώτο μέλημα ήταν η εξασφάλιση νερού. Η παρουσία των γιγαντιαίων ευκαλύπτων ήταν σαφής ένδειξη παρουσίας πλουσίων υπογείων υδροφόρων οριζόντων. Αυτό αποδείχθηκε από την εξαιρετική απόδοση της πρώτης γεώτρησης που ανοίξαμε. Προμηθεύτηκα δενδρύλλια πορτοκαλιάς από γειτονικό φυτώριο και τα απαραίτητα λιπάσματα. Χάραξα, στη συνέχεια, στο έδαφος τις θέσεις φύτευσης σε σχήμα ρόμβου και ανοίξαμε τους λάκκους. Στο στρατόπεδο υπήρχε ένας λόχος μουσουλμάνων της Θράκης. Κανένας δεν μιλούσε ελληνικά εκτός από τον χότζα τους, ο οποίος έκανε τον διερμηνέα. Πώς να εκπαιδεύσει κανείς αυτούς τους ανθρώπους να χειρίζονται νάρκες και να συναρμολογούν γέφυρες; Οι υπεύθυνοι της

εκπαίδευσης βρίσκονταν σε απόγνωση. Εγώ όμως τους βρήκα πρόθυμους και αποτελεσματικούς στο άνοιγμα των λάκκων. Μόλις τελείωσε το φύτευμα, ήρθε διαταγή μετάθεσής μου στο Γενικό Επιτελείο. Δεν ξαναείδα το στρατόπεδο.

Όταν, λοιπόν, μίλησα γι' αυτό στον Μενιερί, μου ζήτησε να πάμε να το δούμε. Ήταν άνοιξη, οι πορτοκαλιές, ανθισμένες, ευωδίαζαν. Ένας παράδεισος. Έτσι έληξε η επίσκεψή μας στην περιοχή Ναυπλίου. Με την επιστροφή, πραγματοποιήθηκε συνάντηση με τον Μπούτο, ο οποίος έμεινε κατάπληκτος από την αλλαγή του Γάλλου Υπουργού. Μίλησε πλέον καθαρά. Τόνισε τα προβλήματα που είχε με τους μεσογειακούς αγρότες της Γαλλίας και μάλιστα σε προεκλογική περίοδο. Βεβαίωσε όμως ότι τελικά, αυτός τουλάχιστον, δεν θα προβάλει προσκόμματα στην ένταξη της Ελλάδας και θα προσπαθήσει να διαχωρίσει τη διαπραγματεύσή της από εκείνη της Ισπανίας, για την οποία θα επιδίωκε να επιβάλει μακροχρόνιες μεταβατικές ρυθμίσεις, λόγω της ισχυρής ανταγωνιστικότητάς της, όσον αφορά τα μεσογειακά προϊόντα.

Απειλή ομαδοποίησης των διαπραγματεύσεων με Ισπανία και Πορτογαλία

Πριν ακόμα υποβάλουν αίτηση για ένταξη στην ΕΟΚ οι ιβηρικές χώρες, που, πρόσφατα κι αυτές, είχαν βγει από μια μακρά νύχτα δικτατορίας, όλοι ήξεραν ότι όπου να 'ναι θα το έπρατταν.

Βρίσκονταν στο αρχικό στάδιο οι δικές μας διαπραγματεύσεις όταν υπέβαλε, πρώτη, την αίτησή της η Πορτογαλία (28.3.1977). Δεν παρέλειψε να κάνει το ίδιο και η Ισπανία (28.7.1977).

Άρχισαν, λοιπόν, στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου Υπουργών να δημιουργούνται σκέψεις για ομαδοποίηση των διαπραγματεύσεων για την ένταξη των τριών μεσογειακών χωρών. Σκέψεις ενοχλητικές για μας, οι οποίες όμως δεν στερούνταν λογικής: τρεις χώρες περίπου ομοιόμορφες, με την ίδια γεωργική παραγωγή, την ίδια βιομηχανική καθυστέρηση κλπ. Εξάλλου, τους βόλευε διότι θα πετύχαιναν «μ' ένα σμπάρο τρία τρυγόνια», εξοικονομώντας χρόνο και χρήμα. Εμάς όμως ουδόλως μας βόλευε και μάλιστα φοβόμασταν ότι αυτή η ομαδοποίηση θα είχε πολύ ζημιογόνες συνέπειες, όπως θα τις προσδιορίσουμε αργότερα. Οι σκέψεις αυτές άρχισαν να ωριμάζουν και να εκφράζονται από επίσημα πρόσωπα. Πρώτος ο τότε Άγγλος Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ρόυ Τζένκινς (Roy Jenkins) δήλωσε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ότι «είμαστε αποφασισμένοι να μελετήσουμε μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του προβλήματος της διεύρυνσης ώστε να εκτιμήσουμε ποιες θα είναι οι συνέπειες για τη συνοχή του συνόλου στο προσεχές μέλλον». Εμάς βέβαια μας «έζωσαν τα φίδια» ακούγοντας τα περί ανάγκης «ολοκληρωμένης προσέγγισης». Παρόμοιες δηλώσεις έκανε στην έγκυρη γαλλική εφημερίδα *Le Monde* ο Ζακ Σιράκ, ως Πρόεδρος του Γκωλικού Κόμματος «Συναγερμός για τη Δημοκρατία» (RPR). Εκείνο όμως που μας τάραξε ήταν η Έκθεση Πιζανί προς τη Γαλλική Γερουσία. Ο Γερουσιαστής Εντγκάρ Πιζανί (Edgar Pisani) ήταν ένας πολιτικός με μεγάλη βαρύτητα. Ως Υπουργός Γεωργίας επί Προέδρου Ντε Γκωλ είχε πραγματοποιήσει επαναστατικές μεταρρυθμίσεις σ' αυτό το Υπουργείο οι οποίες είχαν αφήσει εποχή. Αργότερα, υπήρξε σημαντικός Επίτροπος της Κομισιόν. Είχε, λοιπόν, βαρύτητα η έκθεσή του, που τόνιζε ότι θα ήταν επικίνδυνο για την Κοινότητα να μην αντιμετωπίσει ολοκληρωμένα τις επιπτώσεις της διεύρυνσης. Μέσα σ' αυτό το δυσμενές κλίμα, ακούστηκε και μια θετική για μας φωνή από τον προεδρεύοντα, τότε,

του Συμβουλίου Υπουργών, Υπουργό Εξωτερικών της Αγγλίας Σερ Ντέιβιντ Όουεν (Sir David Owen). Είπε ο Όουεν σε απάντηση των ελληνικών ανησυχιών ότι οι διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα, που ήδη διεξάγονταν, θα έπρεπε να συνεχιστούν με βάση τις «δικές τους ενυπάρχουσες αξίες» («on its own intrinsic merits»).

Η απάντηση αυτή αποτελούσε ευθέως και με πολύ λακωνικό τρόπο την αποδοχή των ελληνικών επιχειρημάτων κατά της ομαδοποίησης. Λέγαμε εμείς στους κοινοτικούς ότι δεν είναι σωστό να μπει η Ελλάδα στο ίδιο καλάθι με την Ισπανία και την Πορτογαλία για τους εξής, κυρίως, λόγους:

Πρώτον, διότι η Ελλάδα είχε Συμφωνία Σύνδεσης από το 1962, την πιο προχωρημένη συμφωνία ΕΟΚ- τρίτης χώρας, ενώ οι δύο ιβηρικές χώρες είχαν απλές εμπορικές συμφωνίες. Η δική μας συμφωνία προέβλεπε την πλήρη ένταξη και προς αυτή την κατεύθυνση είχαν αρχίσει οι διαπραγματεύσεις που διακόπηκαν λόγω της επταετούς δικτατορίας.

Δεύτερον, η Ελλάδα είχε υποβάλει αίτηση ένταξης δύο χρόνια πριν από την Ισπανία και την Πορτογαλία και οι διαπραγματεύσεις είχαν ήδη σημειώσει ουσιαστική πρόοδο.

Όλα αυτά τα επιχειρήματα ο Όουεν τα συνόψισε σε πέντε σύντομες λέξεις: «on its own intrinsic merits».

**Σερ Ντέιβιντ Όουεν, Σερ Τζέφρυ Χόου,
Θεόδωρος Πάγκαλος και Τουρκία**

Η ομαδοποίηση των διαπραγματεύσεων με Ισπανία-Πορτογαλία αποφεύχθηκε τελικά, χάρις κυρίως στις παρεμβάσεις του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή. Λεπτομέρειες επ' αυτού εκτίθενται στο επόμενο κεφάλαιο.

Όπως προαναφέρθηκε, φωνές από παντού ακούγονταν υπέρ της ομαδοποίησης. Η μόνη θετική για μας φωνή ήταν του Σερ Ντέιβιντ Όουεν υπό την ιδιότητα του Υπουργού Εξωτερικών της Αγγλίας, προεδρεύοντος στο Συμβούλιο Υπουργών της ΕΟΚ. Ο Σερ Ντέιβιντ Όουεν έφερε στη μνήμη μου ένα επεισόδιο που με είχε εντυπωσιάσει. Είχε λάβει χώρα μεταξύ του Θεόδωρου Πάγκαλου και ενός άλλου Άγγλου Υπουργού Εξωτερικών, του Σερ Τζέφρυ Χόου (Sir Geoffrey Howe), δέκα χρόνια αργότερα. Άγγλοι Υπουργοί Εξωτερικών αμφότεροι, Σερ Όουεν ο ένας, Σερ Χόου ο άλλος. Ο Χόου προέδρευε στο Συμβούλιο Υπουργών στις Βρυξέλλες και ο Θεόδωρος Πάγκαλος εκπροσωπούσε την Ελλάδα ως Αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών.

Κύριο θέμα: οι σχέσεις ΕΟΚ-Τουρκίας. Η Ελλάδα, τότε, δεν είχε ακόμη υιοθετήσει την κραυγαλέα υποστήριξη της «ευρωπαϊκής πορείας της Τουρκίας» που άρχισε με την τελευταία θητεία του Κώστα Σημίτη και συνεχίστηκε με τις δύο πρωθυπουργικές θητείες του Κώστα Καραμανλή του νεότερου. Αντίθετα, η Ελλάδα δεν είχε αναγνωρίσει τη συμφωνία σύνδεσης της Τουρκίας-ΕΟΚ. Η Τουρκία, ως συνδεδεμένη χώρα, είχε ωφεληθεί με τρία χρηματοδοτικά πρωτόκολλα πριν από την εγκαθίδρυση της δικτατορίας Εβρέν. Είχε εγκριθεί και το τέταρτο αλλά η υλοποίησή του διακόπηκε λόγω δικτατορίας. Με την επάνοδο της Δημοκρατίας στην Τουρκία, τέθηκε θέμα υλοποίησης του τέταρτου πρωτοκόλλου, αρκετά σημαντικού (περί τα 800 εκ. ECU, μέρος δάνειο και μέρος δωρεάν). Ο Θεόδωρος Πάγκαλος, πολύ σωστά, είχε μπλοκάρει αυτό το πρωτόκολλο ζητώντας ως αντάλλαγμα την άρση ενός τουρκικού διατάγματος του 1964 που δέσμευε τις περιουσίες και τους τραπεζικούς λογαριασμούς των Ελλήνων

υπηκόων της Κωνσταντινούπολης. Ο Τζέφρυ Χόου, ακολουθώντας την πατροπαράδοτη φιλοτουρκική πολιτική της Αγγλίας, προσπαθούσε να δοθεί θετική λύση για την Τουρκία. Ο γράφων, ως αρμόδιος στις σχέσεις με την Τουρκία, είχε παραστεί στο Συμβούλιο. Κάποια στιγμή, ο Χόου είχε αρχίσει να αναπτύσσει μια έξυπνη επιχειρηματολογία υπέρ της Τουρκίας. Παρακολουθούσα τότε τον Χόου και τότε τον Πάγκαλο, ο οποίος είχε ανοίξει διάπλατα μπροστά του μια εφημερίδα και έδειχνε να είναι βαθιά αφοσιωμένος στην ανάγνωσή της. Ανησύχησα και οργίστηκα. Σκεπτόμουν, δεν είναι κάποιος συνεργάτης του δίπλα να τον σκουντήσει; Κανένας όμως από αυτούς δεν ανησυχούσε διότι ήξεραν ότι δεν υπήρχε λόγος. Όσο μιλούσε ο Χόου, ο Πάγκαλος πίσω από την εφημερίδα προετοιμάζε την αντεπίθεσή του. Όταν ο Χόου τελείωσε, ο Πάγκαλος κατέβασε ήσυχα την εφημερίδα και κατακεραύνωσε, με πειστική επιχειρηματολογία, τον Χόου. Ο Χόου αιφνιδιάστηκε και, αμέσως, «ανέκρουσε πρύμναν». Ένωσα ικανοποίηση και εθνική υπερηφάνεια. Ο ικανός Χόου βρήκε μπροστά του τον ικανότερο Πάγκαλο. Το επεισόδιο θυμίζει το «ἐσθλὸς ὢν ἄλλου κρείττονος ἀντέτυχεν», που αναφέρει ο Πολύβιος, αν δεν κάνω λάθος. Αφορά τον Αννίβα τον Καρχηδόνιο, ο οποίος νικήθηκε από τον Ρωμαίο Σκιπίωνα τον Αφρικανό: «Αν και λαμπρός, γενναίος (ο Αννίβας), βρήκε μπροστά του άλλον καλύτερο (τον Σκιπίωνα τον Αφρικανό)». Όταν έγραφα αυτές τις γραμμές, δεν είχε ακόμα κυκλοφορήσει το βιβλίο του Θεόδωρου Πάγκαλου *Με τον Ανδρέα στην Ευρώπη*. Διαβάζοντας αυτό το βιβλίο, διαπίστωσα ότι δεν αναφέρει το ανωτέρω επεισόδιο, αναφέρει όμως κάποιο άλλο με τον ίδιο «αντίπαλο», τον Σερ Τζέφρυ Χόου, τον οποίο ο Θεόδωρος Πάγκαλος χαρακτηρίζει ευφυέστατο και ευχάριστο άνθρωπο. Ο Χόου προέβαλλε συνεχώς βέτο κατά της έγκρισης δύο πρωτοκόλλων ελληνικού ενδιαφέροντος, ενώ ζητούσε επιμόνως την έγκριση χρηματοδότησης υπέρ των ανέργων αγγλικού ενδιαφέροντος. Αφήνω τον Θεόδωρο Πάγκαλο να διηγηθεί το επεισόδιο ο ίδιος, με τον δικό του μοναδικό τρόπο:

Όταν το θέμα αναγγέλθηκε από τον προεδρεύοντα, εγώ εσήκωσα το χέρι μου και έβαλα βέτο. Ο Howe σηκώθηκε αμέσως από τη θέση του, έκανε τον γύρο του τραπέζιού ενώ η συνεδρίαση συνεχιζόταν και ήρθε να μου μιλήσει: «Προφανώς εδώ» μου είπε «κάνετε κάποιο λάθος. Γιατί είστε εναντίον των προγραμμάτων για την τεχνική κατάρτιση και τη δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης για τους ανέργους της περιοχής μου;». Του απάντησα: «Γιατί κι εσείς είστε αντίθετοι με τα δύο πρωτόκολλά μου». Με κοίταξε εντελώς παράξενα. Υποθέτω ότι μέχρι τότε δεν μου είχε δώσει ούτε μια δεκάρα σημασία. «Μα είναι τελείως άσχετα τα μεν από τα δε» μου είπε. Του είπα: «Συμφωνώ μαζί σου αλλά αν δεν πάρω τα λεφτά μου, δεν θα πάρεις ούτε εσύ τα δικά σου». «Μα αυτό είναι εκβιασμός (blackmail)» μου απάντησε. «Νομίζω ότι το βρήκες» του είπα «αυτό ακριβώς είναι». Με κοιτάξε με ακόμα πιο παράξενο ύφος, γύρισε πίσω στη θέση του και μετά μια βραχεία συνεννόηση με τους συνεργάτες του ζήτησε να επανέλθουν τα δύο θέματα, διότι πρέπει να έχει γίνει κάποιο λάθος. Επέρασαν τα πρωτόκολλά μας και βεβαίως μετά επέρασε και η δική του χρηματοδότηση. Γύρω μου διπλωμάτες της ελληνικής αντιπροσωπείας με κοιτάζαν με το στόμα ανοιχτό. Είχαν τρομοκρατηθεί από την προβολή της αντίθεσής μας και φαντάζονταν δεν ξέρω τι. Εγώ όμως γύριζα πίσω στην Αθήνα με 120 εκατομμύρια ECU (60 για τα κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης και 60 για την αποκατάσταση ατόμων που πάσχουν από ψυχικές και διανοητικές ασθένειες) που μεταφράστηκαν σε αντίστοιχες υποδομές γι' αυτούς τους ανθρώπους που είχαν ιδιαίτερη ανάγκη. Ήμουν πανευτυχής και δεν σας κρύβω ότι άρχισε να μου αρέσει και το παιχνίδι.

Το επεισόδιο αυτό ενίσχυσε την άποψη που έχω ήδη διατυπώσει για τους Χόου και Πάγκαλο: «ἐσθλὸς ὢν ἄλλου κρείττονος ἀντέτυχεν». Δικαίως ο Θεόδωρος Πάγκαλος επαίρεται στο βιβλίο του για την άψογη προετοιμασία και διεξαγωγή της ελληνικής προεδρίας στη Ρόδο και στην Κέρκυρα. Αδίκως όμως εκφράζεται απαξιωτικά για τη διαπραγμάτευση της ένταξής μας. Γράφει ότι «η διαπραγμάτευση για την είσοδό μας στην ΕΟΚ είχε γίνει εσπευσμένα και είχε κλείσει όπως όπως».

Υπήρξε πράγματι έντονη προσπάθεια επίσπευσης της διαπραγμάτευσης γιατί την επέβαλλε η αντιμετώπιση ενός μεγάλου κινδύνου: η ομαδοποίηση της διαπραγμάτευσης με Ισπανία-Πορτογαλία. Κάθε άλλο όμως παρά «όπως όπως» έκλεισε η διαπραγμάτευση. Έκλεισε με λαμπρή επιτυχία όπως γενικώς αναγνωρίστηκε και τεκμηριωμένα εκτίθεται σ' αυτό το βιβλίο.

Καταλογίζει ο Θεόδωρος Πάγκαλος συλλήβδην «άγνοια και ραστώνη» στους υπηρεσιακούς παράγοντες που είχαν μετάσχει στην ενταξιακή προσπάθεια. Παίρνει αφορμή από κάποιο μεμονωμένο γεγονός: το Υπουργείο Εμπορίου δεν είχε προβλέψει επαρκή μεταβατική περίοδο για την εναρμόνιση του τύπου των μπουκαλιών προς τη σχετική οδηγία της ΕΟΚ. Με έρεισμα αυτή την αβλεψία, η γενική απόδοση «άγνοιας και ραστώνης» είναι κατάφωρα άδικος. Αντί επαίνου, περιφρόνηση; Είναι δυνατόν να καταλογίζουμε άγνοια στα επίλεκτα εκείνα στελέχη με λαμπρές μεταπτυχιακές σπουδές και γλωσσομάθεια; Είναι δυνατόν να τους καταλογίζουμε ραστώνη όταν, για να ανταποκριθούν ακριβώς στην αδήριτο ανάγκη επίσπευσης των διαπραγματεύσεων, είχαν ξεχάσει τι θα πει ωράριο, Σαββατοκύριακα και γιορτές; Όταν είχαν απαρνηθεί το δικαίωμα της άδειας; Δεν πήραν δεκάρα για υπερωριακή απασχόληση. Δικαίως περίμεναν να τους προσφερθεί κάποια αναγνώριση. Αντί όμως της αναγνώρισης τους προσφέρεται περιφρόνηση. Κρίμα.

Αντιπαρέρχεται ο Θεόδωρος Πάγκαλος το μείζον που ήταν η αποφυγή της ομαδοποίησης. Διαφορετικά, η ένταξή μας θα γινόταν πέντε χρόνια αργότερα, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Και θα γινόταν όχι με τους δικούς μας όρους, που ήταν σημαντικότερα ευνοϊκότεροι. Όποιος αμφιβάλλει, ας συγκρίνει τις τρεις πράξεις προσχώρησης: Ελλάδα, Ισπανίας, Πορτογαλίας. Άδικο ο Θεόδωρος Πάγκαλος προβάλλει το έλασσον που ήταν το πρόβλημα με τα μπουκάλια του Υπουργείου Εμπορίου. Δεν φαίνεται δε να συμεριζεται τη γενική αναγνώριση του πρωταγωνιστικού ρόλου του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην ευρωπαϊκή πορεία της χώρας. Όμως, χωρίς τον αγώνα και το προσωπικό κύρος του Καραμανλή, δεν θα υπήρχαν ελληνικές προεδρίες για να αναδείξουν τις αναμφισβήτητες ικανότητες του Θεόδωρου Πάγκαλου.

Πότε, επιτέλους, οι πολιτικοί μας θα αποκτήσουν τη γενναιότητα να αναγνωρίζουν ότι και οι αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις είναι ικανές για μεγάλα έργα; Μετά την παρένθεση αυτή, επανέρχομαι στο θέμα της Τουρκίας. Όπως ανέφερα, η πολιτική μας έναντι της Τουρκίας στα πλαίσια της ΕΟΚ-Ευρωπαϊκής Ένωσης άλλαξε ριζικά, πράγμα που εξέπληξε πολλούς από τους εταίρους μας. Έτσι, σκαλοπάτι σκαλοπάτι, η Τουρκία έφθασε στην έναρξη διαπραγματεύσεων ένταξης της 3.10.2005, με τη συναίνεση της Ελλάδας, χωρίς κανένα, στην ουσία, αντάλλαγμα. Βρισκόμαστε στο 2011 και η Τουρκία μάς απειλεί ακόμα με πόλεμο αν ασκήσουμε δικαιώματά μας τα οποία απορρέουν από το Διεθνές Δίκαιο. Διατηρεί στρατεύματα κατοχής σε τμήμα χώρας μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνεχίζει να απειλεί την εθνική μας κυριαρχία με συνεχείς παραβιάσεις του εναέριου χώρου μας κλπ. Ακόμα και ρητές υποχρεώσεις που ανέλαβε για ν' αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις δεν τις τηρεί, με την ένοχη ανοχή της Ε.Ε. Ο Θεόδωρος Πάγκαλος δεν ήταν πλέον Υπουργός Εξωτερικών στην Κυβέρνηση Σημίτη όταν ο τελευταίος έδωσε τη γνωστή συνέντευξη στην εφημερίδα *Le Monde*, που είχε επικριθεί από πολλούς. Είχε προηγηθεί δήλωση του Βαλερύ Ζισκάρ ντ'

Εσταίν ότι η Τουρκία δεν έχει θέση στην Ε.Ε. Στη συνέντευξη αυτή ο Κώστας Σημίτης είπε, μεταξύ άλλων:

Η Τουρκία είναι μια μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη από τον 16ο αιώνα και η Οθωμανική Αυτοκρατορία έπαιξε ένα ρόλο στη δημιουργία της Ευρώπης που υπάρχει σήμερα. Θα ήταν πολιτικά αρνητικό να αποκλείσουμε την Τουρκία γιατί μπορεί να παίξει μαζί με την Ευρώπη ένα ρόλο στη Μέση Ανατολή και στην Κεντρική Ασία. Είναι ένας σημαντικός εταίρος. Ο Φραγκίσκος Α΄ συνήψε συμμαχία με τον Σουλεϊμάν, υπήρχε αυτός ο γαλλο-οθωμανικός άξονας εναντίον των Αψβούργων. Ο κ. Ζισκάρ ντ' Εστέν ξέχασε επομένως ότι είναι η Γαλλία που εισήγαγε την Τουρκία στην Ευρώπη. Σε κάθε περίπτωση η Τουρκία μπορεί να είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

(*Το Βήμα*, 19.1.2003,

μτφρ. Θ. Πάγκαλος)

Ο Θ. Πάγκαλος επέκρινε δριμύτατα τη δήλωση αυτή του Κ. Σημίτη και γενικότερα τη φιλοτουρκική στάση της κυβέρνησής του γράφοντας, μεταξύ άλλων:

Η ουσία όλων αυτών είναι ότι η κυβέρνηση, για λόγους που θα πρέπει άλλοι αλλού να αναζητήσουν, έχει γίνει ένας φανατικός και δογματικός, με όλες τις ανοησίες που συνεπάγεται μια τέτοια στάση, πρωταθλητής της τουρκικής ένταξης στην Ευρώπη. Για να προωθήσει αυτήν την πολιτική δεν διστάζει να συγκρούεται με δοκιμασμένους φίλους μας [εννοεί τον Ζισκάρ].

Στην ίδια εφημερίδα (*Το Βήμα*, 19.1.2003), ο Θ. Πάγκαλος εγκალεί και την τότε αντιπολίτευση της Ν.Δ. γράφοντας: «Όχι, λοιπόν, δεν είναι ευφυής αυτή η πολιτική που ασκούμε με τη συνενοχή της αξιωματικής αντιπολίτευσης».

Ομολογώ ότι εξεπλάγην κι εγώ από την προσπάθεια αυτή του Κώστα Σημίτη να προσδώσει ευρωπαϊκή ταυτότητα στην Τουρκία επικαλούμενος τους κατακτητικούς πολέμους των Οθωμανών στην Ευρώπη. Είναι γεγονός ότι ο Φραγκίσκος Α΄ της Γαλλίας είχε συμμαχήσει με τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή σε κάποια φάση του πολέμου του εναντίον του Καρόλου Ε΄ των Αψβούργων. Ο πόλεμος αυτός, ο οποίος συνεχίστηκε από τους διαδόχους τους, κράτησε σαράντα χρόνια με διάφορα διαλείμματα ειρήνης. Σε κάποια φάση, λοιπόν, ο Φραγκίσκος Α΄ ήταν τόσο στριμωγμένος που θα συμμαχούσε και με τον διάβολο. Αυτό όμως δεν προσδίδει ευρωπαϊκότητα στον Σουλεϊμάν που ήρθε στην Ευρώπη ως κατακτητής, με τις γνωστές βαρβαρότητες των Οθωμανών, πολιορκώντας ανεπιτυχώς τη Βιέννη το 1529. Δεν σταμάτησαν οι Οθωμανοί τις βλέψεις τους στην Ευρώπη. Βρέθηκαν πάλι να πολιορκούν τη Βιέννη και το 1683, και πάλι ανεπιτυχώς. Με τη λογική Σημίτη, θα πρέπει να διεκδικήσει ευρωπαϊκότητα και το Τουρκεστάν, από τις στέπες του οποίου ξεκίνησαν οι Ούννοι του Αττίλα τον 4ο αιώνα και κατέκλυσαν την Ευρώπη.

Η Ευρώπη, παρά τους συνεχείς ενδοευρωπαϊκούς πολέμους, αντιστάθηκε επιτυχώς στις οθωμανικές επιδρομές. Οι επιδρομές αυτές θα είχαν αποβεί μοιραίες για την Ευρώπη αν το Βυζάντιο δεν αποτελούσε φραγμό, μέχρι το 1453, στη μουσουλμανική πλημμυρίδα. Το 1453 η Ευρώπη είχε φθάσει στην ακμή της, μπορούσε να αντισταθεί και να πραγματοποιήσει την αναγέννηση, με τη βοήθεια και των Ελλήνων που έφθασαν στη Δύση από το Βυζάντιο. Ο Γάλλος ιστορικός Ρενέ Γκουσσέ (René Gousset) της Γαλλικής Ακαδημίας αναφέρει ότι το Βυζάντιο γλίτωσε την Ευρώπη και από την αραβική μουσουλμανική πλημμυρίδα: Οι Άραβες είχαν πολιορκήσει την Κωνσταντινούπολη το 673 και αποκρούσθηκαν από τον Κωνσταντίνο τον Πωγωνάτο. Το 717, 44 χρόνια αργότερα, οι Άραβες πολιορκήσαν πάλι την Κωνσταντινούπολη και αποκρούσθηκαν από τον Λέοντα Ίσαυρο. Και διερωτάται ο Ρενέ Γκουσσέ: τι θα γινόταν αν ο βυζαντινός φράκτης είχε υποχωρήσει; Απλούστατα, η

αδύνατη τότε Ευρώπη θα είχε κατακλυσθεί από τη μουσουλμανική πλημμυρίδα, έτσι ώστε καμία αναγέννηση δεν θα ήταν δυνατή, αφού το ευρωπαϊκό ποτάμι θα είχε αποκοπεί από την ελληνική πηγή του.

Όταν η Ν.Δ. έγινε Κυβέρνηση το 2004, συνέχισε την ίδια πολιτική όσον αφορά τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας, επισύροντας την έμμεση κριτική του πρ. Προέδρου της και εκτός πλέον πολιτικής Γεωργίου Ράλλη. Είχε ορισθεί η 3.10.2005 ως ημερομηνία έναρξης των διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, όταν την 3.1.2005, εννέα μήνες πριν, ο Γ. Ράλλης έδωσε συνέντευξη στον Κώστα Ιορδανίδη, δηλώνοντας μεταξύ άλλων:

Θεωρώ ότι δεν είναι δυνατόν να αρχίσουν αυτές οι διαπραγματεύσεις εάν οι Τούρκοι δεν ανακαλέσουν την απειλή κηρύξεως πολέμου. Κι αυτό όφειλε να το επιβάλει η Ευρώπη. Είναι δυνατόν να συζητούμε με ένα κράτος το οποίο απειλεί το ήδη υπάρχον μέλος με πόλεμο; Και πόλεμο πότε; Όταν το απειλούμενο κράτος εφαρμόσει το διεθνές δίκαιο.

(Η Καθημερινή, 9.1.2005)

Προσωπικά, διερωτώμαι: είναι σωστή αυτή η άνευ ανταλλαγμάτων στήριξη της ευρωπαϊκής πορείας της Τουρκίας στα πλαίσια των γενικότερων εθνικών μας συμφερόντων; Οι εξελίξεις θα το δείξουν.

Πολλά χρόνια αργότερα, είχα την ευκαιρία να θυμίσω στον Θεόδωρο Πάγκαλο το προαναφερθέν επεισόδιο με τον Σερ Τζέφρυ Χόου. Ήταν μαζί του και η Άννα Διαμαντοπούλου. Μου είπε ότι, πράγματι, έτσι έγινε και ότι, μετά το επεισόδιο, έγιναν καλοί φίλοι με τον Χόου.

Επανερχόμενος στον Σερ Ντέιβιντ Όουεν, θα ήθελα να αναφέρω ότι εμφανίσθηκε πρόσφατα στο προσκήνιο με ένα πολύ ενδιαφέρον βιβλίο που κυκλοφορεί στη χώρα μας με τον τίτλο *Ασθενείς ηγέτες στην εξουσία*. Με την ιδιότητα του ιατρού-νευρολόγου και παλαίμαχου πολιτικού, ερευνά τις περιπτώσεις σημαντικών ηγετών που υπέφεραν από σοβαρές ασθένειες, από την άποψη των επιπτώσεων που οι ασθένειες αυτές θα μπορούσαν να έχουν στη λειτουργία της εξουσίας και στις αποφάσεις τους. Χαρακτηριστική η περίπτωση του Ρούσβελτ που ήταν στα πρόθυρα του θανάτου όταν συμμετείχε στη Διάσκεψη της Γιάλτας, η οποία καθόρισε τις τύχες εκατομμυρίων ανθρώπων. Ο Όουεν αναφέρει ότι ορισμένοι πολιτικοί ηγέτες, αλλά και τεχνοκράτες σε υψηλές θέσεις, διακατέχονται από το «σύνδρομο της ύβρεως». Η ύβρις αναφέρεται με την αρχαιοελληνική της έννοια, που είναι η αλαζονική συμπεριφορά με περιφρόνηση του θεϊκού και του ηθικού νόμου. Οι άνθρωποι που διακατέχονται από αυτό το σύνδρομο εμφανίζουν συμπεριφορές που απορρέουν από τη «μέθη της εξουσίας»: μεγάλη οίηση, αλαζονεία, αυθάδεια και περιφρόνηση προς τους συνανθρώπους τους. Θεωρούν τους εαυτούς τους υπεράνω ανθρωπίνων ορίων και θείων κανόνων. Ως παραδείγματα ηγετών οι οποίοι διακατέχονται από το «σύνδρομο της ύβρεως» αναφέρει τους Μπλαιρ και Μπους.

Πώς αποφεύχθηκε η ομαδοποίηση των διαπραγματεύσεων με Ισπανία-Πορτογαλία και η αναμόρφωση της ΚΑΠ πριν ενταχθεί η Ελλάδα

Η θετική φωνή του Ντέιβιντ Όουεν κατά της ομαδοποίησης των διαπραγματεύσεων με Ισπανία και Πορτογαλία σκεπάστηκε σύντομα από αλλεπάλληλες αρνητικές φωνές. Αυτές προέρχονταν κυρίως από τις ισχυρές οργανώσεις των μεσογειακών περιοχών της Γαλλίας και της Ιταλίας και από πολιτικούς παράγοντες. Ήταν, κατά συνέπεια, φυσικό να ευαισθητοποιούνται οι Κυβερνήσεις των χωρών αυτών και, ενόψει επικείμενων εκλογών, οι ηγεσίες των κομμάτων εξουσίας, του RPR του Σιράκ και του

Σοσιαλιστικού του Μιττεράν. Το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα είχε κηρυχθεί ευθέως κατά της ένταξης της Ελλάδας, με ή χωρίς ομαδοποίηση ή άλλη προϋπόθεση. Τώρα, το κύριο αίτημα ήταν η αναμόρφωση της ΚΑΠ προς όφελος των μεσογειακών προϊόντων πριν από την ένταξη της Ελλάδας, ανεξάρτητα από το αν θα γινόταν ή όχι ομαδοποίηση των διαπραγματεύσεων. Εμείς όμως γνωρίζαμε ότι η αναμόρφωση της ΚΑΠ θα απαιτούσε πολύ χρόνο και, μοιραία, η καθυστέρηση που εκείνη θα προκαλούσε θα μας οδηγούσε στην ομαδοποίηση. Αυτή θα συνεπαγόταν την απώλεια των σημαντικών πλεονεκτημάτων εκ του γεγονότος ότι ενταχθήκαμε πέντε χρόνια πριν ενταχθούν οι δύο ιβηρικές χώρες και μάλιστα με όρους κατά πολύ ευνοϊκότερους, όπως θα φανεί στη συνέχεια. Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση, η Ελλάδα έριξε στη μάχη το βαρύ πυροβολικό της: τον Καραμανλή.

Πρώτη του ενέργεια ήταν η αποστολή προς τους Πρωθυπουργούς των Εννέα της κατωτέρω επιστολής:⁴

Κύριε Πρωθυπουργέ,

Κατόπιν της αιτήσεως προσχωρήσεως της Πορτογαλίας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες και της αναμενόμενης αιτήσεως της Ισπανίας για τον ίδιο σκοπό, το θέμα της διευρύνσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αποτελεί σήμερα αντικείμενο σκέψεων και συζητήσεων. Αμέσως ή εμμέσως η περίπτωση της Ελλάδος εμπλέκεται στο θέμα, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα ειδικά και μοναδικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν ριζικά την περίπτωση της Ελλάδος από κάθε άλλη υποψηφιότητα. Αισθάνομαι, για το λόγο αυτό, την ανάγκη να επισύρω την προσοχή σας για τους κινδύνους που μια τέτοια στάση θα μπορούσε να έχει για τη χώρα μου.

Η Κυβέρνησή μου πιστεύει ότι η προσχώρηση της Ελλάδος στην Κοινότητα, το συντομώτερο δυνατόν, υπαγορεύεται από λόγους νομικούς, οικονομικούς και πολιτικούς, που δε συντρέχουν σε καμμία άλλη ευρωπαϊκή χώρα και θα ήθελα ν' αναφέρω περιληπτικά.

(α) Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Ρώμης κάθε αίτημα για προσχώρηση κρίνεται ανεξάρτητα από κάθε άλλο παρόμοιο αίτημα. Κατά την πρόσφατη σύνοδο της Συνδιασκέψεως των διαπραγματεύσεων στο Λουξεμβούργο, στις 5 Απριλίου 1977, ο Dr Owen edήλωσε στον εκπρόσωπο της Κυβερνήσεώς μου, για να καθησυχάσει τις ελληνικές ανησυχίες, ότι η ελληνική περίπτωση θα εξετασθεί ανεξάρτητα και κατά τη δική της πραγματική αξία.

(β) Το συμβούλιο των Κοινοτήτων από τις 9 Φεβρουαρίου 1976, δέχτηκε το ελληνικό αίτημα προσχωρήσεως. Και δεν έχουμε λόγους ν' αμφιβάλλουμε για τη σταθερότητα της πολιτικής βουλήσεως των Εννέα, που ανταποκρίνεται άλλωστε στις υποσχέσεις που η Κοινότητα έδωσε κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας και τις οποίες πρόθυμα δέχτηκε ο ελληνικός λαός.

(γ) Η Συμφωνία Συνδέσεως του έτους 1961, που ετέθη σε ισχύ την 1 Νοεμβρίου 1962, δημιουργεί για την Ελλάδα ένα ειδικό καθεστώς χώρας, που προορίζεται να γίνει πλήρες και ισότιμο μέλος της Κοινότητος. Όμως η εξέλιξη των σχέσεων μέσα στα πλαίσια αυτής της Συμφωνίας οδήγησε, για τους γνωστούς λόγους, σε μία κατάδηλη οικονομική ανισορροπία. Πράγματι ο δασμολογικός μας αφοπλισμός στον τομέα των βιομηχανικών προϊόντων από το ένα μέρος και το «πάγωμα» της εναρμονίσεως στο γεωργικό τομέα από το άλλο, δημιούργησαν μία δυσμενή κατάσταση σε βάρος της Ελλάδος, που δεν μπορεί ν' αντισταθμισθεί παρά μόνο με την προσχώρησή της στην Κοινότητα ως πλήρους μέλους.

(δ) Οι διαπραγματεύσεις μας με την Κοινότητα βρίσκονται σε προχωρημένο στάδιο. Ύστερα από λεπτομερείς διερευνήσεις που έγιναν από Έλληνες και Κοινοτικούς εμπειρογνώμονες, η Κοινότης μάς εκάλεσε στις 27 Ιουλίου 1976, ν' αρχίσουμε επισήμως τις διαπραγματεύσεις. Η Κοινότητα μας ζήτησε ν' αποδεχθούμε το «κοινοτικό κεκτημένο». Το αποδεχτήκαμε. Αλλά ετονίσαμε ότι παράλληλα προς το «κοινοτικό κεκτημένο» υπάρχει επίσης και το «κεκτημένο» που δημιούργησε η Σύνδεση. Γνωρίζω ότι η Κοινότης πιστεύει ότι η προσχώρηση πρέπει να πραγματοποιηθεί μέσα σ' ένα καθ' ολοκληρία νέο νομικό πλαίσιο. Η ελληνική Κυβέρνηση, εν τούτοις, πιστεύει ότι, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε νομική προϋπόθεση και αν ξεκινήσουμε, δεν μπορούμε ν' αγνοήσουμε τα γεγονότα. Και στη συγκεκριμένη περίπτωση της Ελλάδος, δεν μπορούμε ν' αγνοήσουμε το αναμφισβήτητο ιστορικό γεγονός ότι διανύσαμε μία δεκαπενταετή περίοδο συνδέσεως και αλληλοεπιδράσεως των οικονομιών μας. Αυτή η διαπίστωση διαφοροποιεί την περίπτωση της Ελλάδος από κάθε άλλη.

(ε) Αναφερόμενος στα προβλήματα της γεωργίας, τα οποία θα μπορούσαν να δημιουργήσουν επιφυλάξεις μεταξύ ορισμένων Κρατών μελών, θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι ο συνολικός όγκος της ελληνικής αγροτικής παραγωγής αποτελεί το 6% περίπου της αντίστοιχης κοινοτικής παραγωγής. Επί πλέον η ελληνική γεωργία, με την εξαίρεση ενός πολύ μικρού αριθμού προϊόντων, μόλις καλύπτει τις ελληνικές ανάγκες ή συμπληρώνει σε πολύ μικρό βαθμό τα ελλείμματα της κοινοτικής παραγωγής. Εν τούτοις είναι πάντοτε δυνατό, μεταξύ φίλων χωρών, να εξευρεθούν για τα ειδικά προβλήματα, αμοιβαία αποδεκτές λύσεις, μεταβατικού χαρακτήρος.

Υπό τις περιστάσεις αυτές, είναι φανερό ποιες θα ήταν οι πολιτικές συνέπειες μιας πιθανής καθυστέρησης της προσχωρήσεως της Ελλάδος. Αυτό θα ευνοούσε το παιχνίδι των αντιδημοκρατικών δυνάμεων, που προσπαθούν να κλονίσουν την εμπιστοσύνη του ελληνικού λαού προς τις ευρωπαϊκές δημοκρατίες και που ελπίζουν να επωφεληθούν εις βάρος του δυτικού κόσμου, από την απογοήτευση που θα αισθανόταν ο ελληνικός λαός, αν διαψεύδονταν οι ελπίδες του. Ο ελληνικός λαός έχει προσανατολισθεί από δεκαπενταετίας στην ιδέα της πλήρους συμμετοχής του στην οικοδόμηση της ηνωμένης Ευρώπης. Έχει προσαρμόσει την εθνική ζωή του, πολιτικά και οικονομικά, σ' αυτή την ευρωπαϊκή ιδέα. Και θα ήταν αδύνατο να αλλάξει αυτήν την πολιτική χωρίς πολιτικές και οικονομικές συνέπειες επικίνδυνες για τη χώρα μου.

Είμαι βέβαιος, Κύριε Πρόεδρε, ότι κατανοείτε τη θέση της ελληνικής Κυβερνήσεως και ότι θα εκδηλώσετε το προσωπικό σας ενδιαφέρον για ν' αποφευχθούν οι κίνδυνοι τους οποίους περικλείει κάθε σύνδεση της ελληνικής περιπτώσεως με άλλες υποψηφιότητες, σύνδεση που αναπόφευκτα θα καθυστερούσε την προσχώρηση της χώρας μου στην Κοινότητα.

Παρακαλώ να δεχθήτε, Κύριε Πρόεδρε, τη διαβεβαίωση της εξαιρέτου εκτιμήσεώς μου και τους προσωπικούς μου χαιρετισμούς.

Κωνσταντίνος Καραμανλής

Αμέσως μετά πραγματοποίησε προσωπικές συναντήσεις αρχίζοντας βέβαια από τον στενό του φίλο Ζισκάρ. Μετά τη συνάντηση με τον Ζισκάρ εξεδόθη το ακόλουθο ανακοινωθέν:⁵

Ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας και ο Έλλην Πρωθυπουργός έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στις προοπτικές της προσχωρήσεως της Ελλάδος στις Κοινότητες. Διαπίστωσαν ότι οι διαπραγματεύσεις που άρχισαν στις Βρυξέλλες προχωρούσαν κανονικά και ότι διεξάγονταν με στόχο να λύσουν τα προβλήματα, οποιασδήποτε φύσεως, που θα έθετε η Ένταξη της Ελλάδος στο κοινοτικό σύνολο.

Ο κ. Giscard d'Estaing υπενθύμισε σχετικά τις ανησυχίες της Γαλλίας κυρίως εις τα μεσογειακά αγροτικά προϊόντα. Εξέφρασε την πεποίθησή του ότι σε ορισμένα προβλήματα που τίθενται ως προς αυτά, στην περίπτωση της Ελλάδος μπορούν να βρεθούν ικανοποιητικές λύσεις. Η Γαλλία έχει από την αρχή δεχθεί και υποστηρίζει την υποψηφιότητα της Ελλάδος, της οποίας η προσχώρηση θα αποτελέσει μία θετική εισφορά στην ευρωπαϊκή οικοδόμηση. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παρέσχε στον Έλληνα Πρωθυπουργό τη διαβεβαίωση ότι η Γαλλία θα εξακολουθήσει να εργάζεται στις Βρυξέλλες, ώστε οι διεξαγόμενες διαπραγματεύσεις να προχωρήσουν το ταχύτερο δυνατό, σε ένα ικανοποιητικό τέλος.

Από το ανακοινωθέν αυτό προκύπτει η πολιτική δέσμευση της Γαλλίας για ταχεία προώθηση των διαπραγματεύσεων της Ελλάδας, παρά τα εσωτερικά προβλήματά της. Ταχεία δε προώθηση σημαίνει έμμεσα αποφυγή της ομαδοποίησης και της αναμόρφωσης της ΚΑΠ, που θα δημιουργούσε μεγάλες καθυστερήσεις. Επόμενος σταθμός του Καραμανλή ήταν το Λονδίνο, όπου συνάντησε συγκεντρωμένους: τον Βρετανό Πρωθυπουργό Τζέιμς Κάλλαχαν, τον Γερμανό Καγκελάριο Χέλμουτ Σμιτ και τους Πρωθυπουργούς της Ιταλίας Τζούλιο Αντρεόττι και του Λουξεμβούργου Γκαστόν Θορν. Όλοι αυτοί οι ηγέτες υποσχέθηκαν στήριξη των ελληνικών θέσεων, και μάλιστα ο Χέλμουτ Σμιτ προέβλεψε το κλείσιμο των διαπραγματεύσεων το δεύτερο εξάμηνο του 1978 με γερμανική προεδρία, όπως και έγινε. Μόνο ο Αντρεόττι εξέφρασε αρχικά την επιθυμία να γίνει η αναθεώρηση της ΚΑΠ πριν από την ένταξη της Ελλάδας, με μια ταχεία διαδικασία ώστε η καθυστέρηση των διαπραγματεύσεων να μην καταλήξει σε ομαδοποίηση με Ισπανία και Πορτογαλία. Τελικά πείσθηκε ότι ήταν ανέφικτη η αναθεώρηση της ΚΑΠ με συντόμευση των διαδικασιών και δέχθηκε τις ελληνικές απόψεις.

Ωστόσο, οι ισχυρές γεωργικές οργανώσεις των μεσογειακών περιοχών της Γαλλίας και της Ιταλίας

δεν σταμάτησαν τον αγώνα τους για αναθεώρηση της ΚΑΠ «εδώ και τώρα», δηλαδή πριν από οποιαδήποτε διεύρυνση της ΕΟΚ προς Νότο. Αποδέκτες των ενεργειών τους ήταν φυσικά οι Υπουργοί της Ιταλίας, ο Μαρκόρα, και της Γαλλίας, ο Ντε Μενιερί.

Τέλη Ιουλίου του 1977, πραγματοποιήθηκε στη Σικελία περιφερειακή διάσκεψη με θέμα τη Μεσογειακή Πολιτική της ΕΟΚ και τις επιπτώσεις της στη γεωργία των νοτίων περιοχών της, με συμμετοχή του Μαρκόρα. Βλέπουμε λοιπόν τον Ιταλό Υπουργό Γεωργίας, μετά τη διάσκεψη αυτή, να διακηρύττει την ανάγκη αναθεώρησης της ΚΑΠ προς όφελος των προϊόντων των νοτίων περιοχών της ΕΟΚ, πριν από την ένταξη της Ελλάδας. Σε δύσκολη θέση βρέθηκε και ο Μενιερί, κάτω από τις πιέσεις των νοτίων περιοχών της Γαλλίας. Μπροστά στον κίνδυνο αναζωπύρωσης του ενοχλητικού για μας θέματος της αναμόρφωσης της ΚΑΠ πριν από την ένταξή μας, μπήκε πάλι στο παιχνίδι ο Καραμανλής. Και, βέβαια, απευθύνθηκε πάλι πρώτα στον φίλο του τον Ζισκάρ. Θα έπρεπε ο Ζισκάρ να έτρεφε βαθιά αισθήματα φιλίας και εκτίμησης προς τον Καραμανλή για να μην ενοχλείται από τις συχνές πιέσεις του. Τοσούτω μάλλον καθόσον ο Ζισκάρ δεχόταν ισχυρές πιέσεις, αρνητικές για την Ελλάδα, από τις νότιες περιοχές της Γαλλίας αλλά και από τα δύο κόμματα εξουσίας, το δικό του RPR και το αντίπαλο Σοσιαλιστικό. Δεν παρέλειψε βέβαια ο Καραμανλής να απευθυνθεί και προς τον Αντρεόττι. Όπως πάντα, έλαβε καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις και από τους δύο. Με την επίσκεψη στην Αθήνα του Γάλλου Πρωθυπουργού Ραϋμόν Μπαρ (Raymond Barre), φάνηκε ότι η Ελλάδα μπορούσε να συνεχίσει τις διαπραγματεύσεις χωρίς το άγχος της προηγούμενης αναμόρφωσης της ΚΑΠ.

Όμως, ενώ το 1978 μπήκε με αισιοδοξία, τα δύο αυτά θέματα δεν έπαυσαν να πλανώνται στον ορίζοντα και να δημιουργούν προβλήματα στις διαπραγματεύσεις μας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προετοίμαζε μια μελέτη για τις συνολικές επιπτώσεις της διεύρυνσης προς το Νότο και ταυτόχρονα τις προτάσεις για την αναθεώρηση της ΚΑΠ, με σκοπό την ενίσχυση της στήριξης των μεσογειακών προϊόντων. Έτσι, καθυστέρουσε να διατυπώσει τις προτάσεις σε καίρια σημεία της δικής μας διαπραγμάτευσης, περιμένοντας τα αποτελέσματα των ανωτέρω δύο ενεργειών.

Εμείς θεωρήσαμε την όλη διαδικασία ως σκόπιμη κωλυσιοεργία η οποία θα οδηγούσε στα ανεπιθύμητα για μας αποτελέσματα. Ο Γεώργιος Κοντογιώργης, ως Αναπληρωτής Υπουργός πλέον, αρμόδιος για τις κοινοτικές υποθέσεις, υπέβαλε Έκθεση στον Καραμανλή σχετικά με την τακτική της κοινοτικής κωλυσιοεργίας. Τόνισε επίσης την ανάγκη να τερματιστούν οι διαπραγματεύσεις μέχρι το τέλος του 1978. Ακολούθησε, με εντολή του Καραμανλή, η παρουσίαση στο Συμβούλιο Υπουργών συγκεκριμένου χρονοδιαγράμματος διεξαγωγής και τερματισμού των διαπραγματεύσεων μέχρι το τέλος του 1978. Ο Καραμανλής, για μια ακόμα φορά, πραγματοποίησε προσωπικές επαφές με τους σημαντικότερους ηγέτες των Εννέα αλλά και με τον Πρόεδρο και μέλη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις Βρυξέλλες.

Άρχισε με τον Βρετανό Πρωθυπουργό Τζέιμς Κάλλαχαν στο Λονδίνο, συνέχισε με τον Βέλγο Πρωθυπουργό Λέο Τίντενμαν στις Βρυξέλλες, όπου είχε επίσης μακρές συζητήσεις με τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ρόν Τζένκινς και με τους αρμοδίους Επιτρόπους. Από τις Βρυξέλλες, πήγε στο Παρίσι και συνάντησε τον Ζισκάρ ντ' Εσταίν, και από εκεί στη Βόννη όπου συνάντησε τον Χέλμουτ Σμιτ.

Μία εβδομάδα έντονης δραστηριότητας μετά την οποία αποσαφηνίσθηκαν οι κοινοτικές θέσεις στα επίμαχα σημεία της διαπραγματεύσεως. Επιβεβαιώθηκε ο πλήρης διαχωρισμός της ελληνικής υποψηφιότητας από τις δύο άλλες, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας, και αποκλείστηκε η ομαδοποίηση των διαπραγματεύσεων. Δεν έγινε καμία συσχέτιση της υπό εξέταση αναθεώρησης της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής στα μεσογειακά προϊόντα με τις διαπραγματεύσεις προσχώρησης της Ελλάδας στην ΕΟΚ.

Μετά τις αποσαφηνίσεις αυτές των κοινοτικών θέσεων, εκείνο που προείχε ήταν η επίσπευση των διαπραγματεύσεων, ώστε αυτές να καταλήξουν μέχρι το τέλος του 1978. Κάθε καθυστέρηση μπορούσε να οδηγήσει σε δυσάρεστες εκπλήξεις. Πράγματι, η απειλή για αναθεώρηση της ΚΑΠ πριν καταλήξουν οι διαπραγματεύσεις ήταν πάντα παρούσα, διότι διάφοροι κύκλοι δεν είχαν εγκαταλείψει την ιδέα αυτή, ούτε την ιδέα της ομαδοποίησης με τις ιβηρικές χώρες. Μπροστά σ' αυτή την απειλή, όλοι οι παράγοντες της διαπραγματεύσεως στην Ελλάδα ενέτειναν την προσπάθειά τους πέρα από τα όρια της αντοχής τους. Για να δώσει ώθηση προς αυτή την κατεύθυνση, ο Καραμανλής, αφού προέδρευσε σε δύο συνεδριάσεις της Οικονομικής εξ Υπουργών Επιτροπής, εξέδωσε ανακοίνωση στην οποία, μεταξύ άλλων, ανέφερε:⁶

Πρώτα απ' όλα πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι οι ουσιαστικές διαπραγματεύσεις με την Κοινότητα, που αρχίζουν τώρα και μπορούμε να υπολογίζουμε ότι θα τερματιστούν έως το τέλος του 1978, θα είναι και δύσκολες και σκληρές. Οι διαπραγματεύσεις καλύπτουν και επηρεάζουν όλους τους τομείς της οικονομίας και της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής της Χώρας και πρέπει να επιτύχουμε ρυθμίσεις που θα εξασφαλίζουν τα συμφέροντα της οικονομίας των αγροτών και των εργαζομένων, οι οποίες θα επιτρέπουν την ομαλή και ασφαλή προσαρμογή μας, κατά το διάστημα της μεταβατικής περιόδου, στις ελεύθερες ανταγωνιστικές συνθήκες της Κοινής Ευρωπαϊκής Αγοράς. Οι διαπραγματεύσεις είναι επίσης δύσκολες και από αυτή τη φύση τους, γιατί διεξάγονται με Εννέα Χώρες και με την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, δηλαδή με ένα μηχανισμό κατ' ανάγκη δυσκίνητο, που δεν είναι εύκολο να παίρνει γρήγορες αποφάσεις, όπως οι ίδιοι οι ηγέτες της Κοινότητας αναγνωρίζουν.

Θα χρειαστεί, κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων, εκτός από την πλήρη προετοιμασία μας, μεγάλη υπομονή, επιμονή και προπαντός ψυχραιμία για να ολοκληρώσουμε με επιτυχία την προσπάθεια που αναλάβαμε.

Και συνεχίζει:

Πιστεύω απόλυτα, ότι αν εργασθούμε σκληρά και συστηματικά και κατορθώσουμε να ξεπεράσουμε τις αναπόφευκτες πρώτες δυσκολίες, όλες οι τάξεις του Ελληνικού Λαού θα κερδίσουν από την ένταξη.

Και πρώτοι θα ωφεληθούν οι αγρότες μας, οι οποίοι όταν γίνουμε μέλη της Κοινότητας θα προστατεύονται ακριβώς όπως και οι αγρότες των άλλων χωρών της Κοινότητας, με την εφαρμογή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής που τους δίνει πολλά πλεονεκτήματα.

Πρώτον: Οι τιμές προστασίας για τα αγροτικά προϊόντα είναι πολύ υψηλότερες από τις διεθνείς τιμές, γιατί η Κοινή Αγορά έχει βασικό στόχο της την ανύψωση του βιοτικού επιπέδου των αγροτών και στηρίζει με τις τιμές έναντι του συναγωνισμού των άλλων χωρών με συγκεντρώσεις των πλεονασμάτων και με άλλα μέτρα προστασίας, όπως είναι οι αντισταθμιστικές εισφορές.

Δεύτερον: Οι Έλληνες αγρότες θα παράγουν για τη μεγάλη αγορά της Κοινότητας, μέσα στην οποία τα αγροτικά προϊόντα θα κυκλοφορούν προνομιακά και ελεύθερα χωρίς περιορισμούς εισαγωγών και αντισταθμιστικές εισφορές που τα επιβαρύνουν σήμερα και θ' απολαμβάνουν τις υψηλές τιμές που στηρίζει η Κοινή Αγροτική Πολιτική. Καμμία άλλη αγορά δεν μπορεί να δώσει στους αγρότες μας αυτές τις δυνατότητες και αυτά τα πλεονεκτήματα.

Τρίτον: Τα πλεονάσματα της παραγωγής που δεν θα μπορούν να πωληθούν στην Κοινή Αγορά, είτε θα συγκεντρώνονται από τους Οργανισμούς Παρεμβάσεως, είτε θα επιδοτούνται για εξαγωγή σε άλλες χώρες. Και είναι σημαντικό ότι το δημοσιονομικό κόστος της προστασίας της αγροτικής παραγωγής θα βαρύνει το Κοινοτικό Γεωργικό Ταμείο και όχι τον ελληνικό προϋπολογισμό.

Τέταρτον: Το Γεωργικό Ταμείο της Κοινότητας θα χρηματοδοτεί έργα εγγείου βελτιώσεως, αρδευτικά, εκσυγχρονισμού των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και αναπροσανατολισμού της παραγωγής, για να αυξηθεί η παραγωγικότης στη Γεωργία, ν' αυξηθεί η παραγωγή κατά αγρότη και τελικά ν' αυξηθεί το πραγματικό εισόδημα των αγροτών.

Πέμπτον: Το περιφερειακό Ταμείο της Κοινότητας χρηματοδοτεί ειδικά έργα για την ανάπτυξη καθυστερημένων περιοχών, που θα δώσουν εργασία στον πλεονάζοντα πληθυσμό της υπαίθρου, που δεν θα αναγκάζεται να μετακινείται στα αστικά κέντρα για εξεύρεση εργασίας. Και μόνο τα πλεονεκτήματα που θα προκύψουν, προς όφελος των αγροτών μας, θα ήταν αρκετά για να δικαιώσουν την πολιτική της Κυβερνήσεως για την ένταξή μας στην Κοινή Αγορά.

Όσο για την οργάνωση της διοίκησης για την αντιμετώπιση των αναγκών της διαπραγμάτευσης αλλά και της προετοιμασίας για την εφαρμογή της Πράξης Προσχώρησης στην ΕΟΚ, η ανακοίνωση αναφέρει:

Για την έγκαιρη ολοκλήρωση της προετοιμασίας μας έδωσα τις ακόλουθες οδηγίες:

Όλα τα Υπουργεία θα συμπληρώσουν αμέσως την οργάνωση των Ειδικών Υπηρεσιών για την Κοινή Αγορά, που προβλέπονται από πρόσφατο νόμο, και θα τις ενισχύσουν με νέο επιστημονικό προσωπικό. Εάν είναι απαραίτητο ένας Υφυπουργός κατά Υπουργείο θα έχει, υπό την επίβλεψη του Υπουργού, την ειδική ευθύνη για τα θέματα της Κοινής Αγοράς. Οι αρμόδιες κατά Υπουργεία Υπηρεσίες, θα δίδουν απόλυτη προτεραιότητα στα θέματα των διαπραγματεύσεων εντάξεως, όπως και στην προετοιμασία της απαραίτητης υποδομής και της προσαρμογής του Διοικητικού μηχανισμού και της νομοθεσίας στο νέο καθεστώς, ώστε έγκαιρα να ολοκληρωθεί η εργασία που έχει αρχίσει. Οι αποφάσεις θα λαμβάνονται χωρίς απώλεια χρόνου και οι διαδικασίες θα απλοποιηθούν.

Τα προγράμματα μετεκπαιδύσεως του προσωπικού της Δημοσίας Διοικήσεως θα εντατικοποιηθούν, για να μπορέσουμε να καλύψουμε τις ανάγκες μας σε εξειδικευμένο προσωπικό.

Ειδική προτεραιότητα δίδεται στην έγκαιρη συμπλήρωση της απαραίτητου υποδομής στη γεωργία και στην οργάνωση των απαραίτητων μηχανισμών, για την άμεση από της εντάξεώς μας, εφαρμογή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής.

Οι απαραίτητες πιστώσεις έχουν ήδη εγγραφεί στον προϋπολογισμό Δημοσίων επενδύσεων.

Θα προετοιμασθούν από τώρα τεχνικοοικονομικές μελέτες έργων εγγείου βελτιώσεως, ως και άλλων έργων που θα είναι δυνατόν να χρηματοδοτηθούν από το Γεωργικό και Περιφερειακό Ταμείο της Κοινότητας, ώστε να μπορεί να γίνει προσφυγή στους πόρους των Ταμείων αυτών από της εντάξεώς μας.

Ακολούθως, ο Καραμανλής περιόδευσε στην Ευρώπη για να συναντήσει τους Πρωθυπουργούς της Ιταλίας, της Δανίας, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου, που δεν είχε συναντήσει στην προηγούμενη περιοδεία του.

Ιδιαίτερης σημασίας ήταν η συνάντησή του με τον Πρωθυπουργό της Ιταλίας Αντρεόττι, λόγω της μεγάλης ευαισθησίας της χώρας του έναντι της διεύρυνσης της ΕΟΚ προς Νότο. Τη φορά αυτή, ο Αντρεόττι είπε σαφώς ότι εκείνο που προείχε για την Ιταλία ήταν η δικαιότερη κατανομή των κοινοτικών πόρων και ότι η έγκαιρη ένταξη της Ελλάδας θα βοηθούσε προς αυτή την κατεύθυνση. Ήταν μια καθαρή θέση υπέρ των ελληνικών απόψεων. Ο δαιμόνιος Αντρεόττι έβλεπε μακριά: μια έγκαιρη ένταξη της Ελλάδας πριν από τις ιβηρικές χώρες, κυρίως την Ισπανία, αυτόν τον μεσογειακό γίγαντα, θα ενίσχυε το μέτωπο των διεκδικήσεων για δικαιότερη στήριξη των μεσογειακών προϊόντων και ενίσχυση των υποδομών των μεσογειακών περιοχών της Ιταλίας και της Γαλλίας. Και, φυσικά, της Ελλάδας εφόσον θα ήταν πλήρες μέλος. Είχε από τότε στο νου του τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ).

Η Έκθεση της Κομισιόν επί των επιπτώσεων

της διεύρυνσης προς Νότον (fresque)

Η Έκθεση αυτή, η οποία ανακοινώθηκε τον Απρίλιο του 1978, αναμενόταν με μεγάλο ενδιαφέρον από

όλους και με ιδιαίτερη αγωνία από μας. Έχει ήδη αναφερθεί ότι είχε αποτελέσει πρόσχημα κωλυσιεργίας των διαπραγματεύσεών μας, που χρειάστηκε έντονη πολιτική παρέμβαση για να ξεπεραστεί. Με ανακούφιση διαπιστώσαμε ότι η ομαδοποίηση των διαπραγματεύσεων δεν είχε καν αναφερθεί σ' αυτή την Έκθεση. Ούτε για την ανάγκη αναθεώρησης της ΚΑΠ με σκοπό την ενίσχυση της στήριξης των μεσογειακών προϊόντων πριν από την ένταξη των τριών, άρα και της Ελλάδας, έγινε μνεία. Συνεπώς, θεωρήσαμε ότι τα δύο αυτά μείζονα προβλήματα για την έγκαιρη ένταξή μας είχαν λυθεί οριστικά.

Στην Έκθεση αναφέρθηκαν οι δημοσιονομικές επιπτώσεις της διεύρυνσης σε βάρος του κοινοτικού προϋπολογισμού. Οι σχετικές εκτιμήσεις συνοψίζονται ως ακολούθως:

Μετά την αφαίρεση από τις δαπάνες του κοινοτικού προϋπολογισμού της εισφοράς των τριών χωρών στους ιδίους πόρους της Κοινότητας, η καθαρή μεταφορά κοινοτικών πόρων προς τις τρεις χώρες θα ανέρχεται ετησίως σε 1.000 περίπου εκατομμύρια Ευρωπαϊκής Λογιστικής Μονάδας (ΕΛΜ). Σημειωτέον ότι το σύνολο των δαπανών του κοινοτικού προϋπολογισμού ανερχόταν το 1978 σε 12.500 εκ. ΕΛΜ. Η κατανομή των πόρων αυτών στις τρεις χώρες εμφανίζεται ως εξής: Ελλάδα 400 εκ. ΕΛΜ, Ισπανία 200-300 εκ. ΕΛΜ και Πορτογαλία 200 εκ. ΕΛΜ. Η πρόβλεψη για την Ελλάδα μεγαλύτερου ποσού οφείλεται στο γεγονός ότι είχαν κατά νου τη συμμετοχή της στα μελλοντικά ΜΟΠ, όπως αποκαλύφθηκε αργότερα. Προεξοφλούσαν δε τη μη συμμετοχή στα ΜΟΠ της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Η Έκθεση αναφέρθηκε ειδικά στο θέμα της Τουρκίας. Τόνισε ότι η διεύρυνση δεν θα έπρεπε να αποτελέσει εμπόδιο στην ευρωπαϊκή πορεία της χώρας αυτής, όπως αυτή είχε χαραχτεί από τη Συμφωνία Σύνδεσης. Αντιθέτως, θα έπρεπε να ενισχύσει τους υφισταμένους δεσμούς ΕΟΚ-Τουρκίας. Όσον αφορά την Πολιτική Συνεργασία της Κοινότητας, η Έκθεση συνέστησε τη συμμετοχή των τριών υποψηφίων χωρών. Έτσι, το Συμβούλιο Υπουργών αποφάσισε, τον Ιούνιο του 1979, να παραδοθούν τα σχετικά έγγραφα στις τρεις υποψήφιες χώρες και να μας καλέσουν να συμμετέχουμε προοδευτικά σ' αυτές σε τρία στάδια:

Πρώτον, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων να γίνεται ενημέρωση της υποψήφιας χώρας.

Δεύτερον, μετά την υπογραφή της Πράξης Προσχώρησης να διεξάγονται πραγματικές διαβουλεύσεις, και

Τρίτον, μετά την προσχώρηση, να υπάρχει πραγματική συμμετοχή της χώρας στην Πολιτική Συνεργασία.

Από ορισμένες χώρες μέλη ετέθη το θέμα της συμμετοχής και της Τουρκίας στην Πολιτική Συνεργασία. Υπήρξαν διάφορες απόψεις όσον αφορά τον τρόπο συμμετοχής της Τουρκίας στην Πολιτική Συνεργασία, με την ίδια να επιμένει στην πραγματική συμμετοχή της (τρίτο στάδιο των πλήρων μελών). Η δικτατορία του Εβρέν είχε ως αποτέλεσμα το πάγωμα της Συμφωνίας Σύνδεσης και, φυσικά, και της συμμετοχής της Τουρκίας στην Πολιτική Συνεργασία.

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΟΥ ΒΡΑΒΕΙΟΥ ΚΑΡΛΟΜΑΓΝΟΥ ΣΤΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ

Πρόκειται για ένα βραβείο που έχει απονεμηθεί σε μεγάλες ευρωπαϊκές προσωπικότητες οι οποίες

διακρίθηκαν στην προσπάθειά τους για την πραγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η απονομή έγινε τον Μάιο του 1978 στο Δημαρχείο του Άαχεν της Γερμανίας, που υπήρξε η έδρα του Καρλομάγνου. Ο κορυφαίος αυτός ηγέτης της ιστορίας δημιούργησε πριν από έντεκα αιώνες την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η οποία κάλυπτε περίπου όλη την Ευρώπη των 9. Με την ευκαιρία της τιμητικής αυτής διάκρισης, ο Καραμανλής εκφώνησε έναν βαρυσήμαντο λόγο, ο οποίος περιέχει ποικίλες, λεπτές και ενδιαφέρουσες έννοιες, με πολλές ιστορικές, πολιτισμικές και φιλοσοφικές αναφορές. Εντυπωσιάζει με το πάθος και την αγωνία που εκφράζει, όσον αφορά την επιτυχία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Τονίζει την ανάγκη της ένωσης ως παράγοντα ισχύος, αναφέροντας το παράδειγμα της Ρώμης που, με την ένωσή της, κατάφερε να υποτάξει τη διαιρεμένη Ελλάδα. Και προσθέτει ότι, εάν οι αρχαίες ελληνικές πόλεις είχαν ακούσει τον Ισοκράτη, ο οποίος με πάθος τις συμβούλευε να ενωθούν, άλλη θα ήταν η εξέλιξη του Ελληνισμού και η πορεία της ιστορίας. Επικρίνει δριμύτατα τους ευρωσκεπτικιστές, τους δύσπιστους και, γενικά, τους αντιδρώντες στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, αναπτύσσοντας πειστικά επιχειρήματα. Μιλάει, πριν από 33 χρόνια, για οικονομική και κοινωνική κρίση της Ευρώπης ως αποτέλεσμα της κρίσης των δημοκρατικών θεσμών που υπονομεύονται από την κατάχρηση της ελευθερίας και από τον ευδαιμονισμό. Εκφράζει ιδέες για την πολιτειακή δομή και για την οργάνωση της εκτελεστικής εξουσίας της «Ευρωπαϊκής Συμπολιτείας». Θεωρεί την ένωση των λαών της Ευρώπης το μεγαλύτερο επίτευγμα της ηπείρου μας και σταθμό της παγκόσμιας ιστορίας.

Η ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ Οργάνωση

Πριν ακόμα αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της χώρας μας στην ΕΟΚ, είχε καταστεί φανερό ότι ο γεωργικός τομέας θα ήταν ο πιο κρίσιμος και ο πιο περίπλοκος. Ας μην ξεχνάμε ότι την εποχή εκείνη η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) απορροφούσε σχεδόν το 70% του κοινοτικού προϋπολογισμού και ο αγροτικός πληθυσμός στην Ελλάδα ήταν γύρω στο 30%. Για το λόγο αυτό, ο τότε Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής επέλεξε για το Υπουργείο Γεωργίας πολιτικό ο οποίος είχε ήδη επιδείξει ξεχωριστό δυναμισμό και αποτελεσματικότητα ως επικεφαλής άλλων Υπουργείων: τον αείμνηστο Γιάννη Μπούτο. Με το νόμο 445/1976 δινόταν η δυνατότητα στα Υπουργεία να ιδρύσουν Ειδικές Υπηρεσίες ΕΟΚ. Ο Γιάννης Μπούτος έκανε πρώτος χρήση αυτού του νόμου ιδρύοντας την Υπηρεσία Σχέσεων Ελλάδας-Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΥΣΕΛΕΚ), στην οποία έδωσε έκταση και σπουδαιότητα ανάλογη με εκείνη του γεωργικού τομέα στα πλαίσια της ΕΟΚ:

Επίπεδο Γενικής Διεύθυνσης με πέντε διευθύνσεις

1. Διεύθυνση διαρθρωτικών μεταβολών και περιβάλλοντος: Διευθυντής Αθανάσιος Κοκκώνης

2. Διεύθυνση στοιχείων αγροτικής οικονομίας και διεθνών σχέσεων: Διευθυντής Ξενοφών Βεργίνης

3. Διεύθυνση φυτικής παραγωγής:

Διευθυντής Γιάννης Δέλτσος

4. Διεύθυνση ζωικής παραγωγής:

Διευθυντής Γιώργος Αναγνώστου

5. Διεύθυνση γεωργικής νομοθεσίας:

Διευθυντής Μιχάλης Καψουλάκης

Η αποστολή της ΥΣΕΛΕΚ ήταν συντονιστική στα πλαίσια του Υπουργείου Γεωργίας και των οργανισμών που εποπτεύονται από αυτό. Ήταν η επισπεύδουσα Υπηρεσία για κάθε δραστηριότητα που αφορούσε την ΕΟΚ, ώστε, σε στενή συνεργασία με τις άλλες υπηρεσίες του Υπουργείου, να εξασφαλιστούν κυρίως:

- η ταχεία προπαρασκευή και διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων εντάξεως στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες όσον αφορά τον γεωργικό τομέα
- η παρακολούθηση της εφαρμογής της Συμφωνίας Σύνδεσης η οποία ίσχυε και θα ίσχυε μέχρις ότου τεθεί σε ισχύ η Συνθήκη Ένταξης
- η προετοιμασία της τεχνικής, θεσμικής και οργανωτικής υποδομής που ήταν αναγκαία για την εφαρμογή των μηχανισμών της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ).

Στον γράφοντα ανατέθηκε η οργάνωση και διεύθυνση της υπηρεσίας αυτής. Η ΥΣΕΛΕΚ επανδρώθηκε, κυρίως, από μόνιμα στελέχη του Υπουργείου που αποσπάστηκαν από την κεντρική και περιφερειακή Υπηρεσία, καθώς και από την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ). Τα κριτήρια ήταν αυστηρώς αξιοκρατικά, βασιζόμενα στη γλωσσομάθεια, σε επιτυχείς μεταπτυχιακές σπουδές και στην ικανότητα. Ο ίδιος ο Υπουργός αρνήθηκε κατηγορηματικά οποιαδήποτε παρέμβαση για την επιλογή προσώπων μη ανταποκρινομένων σ' αυτά τα κριτήρια. Μου άφησε πλήρη ελευθερία στην επιλογή των συνεργατών μου, ώστε να μην μπορώ να επικαλεσθώ, όπως μου είπε, ελαφρυντικά σε περίπτωση αποτυχίας.

Εδώ θα ανοίξω μια παρένθεση για να αποτίσω φόρο τιμής σ' αυτούς τους συνεργάτες. Το επίπονο και δύσκολο έργο της διαπραγμάτευσης θα ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί έγκαιρα και αποτελεσματικά αν τα επίλεκτα αυτά στελέχη είχαν απλώς εκτελέσει το υπηρεσιακό τους καθήκον. Πραγματοποιήθηκε και μάλιστα με αναμφισβήτητη επιτυχία διότι οι άξιοι αυτοί συνεργάτες εργάστηκαν μέρα και νύχτα, Σαββατοκύριακα και αργίες, χωρίς άδειες, μέσα σ' ένα κλίμα ενθουσιασμού και έξαρσης. Εμπνεόμενοι από το ιδανικό της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης της χώρας μας, έδωσαν τον καλύτερο εαυτό τους.

Χαρακτηριστικό το ακόλουθο επεισόδιο:

Στο δεύτερο κρίσιμο εξάμηνο του 1978, την προεδρία της ΕΟΚ είχε η Γερμανία. Πρόεδρος του Σώματος Μόνιμων Αντιπροσώπων ήταν ο Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Γερμανίας στις Βρυξέλλες, Πρέσβης κ. Ζίγκριστ (Sigrist), ο οποίος, μετά την ένταξη, τοποθετήθηκε επικεφαλής της Γερμανικής Πρεσβείας στην Αθήνα. Σε κάποιο γεύμα στην Αθήνα στο οποίο με είχε προσκαλέσει, ο κ. Ζίγκριστ μου εξέφρασε την εξής απορία: Στις μαραθώνιες συνεδριάσεις των εννέα κρατών μελών, σχετικά με την ελληνική ένταξη, ανέκυψε μερικές φορές, αργά τη νύχτα, η ανάγκη συμπληρωματικών στοιχείων του

γεωργικού τομέα τα οποία ζητήθηκαν με τέλεξ. «Κατάπληκτοι» είπε «διαπιστώναμε την άλλη μέρα το πρωί ότι είχε φθάσει η ελληνική απάντηση». Πώς γινόταν αυτό το θαύμα;

Του εξήγησα ότι γι' αυτές τις περιπτώσεις λειτουργούσε σύστημα συναγερμού και οι αρμόδιοι συνεργάτες μου, μαζί τους κι εγώ, κατεβαίναμε τη νύχτα στο Υπουργείο, τα ετοιμάζαμε, τα υπέγραφα και τα στέλναμε με τέλεξ.

Κανείς δεν έτυχε αμοιβής για υπερωριακή απασχόληση ή οποιασδήποτε ιδιαίτερης υπηρεσιακής μεταχείρισης. Ούτε καμία επίσημη ηθική αμοιβή τούς αποδόθηκε. Όμως, οι κόποι τους δεν πήγαν χαμένοι. Οι γνώσεις και η πείρα που απέκόμισαν κατά τη διάρκεια αυτής της ηρωικής περιόδου επέτρεψαν σε άλλους μεν να πετύχουν σε διαγωνισμούς και να γίνουν στελέχη των κοινοτικών οργάνων στις Βρυξέλλες, όπου και διέπρεψαν ή διαπρέπουν, σε άλλους δε να γίνουν μέλη της Μονίμου Ελληνικής Αντιπροσωπείας στην ΕΟΚ. Μερικοί μάλιστα ασχολήθηκαν με τις κοινοτικές υποθέσεις στον ιδιωτικό τομέα. Ο Ξενοφών Βεργίνης διέπρεψε στο εμπόριο αλλά και στην πολιτική, εκλεγείς βουλευτής Λευκάδος.

Όσον αφορά τη δική μου επιλογή για μια τόσο υπεύθυνη θέση, ο Γιάννης Μπούτος χρόνια αργότερα μου εκμυστηρεύθηκε πώς κατέληξε σ' αυτή. Το 1975, ως Υπουργός Εμπορίου, είχε ηγηθεί πολυμελούς επιτροπής σε μια αποστολή στη Σόφια για διμερείς διαπραγματεύσεις. Ο γράφων είχε μετάσχει για διαπραγματεύσεις σχετικές με θέματα διασυνοριακών ποταμών (Νέστος κλπ.). Με είχε τότε, όπως είπε, επισημάνει για απόσπαση στο Υπουργείο Συντονισμού στο οποίο είχε ήδη αποφασιστεί να μεταπηδήσει ως Αναπληρωτής Υπουργός. Είχε πληροφορηθεί για την προηγούμενή μου εμπειρία σε διαπραγματεύσεις με διεθνείς οργανισμούς που αφορούσαν την παροχή τεχνικής και οικονομικής βοήθειας για μελέτη και εκτέλεση προγραμμάτων γεωργικής ανάπτυξης με βάση τα εγγειοβελτιωτικά έργα (ΟΟΣΑ, FAO, UNDP, Διεθνής Τράπεζα). Ξεκίνησε λοιπόν τη σχετική διαδικασία αλλά την ανέστειλε όταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής του ανέθεσε το Υπουργείο Γεωργίας. Έτσι, αμέσως μετά την εγκατάστασή του στο Υπουργείο μας, με κάλεσε και μου ανακοίνωσε την πρόθεσή του να μου αναθέσει τις διαπραγματεύσεις για την ένταξη στην ΕΟΚ.

Δεν του απέκρυψα ότι όσα γνώριζα περί ΕΟΚ ήταν από τις εφημερίδες και ότι δεν είχα καμία εμπειρία στους τομείς της Αγροτικής Πολιτικής. Μου απάντησε λακωνικά και απότομα: «Μπορείς να τα μάθεις, και γαλλικά ξέρεις». (Να σημειωθεί ότι η γαλλική ήταν η κύρια γλώσσα εργασίας στις διαπραγματεύσεις.)

Έτσι άρχισα τα ξενύχτια μελετώντας τη Συνθήκη της Ρώμης, τη Συνθήκη Σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ, το κοινοτικό κεκτημένο για την Κοινή Αγροτική Πολιτική κλπ. Ήταν όλα καινούρια για μένα. Ο Γιάννης Μπούτος με εξουσιοδότησε εν λευκώ, όπως ανέφερα, να επιλέξω τους συνεργάτες μου και να μη δεχθώ ουδεμία πίεση για ρουσφετολογική επιλογή. Μου τόνισε, βέβαια, ότι η ευθύνη για την επιτυχία των διαπραγματεύσεων ήταν εξ ολοκλήρου δική μου και ότι θα ελεγχόμουν για τυχόν σφάλματα ή παραλείψεις των συνεργατών μου.

Θα αναφέρω εδώ ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο σχετικά με την άρνηση ρουσφετολογικών επιλογών. Κάποιος κύριος ζήτησε να με δει με αίτημα να εντάξω την κόρη του στην ομάδα επιλέκτων για τις διαπραγματεύσεις. Αρνήθηκα γιατί ουδόλως ανταποκρινόταν στα προαναφερθέντα κριτήρια. Τότε μου

παρουσίασε κάποιο χαρτί της Νομαρχιακής Επιτροπής της Ν.Δ. για να με επηρεάσει. Εξακολούθησα να αρνούμαι και ο κύριος αυτός εξαπέλυσε κάποια απειλή. Σηκώθηκα και σχεδόν βίαια τον έβγαλα έξω από το γραφείο μου. Πήγε κατευθείαν στον Μπούτο και παραπονέθηκε. Μου τηλεφώνησε αμέσως ο Υπουργός για να μου ζητήσει εξηγήσεις, τις οποίες βέβαια έδωσα. «Και τον πέταξες έξω;» είπε δήθεν οργισμένος. «Ναι» του λέω. «Καλά τον έκανες» μου απάντησε ο αξέχαστος Μπούτος.

Είχα ξεχάσει αυτό το επεισόδιο. Μου το υπενθύμισε ο μετέπειτα Υπουργός Σάββας Τσιτουρίδης, όταν συνυπηρετούσαμε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις Βρυξέλλες. Νεαρός τότε ο Σάββας, ήταν βοηθός του Καθηγητή Ευρυγένη, ο οποίος διεύθυνε ένα Κέντρο Ευρωπαϊκών Σπουδών στη Θεσσαλονίκη. Περίμενε στον προθάλαμο για να με προσκαλέσει να κάνω μια ομιλία σ' αυτό το κέντρο. «Όταν σε είδα εξαγριωμένο, φοβόμουν να μπω στο γραφείο σου» μου είπε γελώντας.

Πώς αντιμετωπίστηκαν τα μεγάλα προβλήματα

σε σχέση με τον γεωργικό τομέα

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα σημαντικότερα προβλήματα των διαπραγματεύσεων ήταν τα ακόλουθα:

Αποφυγή της ομαδοποίησης

Εντονη υπήρξε η επιμονή της κοινοτικής πλευράς για «ομαδοποίηση» των διαπραγματεύσεων με εκείνες της Ισπανίας και της Πορτογαλίας με το αιτιολογικό ότι οι δύο ιβηρικές χώρες υπέβαλαν αίτηση εντάξεως λίγους μήνες μετά την έναρξη των δικών μας διαπραγματεύσεων. Δεν ήταν καθόλου εύκολο να αποφύγουμε αυτή την ομαδοποίηση, η οποία φαινόταν εύλογη, αλλά τελικά την αποφύγαμε κάτω από εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες, όπως έχω εκθέσει λεπτομερώς σε προηγούμενο κεφάλαιο. Το επίτευγμα ήταν πολιτικό και οφείλεται στην έγκαιρη και αποτελεσματική παρέμβαση του Κωνσταντίνου Καραμανλή στους ηγέτες των χωρών μελών. Ήταν όμως και τεχνικό, από την άποψη ότι η πολιτική βούληση υλοποιήθηκε σε χρόνο ρεκόρ. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ολοκληρωθεί η ελληνική διαπραγμάτευση μέσα σε 2,5 χρόνια, ενώ η Ισπανία και η Πορτογαλία χρειάστηκαν 6,5 χρόνια, πράγμα το οποίο είχε ως συνέπεια να κερδίσουμε πέντε χρόνια ενταξιακής ζωής, δεδομένου ότι η ένταξή μας έγινε την 1.1.1981, ενώ των δύο ιβηρικών χωρών την 1.1.1986. Οι πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις του επιτεύγματος αυτού ήταν τεράστιες.

Εάν η ομαδοποίηση είχε πραγματοποιηθεί, οι όροι ένταξης της Ελλάδας θα ήταν ανάλογοι εκείνων της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, δηλαδή πολύ λιγότερο ευνοϊκοί, όπως είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς συγκρίνοντας τις τρεις πράξεις προσχώρησης. Δεν είναι εύκολο να δοθεί ολοκληρωμένη απάντηση στο τι σημαίνουν τα πέντε χρόνια ενταξιακής ζωής που κέρδισε η Ελλάδα. Θα αναφέρουμε τα, κατά την κρίση μας, σημαντικότερα:

Πρώτον, η συμμετοχή της Ελλάδας ως ισοτίμου μέλους στις κοινοτικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η σημασία του παράγοντα αυτού είναι τεράστια. Αρκεί να αναλογισθούμε το πολιτικό βάρος που απέκτησε η χώρα μας στον διεθνή χώρο και τις δυνατότητες που εξασφαλίστηκαν στη διαχείριση εθνικών θεμάτων, κατά την περίοδο 1.1.1981-1.1.1986.

Δεύτερον, τα τεράστια οικονομικά οφέλη που εξασφάλισε η Ελλάδα ως πλήρες μέλος της Κοινότητας, μέσα σ' αυτά τα πέντε χρόνια. Με βάση τα επίσημα στοιχεία που είχαν δημοσιευθεί, το συνολικό καθαρό όφελος της πενταετίας ανέρχεται στο σεβαστό ποσό των 7 δισ. 620 εκ. ECU ή ευρώ.

Τρίτον, αν η ένταξη της Ελλάδας είχε πραγματοποιηθεί μαζί με τις δύο ιβηρικές χώρες, τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) θα κάλυπταν μόνο την Ιταλία και τη Γαλλία και όχι την Ελλάδα, όπως δεν κάλυψαν την Ισπανία και την Πορτογαλία.

Τροποποίηση κανονισμών που αφορούν

τα μεσογειακά προϊόντα

Όπως επίσης έχει αναφερθεί, ήταν αίτημα της Γαλλίας και της Ιταλίας να προηγηθεί της ένταξης της Ελλάδας αυτή η τροποποίηση προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της κοινοτικής στήριξης των μεσογειακών προϊόντων, σε αντιστάθμισμα του ανταγωνισμού που θα προκαλούσε σ' αυτές τις χώρες η ένταξη νέων μεσογειακών χωρών. Ισχυροί παράγοντες των νοτίων περιοχών των ανωτέρω χωρών κινήθηκαν δραστήρια προς την κατεύθυνση αυτή, υποστηριζόμενοι από πολιτικούς του κύρους των Μιττεράν και Σιράκ. Είναι φανερό ότι μια τέτοια τροποποίηση των σχετικών κανονισμών θα έπαιρνε πολύ χρόνο, καθυστερώντας την ένταξή μας και καθιστώντας πλέον αδύνατη την αποφυγή της «ομαδοποίησης» με Ισπανία και Πορτογαλία. Τελικά, η τροποποίηση αυτή έγινε μετά την ένταξη της Ελλάδας και πριν από την ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Συνεπώς, όχι μόνον η Ελλάδα απέφυγε την καθυστέρηση ένταξής της αλλά και μπόρεσε, ως πλήρες μέλος, να υποστηρίξει τα συμφέροντά της στο σοβαρότατο αυτό θέμα προς όφελος της στήριξης των μεσογειακών προϊόντων.

Αποφυγή της επιβολής προενταξιακής φάσης

την οποία δεν απέφυγαν η Ισπανία και η Πορτογαλία

Λίγο μετά την έναρξη των διαπραγματεύσεων, οι κοινοτικοί επεσήμαναν την ανάγκη μιας προενταξιακής φάσης 4-5 ετών για να μπορέσει η χώρα μας να προετοιμάσει τη θεσμική, οργανωτική και τεχνική υποδομή που ήταν απαραίτητη για την εφαρμογή των πολύπλοκων μηχανισμών της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ). Μου έγινε ευθύς εξαρχής αντιληπτό ότι το θέμα αυτό θα αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα της διαπραγμάτευσης του γεωργικού τομέα. Την προενταξιακή αυτή φάση έπρεπε οπωσδήποτε να την αποφύγουμε λόγω των πολύ δυσμενών οικονομικών και πολιτικών επιπτώσεων που θα είχε για τη χώρα μας. Εγκαίρως, λοιπόν, συγκρότησα δύο ομάδες γλωσσομαθών και εμπείρων στελεχών οι οποίες επισκέφθηκαν όλες τις χώρες μέλη και, αφού μελέτησαν επιτόπου πώς εφαρμόζονται οι μηχανισμοί της ΚΑΠ, υπέβαλαν μία εμπεριστατωμένη έκθεση με προτάσεις για τη λήψη των αναγκαίων για τη χώρα μας θεσμικών και οργανωτικών μέτρων. Επικεφαλής των ομάδων αυτών και συντάκτη της σχετικής έκθεσης όρισα τον Θεόδωρο Μακρή, γεωπόνο με μάστερ στα οικονομικά από την Αγγλία. Ο Θεόδωρος Μακρής συνέχισε την καριέρα του με επιτυχία ως σημαντικό στέλεχος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις Βρυξέλλες. Όσον αφορά την τεχνική υποδομή για την εφαρμογή των μηχανισμών της ΚΑΠ, η μελέτη των σχετικών κανονισμών οδήγησε στον προσδιορισμό των αναγκαίων συμπληρωματικών έργων που είναι κυρίως οι αποθηκευτικοί και ψυκτικοί χώροι για τη διενέργεια των παρεμβάσεων, τα συσκευαστήρια, τα σφαγεία, οι ιχθυόσκαλες κλπ. Τα έργα αυτά εντάχθηκαν σε μια μελέτη-πλαίσιο. Έγινε μια πρώτη εκτίμηση του κόστους των έργων, καθορίστηκαν οι προτεραιότητες και η γεωγραφική κατανομή τους. Τη θαυμάσια αυτή εργασία πραγματοποίησαν, σε χρόνο ρεκόρ, οι Φώτης Παναγιωτόπουλος, Θεόδωρος Μακρής και Αχιλλέας Σοφιανάτος. Μίλησα ήδη για τον Θεόδωρο Μακρή. Οι άλλοι δύο είχαν αποσπασθεί από την

Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ) στην υπηρεσία που διηύθυνα για τις ανάγκες της διαπραγμάτευσης. Ο Φώτης Παναγιωτόπουλος, γεωπόνος με μεταπτυχιακές σπουδές στη γεωργική οικονομία και στις γεωργικές βιομηχανίες (μάστερ Αγγλίας), εξελίχθηκε σε Γενικό Διευθυντή και Υποδιοικητή της ΑΤΕ. Τελείωσε την καριέρα του ως Τραπεζικός Μεσολαβητής. Ο Αχιλλέας Σοφιανάτος ήταν ο πολιτικός μηχανικός της ομάδας. Με βάση την εργασία αυτής της ομάδας, εντάχθηκαν, με πρότασή μου και με επείγουσα διαδικασία, όλα τα αναγκαία έργα υποδομής για την εφαρμογή των μηχανισμών της ΚΑΠ στον Προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) του 1978.

Ολόκληρο τον Σεπτέμβριο του 1978 είχαμε εντατικές διαπραγματεύσεις για τον γεωργικό τομέα. Αναπτύξαμε προφορικά τα μέτρα που είχαμε ξεκινήσει εγκαίρως ώστε να είμαστε έτοιμοι για την εφαρμογή των μηχανισμών της ΚΑΠ από το 1981. Οι κοινοτικοί αρμόδιοι δεν φαινόταν να πείθονται ή δεν ήθελαν να πεισθούν από τις προφορικές μας διαβεβαιώσεις. Μου έδιναν την εντύπωση ότι αυτά που τους έλεγα τους προκαλούσαν δυσφορία. Ήταν σαφές ότι είχαν προαποφασίσει την εφαρμογή της προενταξιακής φάσης. Έπρεπε λοιπόν να ενεργήσουμε διαφορετικά. Είπα στους συνεργάτες μου ότι αυτά που λέγαμε και δεν ήθελαν ν' ακούσουν έπρεπε να τα παραδώσουμε γραπτά, οπότε θα ήταν υποχρεωμένοι να τα διαβάσουν.

Εδώ θα πρέπει να κάνω μια παρένθεση και να σημειώσω ότι αυτόν τον «μαύρο Σεπτέμβρη» η διαπραγμάτευση ήταν εντατική και διαρκούσε από το πρωί μέχρι αργά το βράδυ. Είχαμε απέναντί μας μια αξιόλογη αλλά σκληρή κοινοτική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον ευφυέστατο εβραϊκής καταγωγής Ιταλό Φράνκο Μιλάνο (Franco Milano). Κάθε βράδυ, αφήνοντας το μέγαρο της Κομισιόν, πηγαίναμε κατευθείαν στο κτίριο της Μόνιμης Ελληνικής Αντιπροσωπείας (ΜΕΑ) για την ανασκόπηση των διαμειφθέντων της ημέρας και για την προετοιμασία της επόμενης. Πρόβλημα είχαμε με τον κλιματισμό του κτιρίου που σταματούσε να λειτουργεί από τις 8 μ.μ. Τα παράθυρα ήταν ερμητικά κλειστά και δεν μπορούσαμε να τα ανοίξουμε, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ασφυκτικές καταστάσεις. Ύστερα από επίμονες προσπάθειες, ο διαχειριστής του κτιρίου δέχθηκε να παρατείνει τη λειτουργία του κλιματισμού μέχρι τα μεσάνυχτα. Το πρόβλημα εξακολουθούσε όμως να υπάρχει διότι, συχνά, ήταν αναγκαία η παραμονή μας στο κτίριο και πέραν του μεσονυχτίου. Τότε, βγαίναμε εκ περιτροπής έξω να αναπνεύσουμε και επιστρέφαμε!...

Η σύνταξη, λοιπόν, γραπτού Υπομνήματος στα γαλλικά έπρεπε να γίνει επείγοντως τα βράδια στη ΜΕΑ. Συγκρότησα μια τετραμελή ομάδα γαλλομαθών εμπείρων στελεχών, που ολοκλήρωσαν σε πολύ σύντομο χρόνο το Υπόμνημα. Παράλληλα, ζήτησα από το Υπουργείο Συντονισμού και μου έστειλαν αμέσως τη Συλλογική Απόφαση Έργων (ΣΑΕ) η οποία περιλάμβανε τα τεχνικά έργα υποδομής για την εφαρμογή των μηχανισμών της ΚΑΠ, που είχαν προτείνει οι Φώτης Παναγιωτόπουλος και Θεόδωρος Μακρής και είχαν ενταχθεί στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ). Η ομάδα που συνέταξε το Υπόμνημα απαρτιζόταν από:

- τον Ευάγγελο Καραμήτρο, ο οποίος είχε πραγματοποιήσει μεταπτυχιακές σπουδές στην Γκρενόμπλ της Γαλλίας και ήταν κάτοχος δύο πτυχίων: δασολόγου και πολιτικού μηχανικού. Ο Ε.Κ. συνέχισε την καριέρα του ως ανώτερο στέλεχος της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου Υπουργών στις Βρυξέλλες.

- τον Στέλιο Βαγιανό, ο οποίος είχε πραγματοποιήσει τις μεταπτυχιακές του σπουδές στο Παρίσι και ήταν, επίσης, κάτοχος δύο πτυχίων: γεωπόνου και πολιτικού μηχανικού. Ο Σ.Β. συνέχισε κι αυτός την καριέρα του στις Βρυξέλλες ως σημαντικό στέλεχος στη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας της Κομισιόν.

- τον αείμνηστο Αντώνη Πέτσικο, ο οποίος, ως γεωπόνος, είχε πραγματοποιήσει επιτυχείς σπουδές στο περίφημο Institut National Agronomique του Παρισιού. Ο Α.Π., αφού υπηρέτησε επί πολλά χρόνια στη ΜΕΑ Βρυξελλών και στην Κομισιόν, επέστρεψε στο Υπουργείο Γεωργίας και τελείωσε την καριέρα του ως Γενικός Διευθυντής.

- την κυρία Κίττυ Στεριώτη, Γαλλίδα νομικό, σύζυγο του επίσης νομικού Ίωνα Στεριώτη. Στην κυρία Στεριώτη οφείλονται τα άψογα γαλλικά του Υπομνήματος.

Ένα βράδυ, πολύ αργά, πέρασε να μας δει ο αείμνηστος Υπουργός μας Γιάννης Μπούτος μαζί με τον Γεώργιο Κοντογιώργη. Με το συνηθισμένο χιουμοριστικό του ύφος, μου είπε: «Ξέρω ότι φέρεσαι σαδιστικά προς τους άρρενες συνεργάτες σου, και τους βάζεις να εργάζονται τέτοια ώρα, βλέπω όμως τώρα ότι την ίδια σαδιστική διάθεση δείχνεις και προς τις κυρίες». Εξήγησα τους λόγους της «σαδιστικής» μου συμπεριφοράς στους δύο Υπουργούς και, αμφότεροι, αποσύρθηκαν μειδιώντας με φανερή ικανοποίηση. Όταν πήγα να παραδώσω το Υπόμνημα με τη ΣΑΕ του Υπουργείου Συντονισμού, ο Μιλάνο τα παρέλαβε ανόρεκτα με ένα ψυχρό ευχαριστώ. Όταν δε του ζήτησα να υπογράψει ένα πρωτόκολλο παράδοσης και παραλαβής, έδειξε φανερά ενοχλημένος αλλά, φυσικά, το υπέγραψε. Για να είμαι όμως σίγουρος ότι δεν θα το βάλει στο Αρχείο, φρόντισα να παραδοθεί αντίγραφο στον αρμόδιο για τη διεύρυνση Επίτροπο Λορέντσο Νατάλι (Lorenzo Natali). Γνήσιος Ιταλός ο αείμνηστος Νατάλι, ήταν φίλος της Ελλάδας, σχετιζόταν δε φιλικά με τον επίσης αείμνηστο Γιώργο Τζίτζικώστα, γνωστόν κυρίως ως Υπουργό Βορείου Ελλάδος. Η Συλλογική Απόφαση Έργων (ΣΑΕ) του Υπουργείου Συντονισμού ήταν στα ελληνικά. Δεν υπήρχε πρόβλημα διότι ο Μιλάνο είχε μαζί του κάποιον Φραγκολεβαντίνο από τη Σμύρνη ο οποίος μιλούσε θαυμάσια ελληνικά. Ο πονηρός αυτός τύπος προσπαθούσε να μας πλησιάσει και να μας πουλήσει εκδούλευση. Μου είπε λοιπόν «εμπιστευτικά» ότι δεν θα έπρεπε να ελπίζουμε για την αποφυγή της προενταξιακής φάσης γιατί αυτή ήταν προαποφασισμένη από πλευράς Μιλάνο. «Το Υπόμνημα θα πάει στο Αρχείο» προσέθεσε. Φυσικά, δεν του μίλησα για την κοινοποίηση στον Επίτροπο Νατάλι, πράγμα που αποτελούσε εγγύηση ότι το Υπόμνημα δεν μπορούσε να αγνοηθεί.

Λίγο αργότερα, οι αρμόδιοι Επίτροποι Νατάλι για τη διεύρυνση της ΕΟΚ και Γκούντελαχ (Gundelach) για τη γεωργία ανακοίνωσαν ότι δεν ήταν αναγκαία για την Ελλάδα η εφαρμογή της προενταξιακής φάσης για την εφαρμογή της ΚΑΠ, προς μεγάλη έκπληξη του φίλου μας Φραγκολεβαντίνου. Την επιβολή αυτής της προενταξιακής φάσης δεν απέφυγαν η Ισπανία και η Πορτογαλία, και υπέστησαν τις σοβαρές σχετικές συνέπειες για 4 χρόνια η Ισπανία και για 5 χρόνια η Πορτογαλία. Δεν γνωρίζουμε το επίπεδο της προετοιμασίας των δύο ιβηρικών χωρών. Μπορεί να ήταν ισοδύναμο με εκείνο της Ελλάδας ή και ανώτερο. Στην περίπτωση αυτή η Ελλάδα υπερέτρησε σε διαπραγματευτική ικανότητα. Γεγονός πάντως παραμένει ότι οι δύο ιβηρικές χώρες υπέστησαν τις συνέπειες της πρώτης φάσης η οποία χαρακτηρίζεται από:

- μη πλήρη εφαρμογή της ΚΑΠ και επιβάρυνση του εθνικού τους προϋπολογισμού για σοβαρούς

κλάδους της γεωργικής παραγωγής

- μεταχείριση περίπου τρίτης χώρας όσον αφορά τα κυριότερα προϊόντα κατά την εισαγωγή τους στην Κοινότητα των 10.

Προς τα τέλη του 1982, βρέθηκα συνάδελφος και ομοιόβαθμος του Μιλάνο στις Διεθνείς Υποθέσεις της Γεωργίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις Βρυξέλλες. Ο Μιλάνο είχε την ευθύνη των διαπραγματεύσεων για τη διεύρυνση προς Ισπανία-Πορτογαλία. Ο γράφων είχε την ευθύνη των διαπραγματεύσεων με τις 12 τρίτες μεσογειακές χώρες στα πλαίσια της Μεσογειακής Πολιτικής της ΕΟΚ και με τις χώρες της Συνθήκης LOMÉ (Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός). Στην πρώτη σύσκεψη που έλαβα μέρος υπό τον ευπατρίδη Γερμανό Φον Βερσούερ (Von Verschuer), ο Μιλάνο παρουσίασε τα θέματα των διαπραγματεύσεων με Ισπανία-Πορτογαλία. Πρότεινε με έμφαση ότι έπρεπε να επιμείνουμε στην επιβολή προενταξιακής φάσης για τις δύο ιβηρικές χώρες. Και προσέθεσε: «Να μην πάθουμε αυτό που πάθαμε με την Ελλάδα όταν, την τελευταία στιγμή, ο κ. Ζαχαρόπουλος μας παρουσίασε ένα υπόμνημα με πειστικά, είναι αλήθεια, επιχειρήματα και δεν επιβάλαμε αυτή τη φάση». Ο Φον Βερσούερ, εν μέσω γενικής θυμηδίας των παρισταμένων, είπε στον Μιλάνο: «Πρόσεξε να μη σου τη φέρουν οι Ισπανοπορτογάλοι, όπως σου την έφερε ο Ζαχαρόπουλος». Αργότερα, μετά το 1986, όταν η Ισπανία ήταν πλέον πλήρες μέλος, υπήρξα μάρτυς της οργής των Ισπανών όταν διαπίστωσαν ότι προϊόντα τρίτων χωρών, όπως του Μαρόκου, είχαν ευνοϊκότερη μεταχείριση από τα δικά τους στην ΕΟΚ, όσο διαρκούσε η περίφημη προενταξιακή φάση, πέραν του γεγονότος ότι, για μεγάλο μέρος της παραγωγής τους, η χρηματοδότηση της στήριξής τους γινόταν από τον εθνικό τους και όχι από τον κοινοτικό προϋπολογισμό.

Το Πρόγραμμα Ανάπτυξης της

Ορεινής Ηπειρωτικής Ελλάδας

Κατά την περίοδο των διαπραγματεύσεων, είχε υποπέσει στην αντίληψή μου ότι λειτουργούσε ένα ειδικό αναπτυξιακό πρόγραμμα με κοινοτική χρηματοδότηση υπέρ μιας προβληματικής περιοχής της Ιρλανδίας, που ήταν ήδη μέλος της ΕΟΚ.

Με την ευκαιρία μιας επίσημης επίσκεψης στην Ιρλανδία, ζήτησα να επισκεφθώ αυτή την προβληματική περιοχή με σκοπό να ενημερωθώ από πρώτο χέρι για τα προβλήματά της. Διαπίστωσα ότι ήταν πράγματι προβληματική αλλά πολύ λιγότερο από τις δικές μας ορεινές περιοχές. Δεν είναι ορεινή αυτή η περιοχή της Ιρλανδίας. Είναι μάλλον πεδινή και ελαφρώς λοφώδης. Το πρόβλημά της είναι η φύση του εδάφους, διότι το μητρικό πέτρωμα βρίσκεται σε πολύ μικρό βάθος και το χρήσιμο έδαφος έχει βάθος μόνο 10-15 εκ. Είναι γενικώς απρόσφορο για καλλιέργειες και προσφέρεται, κατά κύριο λόγο, στην προβατοτροφία. Πράγματι, λόγω των πολλών βροχών, αναπτύσσεται αρκετά πλούσια βλάστηση για βοσκή. Καμία σχέση με τις δικές μας ορεινές περιοχές.

Ήταν φυσικό λοιπόν να σκεφτώ τον «ομφαλό της γης», ο οποίος για κάθε άνθρωπο είναι η γενέτειρά του και που για μένα είναι τα εξόχως ορεινά θεσσαλικά Άγραφα. Με επίκεντρο τα θεσσαλικά και τα ευρυτανικά Άγραφα και με επέκταση προς βορράν και προς νότον, ώστε να καλυφθεί όλος ο ορεινός κορμός της χώρας, ο προσωρινός τίτλος που προέκυψε για το ειδικό πρόγραμμα που πρότεινα ήταν: «Πρόγραμμα Ανάπτυξης της Ορεινής Ηπειρωτικής Ελλάδας».

Όταν έθεσα το θέμα σε υψηλά ισταμένους της ΕΟΚ, παρατήρησαν ότι ένα αίτημα για τη χρηματοδότηση ειδικού αναπτυξιακού προγράμματος δεν θα μπορούσε να εξεταστεί παρά μόνο μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ. Δέχθηκαν όμως πρόθυμα να συνεργαστούν πριν από την ένταξη για τη διαμόρφωση και την προετοιμασία του προγράμματος, ώστε να είναι έτοιμο για υποβολή στα αρμόδια όργανα της ΕΟΚ, μόλις η Ελλάδα θα γινόταν επίσημα μέλος της. Σκέφτηκα ότι, για να ευαισθητοποιηθούν αυτοί οι κοινοτικοί παράγοντες, ήταν χρήσιμο να επισκεφθούν, έστω και από ψηλά, τις ορεινές περιοχές. Το προσφορότερο μέσο γι' αυτό ήταν, προφανώς, τα ελικόπτερα.

Πώς όμως να εξασφαλισθούν τα ελικόπτερα; Δεν έβλεπα άλλον φορέα που θα μπορούσε να τα διαθέσει παρά το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Υπουργός τότε αυτού του Υπουργείου ήταν ο αείμνηστος Ευάγγελος Αβέρωφ. Δεν είχα καμιά επαφή μαζί του. Ζήτησα τη συνδρομή ενός Ηπειρώτη συνεργάτη μου, του Γιάννη Νόλα. Κατά καλή σύμπτωση, ένας ξάδελφος του Γιάννη Νόλα ήταν ταξίαρχος, υπασπιστής του Αβέρωφ. Ο Γιάννης έφερε τον Ταξίαρχο Νόλα στο γραφείο μου. Τον θυμάμαι σαν να τον βλέπω: μετρίου αναστήματος, με ευχάριστη φυσιογνωμία και προθυμότατος να βοηθήσει. Αμέσως μου έκλεισε συνάντηση με τον Υπουργό, τον οποίο επισκέφθηκα στο Πεντάγωνο. Ήταν γνωστή η ευαισθησία του Αβέρωφ για τον ορεινό χώρο και τους ορεινούς πληθυσμούς. Οι πάντες γνώριζαν ότι είχε μεταβάλει το εξόχως ορεινό Μέτσοβο σ' ένα μοναδικό πρότυπο ανάπτυξης. Όταν λοιπόν του εξέθεσα τα σχέδιά μου για την ανάπτυξη της ορεινής Ελλάδας, έδειξε έναν ενθουσιασμό μικρού παιδιού που με κατέπληξε. Κατέβασε από κάποιο ράφι μερικά βιβλία του και μου τα προσέφερε με αφιέρωση. Ένα από αυτά τα βιβλία αναφερόταν σε κάποιον Ηπειρώτη «πρωτομάστορα». Γνωστή η ηπειρώτικη μαστορική παράδοση. Συγκροτούσαν παρέες κτιστάδων και γύριζαν στα ορεινά χωριά για να κτίσουν σπίτια και γεφύρια. Ήταν αριστοτέχνες της πέτρας. Στο βιβλίο αυτό ο Αβέρωφ έγραψε: «Στον ΑΖ που είναι ορεινός πρωτομάστορας». Έδωσε αμέσως εντολή στον Ταξίαρχο Νόλα να μεριμνήσει για τη διάθεση ελικοπτέρου.

Την πρώτη φορά χρησιμοποίησα ελικόπτερο για την ξενάγηση του Διευθυντή Περιφερειακής Πολιτικής της Κομισιόν, του συμπαθέστατου Ιταλού Σόλιμα (Solima). Παραθέριζε το καλοκαίρι του 1978 με την οικογένειά του σε κάποια παραλία της Κεντρικής Ελλάδας. Προσδιορίσαμε το σημείο προσγείωσης, όπου μας περίμενε με τη σύζυγό του και τις τρεις κόρες του. Κατεβήκαμε, τον αρπάξαμε και κατευθυνθήκαμε προς το Μέτσοβο. Διανυκτερεύσαμε εκεί και την επομένη τον παραδώσαμε στην οικογένειά του. Ο Σόλιμα ενθουσιάστηκε από την ομορφιά του τοπίου και από την υποδειγματική ανάπτυξη της περιοχής Μετσόβου.

Έμαθε το γεγονός ο συμπατριώτης του Γενικός Διευθυντής Γεωργικών Διαρθρώσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Πιτσούτι (Pizzuti). Επεδίωξε συνάντηση μαζί μου κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης στις Βρυξέλλες και μου τόνισε ότι ήταν δική του αρμοδιότητα το πρόγραμμα που είχα στο μυαλό μου. Ήταν ενθουσιώδης, αεικίνητος και δημιουργικός ο «Αλβανομάχος» Πιτσούτι (είχε μετάσχει στον ελληνοϊταλικό πόλεμο στην Αλβανία, με τραυματικές εμπειρίες). Σκέφτηκα ότι ήταν ο πιο κατάλληλος για την προώθηση της ιδέας. Τον προσκάλεσα λοιπόν να επισκεφθούμε μαζί την ορεινή Ελλάδα. Δέχθηκε ευχαρίστως και πήρε μαζί του τον αρμόδιο Διευθυντή Κραπς (Craps) και τον Τμηματάρχη Σκάλυ (Scaly). Με σκοπό την καλύτερη στήριξη του προγράμματος, κάλεσα και τον,

επίσης Ιταλό, Γενικό Διευθυντή της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου Υπουργών Φρικιόνε (Fricchione). Δέχθηκε και εκείνος με μεγάλη χαρά και πήρε μαζί του τον αρμόδιο Διευθυντή Τρέισυ (Tracy) και κάποιον άλλον. Έξι προσκεκλημένοι κι εγώ με τους συνεργάτες μου χρειαζόμασταν δύο μεγάλα ελικόπτερα. Ο Αβέρωφ μας τα διέθεσε χωρίς δισταγμό και πραγματοποιήσαμε μια πολύ ενδιαφέρουσα περιοδεία. Κατευθυνθήκαμε πρώτα στην Ολυμπία, όπου τους ξεναγήσαμε στις αρχαιότητες. Με την ευκαιρία, τους κατατόπισα πάνω σ' ένα σημαντικό πρόγραμμα βελτίωσης των αρδευτικών έργων των πεδιάδων Αλφειού και Πηνειού Ηλείας με χρηματοδότηση της ΕΟΚ στα πλαίσια της Συμφωνίας Σύνδεσης. Ήταν μια πρώτη κρούση για τη συνέχιση της χρηματοδότησης στα πλαίσια της Συνθήκης Ένταξης. Αφήνοντας την Ολυμπία, πετάξαμε πάνω από την ορεινή Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα, και προσγειωθήκαμε κοντά στο υδροηλεκτρικό εργοστάσιο της Λίμνης Πλαστήρα. Τοπικοί παράγοντες μας φιλοξένησαν με ψητό αρνί και τοπικό κρασί. Στη συνέχεια, κατευθυνθήκαμε προς το Μέτσοβο. Όταν πετούσαμε πάνω από το χωριό της καταγωγής μου (Καστανιά Αγράφων), οι φιλοξενούμενοι ευρωκράτες ξέσπασαν αυθόρμητα σε ζωηρά χειροκροτήματα. Στο Μέτσοβο μας περίμενε ο Δήμαρχος και μετέπειτα Ευρωβουλευτής Γιάννης Αβέρωφ, ανιψιός του Ευάγγελου, με την Ελβετίδα σύζυγό του. Μας ξενάγησαν στα τυροκομεία, οινοποιεία, αμπελώνες, στις τουριστικές και άλλες εγκαταστάσεις που είχε δημιουργήσει ο ανήσυχος και δημιουργικός Ευάγγελος Αβέρωφ. Στη συνέχεια, ο Δήμαρχος μας προσέφερε ένα υπέροχο γεύμα με πίτες και κρασί «Κατώγι». Οι επισκέπτες μου εντυπωσιάστηκαν από την άγρια ομορφιά της ορεινής Ελλάδας πάνω από την οποία πέταξαν και περισσότερο από όσα είδαν στο Μέτσοβο σαν μοναδικό πρότυπο ανάπτυξης ορεινού χώρου.

Οι επισκέψεις αυτές επηρέασαν αποφασιστικά την αποδοχή του προγράμματος από την ΕΟΚ και την επιτάχυνση των διαδικασιών για τη θέσπιση του σχετικού κανονισμού. Οι διαδικασίες αυτές είναι χρονοβόρες, προπαντός όταν ο υπό προώθηση κανονισμός συνεπάγεται δαπάνες σε βάρος του κοινοτικού προϋπολογισμού. Απαιτείται η συναίνεση συναρμοδίων υπηρεσιών μέχρι να γίνει εισήγηση στην ολομέλεια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και, αφού εκείνη εγκρίνει, χρειάζεται να συμφωνήσουν όλα τα κράτη μέλη (αρχή της ομοφωνίας).

Συνεχίστηκαν κατόπιν στις Βρυξέλλες οι επαφές και συνεργασίες με τα ανωτέρω και άλλα στελέχη της ΕΟΚ. Δεδομένου, όμως, ότι δεν ήμασταν ακόμα πλήρες μέλος, οι συνεργασίες αυτές είχαν ανεπίσημο χαρακτήρα. Πραγματοποιήθηκαν στο περιθώριο των επισήμων συνεργασιών, στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων για την ένταξή μας. Παράλληλα, ορίστηκε ομάδα εργασίας με υπουργική απόφαση για την οριστικοποίηση του προγράμματος. Στον γράφοντα ανατέθηκε ο συντονισμός του όλου έργου προετοιμασίας και υποστήριξης στις κοινοτικές υπηρεσίες.

Έτσι, το πρόγραμμα υποβλήθηκε επίσημα τον Μάιο του 1981 και εγκρίθηκε τον Ιούλιο του 1982 με τον κανονισμό 1975/82, σε χρόνο ρεκόρ για τα κοινοτικά δεδομένα. Κάλυψε ολόκληρο τον ορεινό κορμό της χώρας από τα βόρεια σύνορα μέχρι το Ταίναρο. Η αρχική κοινοτική συμμετοχή υπό τη μορφή δωρεάν βοήθειας ορίστηκε σε 200 εκ. ECU.

Οι κυριότερες δραστηριότητες που κάλυπτε το πρόγραμμα ήταν:

- Εξηλεκτρισμός και ύδρευση αγροτικών κοινοτήτων και γεωργικών εκμεταλλεύσεων

- Αγροτική και δασική οδοποιία
- Άρδευση και αντιδιαβρωτική προστασία των επικλινών εδαφών
- Κατασκευή και εξοπλισμός κέντρων γεωργικής εκπαίδευσης
- Έργα ανάπτυξης δασών, δασική οδοποιία, διευθέτηση χειμάρρων, προστασία κατά της πυρκαγιάς.

Ορισμένες από αυτές τις δραστηριότητες επεκτάθηκαν αργότερα και στις υπόλοιπες ορεινές και προβληματικές περιοχές της χώρας με αύξηση της κοινοτικής συμμετοχής κατά 45 εκ. ECU, που, έτσι, έφθασε τα 245 εκ. ECU.

Η διάρκεια του προγράμματος είχε οριστεί πενταετής, από την ημέρα που εγκρίθηκε το «Πρόγραμμα Εφαρμογής» (Ιούλιος 1983-Ιούλιος 1988). Επειδή όμως στην πορεία του είχαν δημιουργηθεί καθυστερήσεις, εγκρίθηκε παράταση κατά ένα χρόνο, καθώς και αύξηση των αρχικών ποσοστών της κοινοτικής συμμετοχής στις διάφορες δραστηριότητες του προγράμματος, ώστε να διευκολυνθεί η απορρόφηση των διαθέσιμων κεφαλαίων. Τελικώς όσα έργα δεν κατέστη δυνατόν να ολοκληρωθούν μέσα στην καθορισμένη προθεσμία εντάχθηκαν στα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ), τα οποία είχαν αρχίσει εντωμεταξύ.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η διάρθρωση των ΜΟΠ επηρεάστηκε σημαντικά από το πρώτο αυτό αναπτυξιακό πρόγραμμα που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα με κοινοτική χρηματοδότηση. Ακολούθησε ο πακτωλός των πακέτων Ντελór, ως συνέπεια της αρχής της «οικονομικής και κοινωνικής συνοχής» που διατυπώθηκε σαφέστατα στην «Ενιαία Πράξη» η οποία τροποποίησε τη Συνθήκη της Ρώμης.

Η διαπραγμάτευση για τα γεωργικά προϊόντα

Η πολιτική της ΕΟΚ διέπεται από τις καταστατικές αρχές της Συνθήκης της Ρώμης, όπως αυτή τροποποιήθηκε μεταγενέστερα. Η υλοποίηση των αρχών αυτών σε συγκεκριμένη πολιτική εκφράζεται με κοινοτικές πράξεις που αποτελούν το «παράγωγο δίκαιο», το οποίο είναι υποχρεωτικό για όλα τα κράτη μέλη. Το παράγωγο δίκαιο, το οποίο στο μεγαλύτερό του μέρος αφορούσε τη γεωργία, ήταν εξαιρετικά ογκώδες. Στην περίοδο των διαπραγματεύσεων αριθμούσε περισσότερες από 25.000 σελίδες. Το δίκαιο αυτό, αφού μελετήθηκε, συζητήθηκε με τους κοινοτικούς, προκειμένου αφενός μεν να διευκρινιστούν όλα τα σημεία του, αφετέρου δε να γίνουν οι επιβαλλόμενες τεχνικές προσαρμογές ώστε να διευκολυνθεί η εφαρμογή του στη χώρα μας. Παράλληλα, συγκροτήθηκαν και λειτούργησαν μεικτές ομάδες εργασίας (Υπουργείο Γεωργίας, εποπτευόμενοι οργανισμοί ΑΤΕ, ΠΑΣΕΓΕΣ) κατά τομέα παραγωγής. Οι ομάδες αυτές, αφού μελέτησαν σε βάθος τα προβλήματα κάθε τομέα, σε συσχετισμό με το κοινοτικό παράγωγο δίκαιο, έκαναν προτάσεις σχετικά με τις ενδεικνυόμενες διαπραγματευτικές θέσεις.

Οι τελικές ρυθμίσεις στις οποίες κατέληξαν οι διαπραγματεύσεις μπορούν να συνοψισθούν ως ακολούθως:

- Ορίστηκε μια γενική μεταβατική περίοδος πέντε ετών, όπως είχε οριστεί και κατά την προηγούμενη διεύρυνση (Αγγλία, Δανία, Ιρλανδία). Κατά τη διάρκεια αυτής της μεταβατικής περιόδου έγινε:
 - Σταδιακή προσέγγιση των τιμών των ελληνικών γεωργικών προϊόντων προς τις κοινοτικές θεσμικές τιμές των ιδίων προϊόντων.
 - Αντίστοιχη σταδιακή χορήγηση των κοινοτικών ενισχύσεων.

- Εξαίρεση, ως προς τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, αποτέλεσαν τα ροδάκινα και οι ντομάτες, σε νωπή και μεταποιημένη μορφή. Για τα προϊόντα αυτά ορίστηκε επταετής μεταβατική περίοδος για το λόγο ότι οι ελληνικές τιμές ήταν πολύ κατώτερες των κοινοτικών, μέχρι και 50%. Όσον αφορά το ελαιόλαδο, προϊόν μείζονος σημασίας για την Ελλάδα, συμφωνήθηκε η κοινοτική επιδότηση να καλύψει και τη συγκομιδή 1980-1981, ενώ για τα άλλα προϊόντα η επιδότηση κάλυψε τη συγκομιδή που άρχιζε από 1.1.1981.

Ελαιόλαδο

Ο πρώτος Κανονισμός ελαιολάδου θεσπίστηκε το 1966, και το 1988, όταν συζητούσαμε τις ρυθμίσεις για το προϊόν αυτό, έγινε τροποποίησή του με πολύ ευνοϊκότερες ρυθμίσεις υπέρ των παραγωγών.

Θυμάμαι τον επικεφαλής της κοινοτικής αντιπροσωπείας Φράνκο Μιλάνο να είναι ανήσυχος λέγοντας ότι, με τις ευνοϊκές αυτές ρυθμίσεις, θα γεμίσει η Ελλάδα ελαιόδεντρα. Του αντέταξα ότι ναι μεν είναι πιθανή η δημιουργία νέων φυτειών σε πιο προσιτές στο οδικό δίκτυο περιοχές πεδινές ή λοφώδεις, βέβαιο όμως είναι ότι σταδιακά θα εγκαταλειφθούν παλιές φυτείες σε εκτεταμένες δυσπρόσιτες περιοχές.

Η πρόβλεψη δεν επαληθεύθηκε πλήρως ως προς την εγκατάλειψη παλαιών φυτειών σε δυσπρόσιτες περιοχές, χάρις στα φθηνά εργατικά χέρια των μεταναστών Αλβανών, Πακιστανών κ.ά. Όταν πηγαίνω προς Λαμία, σκέπτομαι ότι ο Μιλάνο είχε εν μέρει δίκαιο, παρατηρώντας, αριστερά της εθνικής οδού, νέες φυτείες ελαιοδέντρων να καλύπτουν όλες σχεδόν τις ελαφρώς επικλινείς ή λοφώδεις εκτάσεις. Οι νέες αυτές φυτείες έχουν δημιουργηθεί σε γεωμετρικές γραμμές και η κόμη των δέντρων διατηρείται σε χαμηλά ομοιόμορφα σχήματα. Έτσι διευκολύνονται οι καλλιεργητικές εργασίες, το κλάδεμα, η συγκομιδή, η φυτοπροστασία. Πρόκειται για το σχήμα που εισήγαγε πρώτα στην Κρήτη και που σταδιακά διαδόθηκε σ' όλη τη χώρα ο αείμνηστος Νίκος Ψυλλάκης. Συμφοιτητής μου στη Γεωπονική, ο Νίκος Ψυλλάκης αναδείχθηκε σε διεθνή προσωπικότητα του κλάδου της ελαιοκομίας. Διετέλεσε και Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Γεωργίας. Σε τοπικό επίπεδο, ο Νίκος Ψυλλάκης εισήγαγε τη βιολογική καλλιέργεια της ελιάς στο πατρογονικό του κτήμα κοντά στα Χανιά. Εδώ και αρκετά χρόνια παρήγε ένα εξαιρετικής ποιότητας ελαιόλαδο με πολύ χαμηλή οξύτητα. Τη δραστηριότητα αυτή συνεχίζει ο, επίσης γεωπόνος, γιος του Μανώλης, ο οποίος έχει δημιουργήσει στο κτήμα και εγκατάσταση συσκευασίας σε κομψά μπουκαλάκια, μέρος των οποίων εξάγεται. Το παράδειγμα του Νίκου Ψυλλάκη ακολουθούν και πολλοί γειτονικοί ελαιοκτηματίες.

Καπνός

Για ένα άλλο σημαντικό για τη χώρα μας προϊόν, τον καπνό, υπήρχε οργάνωση αγοράς κατά την περίοδο των διαπραγματεύσεων. Όμως, στον σχετικό κανονισμό, όπως ήταν φυσικό, δεν περιλαμβάνονταν οι ελληνικές ποικιλίες. Αυτές ταξινομήθηκαν σε 12 ομάδες, 10 ανατολικού τύπου και 2 αμερικάνικου τύπου, και προστέθηκαν στις κοινοτικές ποικιλίες.

Ζάχαρη

Για τη ζάχαρη, ο σχετικός κοινοτικός κανονισμός προέβλεπε σύστημα ελέγχου της παραγωγής, διότι η κοινότητα αντιμετώπιζε σοβαρό πρόβλημα ως προς αυτό το προϊόν. Πράγματι, όχι μόνον ήταν πλεονασματική αλλά και είχε αναλάβει την υποχρέωση έναντι των 69 χωρών της Συνθήκης LOME

(Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός) να εισάγει κάθε χρόνο από αυτές 1.300.000 τόνους ζάχαρη με εγγυημένη τιμή, ίση με την εγγυημένη τιμή που προσέφερε στους κοινοτικούς παραγωγούς. Την ποσότητα αυτή αναγκαζόταν να εξάγει στη διεθνή τιμή, μικρότερη της εγγυημένης, με σοβαρή επιβάρυνση του κοινοτικού προϋπολογισμού. Συμφωνήθηκε λοιπόν μία μεγίστη ποσόστωση παραγωγής ζάχαρης για την Ελλάδα που θα ενισχυόταν από την Κοινότητα. Η ποσότητα αυτή καθορίστηκε έτσι ώστε να καλύπτει πλήρως τις ανάγκες της κατανάλωσης και της κονσερβοποίησης στη χώρα.

Βαμβάκι, σύκα, σταφίδα

Για ορισμένα σημαντικά για τη χώρα μας προϊόντα δεν υπήρχε κοινοτική οργάνωση αγοράς γιατί δεν υπήρχε άξια λόγου παραγωγή στην ΕΟΚ των 9. Το σημαντικότερο απ' αυτά ήταν το βαμβάκι. Ασκήσαμε μεγάλη και διαρκή πίεση για τη δημιουργία οργάνωσης αγοράς με τη μεγαλύτερη δυνατή στήριξη του βασικού αυτού για τη χώρα μας προϊόντος. Έτσι, στην Πράξη Προσχώρησης προσαρτήθηκε ειδικό πρωτόκολλο. Το πρωτόκολλο αυτό με τις ρυθμίσεις που ακολούθησαν αποτέλεσε μια από τις μεγαλύτερες επιτυχίες της διαπραγμάτευσης. Η εφαρμογή του ανέδειξε το βαμβάκι σε ένα από τα πιο ισχυρώς επιδοτούμενα προϊόντα. Αυτό ώθησε στον τετραπλασιασμό περίπου της παραγωγής στην Ελλάδα και στην εισροή 600-700 εκ. ευρώ κάθε χρόνο. Η επιδότηση κάλυπτε το 60-65% της τιμής που απολάμβανε ο παραγωγός. Αντιλαμβάνεται κανείς ποιο θα ήταν το επίπεδο της τιμής παραγωγής χωρίς την κοινοτική επιδότηση.

Για τα ξηρά σύκα και τη σταφίδα (σουλτανίνα και κορινθιακή) συμφωνήθηκε η ένταξή τους στον κανονισμό μεταποιημένων γεωργικών προϊόντων.

Προετοιμασία για την εφαρμογή της διαρθρωτικής πολιτικής της ΕΟΚ στη γεωργία

Η έγκαιρη προετοιμασία για την επιτυχή εφαρμογή της διαρθρωτικής πολιτικής είχε ιδιαίτερη σημασία για τους εξής λόγους:

- Η συμμετοχή της Ελλάδας στο ταμείο FEOGA-Προσανατολισμός είχε εξασφαλιστεί από την ημέρα της προσχώρησης.
- Οι πόροι του ταμείου δεν κατανέμονται εκ των προτέρων κατά χώρες. Η απορρόφηση πόρων είναι συνάρτηση της προετοιμασίας και έγκαιρης υποβολής σωστών προγραμμάτων καθώς και της ταχύτητας εκτέλεσης αυτών των προγραμμάτων.

Εντατική λοιπόν υπήρξε η σχετική προετοιμασία, τόσο κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων όσο και, προπαντός, κατά την ενδιάμεση περίοδο (από της υπογραφής μέχρι της θέσης σε ισχύ της Πράξης Προσχώρησης, δηλαδή από 1.6.1979 μέχρι 1.1.1981).

Η προετοιμασία αφορούσε κυρίως:

- την κατάρτιση προγραμμάτων κατά τομέα (ελαιόλαδο, σιτηρά, οίνοι κλπ.) για την κοινοτική συμμετοχή στη δαπάνη των έργων μεταποίησης και εμπορίας των αντιστοίχων προϊόντων. Τα προγράμματα αυτά είναι απαραίτητα για τη χρηματοδότηση των επιμέρους επενδύσεων.
- τον έγκαιρο προσδιορισμό των ορεινών και προβληματικών περιοχών της χώρας, σύμφωνα με τα κοινοτικά κριτήρια, πράγμα που επέτρεψε τη χορήγηση των προβλεπόμενων ενισχύσεων ήδη από τα μέσα του 1981.

- τη δοκιμαστική εφαρμογή άλλων διαρθρωτικών μέτρων, όπως ο εκσυγχρονισμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, με σκοπό τη μελέτη και αντιμετώπιση των σχετικών προβλημάτων που θα μπορούσαν να προκύψουν.

Η δοκιμαστική αυτή εφαρμογή έγινε στα πλαίσια ενός προτύπου σχεδίου (pilot project) το οποίο λειτούργησε επιτυχώς στο Νομό Πιερίας από το 1978 και που επέτρεψε, μεταξύ άλλων, τη διερεύνηση των αδυναμιών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων.

Τα ανωτέρω διαρθρωτικά μέτρα ήταν γενικής εφαρμογής στην Κοινότητα στα πλαίσια ισχυόντων κανονισμών ή οδηγιών που αποτελούσαν το τότε «κοινοτικό κεκτημένο».

Προετοιμασία για την εφαρμογή της κοινοτικής περιφερειακής πολιτικής

Η περιφερειακή πολιτική της Κοινότητας, η οποία ασκείται μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης, έχει άμεσες επιπτώσεις στην ανάπτυξη του γεωργικού τομέα.

Θεωρούμε λοιπόν χρήσιμο να αναφέρουμε εδώ την προετοιμασία για την εφαρμογή της κοινοτικής περιφερειακής πολιτικής στην Ελλάδα, την κύρια ευθύνη της οποίας είχε το τότε Υπουργείο Συντονισμού.

Πολύ πριν αρχίσει η εφαρμογή της Συμφωνίας Ένταξης, λειτούργησε μια διυπουργική επιτροπή υπό τον τότε Υφυπουργό κ. Γ. Σουφλιά, αντικείμενο της οποίας ήταν ο συντονισμός της προετοιμασίας για την άντληση πόρων από τα τρία κοινοτικά ταμεία (FEOGA-Προσανατολισμός, Περιφερειακό Ταμείο, Κοινωνικό Ταμείο). Στην επιτροπή αυτή μετείχε και ο γράφων.

Όσον αφορά το κοινοτικό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, προετοιμάστηκαν και υποβλήθηκαν, το καλοκαίρι του 1980, προγράμματα που κάλυπταν για δύο χρόνια το ποσοστό επί του προϋπολογισμού του Ταμείου 13%, που είχε καθοριστεί για την Ελλάδα. Τα προγράμματα αυτά εγκρίθηκαν από τις αρμόδιες κοινοτικές υπηρεσίες τον Νοέμβριο του 1980.

Έτσι, η άντληση πόρων από το Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, υπό μορφή προκαταβολών, άρχισε αμέσως μετά την έναρξη της ένταξης.

Εναρμόνιση της ελληνικής γεωργικής νομοθεσίας

προς το Δίκαιο της ΕΟΚ

Η εναρμόνιση αυτή αφορούσε δύο μορφές νομοθετημάτων:

- τα νομοθετήματα που καθόρισαν τις θεσμικές και οργανωτικές μεταβολές που έπρεπε να γίνουν στον τομέα της γεωργίας και στο ίδιο το Υπουργείο Γεωργίας, για τις οποίες έγινε ήδη λόγος.
- τα νομοθετήματα που αναφέρονται στα συγκεκριμένα γεωργικά προϊόντα ή σε ομάδες προϊόντων ή ακόμα στις διαρθρώσεις της Γεωργίας.

Η εργασία για την κατάρτιση των νομοθετημάτων αυτών έγινε σε τρεις φάσεις:

Η *πρώτη* αφορούσε τον εντοπισμό των ελληνικών νομοθετημάτων γεωργικού περιεχομένου που θα έπρεπε να καταργηθούν λόγω συγκρούσεως προς το κοινοτικό δίκαιο ή να τροποποιηθούν λόγω ανάγκης προσαρμογής προς αυτό.

Η *δεύτερη* αφορούσε την κατάρτιση νομοθετημάτων που έπρεπε να καλύψουν:

- τα υφιστάμενα κενά της ελληνικής νομοθεσίας σε σύγκριση με την αντίστοιχη κοινοτική νομοθεσία
- τα κενά που δημιουργήθηκαν από την κατάργηση ελληνικών νομοθετημάτων λόγω συγκρούσεως

προς το κοινοτικό δίκαιο, και

- κοινοτικές ρυθμίσεις που περιλαμβάνονται στις «Οδηγίες» (Directives) της Κοινότητας.

Η *τρίτη* φάση αφορούσε νομοθετήματα γενικής φύσεως τα οποία έπρεπε να καταρτιστούν όχι λόγω υποχρεωτικής προσαρμογής προς το κοινοτικό δίκαιο αλλά λόγω προσεγγίσεως των αρχών της νομοθεσίας μας προς τις γενικές αρχές της Κοινότητας.

Ενημερωτική δραστηριότητα

Παραθέτουμε ένα από τα πολλά δημοσιεύματα του αθηναϊκού τύπου σχετικά με την ενημερωτική δραστηριότητα της ΥΣΕΛΕΚ:

Σημαντική δραστηριότητα ανέπτυξε η Υπηρεσία Σχέσεων Ελλάδος-ΕΟΚ του Υπουργείου Γεωργίας κατά το 1978 στον τομέα της ενημέρωσης σε θέματα αφορώντα τους θεσμούς και τα όργανα της ΕΟΚ, το κοινοτικό δίκαιο, τους στόχους της κοινής αγροτικής πολιτικής, την εναρμόνιση της ελληνικής γεωργικής νομοθεσίας προς το Δίκαιο της ΕΟΚ, τον προσανατολισμό για την εγγειοαναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, τα έργα υποδομής της γεωργίας, την περιφερειακή πολιτική και τις προβληματικές ζώνες, την κοινωνική πολιτική, την εκπαίδευση γενικά, τις διαρθρωτικές δομές εμπορίας κλπ.

Για τον σκοπό αυτό:

Οργανώθηκαν στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Πάτρα πέντε προγράμματα επιμορφώσεως (σεμινάρια) διάρκειας 1-2 εβδομάδων σε 11 συνολικά εκπαιδευτικές σειρές που τις παρακολούθησαν 410 στελέχη διαφόρων κλάδων του Υπουργείου.

Επίσης στελέχη της Υπηρεσίας ανέπτυξαν θέματα Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων σε σεμινάρια που οργανώθηκαν για τους υπαλλήλους του Υπουργείου στην Αθήνα, Καβάλα, Θεσσαλονίκη, Λάρισα, Πάτρα, Γιάννενα κλπ.

Εκδόθηκαν και διανεμήθηκαν περί τα 30 ενημερωτικά δελτία, εκλαϊκευτικά έντυπα και απλοποιημένες αποδόσεις θεσμικών κειμένων της ΕΟΚ. Τα έντυπα αυτά αναφέρονται στην κοινή αγροτική πολιτική των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Εγιναν περί τις 30 ομιλίες σε θέματα ΕΟΚ από στελέχη της Υπηρεσίας σε σεμινάρια που οργανώνει η Εθνική Εστία για στελέχη της υπαίθρου (Πρόεδροι και γραμματείς κοινοτήτων, δάσκαλοι, ιερείς, αγροφύλακες κλπ.)

Πραγματοποιήθηκαν δημόσιες συζητήσεις στρογγυλής τραπέζης σε διάφορα επαρχιακά κέντρα (Θήβα, Άργος, Αίγιο, Καλαμάτα, Λειβαδιά, Κιάτο, Σπάρτη και Άρτα) που οργανώνει το Εθνικό Ίδρυμα σε θέματα ΕΟΚ, με την συμμετοχή στελεχών της Υπηρεσίας, τοπικών αρχών και εκπροσώπων παραγωγικών τάξεων.

Πραγματοποιήθηκαν 15 συνολικά τηλεοπτικές εκπομπές σχετικά με το έργο της Υπηρεσίας και την επιβαλλόμενη προετοιμασία της χώρας στον γεωργικό τομέα.

Η Υπηρεσία Σχέσεων Ελλάδος-ΕΟΚ έχει προγραμματίσει για το έτος 1979 την οργάνωση 13 ειδικών επιμορφωτικών προγραμμάτων, σε 29 συνολικά εκπαιδευτικές σειρές, τις οποίες θα παρακολουθήσουν 1.080 υπάλληλοι διαφόρων κλάδων του Υπουργείου. Η εντατικοποίηση αυτή του ρυθμού επιμορφώσεως επιβάλλεται από τον μεγάλο αριθμό των υπαλλήλων του Υπουργείου, ιδιαίτερα των περιφερειακών, οι οποίοι θα πρέπει να επιμορφωθούν στον συντομώτερο χρόνο, επειδή θα επωμισθούν την ευθύνη τόσο για την σωστή και μεθοδευμένη ενημέρωση του αγροτικού πληθυσμού πάνω σε θέματα ΕΟΚ, όσο και για την επιτυχή και αποτελεσματική εφαρμογή της κοινής γεωργικής πολιτικής στη χώρα μας.

Επίσης, θα συνεχισθεί με εντονότερο ρυθμό η έκδοση και μαζική κυκλοφορία ενημερωτικών δελτίων, εκλαϊκευτικών εντύπων και απλοποιημένων αποδόσεων θεσμικών κειμένων της ΕΟΚ.

Παράλληλα, η συνεργασία με το Εθνικό Ίδρυμα θα είναι στενότερη με την συμμετοχή στελεχών της Υπηρεσίας σε σεμινάρια και σε δημόσιες συζητήσεις στρογγυλής τραπέζης, που οργανώνει το Ίδρυμα, καθώς και για τους αγρότες σε θέματα κοινής αγροτικής πολιτικής. Τέλος, θα επιδιωχθεί η πραγματοποίηση κοινών ενημερωτικών εκδόσεων σε συνεργασία με το γραφείο Αθηνών της Κομμισιόν.

(*Ημερησία*, 4.1.1979)

Θυμάμαι ιδιαίτερα μια ημερίδα ενημέρωσης των συνεταιριστικών στελεχών και αγροτών της Μυτιλήνης που πραγματοποιήθηκε στο δημαρχιακό μέγαρο της πόλης. Η αίθουσα ήταν υπερπλήρης, προσήλθαν περί τα πεντακόσια άτομα. Συμμετείχα ο ίδιος επικεφαλής ομάδας συνεργατών. Μας συνόδευε τηλεοπτικό συνεργείο. Όταν τελείωσαν οι παρουσιάσεις, κάλεσα το ακροατήριο να υποβάλει ερωτήσεις στις οποίες απαντούσα ο ίδιος. Στη Μυτιλήνη, τότε, το ποσοστό των κατοίκων που ψήφιζε ΚΚΕ ήταν το μεγαλύτερο στην Ελλάδα, περί το 30%. Οι οπαδοί του ήρθαν οργανωμένοι και προετοιμασμένοι, με σημειώματα για τις ερωτήσεις τους. Σοβαροί, ευπρεπείς, υπέβαλαν ερωτήσεις ουσιώδεις. Ιδιαίτερη εντύπωση μου είχε κάνει το ότι, εκτός από την ελαιοκαλλιέργεια η οποία αποτελεί τον κύριο κλάδο παραγωγής του νησιού, υπήρχε, όπως αποκαλύφθηκε, και ένας σοβαρός κλάδος κτηνοτροφίας, κυρίως προβατοτροφίας σε μάλλον άγονα, ημιορεινά και απομακρυσμένα μέρη του νησιού. Το πρόβλημά τους ήταν η έλλειψη οδικού δικτύου για τη μεταφορά των προϊόντων, πράγμα το οποίο διαπίστωσα από επιτόπια επίσκεψη. Συμβαίνει να πηγαίνω κάθε καλοκαίρι στη Μυτιλήνη τα τελευταία είκοσι χρόνια. Η βελτίωση, γενικά, του οδικού δικτύου είναι εντυπωσιακή, χάρις στα κοινοτικά προγράμματα.

ΤΟ ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΤΩΝ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΩΝ

Από όσα προηγήθηκαν, φάνηκε ότι είχαμε αποφύγει τον κίνδυνο για την:

- ομαδοποίηση των διαπραγματεύσεων με Ισπανία και Πορτογαλία
- αναθεώρηση της ΚΑΠ προς το σκοπό βελτίωσης της στήριξης των μεσογειακών προϊόντων πριν από την ένταξη της Ελλάδας, η οποία μοιραία θα οδηγούσε στην ομαδοποίηση
- επιβολή προενταξιακής περιόδου για την προετοιμασία της χώρας ώστε να μπορεί να εφαρμόσει τους μηχανισμούς της ΚΑΠ.

Είχε, επίσης, φανεί ότι τόσο η Επιτροπή όσο και τα κράτη μέλη είχαν κάνει αποδεκτό το προταθέν από την Κυβέρνηση χρονοδιάγραμμα για κλείσιμο των διαπραγματεύσεων μέχρι το τέλος του 1978.

Ωστόσο, ο εφιάλτης της αναθεώρησης της ΚΑΠ για τα μεσογειακά προϊόντα πριν από την ένταξη της Ελλάδας επανεμφανίσθηκε. Πηγή αυτής της θέσης ήταν πάντα οι πιέσεις των γεωργικών οργανώσεων των νοτίων περιοχών της Γαλλίας και της Ιταλίας, που είχαν άμεση απήχηση στους αντίστοιχους πολιτικούς παράγοντες.

Ιδιαίτερα στη Γαλλία, ενόψει εκλογών, η απήχηση αυτή ήταν ιδιαίτερα αισθητή. Έτσι, το σοσιαλιστικό κόμμα του Μιττεράν, που έγινε κυβέρνηση μετά τις εκλογές, απειλούσε με καταψήφιση της διεύρυνσης στη Βουλή, αν προηγουμένως δεν γινόταν η περίφημη αναθεώρηση της ΚΑΠ. Ζητούσε, επιπλέον, να καταρτισθεί ένα σοβαρό πρόγραμμα περιφερειακής ανάπτυξης των νοτίων περιοχών της Γαλλίας. Και οι δύο απαιτήσεις του γαλλικού σοσιαλιστικού κόμματος ικανοποιήθηκαν, αλλά μετά την ένταξη της Ελλάδας και πριν από την ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας: αναθεώρηση της ΚΑΠ προς όφελος των μεσογειακών προϊόντων και θέσπιση των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ) για τις νότιες περιοχές της Κοινότητας.

Χάρης στην επίσπευση των διαπραγματεύσεων και την έγκαιρη ένταξή μας, η Ελλάδα συμμετείχε στη διαπραγμάτευση για την τροποποίηση της ΚΑΠ προς όφελος των μεσογειακών προϊόντων και τη θέσπιση των ΜΟΠ, από τα οποία έλαβε το μερίδιό της. Από την πλευρά του, το γκωλικό κόμμα RPR του Σιράκ έθετε και αυτό προϋποθέσεις για να συναινέσει στη διεύρυνση: αναθεώρηση της ΚΑΠ, αλλά και του περιφερειακού καθώς και του κοινοτικού ταμείου, μακρές μεταβατικές ρυθμίσεις κλπ. Ο ίδιος ο Σιράκ, σε ομιλία του στη νότιο Γαλλία, έθεσε σαφώς ως προϋπόθεση για τη διεύρυνση την αναθεώρηση της ΚΑΠ, χωρίς να εξαιρεί την Ελλάδα. Όσο για το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα, αυτό ετάχθη ανεπιφύλακτα και πάλι κατά της διεύρυνσης χωρίς διάκριση για την Ελλάδα.

Στην Ιταλία, παρά τη θετική θέση του Πρωθυπουργού Αντρεόττι, οι γεωργικές οργανώσεις των νοτίων περιοχών, με τη συμπαράσταση του Υπουργού Γεωργίας, παρέμειναν αμετακίνητες στην απαίτησή τους για αναθεώρηση της ΚΑΠ πριν από κάθε διεύρυνση.

Οι βόρειες χώρες μέλη της ΕΟΚ ουδόλως ενδιαφερόντουσαν για την αναθεώρηση της ΚΑΠ υπέρ των μεσογειακών προϊόντων, όπως άλλωστε ήταν φυσικό. Ήταν μάλλον αντίθετες γιατί έθιγε τα συμφέροντά τους.

Η Γερμανία ανησυχούσε ιδιαίτερα για το ενδεχόμενο ανεξέλεγκτης εισροής εργατών από τις υποψήφιες χώρες. Είχε πρόβλημα ανεργίας εκείνη την περίοδο η Γερμανία και οι ξένοι εργάτες που ήταν εγκατεστημένοι εκεί δημιουργούσαν προβλήματα. Τα εργατικά συνδικάτα πίεζαν την Κυβέρνηση της Γερμανίας να λάβει μέτρα στα πλαίσια της διεύρυνσης. Γνώριζαν, βέβαια, ότι η διεύρυνση ήταν αναπόφευκτη. Εκείνο που ζητούσαν ήταν η εφαρμογή μιας μακράς μεταβατικής περιόδου για την εφαρμογή της ελεύθερης διακίνησης των εργαζομένων που θα έφθανε μέχρι είκοσι χρόνια. Έβλεπαν, φυσικά, τον κίνδυνο κυρίως από Ισπανία και Πορτογαλία. Ωστόσο γνώριζαν ότι αυτό που θα είχε θεσπισθεί για την Ελλάδα θα αποτελούσε προηγούμενο για τις δύο ιβηρικές χώρες.

Οι προβληματισμοί της Ιρλανδίας ήταν άλλου είδους. Φτωχός συγγενής της ΕΟΚ των 9, ανησυχούσε μήπως η ένταξη άλλων τριών φτωχών χωρών θα είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της βοήθειας την οποία λάβαινε.

Όλα αυτά μας είχαν ανησυχήσει. Έπρεπε να ξεκαθαρίσει η κατάσταση ώστε να μη δημιουργηθεί εμπλοκή στο τελικό στάδιο των διαπραγματεύσεων.

Μπήκε λοιπόν και πάλι στη μάχη ο Καραμανλής.

Άρχισε με μια επιστολή προς τον Σιράκ, τονίζοντας ότι, αν οι επιφυλάξεις του για τη διεύρυνση αφορούσαν και την Ελλάδα, αυτές ήταν άδικες, εφόσον η χώρα μας αποτελούσε ξεχωριστή περίπτωση. Η απάντηση του Σιράκ υπήρξε άμεση και ήταν απόλυτα καθησυχαστική. Τόνισε με ιδιαίτερη έμφαση ότι οι δημόσιες δηλώσεις του δεν αφορούσαν την Ελλάδα, αλλά τις δύο ιβηρικές χώρες. Όμοια επιστολή απέστειλε ο Καραμανλής και στον Μιττεράν και έλαβε αμέσως απάντηση εξίσου καθησυχαστική. Ο Μιττεράν αναγνώρισε τη διαφορετική θέση της Ελλάδας έναντι των δύο άλλων χωρών, καθώς και τη δέσμευση που ήδη είχε αναληφθεί από την Κοινότητα. Ωστόσο, τόνισε ότι θα φρόντιζε να μην υπάρξει τίποτα στη συμφωνία με την Ελλάδα που θα μπορούσε να αποτελέσει προηγούμενο για τις συμφωνίες με Ισπανία και Πορτογαλία. Αυτό το προηγούμενο βάρυνε τις διαπραγματεύσεις μας καθ' όλη τη διάρκεια και χρειάστηκε εκ μέρους μας μεγάλη προσπάθεια να

ξεπεράσουμε τα προβλήματα που δημιουργήσε. Για τον Αντρεόττι, ο Καραμανλής προτίμησε να τον επισκεφθεί στη Ρώμη αντί να του γράψει. Είχε μακρά συνεργασία μαζί του και έλαβε, για μια ακόμη φορά, τη διαβεβαίωση ότι η Ιταλία παρέμενε αμετακίνητη στη δέσμευση να κλείσουν οι διαπραγματεύσεις ως το τέλος του 1978.

Επόμενος σταθμός του Καραμανλή το Παρίσι. Εκεί, ο φίλος του Ζισκάρ τον διαβεβαίωσε ότι στόχος του παρέμενε ο τερματισμός των διαπραγματεύσεων μέχρι το τέλος του 1978 και η υπογραφή της Πράξης Προσχώρησης το πρώτο τετράμηνο του 1979. Ο συνοδεύων τον Καραμανλή Γεώργιος Κοντογιώργης συνάντησε, σε πολύ καλό κλίμα, και τον Υπουργό Γεωργίας Πιερ ντε Μενιερί. Δεν παρέλειψε ο Καραμανλής να πεταχτεί και στο Δουβλίνο. Και βέβαια, αυτό που φρόντισε ήταν να αμβλύνει τους φόβους των Ιρλανδών για ενδεχόμενη διάβρωση των προνομίων τους ως φτωχής χώρας μέλους. Αντιθέτως, τόνισε ότι Ελλάδα και Ιρλανδία μαζί θα αγωνιστούν στα πλαίσια της Κοινότητας για την ενίσχυση της πολιτικής της υπέρ των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών της.

Τους Γερμανούς προσπάθησε να καθησυχάσει ο Γεώργιος Κοντογιώργης. Συνάντησε στη Βόννη τον Αναπληρωτή Υπουργό Εξωτερικών, αρμόδιο για τα κοινοτικά θέματα Φον Ντονάνι (Von Dohnanyi). Από τα στοιχεία που παρέθεσε ο Κοντογιώργης προέκυψε ότι το ρεύμα μετανάστευσης από Ελλάδα προς Γερμανία είχε σταματήσει. Αντιθέτως υπήρχε ρεύμα επιστροφής των Ελλήνων εργατών. Έτσι, από 225.000 περίπου που ήταν οι Έλληνες εργάτες στη Γερμανία πριν από λίγα χρόνια, είχαν μειωθεί στους 155.000. Επομένως, μια μακρά μεταβατική περίοδος για την εφαρμογή της ελεύθερης διακίνησης προσώπων ήταν αδικαιολόγητη. Για τους Γερμανούς, όμως, το πρόβλημα ήταν η πιθανή δημιουργία προηγούμενου για Ισπανία-Πορτογαλία. Αυτές τις χώρες φοβόντουσαν. Γι' αυτό ο Ντονάνι επέμενε σε μια ελάχιστη δωδεκαετή μεταβατική περίοδο η οποία ήταν, για μας, εκτός συζητήσεως.

Μετά το ξεκαθάρισμα από τον εφιάλτη της αναθεώρησης της ΚΑΠ πριν από την ένταξή μας, η ουσιαστική εκκρεμότητα για το κλείσιμο των διαπραγματεύσεων αφορούσε τη διάρκεια και το περιεχόμενο της μεταβατικής περιόδου. Το περιεχόμενο αφορούσε κυρίως τα γεωργικά προϊόντα και δευτερευόντως την ελεύθερη διακίνηση των εργαζομένων. Η ελληνική πρόταση ήταν σαφής: πενταετής μεταβατική περίοδος χωρίς εξαιρέσεις, όπως αυτή εφαρμόστηκε στην προηγούμενη διεύρυνση.

Η απάντηση από την Κοινότητα ήρθε με την Υπουργική Σύνοδο της 6.12.1978, δύο εβδομάδες πριν από τη Σύνοδο κατά την οποία πραγματοποιήθηκε το κλείσιμο των διαπραγματεύσεων. Η απάντηση αυτή δεν ήταν διόλου ικανοποιητική: Ναι μεν προέβλεπε γενική πενταετή διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, όμως προέβλεπε οκταετή διάρκεια για ορισμένα γεωργικά προϊόντα τα οποία κυρίως μας ενδιέφεραν: το ελαιόλαδο, τα ευαίσθητα σπωροκηπευτικά, νωπά και μεταποιημένα, γενικώς, χωρίς να τα προσδιορίζει, καθώς και τα οινικά προϊόντα. Άμεση ήταν η αντίδραση της ελληνικής πλευράς με ένα λεπτομερές υπόμνημα που παραδόθηκε στους αρμόδιους φορείς την 12.12.1978. Με το υπόμνημα αυτό αναπτύσσονταν τα επιχειρήματα για τη μη εξαίρεση από την πενταετή μεταβατική περίοδο των ελληνικών γεωργικών προϊόντων που αναφέρθηκαν. Η αντίδραση του προεδρεύοντος του Συμβουλίου Υπουργών Φον Ντονάνι ήταν ότι αποκλειόταν να μην υπάρξουν εξαιρέσεις από την πενταετή μεταβατική περίοδο και άφησε να εννοηθεί ότι θα μπορούσε, το πολύ, η διάρκεια των

εξαιρέσεων να περιοριστεί από οκτώ σε επτά έτη. Επταετής θα μπορούσε να είναι η μεταβατική περίοδος και για την ελεύθερη εγκατάσταση των εργατών. Από τη μελέτη των κοινοτικών προτάσεων της 6.12.1978 προέκυπτε ότι, εάν αυτές εφαρμοζόντουσαν, η Ελλάδα θα εισέπραττε κατά τον πρώτο χρόνο από την Κοινότητα 140 εκ. ECU και θα εισέφερε 165 εκ. ECU. Θα είχε δηλαδή αρνητικό ισοζύγιο. Μπροστά σ' αυτόν τον κίνδυνο, τον οποίο θα εκμεταλλευόταν άγρια η αντιπολίτευση, μπήκε πάλι στο παιχνίδι ο Καραμανλής. Με ταυτόσημη επιστολή της 12.12.1978 προς τον Πρόεδρο Ζισκάρ ντ' Εσταίν και τους Πρωθυπουργούς των Εννέα, ζήτησε έντονα να μην υπάρξει καμία εξαίρεση για τα ελληνικά γεωργικά προϊόντα από τη γενική πενταετή μεταβατική περίοδο. Τόνισε ότι «ενώ προτείνονται σύντομες μεταβατικές περίοδοι για τα θέματα που ευνοούν την Κοινότητα, για τα αγροτικά προϊόντα που ενδιαφέρουν την Ελλάδα προτείνονται μεταβατικές περίοδοι πολιτικά και οικονομικά απαράδεκτες».

Έτσι φθάσαμε στην ιστορική Σύνοδο της 20.12.1978 του Συμβουλίου Υπουργών, στην οποία συμμετείχε από ελληνικής πλευράς σε πολιτικό επίπεδο και ο Υπουργός Γεωργίας Γιάννης Μπούτος, κατόπιν εντολής του Καραμανλή. Είχε προηγηθεί την 15.12.1978 η Σύνοδος των Αναπληρωτών Υπουργών με τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής Διαπραγματεύσεων και τους Πρέσβεις-Μονίμους Αντιπροσώπους των εννέα χωρών μελών, με σκοπό το ξεκαθάρισμα των εκατέρωθεν θέσεων.

Το εικοσιτετράωρο του κλεισίματος των διαπραγματεύσεων άρχισε το πρωί της 20.12.1978 με μια προκαταρκτική συνάντηση της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας με τον Προεδρεύοντα του Συμβουλίου Υπουργών Χ. Ντ. Γκένσερ και τον Αναπληρωτή του Φον Ντονάνι. Με την έναρξη της επίσημης συνεδρίασης ο Γκένσερ παρουσίασε την «έκφραση των ζωνών ευχαριστιών της Κοινότητας προς την Ελληνική Αντιπροσωπεία για την πληρότητα και την ταχύτητα με την οποία απάντησε στις θέσεις που παρουσίασε η Κοινότητα κατά την Υπουργική Σύνοδο της 6.12.1978». Στη συνέχεια παρουσίασε τις θέσεις της Κοινότητας οι οποίες δεν διέφεραν ουσιαστικά από τις προηγούμενες που ήδη αναφέραμε σχετικά με τη διάρκεια και το περιεχόμενο της μεταβατικής περιόδου. Έτσι άρχισε ένα συνεχές πιγκ πογκ μεταξύ της Ελληνικής και της Κοινοτικής Αντιπροσωπείας με προτάσεις και αντιπροτάσεις μέχρις ότου επήλθε η τελική συμφωνία τις πρωινές ώρες της 21.12.1978.

Συνοπτικά, η τελική συμφωνία περιλάμβανε:

- Γενική μεταβατική περίοδο προσαρμογής πέντε ετών για όλους τους τομείς.
- Δυνατότητα να συντομευθεί η διάρκεια σε όσες περιπτώσεις οι συνθήκες το επέτρεπαν.
- Εξαίρεση ως προς τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου έγινε μόνο για δύο αγροτικά προϊόντα: ροδάκινα νωπά ή μεταποιημένα και ντομάτες νωπές ή μεταποιημένες. Για τα προϊόντα αυτά η διάρκεια ορίστηκε σε επτά έτη. Ίδια διάρκεια ορίστηκε και για το δικαίωμα ελεύθερης εγκατάστασης των εργαζομένων.

Έγκυρα ευρωπαϊκά δημοσιογραφικά όργανα σχολίασαν το αποτέλεσμα της κρίσιμης διαπραγμάτευσης ως μεγάλη ελληνική επιτυχία. Οι *Financial Times* σε κύριο άρθρο της 22.12.1978 έγραψαν: «Οι διαπραγματεύσεις αυτής της εβδομάδας ρύθμισαν και τα δύο θέματα, το εργατικό και το γεωργικό, με όρους που είναι πολύ πιο ευνοϊκοί για την Ελλάδα από εκείνους που οι Γερμανοί, οι Γάλλοι και οι Ιταλοί ήταν αρχικά διατεθειμένοι να προσφέρουν». Η γαλλική *Le Monde* χαρακτήρισε τη συμφωνία της

20-21.12.1978 ως επιτυχία των διαπραγματευτικών τακτικών των Ελλήνων. Ανάλογες εκτιμήσεις έκαναν και ο *Economist*, το πρακτορείο πληροφοριών *Ευρώπη* και άλλα δημοσιογραφικά όργανα.

Κάτι που με εντυπωσίασε ιδιαίτερα σ' αυτή την ιστορική συνδιάσκεψη ήταν η προσωπικότητα του Προέδρου Χ. Ντ. Γκένσερ. Με κύρος, ευστροφία και ικανότητα δημιουργικού συγκερασμού θέσεων οι οποίες εκφράζονταν από εννέα αντιπροσωπείες των χωρών μελών και από την επίμονη και πειστική ελληνική αντιπροσωπεία, κατόρθωσε να φθάσει σε ένα αποτέλεσμα που ικανοποίησε όλους.

Κατά τη διάρκεια της ατελείωτης αυτής νύχτας της 20-21.12.1978, μας έφερναν πού και πού κανένα σάντουιτς. Κάποια στιγμή μας έφεραν αράπικα φιστίκια. Για κακή μου τύχη, ένα από αυτά είχε αντικατασταθεί με κουκούτσι ελιάς, ως μη ώφειλε. Φαίνεται ότι πεινούσα και το δάγκωσα με δύναμη. Αποτέλεσμα: ένας τραπεζίτης σχίστηκε μέχρι τη ρίζα. Δεν μπορούσα φυσικά πλέον να βάλω τίποτα στο στόμα μου. Το πρωί, προσέφυγα στις φροντίδες του συμπαθέστατου οδοντίατρου της ελληνικής κοινότητας των Βρυξελλών, του κ. Μαμάη. Μου προσέφερε μόνο τις πρώτες βοήθειες, διότι έφευγα την ίδια μέρα για την Αθήνα. Μόλις έφθασα, πήγα κατευθείαν για οριστική αποκατάσταση στην αξέχαστη Τούλα, την οικογενειακή μας οδοντίατρο, σύζυγο του μεγαλύτερου αδερφού μου Γιώργου. Η Τούλα μας, που έφυγε πριν από λίγα χρόνια, περιέθαλπε επί δεκαετίες όλη την οικογένεια.

Στους επόμενους μήνες μέχρι την υπογραφή της Πράξης Προσχώρησης, ρυθμίστηκαν οι εκκρεμότητες που είχαν απομείνει, καθώς και μια σειρά τεχνικά προβλήματα.

Στον γεωργικό τομέα, ρυθμίστηκε η ένταξη στην κοινοτική οργάνωση αγοράς των νέων για την Κοινότητα ελληνικών προϊόντων: σύκα, σταφίδα, βαμβάκι. Τα δύο πρώτα περιελήφθησαν στον υπάρχοντα κανονισμό για τα μεταποιημένα προϊόντα. Το βαμβάκι εντάχθηκε σε ειδικό κανονισμό και αναδείχθηκε ως το πιο ισχυρά επιδοτούμενο γεωργικό προϊόν της Κοινότητας.

Παράλληλα, επιταχύνθηκε η εργασία μετάφρασης της Συνθήκης της Ρώμης με τις σχετικές τροποποιήσεις, καθώς και του Παραγώγου Δικαίου.

Μια λεπτή εργασία ήταν εκείνη της σύνταξης της Πράξης Προσχώρησης. Ουσιαστική συμβολή σ' αυτήν είχε ο Αλέκος Χλωρός, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής Διαπραγματεύσεων (ΚΕΔ), διακεκριμένος νομικός-καθηγητής αγγλικού πανεπιστημίου. Ο Αλέκος Χλωρός υπήρξε, στη συνέχεια, ο πρώτος Έλληνας δικαστής μέλος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, δυστυχώς για μικρό διάστημα διότι έφυγε πρόωρα.

Από κοινοτικής πλευράς, σημαντική ήταν επίσης η συμβολή του Γενικού Γραμματέα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Εμίλ Νοέλ (Émile Noël), όχι μόνο στη σύνταξη της Πράξης Προσχώρησης αλλά και σε όλη τη διαδικασία της διαπραγμάτευσης.

Πάντως, θα αποτελούσε παράλειψη αν δεν τόνιζα εδώ την τεράστια συμβολή στην όλη πορεία των διαπραγματεύσεων του Θανάση Ανδρεόπουλου, Γενικού Διευθυντή του Υπουργείου Συντονισμού και μέλους επίσης της ΚΕΔ. Ακαταπρόνοητος, βράχος αντοχής, ο Ανδρεόπουλος υπήρξε, κατά τη δική μου εκτίμηση, ένας από τους σημαντικότερους πρωταγωνιστές της ένταξης. Εδώ και μερικά χρόνια, συνεπεία κάποιου ατυχήματος, ο Θανάσης Ανδρεόπουλος δεν επικοινωνεί με κανέναν. Μαθαίνω νέα του από τον γιατρό αδερφό του με τον οποίον συγκατοικεί. Το 2006, όταν, με την ευκαιρία των είκοσι

πέντε ετών από την ένταξή μας, η Υπουργός Εξωτερικών Ντόρα Μπακογιάννη απένειμε τιμητική πλακέτα στον Γεώργιο Κοντογιώργη και στα επιζώντα τότε μέλη της ΚΕΔ, ο Θανάσης δεν είχε προσέλθει στη σχετική τελετή.

ΤΕΛΕΤΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΥΡΩΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΒΟΥΛΗ

Η τελετή της υπογραφής της Πράξης Προσχώρησης έγινε την 28.5.1979 στο αίθριο του Ζαπείου και χαρακτηρίστηκε από λαμπρότητα ανάλογη της ιστορικής της σημασίας.

Το πρώτο εξάμηνο του 1979 την προεδρία της ΕΟΚ είχε αναλάβει η Γαλλία. Ο Γάλλος Υπουργός των Εξωτερικών Ζ. Φρανσουά-Πονσέ (J. François-Poncet) προήδρευσε και στην τελετή.

Οι εννέα κυβερνήσεις των χωρών μελών αντιπροσωπεύθηκαν ως εξής:

- η Γερμανία από τον Υπουργό Εξωτερικών Χ. Ντ. Γκένσερ
- η Γαλλία από τον Υπουργό Εξωτερικών Ζ. Φρανσουά-Πονσέ και από τον Υφυπουργό Πιερ-Μπερνάρ Ραϋμόν (Pierre-Bernard Raymond)
- η Ιταλία από τον Πρωθυπουργό Τζούλιο Αντρεόττι και τον Υπουργό Εξωτερικών Αντόλφο Μπαττάλια (Adolfo Battaglia)
- η Μεγάλη Βρετανία από τον Υπουργό Εξωτερικών Λόρδο Κάρριγκτον (Lord Carrington)
- το Βέλγιο από τον Πρωθυπουργό Βίλφριντ Μάρτενς (Wilfried Martens) και τον Υπουργό Εξωτερικών Ανρί Σιμονέ (Henri Simonet)
- η Ολλανδία από τον Υπουργό Εξωτερικών Κ. Α. φαν ντερ Κλάου (Ch. A. van der Klaauw)
- η Δανία από τον Υπουργό Γεωργίας Ν. Α. Κοφόεντ (N. A. Kofoed)
- η Ιρλανδία από τον Πρωθυπουργό Τζον Λυντς (John Lynch), και
- το Λουξεμβούργο από τον Πρωθυπουργό Γκαστόν Θορν.

Ιδιαίτερη σημασία είχε η παρουσία του Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας Βαλερύ Ζισκάρ ντ' Εσταίν, του σταθερού αυτού φίλου της χώρας μας, ο οποίος τόσο μόχθησε για την επιτυχή έκβαση των διαπραγματεύσεων. Τριάντα χρόνια πέρασαν από τότε και δεν άφησε ευκαιρία ο Ζισκάρ που να μην υπερασπιστεί τα εθνικά μας συμφέροντα.

Καταφανώς συγκινημένος, ο αναμφισβήτητος αρχιτέκτων της ένταξης Κωνσταντίνος Καραμανλής εξεφώνησε βαρυσήμαντο λόγο, το πλήρες κείμενο του οποίου παραθέτω στο Παράρτημα.

Αξίζει να αναφερθούν τα σχόλια μερικών από τους Ευρωπαίους ηγέτες οι οποίοι παρέστησαν στην τελετή.

- Ζισκάρ ντ' Εσταίν: «Η Γαλλία ήταν κόρη της Ελλάδας, τώρα έγινε αδερφή της».
- Ζ. Φρανσουά-Πονσέ, Υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας, Πρόεδρος του Συμβουλίου Υπουργών: «Η είσοδος της Ελλάδας στην ΕΟΚ δεν θα τη διευρύνει απλώς, θα την κάνει πιο ευρωπαϊκή».
- Ρού Τζένκινς, Πρόεδρος της Κομισιόν: «Είστε το παλαιότερο και το νεότερο μέλος της ΕΟΚ».

Το σχέδιο νόμου για την κύρωση της Πράξης Προσχώρησης συζητήθηκε στη Βουλή σε τέσσερις συνεδριάσεις κατά το διάστημα 25-28.6.1979.

Ο Ανδρέας Παπανδρέου διάβασε μια δήλωση, χωρίς δε να περιμένει απάντηση, αποχώρησε από τη Βουλή ακολουθούμενος από όλους τους βουλευτές του. Αποχώρησαν επίσης όλοι οι βουλευτές του ΚΚΕ.

Ψήφισαν υπέρ της κύρωσης 193 βουλευτές, απουσίασαν 104 και αρνήθηκαν ψήφο 3.

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΚΑΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Ο Ηλίας Ηλιού, ως ΕΔΑ, είχε υπερψηφίσει στη Βουλή την κύρωση της Πράξης Προσχώρησης. Είχε δηλώσει ότι είναι κατανοητή η καταψήφισή της από το ΚΚΕ, για τους γνωστούς λόγους. Αδυνατούσε όμως να κατανοήσει την αντιευρωπαϊκή στάση του Ανδρέα Παπανδρέου, γιατί στο παρελθόν είχε υποστηρίξει αντίθετες θέσεις.

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στο λόγο που εκφώνησε στη Βουλή με την ευκαιρία της κύρωσης της Πράξης Προσχώρησης, ανέφερε επίσης:

Όπως γνωρίζετε, οι παλαιότερες θέσεις του κ. Παπανδρέου είναι περισσότερο ευρωπαϊκές από τη δική μου. Γι' αυτό, όχι μόνο είχε υποστηρίξει την ένταξη αλλά την είχε υποστηρίξει με περισσότερο ενθουσιασμό από το δικό μας. Κατ' επανάληψη, ο κ. Παπανδρέου είχε διακηρύξει ότι η ένταξή μας στην ΕΟΚ είναι η μόνη σωτηρία της χώρας.

Υπάρχει όμως μια ειδοποιός διαφορά η οποία εξηγεί την απόσταση μεταξύ των φιλοευρωπαϊκών διακηρύξεων του Ανδρέα και της κατοπινής στάσης του. Οι πρώτες είχαν γίνει πριν ο Ανδρέας αποφασίσει να επιδιώξει τον μείζονα πολιτικό του στόχο να γίνει πρωθυπουργός της Ελλάδας. Ο αντιευρωπαϊσμός του καθώς και ο αντιαμερικανισμός του είχαν ενταχθεί στη στρατηγική του για την κατάκτηση της εξουσίας στην Ελλάδα.

Γνώριζε ο Ανδρέας ότι η άκρα, κυρίως, αριστερά ήταν κατά μεγάλο ποσοστό αντιευρωπαϊκή και προσκείμενη στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού. Αυτήν ήθελε να προσεταιρισθεί. Γνώριζε επίσης τον αντιαμερικανισμό των Ελλήνων ο οποίος δεν περιορίζεται σε μία πολιτική παράταξη αλλά διαπερνά όλες τις πολιτικές παρατάξεις. Είναι, βέβαια, γνωστή η εθνική μας τάση να αποδίδουμε ό,τι κακό μας συμβαίνει σε κάποιον «ξένο δάκτυλο». Απενοχοποιούμε τον εαυτό μας αποδίδοντας τις οποιεσδήποτε συμφορές σε κάποια συνωμοσία από σκοτεινές δυνάμεις που ξεπηδούν κάθε φορά απευθείας από το βασίλειο του Εωσφόρου και βυσσοδομούν εναντίον μας.

Πέραν όμως αυτής της γενικής τάσης, υπήρχαν πραγματικά στοιχεία τα οποία δημιουργούσαν έξαρση του αντιαμερικανισμού των Ελλήνων. Ήταν, κυρίως, η αναμφισβήτητη αμερικανική στήριξη της επτάχρονης δικτατορίας. Ήταν το βρόμικο παιχνίδι του Κίσσινγκερ στο θέμα της εισβολής και της κατοχής της βόρειας Κύπρου από τους Τούρκους. Ήταν, γενικώς, η μεροληπτική στάση των ΗΠΑ υπέρ της Τουρκίας.

Με τον αντιαμερικανισμό που προέβαλλε ο Ανδρέας («έξω οι βάσεις του θανάτου» κλπ.) επεδίωξε να

πάρει με το μέρος του ένα μεγάλο ποσοστό των ψηφοφόρων και όχι μόνο από την αριστερή παράταξη. Μια σημαντική μαρτυρία αυτού του αντιαμερικανισμού κατέθεσε στην *Καθημερινή* της 18.7.2010 ο Θεόδωρος Κουλουμπής, γνωστός Καθηγητής και Αντιπρόεδρος του ΕΛΙΑΜΕΠ. Αναφέρεται σε μια συνενστίαση σε εστιατόριο της Νέας Υόρκης τον Μάιο του 1974, δύο μήνες πριν από την πτώση της δικτατορίας. Είχαν λάβει μέρος 30-40 υποστηρικτές του ΠΑΚ (Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα) με τον Ανδρέα κύριο ομιλητή και με τη συμμετοχή του Θεόδωρου Κουλουμπή. Ιδού ορισμένα από τα κύρια σημεία της ομιλίας του Ανδρέα:

Η Ελλάδα δεν αντιμετωπίζει μόνο πρόβλημα χούντας ή δικτατορίας. Επομένως, ο αγώνας δεν είναι απλώς αντιχουντικός ή αντιδικτατορικός. Η Ελλάδα βρίσκεται υπό αμερικανική κατοχή. Οι Αμερικανοί χρησιμοποιούν τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, εκπαιδευμένες από το ΝΑΤΟ, καθοδηγούμενες από αξιωματικούς που έχουν υποστεί πλύση εγκεφάλου. Επομένως, ο ελληνικός αγώνας είναι εθνικοαπελευθερωτικός, εναντίον των ιμπεριαλιστικών, милитарιστικών και μονοπωλιακών καπιταλιστικών Ηνωμένων Πολιτειών. Επαίνεσε όλους εκείνους που είχαν το κουράγιο να τον ακούσουν στη χώρα που κατέχει την Ελλάδα. Τα αιματηρά γεγονότα του Πολυτεχνείου (μας είπε) αποδεικνύουν ότι οι συνθήκες στην Ελλάδα είναι ώριμες για την έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Η αντίσταση εκτός Ελλάδος πρέπει να δρα σαν πνεύμονας για τον βασικό κορμό της δράσης που θα αναληφθεί στο εσωτερικό της χώρας. Το ΠΑΚ πιστεύει σε δύο αρχές και θα τις υποστηρίξει ανυποχώρητα: Εθνική Ανεξαρτησία και Λαϊκή Κυριαρχία. Δεν θα υπάρξει ανάπαυλα μέχρις ότου αποκατασταθεί ο λαός στην εξουσία, «κοινωνικοποιηθεί» η ιδιωτική βιομηχανία και συντριβούν οι ξένοι σφετεριστές και τοπικοί κομπραδόροι. Ο δρόμος θα είναι δύσκολος, ειδικά επειδή δεν υπάρχει ξένη κυβέρνηση που να επιθυμεί να προμηθεύει όπλα στους Έλληνες. Αλλά αυτό, αν και καθιστά τον αγώνα δυσκολότερο, δίνει τη δυνατότητα στους Έλληνες να αποφύγουν τις εξαρτήσεις που συνοδεύουν μια τέτοια εξωτερική υποστήριξη...

Ήρθε κατόπιν η σειρά των ερωτήσεων. Οι περισσότερες ήταν του τύπου «ωραία τα λες – πες μας κι άλλα». Ήταν προφανές ότι ο Ανδρέας τούς είχε γοητεύσει σε σημείο που είχαν αποδεχθεί τα όσα ακραία και εξωπραγματικά είχαν ακουστεί. Ο Θ.Κ. είχε πεισθεί ότι πρόκειται για «άριστο ομιλητή που μπορεί να κινητοποιήσει καθοριστικά τους ανθρώπους...». Ακολούθησε η ερώτηση του ιδίου και η απάντηση του Ανδρέα:

Ανδρέα, είπα... θα ήθελα να αξιολογήσεις τις ελληνοαμερικανικές σχέσεις διαχρονικά. Λες ότι σήμερα η Ελλάδα είναι κατεχόμενη από τις ΗΠΑ και πιθανώς ήταν κατεχόμενη από τις ΗΠΑ ακόμη και πριν από το πραξικόπημα του 1967. Το Βέλγιο, μικρή χώρα σαν την Ελλάδα με μεγάλη οικονομική και στρατιωτική εξάρτηση από τις ΗΠΑ, είναι επίσης κατεχόμενο;... Αν η Ελλάδα μπορούσε να μετατοπιστεί από τη σχέση «κατοχής» σήμερα σε μια σχέση «εξάρτησης» αύριο, μέσω «πολιτικής λύσης», θα υποστήριζες μια τέτοια λύση; Αν επιμένεις σε μια λύση ένοπλου αγώνα (και υποθέτεις ότι οι ΗΠΑ είναι αποφασισμένες να διατηρήσουν την κατοχή τους όπως στο Βιετνάμ) και δεδομένου ότι δεν υπάρχουν εξωτερικοί υποστηρικτές... για τους αγωνιστές της απελευθέρωσης, έχεις υπολογίσει τη θυσία σε αίμα που θα χρειαστεί για να πραγματοποιηθεί το δύσκολο αυτό εγχείρημα;

... Η απάντηση του Ανδρέα ήταν κάπως έτσι: Άκου, είπε, δεν μπορείς να συγκρίνεις την Ελλάδα με το Βέλγιο. Το Βέλγιο είναι προηγμένο, με ισχυρή βιομηχανία. Η Ελλάδα στην καλύτερη περίπτωση έχει αναπτυσσόμενη, μεταπρατική οικονομία με ανίσχυρη καπιταλιστική δομή. Υπάρχει ιεράρχηση των σχέσεων των ΗΠΑ έναντι της Χ ή Ψ χώρας. Οι Δυτικοευρωπαίοι έχουν σχετικά καλή μεταχείριση. Ακολουθούν οι Νοτιοευρωπαίοι, τους οποίους εκμεταλλεύονται οι μεταπρατικές τους τάξεις, που ενεργούν ως εγχώριοι πράκτορες των αμερικανικών (και των δικών τους) συμφερόντων. Κατόπιν έρχεται η Λατινική Αμερική και στον πάτο είναι η Αφρο-Ασία. Τώρα, είπε, αναφορικά με τη νοοτροπία του να αποδέχομαι τη σκλαβιά επειδή το τίμημα σε αίμα είναι πολύ υψηλό, πρόκειται για τη νοοτροπία που θα επέτρεπε στους Οθωμανούς να κυβερνούν ακόμη την Ελλάδα.

Ο Θεόδωρος Κουλουμπής δεν κάνει σχόλια πάνω σ' αυτή την απίστευτη «θέση» του Ανδρέα. Αφήνει τα συμπεράσματα στην κρίση των αναγνωστών.

Έχει λεχθεί και γραφεί ότι ο Ανδρέας άλλα πίστευε, άλλα έλεγε και άλλα έπραττε. Ένα φαινόμενο που ορισμένοι ονόμασαν «ρητορική του Ανδρέα».

Δεν είναι δυνατόν να διανοηθεί κανείς ότι ένας τόσο ευφυής άνθρωπος, όπως ο Ανδρέας, και με δεδομένη την τότε (και τώρα) γεωπολιτική πραγματικότητα, σκεπτόταν πράγματι να δημιουργήσει ένοπλο αγώνα, για να «απελευθερώσει» την Ελλάδα από την «αμερικανική κατοχή». Υπήρχε αμερικανική κατοχή στην Ελλάδα; Ήταν δυνατόν να θέλει ο πανέξυπνος και χαρισματικός Ανδρέας να μιμηθεί τον Ζαχαριάδη και να βυθίσει την Ελλάδα σ' έναν νέο εμφύλιο πόλεμο; Ο Ζαχαριάδης είχε αγνοήσει την τότε γεωπολιτική πραγματικότητα και επεδίωξε το ανέφικτο, θυσιάζοντας κάπου 70.000 νέους ανθρώπους από τις δύο πλευρές και προκαλώντας πρωτοφανείς υλικές καταστροφές. Όμως, ο Ζαχαριάδης, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ήταν μέλος του ΚΚΣΕ, ευνοούμενος του Στάλιν, και ως γνήσιος επαναστάτης είχε καθήκον να στηρίζει πρώτα απ' όλα τη χώρα όπου η επανάσταση είχε επικρατήσει. Πιστεύω ότι με όσα είπε ο Ανδρέας σ' αυτή τη συνεστίαση στους 30-40 ακροατές του θέλησε απλώς να δοκιμάσει μέχρι ποιου σημείου εκείνοι μπορούσαν να δεχθούν ακραίες θέσεις. Και οι φανατικοί αυτοί ακροατές, όπως γράφει ο Θεόδωρος Κουλουμπής, τις δέχθηκαν με ενθουσιασμό. Αυτό θυμίζει εκείνο που είπε για τους φανατικούς ο Θαλής ο Μιλήσιος πριν από 2.700 χρόνια: «Δεῖ τοῖς μὲν ἐχθροῖς καὶ περὶ τῶν πιστῶν ἀπιστεῖν, τοῖς δὲ φίλοις καὶ τὰ ἄπιστα πιστεύειν». Από όσα, δηλαδή, λένε οι αντίπαλοι να μην πιστεύουμε ούτε ακόμα και τα πιο πιστευτά, από όσα όμως λένε οι δικοί μας να πιστεύουμε ακόμα και τα πιο απίστευτα.

Απίστευτη ήταν η δύναμη πειθούς του Ανδρέα.

Θα μείνουν στην ιστορία τα περίφημα συνθήματα: «ΕΟΚ και ΝΑΤΟ το ίδιο συνδικάτο», «Όχι στην ΕΟΚ των μονοπωλίων» κλπ.

Είχα κρατήσει σημειώσεις από μια ενδιαφέρουσα συνέντευξη του Θεόδωρου Πάγκαλου στην *Καθημερινή*, νομίζω, σχετικά με τις ευρωπαϊκές θέσεις του ΠΑΣΟΚ. Έχασα δυστυχώς το σχετικό φύλλο, αλλά η ουσία της συνέντευξης συνοψίζεται στα ακόλουθα, με βάση τις σημειώσεις μου:

Σε συνέδριο του ΠΑΣΟΚ το 1981, ο Θεόδωρος Πάγκαλος είχε παρουσιάσει μια φιλοευρωπαϊκή πλατφόρμα η οποία «συνετρίβη» (πήρε μόνο 14%).

Όταν ο Ανδρέας τού ανέθεσε τις ευρωπαϊκές υποθέσεις, τον ρώτησε ο Πάγκαλος: «Ποια πολιτική θέλετε να ασκήσω αφού σχεδιάζατε να αποχωρήσετε με δημοψήφισμα όπως η Νορβηγία;». Και ο Ανδρέας απάντησε: «Νομίζεις ότι, αν οι συμπατριώτες μας ήταν βέβαιοι ότι θα φεύγαμε από την ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ, θα μας ψήφιζαν;». «Τότε γιατί επιλέξατε αυτό το σύνθημα “ΕΟΚ και ΝΑΤΟ το ίδιο συνδικάτο”;» ρώτησε πάλι ο Πάγκαλος. Και ο Ανδρέας απάντησε: «Διότι άρεσε σε πολλούς να το ακούν».

Κατά συνέπεια, όλα τα συνθήματα του αντιευρωπαϊσμού και του αντιαμερικανισμού, μετά τη θριαμβευτική νίκη του ΠΑΣΟΚ το 1981, «μπήκαν στο χρονοντούλαπο της ιστορίας», κατά την προσφιλή έκφραση του Ανδρέα. Ούτε από την ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ αποχώρησε, ούτε τις αμερικάνικες βάσεις έδιωξε. Τη σχετική συμφωνία για την παραμονή των βάσεων την είχε ονομάσει συμφωνία απομάκρυνσης των βάσεων και όλοι ήταν ικανοποιημένοι. Και βέβαια ούτε ένοπλο αγώνα κατά της «αμερικανικής κατοχής» ξεκίνησε, σύμφωνα με το λόγο που εκφώνησε τον Μάιο του 1974 στη Νέα Υόρκη μπροστά στους 30-40 φανατικούς και πρόθυμους να ακούσουν οτιδήποτε τους έλεγε ο Ανδρέας ακροατές του.

Όσον αφορά τη διακηρυχθείσα πρόθεση του Ανδρέα να επιδιώξει δημοψήφισμα όταν θα ερχόταν

στην εξουσία, προκειμένου να αποχωρήσουμε από την ΕΟΚ, όπως είχε κάνει η Νορβηγία, σχετική δήλωση είχε κάνει στη Βουλή την 16.1.1979. Η δήλωση αυτή έγινε κατά τη διάρκεια μακρού διαλόγου με τον Καραμανλή πάνω στο θέμα της ένταξής μας. Την αντιγράψαμε από τα Πρακτικά της Βουλής:

Τη μεγάλη αυτή επιλογή που κάνει η Κυβέρνηση να εντάξει τη χώρα στην ΕΟΚ εμείς δεν τη θεωρούμε δεσμευτική.

Τυπικά, συνταγματικά, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 2, μπορεί η Βουλή να αποφασίσει την ένταξη, να επικυρώσει την ένταξη. Όμως υπάρχει και το άρθρο 44 παρ. επίσης 2, το οποίο λέγει ότι επί κρίσιμων θεμάτων διενεργείται Δημοψήφισμα. Και αν αυτό δεν συμβεί, είναι πρόθεσή μας, όταν το ΠΑΣΟΚ έρθει στην εξουσία, να ζητήσουμε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να διενεργήσει αδιάβλητο Δημοψήφισμα.

Όταν ο Ανδρέας έγινε Πρωθυπουργός, Πρόεδρος της Δημοκρατίας ήταν ο Καραμανλής. Στις 28.9.2001, η *Καθημερινή* δημοσίευσε άρθρο του Γεωργίου Ράλλη με τίτλο: «Ο Καραμανλής θα έριχνε τον Παπανδρέου αν μας έβγαζε από την ΕΟΚ». Γράφει λοιπόν ο Γεώργιος Ράλλης:

Ευτυχώς για τον τόπο ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός δεν μεταβλήθηκε μετά το 1981, γιατί ο τότε Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κων. Καραμανλής απείλησε τον νέο Πρωθυπουργό ότι, αν τολμούσε να πραγματοποιήσει τις προεκλογικές απειλές του για έξοδο από την ΕΟΚ, θα διέλυε τη Βουλή, θα παραιτείτο από το αξίωμά του και θα ηγείτο του εκλογικού αγώνα εναντίον του ΠΑΣΟΚ.

Προσωπικά πιστεύω ότι με ή χωρίς την παρέμβαση του Καραμανλή, ο Ανδρέας δεν θα έβγαινε από την ΕΟΚ. Στο βάθος πίστευε αυτό που είχε δηλώσει σε ανύποπτο χρόνο, ότι «η ένταξή μας στην ΕΟΚ είναι η μόνη σωτηρία της χώρας».

Εξάλλου, η ένταξη ήταν ευλογία Θεού για τον Ανδρέα. Μια ευτυχής συγκυρία τον έφερε στην εξουσία τη στιγμή που άρχισε να ρέει ζεστό χρήμα στους αγρότες από την ΕΟΚ. Για πρώτη φορά οι αγρότες, όπως έχει λεχθεί, «έφαγαν γλυκό ψωμί» και το πίστεψαν, αδίκως βέβαια, στον Ανδρέα αντί του Καραμανλή.

Στον Ανδρέα επίσης πιστώθηκαν και τα ΜΟΠ (Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα) που ήρθαν από την ΕΟΚ, παρόλο που αποτελεί μύθο ότι τα ΜΟΠ τα δημιούργησε ο Ανδρέας. Στην πραγματικότητα, τα ΜΟΠ προέκυψαν ως αποτέλεσμα των πιέσεων των μεσογειακών περιοχών της Γαλλίας και της Ιταλίας, οι οποίες άρχισαν με την έναρξη των διαπραγματεύσεων για την ένταξή μας το 1976 και εντατικοποιήθηκαν όταν υπέβαλαν αίτηση για ένταξη η Ισπανία και η Πορτογαλία.

Έχω αναφερθεί σε προηγούμενα κεφάλαια στους λόγους της οργής των μεσογειακών αγροτών της Γαλλίας και της Ιταλίας. Θα τους συνοψίσω εδώ:

- Τα προϊόντα των μεσογειακών περιοχών της ΕΟΚ είχαν ασθενέστερη στήριξη από την ΚΑΠ σε σχέση με τα προϊόντα των βορείων περιοχών της.
- Η ΕΟΚ είχε θεσπίσει σημαντικές παραχωρήσεις προς τις τρίτες μεσογειακές χώρες, των οποίων τα προϊόντα ήταν ανταγωνιστικά των δικών τους.
- Η ένταξη τριών νέων μεσογειακών χωρών θα δημιουργούσε έντονο ανταγωνισμό εις βάρος των προϊόντων τους.
- Η προοπτική διεύρυνσης των τριών επέσυρε περαιτέρω παραχωρήσεις προς τις τρίτες μεσογειακές χώρες.

Υπό την πίεση των μεσογειακών περιοχών της Ιταλίας και της Γαλλίας, σημαντικοί πολιτικοί ηγέτες, όπως ο Αντρεόττι, ο Μιττεράν και ο Σιράκ, όχι μόνο ζητούσαν αναμόρφωση της ΚΑΠ προς ενίσχυση της στήριξης των μεσογειακών προϊόντων αλλά πίεζαν και για την ενίσχυση των υποδομών των

μεσογειακών περιοχών, ήδη από το 1977-1978.

Ανταποκρινόμενη η Επιτροπή συνέταξε την περίφημη Έκθεσή της για τις επιπτώσεις της διεύρυνσης της ΕΟΚ, που έγινε γνωστή ως «fresque». Στην έκθεση αυτή, η οποία δημοσιεύθηκε την 20.4.1978, προβάλλεται η ανάγκη, για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργούσε η διεύρυνση στις μεσογειακές περιοχές της Γαλλίας και της Ιταλίας, μιας ολοκληρωμένης ανάπτυξης όλων των τομέων της οικονομίας και όχι μόνο της γεωργίας. Στη συνέχεια, η Επιτροπή, σε Έκθεσή της της 24.6.1981 προς τους Πρωθυπουργούς των Εννέα, ανέφερε ότι ετοιμάζει συγκεκριμένες προτάσεις για τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα. Αμέσως ο τότε Πρωθυπουργός Γεώργιος Ράλλης, με Υπόμνημά του της 28.8.1981, παρουσίασε τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετώπιζε η οικονομική ανάπτυξη της χώρας, ζητώντας να ληφθούν αυτά υπόψη κατά την κατάρτιση των προτάσεων της Κυβέρνησής του για τα ΜΟΠ. Η νέα Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, επικαλούμενη το πρωτόκολλο υπ' αριθμ. 7 της Πράξης Προσχώρησης, παρουσίασε, επίσης, Υπόμνημα στο Συμβούλιο Υπουργών την 19.3.1982. Με το υπόμνημα αυτό, η Κυβέρνηση ζητούσε παρεκκλίσεις από τους κανόνες περί ανταγωνισμού (άρθρα 92 και 93 της Συνθήκης της Ρώμης), καθώς και χορήγηση αυξημένων ενισχύσεων για προγράμματα ανάπτυξης. Στη σχετική εισήγησή της, η Επιτροπή απέρριψε το αίτημα για παρεκκλίσεις, επισημαίνοντας, πάντως, ότι η Κοινότητα μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας και στην επίλυση των ιδιαιτέρων προβλημάτων της με την εφαρμογή των πολιτικών της, υπονοώντας και τα κυοφορούμενα ΜΟΠ.

Η Ελλάδα επωφελήθηκε φυσικά από τα ΜΟΠ, ως καθαρώς μεσογειακή χώρα, χάρις στην έγκαιρη ένταξή της (1.1.1981). Οι δύο ιβηρικές χώρες, μεσογειακές κι αυτές, έμειναν απέξω, γιατί άργησε η ένταξή τους (1.1.1986).

Έτσι, μπόρεσε η Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ να μετάσχει στη διαμόρφωσή τους και να πάρει το μερίδιο που εδικαιούτο η Ελλάδα. Από τα ΜΟΠ επωφελήθηκε ένας πληθυσμός 50 εκατ., από τα οποία 40 εκατ. ανήκαν στις μεσογειακές περιοχές της Γαλλίας και της Ιταλίας και 10 εκατ. στην Ελλάδα.

Θα πρέπει, πάντως, να τονιστεί ότι ο Θεόδωρος Πάγκαλος, ως αρμόδιος για τα κοινοτικά θέματα Υφυπουργός Εξωτερικών, πλαισιωμένος από άξιους συνεργάτες, όπως ο αείμνηστος Γιάννης Κρανιδιώτης και ο μετέπειτα Καθηγητής Παναγιώτης Ιωακειμίδης, προετοίμασε άριστα τον σχετικό φάκελο για τη διεκδίκηση του μεριδίου της Ελλάδας από τα ΜΟΠ.

Τη διαπραγμάτευση για τον προσδιορισμό του ποσού που θα παραχωρούνταν στην Ελλάδα (είχε ζητήσει 2,5 δισ. ECU) την έκανε ο Θεόδωρος Πάγκαλος, αν και ήταν Υφυπουργός, ενώ η σχετική συζήτηση έγινε σε επίπεδο Συμβουλίου Κορυφής με Αρχηγούς Κρατών και Πρωθυπουργούς. Είχε μείνει μόνος του ο Θεόδωρος Πάγκαλος γιατί ο Πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου εγκατέλειψε το Συμβούλιο Κορυφής μόλις αυτό άρχισε, για να χειριστεί την εκλογή Σαρτζετάκη στην Προεδρία της Δημοκρατίας, εκπαραθυρώνοντας τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Ο Υφυπουργός Πάγκαλος τους αντιμετώπισε χωρίς πρόβλημα. Και πέτυχε την έγκριση του αξιόλογου, τότε, ποσού των 2,1 δισ. ECU.

Ο Ανδρέας Παπανδρέου αποδείχθηκε ιδιοφυής στην προσπάθειά του να κατακτήσει και να διατηρήσει την εξουσία. Εκτός από τα αντιαμερικανικά και αντιευρωπαϊκά συνθήματα, τα οποία συγκινούσαν ένα σεβαστό ποσοστό των ψηφοφόρων, επέλεξε και άλλα που μίλησαν κατευθείαν στην

ψυχή του Έλληνα:

Αλλαγή: Πρόκειται για μια έμφυτη ανθρώπινη επιθυμία. Οι άνθρωποι βαριούνται τα ίδια και τα ίδια. Οι Έλληνες πρωταγωνιστούν σ' αυτό το σπορ από την εποχή του δικαίου Αριστείδη, τον οποίον εξόρισαν γιατί βαρέθηκαν να ακούν συνέχεια ότι ήταν δίκαιος. Επιθυμούν την αλλαγή, αψηφώντας το ενδεχόμενο αυτό που θα προκύψει από την αλλαγή να είναι χειρότερο από εκείνο που προϋπήρχε. Σ' αυτό, ίσως, μιμήθηκε τον Μιττεράν ο οποίος, με το σύνθημα «changement», κέρδισε τις εκλογές την ίδια χρονιά κι έφερε θριαμβευτικά το σοσιαλιστικό κόμμα στην εξουσία, στην οποία παρέμεινε για πολλά χρόνια.

Απευθύνθηκε στους μη προνομιούχους: Ο καθένας αισθάνεται μη προνομιούχος έναντι κάποιου άλλου και, κατά συνέπεια, προσδοκά ν' ανεβεί στο επίπεδό του (ή να κατεβεί ο άλλος στο δικό του επίπεδο).

Έριξε τα δίχτυα του στην πλούσια θάλασσα ψήφων του εαμογενούς κόσμου. Αυτός ο κόσμος ήταν στο περιθώριο ή είχε διωχθεί επί ολόκληρες δεκαετίες. Το κυριότερο: Δεν του αναγνωριζόταν ο αντιστασιακός αγώνας. Ο Παπανδρέου κέρδισε ένα μεγάλο μέρος αυτού του κόσμου, υποσχόμενος αναγνώριση της εαμικής Αντίστασης και πλήρη αποκατάσταση της ισοπολιτείας.

Εδώ θα ήθελα να σημειώσω ότι θεωρώ σφάλμα του Καραμανλή που, μαζί με τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ το 1974, ή έστω λίγο αργότερα, παρέλειψε να αναγνωρίσει και την εαμική Αντίσταση που εκείνο, κυρίως, είχε δημιουργήσει. Έχω τη γνώμη ότι, αν το είχε κάνει, θα αφαιρούσε πολλές πιθανότητες από τον Ανδρέα να κερδίσει τις εκλογές το 1981. Έτσι, όταν ο Καραμανλής διαπίστωσε τη ραγδαία άνοδο του ΠΑΣΟΚ προς τη νίκη στις εκλογές του 1981, «δραπέτευσε» από την ενεργό πολιτική στην Προεδρία, ώστε την ήττα να την υποστεί ο Γεώργιος Ράλλης και όχι εκείνος. Διότι ο Καραμανλής δεν μπορούσε να διανοηθεί τον εαυτό του ηττημένο. Ίσως η ίδια απέχθεια προς την ήττα συνέβαλε στη φυγή του στο Παρίσι το 1963, όταν έβλεπε τον πατέρα τού Ανδρέα Γεώργιο να καλπάζει, με την Ένωση Κέντρου, προς την εξουσία. Όπως όλοι οι μεγάλοι, είχε και ο Καραμανλής το ελάττωμά του που ήταν ο υπέρμετρος εγωισμός.

Όσο για την οικονομική πολιτική του Ανδρέα Παπανδρέου, χρήσιμες πληροφορίες βρήκα στο αξιόλογο βιβλίο του Νίκου Νικολάου *Πρόσωπα της οικονομίας*. Ως οικονομικός συντάκτης ο Νίκος Νικολάου, δέσποσε στο οικονομικό ρεπορτάζ για περισσότερο από μισό αιώνα. Γνώρισε από κοντά όλους σχεδόν τους οικονομικούς υπουργούς από το 1955 και εντεύθεν αλλά και Πρωθυπουργούς. Είχε πολλές συναντήσεις με τον Ανδρέα και είχε γοητευθεί από την προσήνεια και την ευγένειά του. Ο Ανδρέας ήταν ανοιχτός και γενναιόδωρος σε αισθήματα. Ο γράφων είχε πάρει μια γεύση αυτών των χαρισμάτων του Ανδρέα στις Βρυξέλλες. Σε κάποια Σύνοδο Κορυφής, ο Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην ΕΟΚ Πρέσβης Ντίνος Λυμπερόπουλος οργάνωσε στην πρεσβευτική κατοικία μια συνάντηση του Πρωθυπουργού με ανώτερα στελέχη της Επιτροπής και των άλλων οργάνων της ΕΟΚ. Τον Ανδρέα συνόδευε, ως νομικός και διπλωματικός του σύμβουλος, ο Χρήστος Μαχαιρίτσας. Γνώριζα τον Μαχαιρίτσα από κοινή μας συμμετοχή σε αποστολές στη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία στα πλαίσια διμερών διαπραγματεύσεων επί θεμάτων εκμετάλλευσης διασυνοριακών ποταμών (Νέστος κλπ). Ο Χρήστος Μαχαιρίτσας με παρουσίασε με θερμά λόγια στον Ανδρέα κι εκείνος με δέχθηκε με τη

γνωστή του γενναιόδωρη γαλαντομία. Με ρώτησε φυσικά ποιο ήταν το αντικείμενό μου στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Τον ενημέρωσα ότι ο τομέας της ευθύνης μου ήταν, κυρίως, οι σχέσεις με τις 12 τρίτες μεσογειακές χώρες στις οποίες περιλαμβάνονταν η Τουρκία και η Κύπρος. Ο Πρωθυπουργός έδειξε ζωηρό ενδιαφέρον, προσέφερε χειροφίλημα στην παρισταμένη σύζυγό μου και ζήτησε από τον Θεόδωρο Πάγκαλο, που ήταν παρών, να έχει επαφή μαζί μου. Σημειωτέον ότι είχα ήδη συνεργασία με τον Πάγκαλο είτε απευθείας είτε μέσω του άμεσου συνεργάτη του, του αείμνηστου Γιάννη Κρανιδιώτη. Όταν λοιπόν διάβασα το βιβλίο του Ν. Νικολάου, κατάλαβα γιατί ο Ανδρέας τον είχε τόσο γοητεύσει. Στο βιβλίο αυτό υπάρχει ένας πλούτος πληροφοριών πάνω στην οικονομία και την πολιτική, καθώς και στα πρόσωπα που την ασκούσαν, για όλη τη μεταπολεμική περίοδο. Κύριο χαρακτηριστικό του βιβλίου είναι ο ευχάριστος τρόπος γραφής, ο επαγγελματισμός και η αντικειμενικότητα του συγγραφέα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άσκηση της οικονομικής πολιτικής κατά τα 8 πρώτα χρόνια της πρωθυπουργικής θητείας του Ανδρέα Παπανδρέου. Ο Ανδρέας είχε επιλέξει και υπουργοποιήσει αξιολογους οικονομολόγους με καλές σπουδές και εμπειρία σε διεθνείς οργανισμούς, όπως ο Καθηγητής Απόστολος Λάζαρης, πρώτος Υπουργός Συντονισμού του ΠΑΣΟΚ. Δεν έμεινε παρά 9 μήνες ο Λάζαρης γιατί δεν μπορούσε να ασκήσει ορθολογική οικονομική πολιτική, αφού οι περίφημες κλαδικές και το κόμμα τον υπονόμευαν συστηματικά. Έτσι, π.χ., μέτρα που αύξησαν δραματικά το εργατικό κόστος και επιβάρυναν τον προϋπολογισμό ανακοινώθηκαν ξαφνικά από τον Υπουργό Εργασίας Απόστολο Κακλαμάνη, ενώ ο Λάζαρης, ως Υπουργός Συντονισμού, τα πληροφορήθηκε από την τηλεόραση: πρωτοφανείς παροχές, όπως αυξήσεις στους κατώτατους μισθούς και ημερομίσθια μέχρι 60%, διπλασιασμός των κατωτάτων συντάξεων του ΙΚΑ, του Δημοσίου, του ΟΓΑ, του ΤΕΒΕ, αύξηση των οικογενειακών επιδομάτων κατά 100% κ.ά.

Όλα αυτά, μαζί με τις αθρόες προσλήψεις «ημετέρων» στον ευρύτερο δημόσιο τομέα και τις σπατάλες των ΔΕΚΟ, δεν στηρίχθηκαν σε πραγματικά έσοδα του κράτους αλλά σε δανεικά, έγιναν «με ξένα κόλλυβα», όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο διατελέσας Υπουργός Οικονομικών του ΠΑΣΟΚ Δημήτρης Κουλουριάνος. Ο αξιολογος αυτός οικονομολόγος δεν παρέμεινε στο Υπουργείο Οικονομικών παρά μόνο 13 μήνες, γιατί δεν άντεξε περισσότερο τις πιέσεις για αλόγιστες παροχές και προσλήψεις. Ήταν φυσικό οι «μη προνομιούχοι», που επωφελήθηκαν από τα μέτρα του Απόστολου Κακλαμάνη και άλλων, να ευγνωμονούν τον Ανδρέα εφόσον, για πρώτη φορά, «έφαγαν γλυκό ψωμί», όπως και οι αγρότες. Μόνο που το γλυκό ψωμί για τους αγρότες ήρθε από την ΕΟΚ, ενώ το γλυκό ψωμί των «μη προνομιούχων» ήρθε από δανεικά, με ό,τι αυτό συνεπάγεται και το ζούμε τώρα. Τα μέτρα αυτά επεξεργάστηκε ο Απόστολος Κακλαμάνης με τον Θεόδωρο Κατσανέβα (γαμπρό του Ανδρέα), διοικητή του ΟΑΕΔ, κρυφά από το οικονομικό επιτελείο (Λάζαρης, Κουλουριάνος, Αρσένης, Χαλικιάς, Δρεττάκης). Οι συνέπειες των μέτρων αυτών είχαν σημαντική επίπτωση στην πορεία του δημοσίου χρέους: από 29,7% του ΑΕΠ το 1981 πήγε στο 72% το 1989. Η περαιτέρω πορεία του δημοσίου χρέους δεν μπορούσε παρά να είναι συνεχώς ανοδική. Οι κοινωνικές παροχές με δανεικά δημιουργούν μια επίπλαστη όσο και εύθραυστη ευημερία που αργότερα πληρώνεται ακριβά. Οι επόμενες κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ καθώς και οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας συνέχιζαν να ασκούν την πολιτική διατήρησης αυτής της επίπλαστης ευημερίας, προσδοκώντας πολιτικά οφέλη. Κατά συνέπεια,

βρεθήκαμε σε μια διαρκή αναντιστοιχία ανάμεσα στις κοινωνικές προσδοκίες και στην οικονομική πραγματικότητα. Καμία κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, ούτε, βέβαια, οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας τόλμησαν να συγκρατήσουν αποτελεσματικά τις κοινωνικές παροχές με αντίστοιχη μείωση των δανειακών αναγκών που αυξάνονταν ώστε να καλύπτουν και την ταχέως αυξανόμενη εξυπηρέτηση των δανείων.

Έτσι φθάσαμε στο αδιέξοδο του 2010 με την Ευρωπαϊκή Ένωση, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το ΔΝΤ, την περίφημη «Τρόικα», πάνω από το κεφάλι μας. Τα μέτρα που η «Τρόικα» μας επέβαλε είναι πρωτοφανούς σκληρότητας αλλά αναπότρεπτα, πλήττουν, δε, κυρίως, τους «μη προνομιούχους» του Ανδρέα υπέρ των οποίων θεσπίστηκαν οι κοινωνικές παροχές της πρώτης τετραετίας του ΠΑΣΟΚ και διατηρήθηκαν από όλες τις επόμενες κυβερνήσεις του ιδίου κόμματος αλλά και της Ν.Δ. Το «γλυκό ψωμί» που γεύθηκαν τότε οι μη προνομιούχοι έγινε τώρα πικρό, φαρμάκι. Και δεν σταμάτησε ο Ανδρέας στα παραπάνω μέτρα που, «εν κρυπτώ και παραβύστω», κατ' εντολή του προφανώς, προετοίμασε και εξήγγειλε ο Απόστολος Κακλαμάνης. Προχώρησε, πάλι διά του Κακλαμάνη, στη θέσπιση νόμου για τους συνδικαλιστές στους οποίους έδωσε σημαντικά προνόμια, βέβαια εισοδήματα και πρωτοφανή πολιτική δύναμη.

Τη δύναμη αυτή χρησιμοποίησαν οι συνδικαλιστές εναντίον της ίδιας της Κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ το 1989, όταν, με Υπουργό Συντονισμού τον Κώστα Σημίτη, προσπάθησε να εφαρμόσει μια αυστηρή πολιτική λιτότητας.

Τι είχε συμβεί; Ο Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος και οικονομικός σύμβουλος του Πρωθυπουργού Δημήτρης Χαλικιάς πήγε στο Καστρί και πληροφόρησε τον Ανδρέα ότι τα συναλλαγματικά αποθέματα της χώρας μόλις έφθαναν για εισαγωγές είκοσι ημερών! Αναγκάστηκε λοιπόν ο Ανδρέας να εφαρμόσει μια αυστηρή πολιτική λιτότητας. Ανέθεσε την εφαρμογή της στον Σημίτη, καταργώντας τον Αρσένη, αλλά δεν τον άφησε να την ολοκληρώσει εξαναγκάζοντάς τον σε παραίτηση. Είχαν παρέμβει δραστικά οι συνδικαλιστές και η κομματική νομενκλατούρα με τους εκπροσώπους της, τη σκληρή τρόικα: Τσοχατζόπουλο, Γεννηματά, Λαλιώτη. Έτσι φθάσαμε στο περίφημο: «Τσοβόλα, δώσ' τα όλα».

Μια άλλη περίπτωση όπου οι συνδικαλιστές πολέμησαν με σφοδρότητα την Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ ήταν επί πρωθυπουργίας Σημίτη, όταν ο Υπουργός Εργασίας Γιαννίτσης προσπάθησε να λύσει το άλυτο ασφαλιστικό πρόβλημα. Παρόλο που τόσο η ΓΣΕΕ όσο και η ΑΔΕΔΥ ελέγχονταν από στελέχη του ΠΑΣΟΚ, η αντίδραση ήταν τέτοια που Σημίτης και Γιαννίτσης νικήθηκαν κατά κράτος και εγκατέλειψαν την προσπάθεια.

Η αντίδραση των συνδικαλιστών, αυτού του «στρατού κατοχής», όπως προσφυώς τους έχει χαρακτηρίσει ο Γιάννης Μαρίνος, ήταν φυσικά ισχυρότερη εναντίον των κυβερνήσεων της Νέας Δημοκρατίας, κάθε φορά που προσπάθησαν να πραγματοποιήσουν κάποια διαρθρωτική αλλαγή.

Για τις μεγάλες διαρθρωτικές αλλαγές που, στα πλαίσια του Μνημονίου, η Κυβέρνηση Γιώργου Παπανδρέου είναι υποχρεωμένη να πραγματοποιήσει, βρίσκει μπροστά της τα συνδικάτα με τη δύναμη που τους έδωσε ο Νόμος Κακλαμάνη κατά την πρώτη τετραετία του ΠΑΣΟΚ. Τελευταία, παρακολουθήσαμε εμβρόντητοι τις δημόσιες απειλές πρωτοκλασάτου συνδικαλιστή της ΔΕΗ ότι «θα

βυθίσει τη χώρα στο σκοτάδι», ότι «θα ματώσουμε» αν η υπεύθυνη κυβέρνηση που εξέλεξε ο λαός λάβει κάποια μέτρα που εκείνη κρίνει αναγκαία. Λες και η ΔΕΗ είναι ιδιοκτησία του και η χώρα όμηρός του!...

Οι συντεχνίες προσπαθούν με αυτή την εκβιαστική συμπεριφορά να προστατεύσουν τα κεκτημένα δικαιώματά τους σε βάρος του κοινωνικού συνόλου. Είναι ανάγκη, επιτέλους, να αντιδράσει σθεναρά η Κυβέρνηση και η κοινωνία. Καιρός είναι να κοπεί η φόρα αυτών των μικρών δικτατορίσκων.

Ο Ανδρέας, ανήσυχος για την πορεία της οικονομίας, ζήτησε από τον έμπιστό του Απόστολο Λάζαρη, τον πρώτο Υπουργό Συντονισμού του ΠΑΣΟΚ, να του υποβάλει μια εμπεριστατωμένη έκθεση για την κατάσταση της οικονομίας. Η έκθεση αυτή δημοσιεύθηκε ολόκληρη στο βιβλίο του Ν. Νικολάου *Πρόσωπα της οικονομίας* (σ. 216). Παρουσιάζει μια συνθετική περιγραφή της οικονομικής πολιτικής του ΠΑΣΟΚ κατά την πρώτη οκταετία της διακυβέρνησής του. Αποτελεί έναν καταπέλτη γι' αυτή την οικονομική πολιτική. Παραθέτω χαρακτηριστικό απόσπασμα:

Στην πράξη ασκήθηκε και ασκείται μια πολιτική απεριόριστης διόγκωσης της ζήτησης του δημοσίου τομέα, και μάλιστα χωρίς κανείς να ενδιαφέρεται για τις εξελίξεις στον τομέα της προσφοράς. Δεν πρόκειται, νομίζω, για συγκεκριμένη πολιτική βούληση και κάποιο σχέδιο που εφαρμόστηκε με συνέπεια, αλλά για τις δυνάμεις ενός τυφλού λαϊκισμού, που ενισχύονταν με μαξιμαλιστικά συνθήματα που έπεφταν απ' όλες τις μεριές.

Όσον αφορά το δημόσιο χρέος:

Αυτό φαίνεται από τις εξελίξεις στο δημόσιο χρέος, που αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 40% περίπου, για να φτάσει από 670 δις το 1981 σε 3.900 δις το 1987 [σ.σ.: εξαπλασιάστηκε σε 6 χρόνια]. Υπάρχουν ασφαλώς κι άλλες χώρες με υψηλό δημόσιο χρέος, όμως η ελληνική περίπτωση είναι μοναδική, γιατί φτάσαμε σε τέτοιο ύψος μέσα σε λίγα μόνο χρόνια, λόγω ακριβώς της ταχύτητας επέκτασης των δαπανών.

Η εξέλιξη αυτή του δημοσίου χρέους αντικαθρεπτίζεται σε αντίστοιχη αύξηση των δαπανών για την εξυπηρέτησή του: Οι δαπάνες αυτές δεκαπλασιάστηκαν σχεδόν μέσα στην επταετία, με αποτέλεσμα ν' αυξηθεί το σχετικό ποσοστό συμμετοχής τους στον συνολικό προϋπολογισμό από 8% το 1981 σε 25% περίπου σήμερα. Και το χειρότερο είναι ότι πρόκειται για ένα ανελαστικό κονδύλιο, που αυξάνει σημαντικά τον βαθμό ανελαστικότητας του προϋπολογισμού και μειώνει δραστικά τα περιθώρια αύξησης άλλων κονδυλίων ζωτικής σημασίας για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της χώρας.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η οικονομική πολιτική της πρώτης οκταετίας του ΠΑΣΟΚ ήταν επιεικώς αποτυχημένη ή, μάλλον, καταστροφική. Τότε διογκώθηκε ταχύτατα το δημόσιο χρέος, το οποίο, από τη φύση του, αν δεν ληφθούν δραστικά και σκληρά μέτρα λιτότητας, βαίνει συνεχώς αυξανόμενο. Έτσι, αναπόφευκτα, έφθασε στα σημερινά απίστευτα επίπεδα, πράγμα που κατέστησε πρακτικώς αδύνατο τον περαιτέρω δανεισμό από τις αγορές και θα είχαμε οδηγηθεί στην πτώχευση αν δεν ήμασταν μέλος της Ευρωζώνης. Ο Λάζαρης σημειώνει ότι, μέσα σε μία επταετία, δεκαπλασιάστηκαν οι δαπάνες εξυπηρέτησης του χρέους. Έκτοτε, οι δανειακές ανάγκες αυξάνονταν συνεχώς, αφού καμία κυβέρνηση δεν είχε τη θέληση και τη δύναμη να περιορίσει δραστικά την κοινωνική δαπάνη και, κυρίως, τα ελλείμματα των ΔΕΚΟ, μπροστά στο φόβο του πολιτικού κόστους και της τρομοκρατίας των συντεχνιών.

Είναι σκληρό αυτό που σκέπτομαι αλλά θα το γράψω: Ο Ανδρέας τοποθέτησε μια ωρολογιακή βόμβα στη δεκαετία του '80, η οποία έσκασε στα χέρια του γιου του Γιώργου. Ο Νίκος Νικολάου προσπαθεί, κατά κάποιον τρόπο, να απενοχοποιήσει τον Ανδρέα, αποδίδοντας την αποτυχία της οικονομικής πολιτικής της πρώτης οκταετίας του ΠΑΣΟΚ κυρίως στην πίεση της κομματικής νομενκλατούρας, με τους επιφανείς εκπροσώπους της, στενούς συνεργάτες και υπουργούς του Ανδρέα: Τσοχατζόπουλο,

Γεννηματά, Λαλιώτη. Όμως, οι τρεις αυτοί συνεργάτες ήταν αδαείς περί τα οικονομικά κι εκείνο που τους ενδιέφερε, κυρίως, ήταν η διατήρηση της εξουσίας. Ο Ανδρέας κάθε άλλο παρά αδαής ήταν περί τα οικονομικά. Έπρεπε, κατά συνέπεια, να προβλέψει πού θα κατέληγε αυτή η πολιτική. Θα πρέπει λοιπόν να καταλογίσουμε στον Ανδρέα πολιτική ανευθυνότητα; Ότι τον ενδιέφερε μόνο η διατήρηση της εξουσίας; Προσωπικά, δεν θα ήθελα να συμμεριστώ αυτή την άποψη. Τείνω μάλλον ν' αποδώσω τις ενέργειές του σε κάποιον βαθύτερο και ανομολόγητο στόχο που έκρυβαν: τη συρρίκνωση του ΚΚΕ, την οποία σίγουρα πέτυχε λεηλατώντας την εκλογική του βάση. Έτσι, ήρθε να συμπληρώσει το έργο του πατέρα του Γεωργίου.

Είναι γνωστό και αναμφισβήτητο ότι ο Γεώργιος Παπανδρέου ήταν εκείνος που συνέβαλε αποτελεσματικά στην αποτροπή της κατάληψης της εξουσίας από το ΚΚΕ το 1944, μετά την αποχώρηση των Γερμανών. Παιχνιδάκι θα ήταν τότε η κατάληψη της εξουσίας από το ΚΚΕ. Είναι γνωστό ότι το ΚΚΕ με τις οργανώσεις του και τον ΕΛΑΣ είχε κυριαρχήσει σχεδόν σε όλη την Ελλάδα. Ο θύλακας του ΕΔΕΣ στην Ήπειρο ήταν εύκολο να εξουδετερωθεί.

Ο Γεώργιος Παπανδρέου ήταν ο δημιουργός της Συμφωνίας του Λιβάνου και της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας το 1944. Με έξι υπουργούς του ΕΑΜ-ΚΚΕ, αυτή η Κυβέρνηση εγκαταστάθηκε ειρηνικά και θριαμβευτικά στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 1944. Ακολούθησε η Συμφωνία της Καζέρτας, που έθεσε τον ΕΛΑΣ υπό βρετανική στρατιωτική διοίκηση. Ο Γεώργιος Παπανδρέου απαίτησε τον αφοπλισμό των αντιστασιακών στρατών ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ, ώστε να δημιουργηθεί εθνικός και όχι παραταξιακός στρατός. Και έθεσε αδιαπραγμάτευτη ημερομηνία την 10.12.1944 για την πραγματοποίηση του αφοπλισμού. Το ΚΚΕ δεν τον δέχθηκε, ακολούθησε η στάση του Δεκεμβρίου στην Αθήνα, η Συμφωνία της Βάρκιζας και, τελικά, ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ. Έτσι, αποδυναμώθηκαν το ΚΚΕ και οι οργανώσεις του. Το 1948, στην Τσεχοσλοβακία υπήρχε μια κυβέρνηση παρόμοια με την Κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου του 1944, με συμμετοχή των κομμουνιστών. Οι κομμουνιστές έκαναν πραξικόπημα και κατέλαβαν την εξουσία. Ο Γεώργιος Βλάχος, ο περίφημος ΓΑΒ της *Καθημερινής*, έγραψε σχετικό άρθρο τονίζοντας ότι την ίδια τύχη θα είχε και η Ελλάδα, αν δεν είχε μεσολαβήσει η στάση του Δεκεμβρίου 1944, λόγω της ενδοτικής στάσης του Γ. Παπανδρέου έναντι των κομμουνιστών. Τη στάση του Δεκεμβρίου είχε χαρακτηρίσει «δώρο Θεού», παρά τις αιματηρές και καταστροφικές συνέπειες.

Ο Γεώργιος Παπανδρέου απάντησε με μια μακροσκελή επιστολή, η ουσία της οποίας παρατίθεται στην ακόλουθη παράγραφο:

Αλλά, διά να υπάρξει ο Δεκέμβριος, έπρεπε προηγουμένως να είχομεν έλθει εις την Ελλάδα. Και τούτο ήτο δυνατόν μόνον με την συμμετοχή και του ΚΚΕ εις την Κυβέρνησιν, δηλαδή με τον Λίβανον. Και διά να ευρεθούν εδώ οι Βρετανοί, οι οποίοι ήσαν απαραίτητοι διά την Νίκην, έπρεπε προηγουμένως να υπογραφεί το Σύμφωνον της Καζέρτας. Και διά να γίνει η Στάσις –το «Δώρον του Υψίστου»– έπρεπε προηγουμένως να επιμείνω εις την άμεσον αποστράτευσιν του ΕΛΑΣ και να θέσω το ΚΚΕ ενώπιον του διλήμματος ή να αποδεχθεί ειρηνικώς τον αφοπλισμόν του ή να επιχειρήσει την Στάσιν, υπό συνθήκας όμως, πλέον, αι οποίαι ωδήγουν εις την συντριβήν του...

Ο Γεώργιος Παπανδρέου συνέχισε να είναι σφοδρός πολέμιος του ΚΚΕ, τόσο κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου, όσο και μετά τη λήξη του. Ο γιος του Ανδρέας, χωρίς να έχει καμιά σχέση με την κραυγαλέα αντικομμουνιστική ρητορεία του πατέρα του, κατόρθωσε να συρρικνώσει το ΚΚΕ, λεηλατώντας την εκλογική του βάση, με την αναγνώριση της εαμικής Αντίστασης, με έξυπνα

συνθήματα και με μια απλόχερη όσο και αλόγιστη (με δανεικά) κοινωνική πολιτική. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι το τίμημα για το επίτευγμα του Ανδρέα (συρρίκνωση του ΚΚΕ) το πληρώνει τώρα ο γιος του Γιώργος, και φυσικά ο ελληνικός λαός. Ωστόσο, το αδιέξοδο που προέκυψε αποτελεί, για τον Γιώργο, μια μοναδική πρόκληση και μια ευκαιρία να εξυψωθεί πάνω από τους συνηθισμένους πολιτικούς ηγέτες. Θα είναι πράγματι μεγάλο επίτευγμα του Γεωργίου του νεότερου, αν καταφέρει να βγάλει τη χώρα από τη σημερινή πρωτοφανή δοκιμασία, πραγματοποιώντας ταυτόχρονα όλες τις διαρθρωτικές και άλλες αλλαγές τις οποίες έχει ανάγκη η χώρα και που καμία κυβέρνηση δεν τολμούσε ή δεν μπορούσε να πραγματοποιήσει υπό ομαλές συνθήκες. Όλοι γνώριζαν τις παθογένειες της οικονομίας και της κοινωνίας. Και όλοι στέκονταν μπροστά τους «δειλοί, μοιραίοι και άβουλοι». Ο σημερινός Πρωθυπουργός βρίσκεται μπροστά σε μια σπάνια συγκυρία. Αν δεν θελήσει να αξιοποιήσει τη συγκυρία αυτή και απλώς την προσπεράσει, αν δεν δείξει την απαιτούμενη τόλμη και δύναμη, θα χάσει μια μοναδική ευκαιρία να περάσει στην ιστορία.

Πιστεύω ότι ο Γιώργος Παπανδρέου έχει πλήρη συνείδηση του γεγονότος ότι έγινε Πρωθυπουργός σε μια πολύ κρίσιμη καμπή για την πορεία της χώρας. Ο παππούς του Γεώργιος είχε γίνει Πρωθυπουργός σε μια εξαιρετικά κρίσιμη κατάσταση η οποία θα καθόριζε για δεκαετίες το μέλλον της χώρας. Κρινόταν, τότε, αν θα πορευόταν η χώρα προς το κομμουνιστικό μπλοκ ή θα έμενε απέξω. Στον εγγονό του Γιώργο έπεσε η ευθύνη να βγάλει τη χώρα από μια πρωτοφανή οικονομική κρίση, όχι μόνο με υγιείς και σταθερές οικονομικές βάσεις, αλλά και απαλλαγμένη από χρόνιες παθογένειες, όπως η διαφθορά, η προκλητική φοροδιαφυγή, η άρρωστη παιδεία και άλλες νοσηρές καταστάσεις. Στον σκληρό αγώνα που έχει μπροστά του, αντίπαλους θα έχει όχι τόσο την αντιπολίτευση όσο τις δυνάμεις που εξέθρεψε το ίδιο του το κόμμα και που εκείνες, κυρίως, δημιούργησαν αυτές τις καταστάσεις που έχει να αντιμετωπίσει. Θα χρειαστεί να επωμισθεί το καταραμένο πολιτικό κόστος που μέχρι τώρα εμπόδιζε τη θεραπεία νοσηρών καταστάσεων. Ίσως, αν και καθόλου βέβαιο κατά τη γνώμη μου, αυτό να οδηγήσει στο να χάσει τις επόμενες εκλογές. Θα κερδίσει, όμως, μια θέση στην ιστορία.

Όσο για την οριστική αποτίμηση της προσφοράς, θετικής ή αρνητικής, του Ανδρέα Παπανδρέου, είναι ακόμα νωρίς να προσδιοριστεί με ακρίβεια. Αυτό θα το κάνει ίσως κάποιος μελλοντικός ιστορικός. Ο γράφων δεν έχει την ψευδαίσθηση ότι γράφει ιστορία. Απλώς καταγράφει εντυπώσεις και γεγονότα. Εξάλλου, ας μην ξεχνάμε ότι κανείς δεν έχει το απόλυτο δίκαιο και κανείς δεν κατέχει την απόλυτη αλήθεια. Θεωρώ θετική προσφορά του Ανδρέα το γεγονός ότι έφερε στο προσκήνιο ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού που ήταν υπό διωγμόν ή περιθωριοποιημένο επί δεκαετίες. Μέσα από αυτόν, τον εαμογενή, κυρίως, κόσμο, αναδείχθηκαν προσωπικότητες που προσέφεραν στη χώρα. Τη θετική αυτή προσφορά του Ανδρέα αναγνώρισε δημόσια και ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ο νεότερος, όταν ήταν Πρωθυπουργός, γράφοντας:

Αποτέλεσμα των επιλογών και ενεργειών του [του Ανδρέα] υπήρξε η ενσωμάτωση στον ομαλό και δημοκρατικό βίο της χώρας ευρέων στρωμάτων πολιτών και κοινωνικών ομάδων που θεωρούσαν εαυτούς περιθωριοποιημένους.

Έγραψε επίσης:

Η δημιουργία του ΠΑΣΟΚ βοήθησε στη σταθεροποίηση της δημοκρατίας.

Στην αρνητική προσφορά του Ανδρέα και του κόμματος που δημιούργησε μπορούν ν' αναφερθούν:

- Ορισμένες επεμβάσεις στη Διοίκηση με πολύ δυσμενείς συνέπειες. Πρώτη ενέργεια ήταν η κατάργηση των Γενικών Διευθυντών, μέτρο το οποίο κατακρίθηκε αργότερα και από σημαντικά στελέχη του ΠΑΣΟΚ. Οι προ του 1982 Γενικοί Διευθυντές έβγαιναν από τα σπλάχνα της διοίκησης και γνώριζαν σε βάθος τα θέματα της αρμοδιότητάς τους. Και, φυσικά, δεν άλλαζαν κάθε φορά που άλλαζε ο Υπουργός. Ούτε ήταν υποχρεωμένοι να ενεργούν σύμφωνα με τα συμφέροντα του εκάστοτε κυβερνώντος κόμματος. Αντικαταστάθηκαν από Γενικούς ή Ειδικούς Γραμματείς και Συμβούλους προερχόμενους από την κομματική νομενκλατούρα. Θα πρέπει να σημειώσω ότι η τακτική αυτή συνεχίστηκε όσο κυβερνούσε η Νέα Δημοκρατία γιατί, απλούστατα, κι αυτή είχε τη δική της κομματική νομενκλατούρα από την οποία αντλούσε Γραμματείς Γενικούς και Ειδικούς, Συμβούλους κλπ. Οι επήλυδες αυτοί, όπως είναι φυσικό, αγνοούσαν τα θέματα, και, ώσπου να τα μάθουν, άλλαζαν μαζί με τον Υπουργό τους. Στα πρώτα, τουλάχιστον, χρόνια του ΠΑΣΟΚ υπήρξε άγρια κομματικοποίηση της διοίκησης και πολεμήθηκαν βάνανσα οι αρχές της ιεραρχίας και της αξιοκρατίας. Επιδιώχθηκε μια ισοπέδωση προς τα κάτω ώστε να ανακουφιστούν τα συμπλεγματικά βιώματα των «μη προνομιούχων» έναντι εκείνων που είχαν μοχθήσει σε σπουδές και είχαν αποδεδειγμένες ικανότητες. Οι περίφημες κλαδικές ρύθμιζαν τα πάντα. Όπως έχει γράψει ο Ν. Νικολάου (*Πρόσωπα της οικονομίας*), ο οποίος είχε στενή και καθημερινή επαφή με τα Υπουργεία, τους εκπροσώπους των κλαδικών τούς έτρεμαν οι Υπουργοί και τους φοβόταν ακόμα και ο Ανδρέας. Είχαν δημιουργήσει τη δική τους «πολιτιστική επανάσταση», μιμούμενοι τους Κινέζους ομολόγους τους. Γι' αυτό και ο κόσμος τούς ονόμασε προσφυώς «πρασινοφρουρούς», κατά το «ερυθροφρουροί». Η πολιτική ηγεσία του ΠΑΣΟΚ είχε εκθρέψει και εξαπολύσει δυνάμεις που αδυνατούσε πλέον να ελέγξει (κλασική περίπτωση «μαθητευόμενων μάγων»). Οι κλαδικές φρόντισαν να βγάλουν από τη θέση τους και να τοποθετήσουν στο ψυγείο όσα στελέχη της δημόσιας διοίκησης δεν θεωρούσαν «δικά τους» ή δεν υποτάσσονταν στα επικίνδυνα για την ορθή διοίκηση κελεύσματά τους. Είχα την τύχη να αποχωρήσω νωρίς, χάρις στην κατάργηση των Γενικών Διευθυντών από τον Αγαμέμνονα Κουτσόγιωργα. Έτσι δεν γνώρισα από κοντά αυτές τις ασχήμιες. Μάθαινα, όμως, ότι πρώην συνεργάτες μου, με ικανότητες, σοβαρές σπουδές και γλωσσομάθεια, είχαν μπει στο ψυγείο όπου πληρωνόντουσαν χωρίς να προσφέρουν τίποτα. Δεν άντεξαν στην αδράνεια και παραιτήθηκαν για ν' ασκήσουν επιτυχώς ελεύθερο επάγγελμα.

- Μαζί με όλα αυτά τα αρνητικά της πασοκικής διακυβέρνησης, υπήρξε και κάτι πολύ θετικό όσον αφορά τη Διοίκηση: ο Νόμος Πεπονή με τον οποίο θεσμοθετήθηκε το ΑΣΕΠ. Οι βουλευτές όλων των κομμάτων ευλογούν τον Πεπονή γιατί τους απάλλαξε από τις αφόρητες πιέσεις των ψηφοφόρων τους για ρουσφετολογικούς διορισμούς στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

- Διαφθορά πάντοτε υπήρχε, υφέρπουσα και διακριτική. Στην πρώτη οκταετία του ΠΑΣΟΚ γενικεύθηκε και γιγαντώθηκε. Θα μείνει στην ιστορία το περίφημο απόφθεγμα του Ανδρέα Παπανδρέου για τη δωροληψία κάποιου κομματικού στελέχους της ΔΕΗ: «Είπαμε να παίρνουμε κάποιο δωράκι. Όχι όμως και 500 εκατομμύρια». Αν και αυτό ειπώθηκε μεταξύ σοβαρού και αστείου, συνέβαλε σίγουρα στη γενίκευση και γιγάντωση της διαφθοράς. Δημόσιοι υπάλληλοι θεωρούσαν πλέον αναφαίρετο δικαίωμά τους να αμείβονται ιδιαίτερα για υπηρεσίες που είχαν καθήκον να προσφέρουν.

Όσο για τα υψηλότερα κλιμάκια, οι γιγαντιαίες δωροληψίες «δικαιολογούνταν» με το επιχείρημα ότι τα δώρα πάνε στο κόμμα και όχι σ' αυτούς.

- Δεν μπορώ να μην αναφέρω τις πληγές που άνοιξε το ΠΑΣΟΚ στην παιδεία: άγρια κομματικοποίηση σε όλα τα επίπεδα, δικαιώματα στους φοιτητές να συμμετέχουν στην εκλογή καθηγητών και πρυτάνεων, τους οποίους, κατά καιρούς, προπηλάκιζαν και κακοποιούσαν, παρατεταμένες καταλήψεις συνοδευόμενες από καταστροφές της δημόσιας περιουσίας, πανεπιστημιακό άσυλο για αναρχικούς και κακοποιούς...

Θα ήταν παράλειψη αν δεν ανέφερα, τελειώνοντας, ότι κατά τη δεκαετία του 1980 που ήμουν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις Βρυξέλλες, είχα διαπιστώσει ότι οι «ευρωκράτες» (έτσι αποκαλούσαν τα ΜΜΕ τα στελέχη της ΕΟΚ) είχαν αξιολογήσει τον Ανδρέα Παπανδρέου και τον είχαν κατατάξει μεταξύ των πιο σημαντικών Πρωθυπουργών και Αρχηγών Κρατών των 12, τότε, χωρών μελών της ΕΟΚ. Αναμφίβολα, ο Ανδρέας Παπανδρέου ήταν μια ξεχωριστή και ασυνήθιστη πολιτική προσωπικότητα που άφησε ανεξίτηλα τη σφραγίδα της στην πολιτική ιστορία της χώρας.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΩΝ

Οι βάσεις μιας θεμελιωμένης αξιολόγησης

Είχε κατά καιρούς γραφτεί στον τύπο ή ακουστεί στη Βουλή ότι οι όροι ένταξης στην ΕΟΚ ήταν δυσμενείς, ότι η διαπραγμάτευση ήταν «κακή». Σε μια τέτοια κριτική θα πρέπει να αντιταχθεί ότι κάθε διαπραγμάτευση που καταλήγει σε συμφωνία δεν μπορεί να είναι ούτε απόλυτα «κακή» ούτε απόλυτα «καλή».

Ο λόγος είναι απλός: μια συμφωνία σημαίνει συμβιβασμό, αμοιβαίες υποχωρήσεις έναντι των αρχικών θέσεων των διαπραγματευομένων. Ο διαπραγματευτής προσδιορίζει το στόχο, τι επιδιώκει και μέχρι πού είναι διατεθειμένος να υποχωρήσει. Κάνει μια εκτίμηση του συσχετισμού δυνάμεων και συμφερόντων της άλλης πλευράς και επιλέγει τους κατάλληλους χειρισμούς ώστε να πετύχει τον στρατηγικό του στόχο, με τις μικρότερες δυνατές απώλειες.

Για να κρίνουμε μια διαπραγμάτευση, είναι χρήσιμο να τη συγκρίνουμε με παρόμοιες διαπραγματεύσεις και, στην εξεταζόμενη περίπτωση, έχουμε για σύγκριση τις διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Μεσογειακές χώρες και οι δύο, με παρόμοια προϊόντα και παρόμοιο επίπεδο ανάπτυξης (Πορτογαλία) ή κάπως υψηλότερο (Ισπανία). Πρόσθετο στοιχείο: οι αιτήσεις για ένταξη των δύο ιβηρικών χωρών υποβλήθηκαν λίγους μήνες μετά την έναρξη των δικών μας διαπραγματεύσεων.

**Συνοπτική σύγκριση των όρων ένταξης
Ελλάδας-Ισπανίας-Πορτογαλίας
με ιδιαίτερη έμφαση στον γεωργικό τομέα**

Χρόνος διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων

– Αποφυγή της «ομαδοποίησης»

Όπως έχει ήδη τονιστεί, η ομαδοποίηση των διαπραγματεύσεων με εκείνες της Ισπανίας και της Πορτογαλίας και η προβληθείσα ανάγκη να προηγηθεί της ένταξης της Ελλάδας η τροποποίηση των κανονισμών που αφορούσαν τα μεσογειακά γεωργικά προϊόντα, αποτέλεσαν τον μεγαλύτερο κίνδυνο για την έγκαιρη και επιτυχή έκβαση των διαπραγματεύσεών μας για την ένταξη.

Ισχυροί παράγοντες των μεσογειακών περιοχών της Γαλλίας και της Ιταλίας κινήθηκαν δραστήρια προς την κατεύθυνση αυτή, υποστηριζόμενοι από πολιτικούς του κύρους των Μιττεράν και Σιράκ στη Γαλλία και από τον Υπουργό Γεωργίας Μαρκόρα στην Ιταλία.

Οι αιτήσεις ένταξης των δύο ιβηρικών χωρών έγιναν, όπως αναφέραμε, λίγους μήνες μετά την ουσιαστική έναρξη των ελληνικών διαπραγματεύσεων. Ήταν λοιπόν μεγάλος ο πειρασμός για μια «ομαδοποίηση» των διαπραγματεύσεων ένταξης τριών μεσογειακών χωρών με τα ίδια περίπου χαρακτηριστικά.

Εύλογο, επίσης, ήταν το αίτημα των τότε μεσογειακών περιοχών της Κοινότητας (νότια Γαλλία και Ιταλία) για ενίσχυση της κοινοτικής στήριξης των μεσογειακών τους προϊόντων, καθώς και για βελτίωση των υποδομών τους, ως αντιστάθμισμα για τον ανταγωνισμό που θα προκαλούσε σ' αυτά η ένταξη νέων μεσογειακών χωρών.

Για να αποφευχθούν οι δύο αυτοί κίνδυνοι, χρειάστηκε η δραστήρια παρέμβαση του τότε Πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή στους συναδέλφους του των Εννέα. Παράλληλα, η επίσπευση των διαπραγματεύσεων ήταν αναγκαία για την οριστική αποφυγή αυτών των κινδύνων. Έτσι, ενώ οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη των δύο ιβηρικών χωρών ολοκληρώθηκαν μέσα σε 6,5 χρόνια περίπου, ο αντίστοιχος χρόνος για την Ελλάδα ήταν 2,5 χρόνια.

Δύο ήταν οι κύριοι παράγοντες που κατέστησαν τις διαπραγματεύσεις μας εξαιρετικά δύσκολες και επίπονες:

- Η πίεση του χρόνου: Η επίσπευση ήταν αναγκαία για την αποφυγή της «ομαδοποίησης» αλλά και για τη στερέωση της Δημοκρατίας που πρόσφατα είχε αποκατασταθεί.
- Η συνεχής επίκληση εκ μέρους των κοινοτικών τού κινδύνου να αποτελέσει προηγούμενο για την Ισπανία και την Πορτογαλία κάθε παραχώρηση προς την Ελλάδα.

Συνέπειες για την Ελλάδα

από την αποφυγή της «ομαδοποίησης»

και από την επίσπευση των διαπραγματεύσεων

- Πρώτη και σημαντικότερη συνέπεια: Η Ελλάδα κέρδισε πέντε χρόνια ενταξιακής ζωής, δεδομένου ότι η ένταξή της έγινε την 1.1.1981, ενώ των δύο ιβηρικών χωρών την 1.1.1986.

- Δεύτερη σημαντική συνέπεια: Εάν η ομαδοποίηση είχε πραγματοποιηθεί, οι όροι ένταξης της Ελλάδας θα ήταν ανάλογοι εκείνων της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, δηλαδή πολύ λιγότερο ευνοϊκοί, όπως είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς συγκρίνοντας τις τρεις πράξεις προσχώρησης.

Είναι δύσκολο να δοθεί ολοκληρωμένη απάντηση στο τι σημαίνουν τα πέντε χρόνια ενταξιακής ζωής που κέρδισε η Ελλάδα.

Θα αναφέρουμε τα, κατά την κρίση μας, σημαντικότερα:

Πρώτον, η συμμετοχή της Ελλάδας, ως ισοτίμου μέλους, στις κοινοτικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η σημασία του παράγοντα αυτού είναι τεράστια. Αρκεί να αναλογισθούμε το πολιτικό βάρος που απέκτησε η χώρα μας στον διεθνή χώρο και τις δυνατότητες που εξασφαλίσθηκαν στη διαχείριση εθνικών θεμάτων κατά την περίοδο 1.1.1981-1.1.1986.

Θα περιοριστούμε στην υπόμνηση μερικών σημαντικών κοινοτικών αποφάσεων, στη λήψη των οποίων μετείχε η Ελλάδα και για τις οποίες ίσχυσε η αρχή της ομοφωνίας:

- Η τροποποίηση των κανονισμών που αφορούν τα μεσογειακά προϊόντα έγινε τελικά μετά την ένταξη της Ελλάδας και πριν από την ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Έτσι, η Ελλάδα μπόρεσε να υποστηρίξει τα συμφέροντά της στο σοβαρότατο αυτό θέμα, πράγμα που δεν θα μπορούσε να κάνει αν η τροποποίηση αυτή είχε πραγματοποιηθεί πριν από την ένταξή της, όπως το ζητούσαν επίμονα οι Γάλλοι και οι Ιταλοί.

- Ο καθορισμός των όρων ένταξης της Ισπανίας και της Πορτογαλίας.

- Η διαμόρφωση των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ) και, βέβαια, η εφαρμογή τους και στη χώρα μας.

- Η αναπροσαρμογή των προτιμησιακών συμφωνιών με τις 12 τρίτες χώρες της λεκάνης της Μεσογείου, στις οποίες περιλαμβάνονται η Κύπρος και η Τουρκία.

- Η επαναδραστηριοποίηση της συμφωνίας σύνδεσης ΕΟΚ-Τουρκίας που είχε παγώσει μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα που έγινε στη χώρα αυτή το 1980.

Πέραν αυτών των συγκεκριμένων περιπτώσεων, η Ελλάδα συμμετέσχε στη λήψη ιστορικών για την Κοινότητα αποφάσεων, όπως η τροποποίηση της Συνθήκης της Ρώμης με την ενιαία πράξη, η δημιουργία της ενιαίας αγοράς (λευκή βίβλος), η αναμόρφωση της ΚΑΠ (πράσινη βίβλος), ο διπλασιασμός των πόρων των διαρθρωτικών ταμείων, η προώθηση της έρευνας και τεχνολογίας (προγράμματα Esprit κλπ.), η προστασία του περιβάλλοντος κ.ά.

Δεύτερον, τα τεράστια οικονομικά οφέλη που εξασφάλισε η Ελλάδα ως πλήρες μέλος της Κοινότητας, μέσα σ' αυτά τα πέντε χρόνια. Θα αναφερθούμε στα οικονομικά οφέλη που μπορούν να μπου σε αριθμούς, και τέτοια είναι κυρίως:

- Οι παροχές του FEOGA-Τμήμα εγγυήσεων, και

- Οι παροχές των διαρθρωτικών ταμείων: FEOGA-Προσανατολισμός, Περιφερειακό Ταμείο και Κοινωνικό Ταμείο.

Για τον υπολογισμό του συνολικού καθαρού οφέλους για τα πέντε χρόνια ενταξιακής ζωής που κέρδισε η Ελλάδα, θα πρέπει να πάρουμε ως βάση τις παροχές και εισφορές της πρώτης πενταετίας μετά τη μεταβατική περίοδο και όχι το άθροισμα των παροχών-εισφορών της μεταβατικής περιόδου 1981-1986.

Πράγματι, τη μεταβατική περίοδο θα τη διανύαμε ούτως ή άλλως και στην περίπτωση που η ένταξη πραγματοποιούνταν πέντε χρόνια αργότερα. Μάλιστα, στην περίπτωση της «ομαδοποίησης» η μεταβατική περίοδος δεν θα ήταν πενταετής αλλά επταετής ή δεκαετής και με μια πρώτη φάση 4 ή 5 ετών μη πλήρους εφαρμογής της ΚΑΠ, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Με βάση τα επίσημα στοιχεία που είχαν δημοσιευθεί για τα έτη 1985, '86, '87, '88 και '89, το συνολικό καθαρό όφελος της πενταετίας ανέρχεται στο όχι ευκαταφρόνητο ποσό των 7 δισ. 620 εκ. ECU ή ευρώ.

Τρίτον, αν η ένταξη της Ελλάδας είχε πραγματοποιηθεί μαζί με τις δύο ιβηρικές χώρες, τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) θα κάλυπταν μόνο την Ιταλία και τη Γαλλία και όχι την Ελλάδα, όπως δεν κάλυψαν την Ισπανία και την Πορτογαλία. Έτσι, η Ελλάδα θα είχε χάσει μια μοναδική ευκαιρία για τη βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής της υποδομής.

Διάρκεια και είδος της μεταβατικής περιόδου

Όσον αφορά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου:

- Για την Ελλάδα εφαρμόστηκε γενικά πενταετής μεταβατική περίοδος με εξαίρεση δύο οπωροκηπευτικών (ντομάτα, ροδάκινα – επταετής).
- Για την Ισπανία και την Πορτογαλία εφαρμόστηκε επταετής ή δεκαετής μεταβατική περίοδος, ανάλογα με το προϊόν, και, πάντως, δεκαετής και για τις δύο χώρες για όλα τα οπωροκηπευτικά.

Όσον αφορά το είδος της μεταβατικής περιόδου:

- Για την Ελλάδα ίσχυσε μεταβατική περίοδος κλασικού τύπου, όπως είχε ισχύσει για την Αγγλία, την Ιρλανδία, τη Δανία.

Το είδος αυτό χαρακτηρίζεται κυρίως από:

- την άμεση εφαρμογή των μηχανισμών της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής
- τη σταδιακή προσέγγιση των τιμών και των επιδοτήσεων.

Για την Ισπανία και την Πορτογαλία θεσπίστηκε, για πρώτη φορά, μια προενταξιακή φάση που προηγήθηκε της εφαρμογής της μεταβατικής περιόδου κλασικού τύπου. Αυτή η φάση εφαρμόστηκε σε όλα τα οπωροκηπευτικά, προκειμένου για την Ισπανία, με διάρκεια 4 χρόνια, και σε όλα σχεδόν τα προϊόντα, προκειμένου για την Πορτογαλία, με διάρκεια 5 χρόνια. Κατά τη διάρκεια αυτής της προενταξιακής φάσης, η Ισπανία και η Πορτογαλία συνέχισαν στην ουσία να εφαρμόζουν την εθνική τους πολιτική και να καταβάλλουν τις σχετικές δαπάνες από τον εθνικό τους προϋπολογισμό. Παράλληλα ήταν υποχρεωμένες να δημιουργήσουν την αναγκαία υποδομή για την εφαρμογή των μηχανισμών της ΚΑΠ μέχρι το τέλος της πρώτης φάσης. Επιπλέον, η Κοινότητα των 10 εφάρμοσε, σε γενικές γραμμές, καθεστώς τρίτων χωρών όσον αφορά τις εισαγωγές από την Ισπανία και την Πορτογαλία. Ως αιτιολογικό για την επιβολή της προενταξιακής φάσης στις δύο ιβηρικές χώρες, η Κοινότητα επικαλέσθηκε το επιχείρημα ότι οι χώρες αυτές δεν διέθεταν την αναγκαία τεχνική, διοικητική και θεσμική υποδομή για την άμεση εφαρμογή των μηχανισμών της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Εμείς τους είχαμε πείσει, κατά τη διάρκεια της διαπραγμάτευσης, ότι είχαμε προχωρήσει τόσο στη δημιουργία αυτής της υποδομής ώστε να είμαστε έτοιμοι την 1.1.1981 για την εφαρμογή των μηχανισμών της ΚΑΠ. Έτσι, αποφύγαμε την επιβολή αυτής της προενταξιακής φάσης, με τεράστια πλεονεκτήματα, έναντι της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, τόσο οικονομικά (κοινοτικές επιδοτήσεις αντί εθνικών, ανεμπόδιστη εισαγωγή των γεωργικών μας προϊόντων χωρίς να αντιμετωπίσουμε τους φραγμούς της ΚΑΠ) όσο και πολιτικά.

Κάλυψη νέων σημαντικών τομέων

της γεωργικής παραγωγής από την ΚΑΠ

Η Ελλάδα πέτυχε να καλυφθούν από την κοινοτική στήριξη βασικά προϊόντα για τα οποία δεν υπήρχε αντίστοιχη οργάνωση αγοράς στην Κοινότητα. Τέτοια ήταν τα ξηρά σύκα, οι σταφίδες και το βαμβάκι. Για τον καπνό, οι ελληνικές ποικιλίες καλύφθηκαν από υπάρχοντα κανονισμό.

Για να κατανοηθεί η σημασία της κάλυψης από την κοινοτική στήριξη αυτών των προϊόντων αρκεί να αναφερθεί ότι μόνο του το βαμβάκι στηρίχθηκε με κοινοτικές επιδοτήσεις που, κατά την πρώτη πενταετία μετά τη λήξη της μεταβατικής περιόδου, έφθασαν το ποσό του 1 δισ. 621 εκ. ECU. Πράγματι το βαμβάκι κατέληξε να είναι το ισχυρότερα επιδοτούμενο προϊόν της ΕΟΚ.

Η Ισπανία, που είναι η μόνη χώρα μέλος εκτός της Ελλάδας που παράγει βαμβάκι, βρήκε έτοιμη την οργάνωση αγοράς γι' αυτό το προϊόν, χάρις στην Ελλάδα.

Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΜΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ

Η παρουσίαση σ' αυτό το βιβλίο της «προσωπικής μου ευρωπαϊκής πορείας» αποσκοπεί να φέρει στο φως μερικές μορφές διαχρονικής παθογένειας της ελληνικής πολιτικής και διοίκησης: πελατειακές σχέσεις πολιτικών και προκλητικές κομματικοποιήσεις της διοίκησης που οδηγούν στην αδικία και στην αναξιοκρατία. Πρόκειται για νοσηρά φαινόμενα που ζημιώνουν τόσο τη χώρα και πρέπει, επιτέλους, να εξαλειφθούν.

Στα μέσα του 1980, ο Γεώργιος Ράλλης, ως Πρωθυπουργός πλέον, μου ανακοίνωσε την πρόθεσή του να με προτείνει για τη μοναδική θέση Γενικού Διευθυντή που δικαιούνταν η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Τον ευχαρίστησα και ζήτησα κάποια προθεσμία, πριν απαντήσω, με σκοπό να εξετάσω την αποδοχή της οικογενείας μου. Επρόκειτο για μια απόφαση η οποία συνεπαγόταν εκπατρισμό για πολλά χρόνια.

Η οικογένεια, γενικά, δεν είχε αντίρρηση. Πρόβλημα αποτελούσε μόνο ο δεκαπεντάχρονος τότε γιος μου. Είχε τελειώσει την Γ' Γυμνασίου στο Κολέγιο Αθηνών, με το οποίο ήταν πολύ δεμένος από την ηλικία των οχτώ ετών. Δυσκολευόταν να αποχωριστεί τους φίλους του που τον τιμούσαν κάθε χρόνο εκλέγοντάς τον πρόεδρο της τάξης. Πρότεινα και πραγματοποιήσαμε μια σύντομη παραμονή στις Βρυξέλλες ώστε να πάρει η οικογένεια μια γεύση της πόλης. Κατά κακή μου τύχη, ενώ ήταν καλοκαίρι, έβρεχε κάθε μέρα από το πρωί ως το βράδυ. Ετυμηγορία λοιπόν αρνητική: καλύτερη η Αθήνα μας.

Δεν θέλησα να ασκήσω την πατρική εξουσία γιατί, στο βάθος, δεν το πολυήθελα κι εγώ ο ίδιος. Είχα μια πολύ ενδιαφέρουσα απασχόληση. Εκτός από τα καθήκοντα των ευρωπαϊκών και διεθνών σχέσεων στο σημαντικό τότε Υπουργείο Γεωργίας, μου είχε ανατεθεί, από το τέλος του 1979, και η Γενική Διεύθυνση Εγγείων Βελτιώσεων (ΓΔΕΒ, πρώην ΥΕΒ). Στην ΥΕΒ είχα αναλώσει 18 χρόνια, πριν ασχοληθώ με τα ευρωπαϊκά θέματα. Χρόνια ευχάριστης και δημιουργικής δραστηριότητας με αξιόλογους και πολύ αγαπητούς συναδέλφους. Η ΓΔΕΒ ήταν μια κραταιά υπηρεσία: Επτά Διευθύνσεις στο Κέντρο, επτά στην περιφέρεια και μονάδες σ' όλους τους νομούς της χώρας. Δεν είχε ακόμα εφαρμοστεί η αποκέντρωση και τα πάντα διευθύνονταν από το Κέντρο. Το ανθρώπινο δυναμικό έφθανε τα 3.500 άτομα με τους

πρόσκαιρους υπαλλήλους για τη λειτουργία των μηχανημάτων. Σε πεντακόσιους περίπου έφθαναν οι έχοντες πανεπιστημιακό δίπλωμα: εξειδικευμένοι γεωπόνοι, μηχανικοί όλων των ειδικοτήτων, γεωλόγοι, χημικοί, νομικοί, οικονομικοί. Η Υπηρεσία διέθετε περί τα 2.000 μηχανήματα: γεωτρύπανα, χωματοργικά, φορτηγά αυτοκίνητα κλπ. Δύο μεγάλα συνεργεία επισκευών υπήρχαν στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη και πολλά άλλα σε μικρότερες πόλεις. Με τα μηχανήματα αυτά, η Υπηρεσία εκτελούσε μικρά έργα δι' αυτεπιστασίας για λογαριασμό Δήμων, Κοινοτήτων και ιδιωτών. Για τα μεγάλα έργα εθνικού χαρακτήρα, οι μελέτες ανετίθεντο σε εξειδικευμένα γραφεία μελετών και η εκτέλεση των έργων σε εργοληπτικές επιχειρήσεις. Να σημειωθεί ότι τα εγγειοβελτιωτικά έργα ήταν πρώτης προτεραιότητας στον προϋπολογισμό δημοσίων επενδύσεων τις δεκαετίες 1960 και 1970, ενισχύονταν δε σε μεγάλο βαθμό από τους διεθνείς οργανισμούς. Σημαντικά έργα στη Θεσσαλία και στη Μακεδονία εκτελέσθηκαν με τη συνεργασία και δανειοδότηση της Διεθνούς Τραπέζης στα πλαίσια ολοκληρωμένης περιφερειακής ανάπτυξης. Ένας μεγάλος αριθμός έργων δανειοδοτήθηκε επίσης από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων. Μια σύντομη παρουσίαση των έργων αυτών εμφανίσθηκε στο περιοδικό *Επίκαιρα*:

Ένα ακόμα δάνειο από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (της ΕΟΚ) ύψους περίπου 2 δισ. δρχ., διαπραγματεύτηκε την περασμένη βδομάδα στο Λουξεμβούργο ειδική αποστολή του Υπουργείου Γεωργίας με επικεφαλής τον γεν. δ/ντή κ. Άγγ. Ζαχαρόπουλο. Υπολογίζεται να υπογραφεί στις αρχές Οκτωβρίου και θα χρησιμοποιηθεί για την εκτέλεση έξι νέων αρδευτικών έργων σε πεδιάδες της Δράμας (Προσοτσάνη, Φωτολίβος και Δοϊράνη), της Ηπείρου και της Καβάλας και την αξιοποίηση υπαρχουσών πηγών σ' αυτές. Το δάνειο θα είναι δωδεκαετούς διάρκειας και θα καλύψει το 50% του κόστους των έργων. Το υπόλοιπο 50% θα καλυφθεί από τα κονδύλια του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων.

Στο ίδιο πρόγραμμα εντάσσεται και η χρηματοδότηση της αποπεράτωσης 12 παλαιότερων και μικρότερων αρδευτικών έργων των περιοχών του Έβρου, Πιερίας, Καβάλας, Μαγνησίας, Θεσσαλονίκης, Μεσοβουνίου Κοζάνης και Κάτω Καλαμά Θεσπρωτίας, συνολικού προϋπολογισμού δύο δισ. δραχμών.

Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα δέχτηκε ήδη να συνυπολογιστούν στην ελληνική συμμετοχή και οι δαπάνες που είχαν γίνει πέρυσι και αυτές που θα γίνουν έως τη σύναψη του δανείου. Με το δάνειο θα καταστεί δυνατή η άρδευση 150 χιλιάδων στρεμμάτων γης, εκ των οποίων οι 105 χιλ. αντιστοιχούν στις πεδιάδες Δράμας, Ηπείρου και Κοζάνης.

(*Επίκαιρα*, 23.7.1981)

Θα πρέπει να τονιστεί ότι οι Γενικοί Διευθυντές τής προ του 1982 εποχής δεν έχουν καμία σχέση με τους σημερινούς, οι οποίοι έχουν μόνο τίτλο και όχι δύναμη και δικαιοδοσίες. Ήταν οι «μπροστάρηδες» που ενέπνεαν τους υφισταμένους τους και τους ωθούσαν να δώσουν τον καλύτερο εαυτό τους. Δεν ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις που οι Γενικοί Διευθυντές εμπόδισαν Υπουργούς να προβούν σε ενέργειες οι οποίες δημιουργούσαν αδικίες ή που δεν ήταν απολύτως σύννομες. Έχουν αναφερθεί πολλές τέτοιες περιπτώσεις. Σε ό,τι με αφορά, στο σύντομο διάστημα που διετέλεσα Γενικός Διευθυντής Εγγείων Βελτιώσεων (26 μήνες), είχαμε Υπουργό τον Θανάση Κανελλόπουλο. Τον είχα πρωτοσυναντήσει στη Μακρόνησο το 1948 όπου, ως στρατιώτης, υπηρετούσε στο περιβόητο νησί μαζί με τον αδερφό μου Γιώργο. Φοιτητής τότε, είχα πάει εκεί δυο τρεις φορές για να φέρω τρόφιμα στον Γιώργο. Αργότερα, είχα αρθρογραφήσει στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο*, του οποίου ο Θανάσης Κανελλόπουλος ήταν ιδρυτής και

διευθυντής. Διάβαζα τα άρθρα του και θαύμαζα πάντα την ευστροφία, την πολυμάθεια και τη

γλωσσομάθειά του. Για ένα διάστημα τον είχα απολαύσει και ως διδάσκοντα σε κάποιο σεμινάριο οικονομικής επιμόρφωσης των μηχανικών που είχε οργανώσει το ΤΕΕ. Ήταν πράγματι απολαυστικός ως καθηγητής και αφηγητής. Ο Θανάσης είχε ανεπτυγμένη την αίσθηση του χιούμορ και δεν δίσταζε να αυτοσαρκάζεται, αναφερόμενος κυρίως στο μπόι του. Εύκολα σάρκαζε τους άλλους, γινόταν όμως θηρίο αν κάποιος επιχειρούσε να σαρκάσει σε βάρος του. Με μεγάλη χαρά λοιπόν δέχθηκα την είδηση ότι έρχεται στο Υπουργείο για να αντικαταστήσει τον Γιάννη Μπούτο, ο οποίος αναλάμβανε το Υπουργείο Συντονισμού. Στη σχετική τελετή τον είχα καλωσορίσει εκ μέρους του προσωπικού του Υπουργείου. Πολλά ήταν τα ευφυολογήματα του Θανάση που είχαν κάνει αίσθηση εκείνα τα χρόνια. Θα αναφέρω κάποιο, το οποίο έζησα ο ίδιος και το θυμάμαι, παρά τις τρεις δεκαετίες που πέρασαν από τότε. Είχε ιδρύσει τη «Βουλή των Αγροτών». Καλούσε εκπροσώπους των αγροτών από όλη τη χώρα να εκθέσουν τα προβλήματά τους και τους αρμοδίους υπηρεσιακούς παράγοντες να δώσουν επιτόπου λύσεις. Σε μια συνεδρίαση, εκπρόσωπος της Θεσσαλίας ζήτησε να κατασκευαστεί κάποιο φράγμα. Απευθυνόμενος σ' εμένα, ο Υπουργός μου έδωσε αυστηρή εντολή: να δημοπρατηθεί αμέσως αυτό το φράγμα. Θυμώσουν ότι γι' αυτό το έργο είχε γίνει προμελέτη πριν από πολλά χρόνια και δεν προχώρησε, γιατί είχε κριθεί αντιοικονομικό. Απάντησα λοιπόν ότι, για να δημοπρατηθεί το φράγμα, ήταν απαραίτητη η οριστική του μελέτη και η εγγραφή του έργου στον Προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων. Δεν ήταν δυνατόν να δημοπρατηθεί με βάση μια παλιά προμελέτη. Ακολούθησε η περίφημη ατάκα του Θανάση: «Εκ προμελέτης διαπράττονται πολλά εγκλήματα, μη θέτετε λοιπόν φραγμό στα φράγματα». Ακολούθησε τρανταχτό γέλιο και το θέμα έκλεισε. Μόνο που ο ερωτών αγρότης δεν είχε καταλάβει τίποτα.

Η ανάληψη των καθηκόντων του συνέπεσε με την επίσημη επίσκεψη μιας μεγάλης ομάδας Ευρωβουλευτών. Τους μίλησε σε μια αίθουσα της Βουλής στα γαλλικά και ήταν φανερό ότι τους είχε εντυπωσιάσει. Εκεί όμως που τους άφησε εμβρόντητους ήταν στην ώρα των ερωτήσεων. Επειδή υπήρχε ταυτόχρονη μετάφραση, οι Ευρωβουλευτές, που ήταν γαλλόφωνοι, αγγλόφωνοι, γερμανόφωνοι και ιταλόφωνοι, χρησιμοποιούσαν στις ερωτήσεις τους τη μητρική τους γλώσσα. Στη μητρική τους γλώσσα τους απαντούσε και ο Θανάσης, άνετα και εύστοχα. Άλλαξε από τη μία γλώσσα στην άλλη με καταπληκτική ευχέρεια. Ακολούθησε γεύμα στον «Διόνυσο», απέναντι από την Ακρόπολη. Οι Ευρωβουλευτές που βρέθηκαν κοντά μου στο τραπέζι δεν μιλούσαν παρά για να εκφράσουν το θαυμασμό τους για τον μικρόσωμο Υπουργό με το αστραφτερό πνεύμα. Τους άκουγα, φυσικά, με ευχαρίστηση και υπερηφάνεια.

Ήρθε όμως η ώρα για τα καθημερινά, τα πρακτικά θέματα. Παρά τον ανυπόκριτο θαυμασμό μου για τα χαρίσματά του και την παλιά μας γνωριμία, δεν άργησα να συγκρουστώ μαζί του. Οι προστριβές μας άρχισαν με την αντίθεσή μου για την υπερβολικά ευνοϊκή μεταχείριση του Νομού Ηλείας, στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων μου, σε βάρος άλλων νομών της χώρας. Εκεί όμως που κορυφώθηκε η αντιπαράθεση με τον Θανάση ήταν σε κάποιο θέμα πρόσληψης ειδικών συμβούλων για ευρωπαϊκά θέματα. Με βάση κάποιο νόμο, τα Υπουργεία μπορούσαν να προσλάβουν έναν ορισμένο αριθμό τέτοιων συμβούλων. Ο νόμος προσδιόριζε με ακρίβεια τα προσόντα των υποψηφίων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν η «αρίστη γνώσις της αγγλικής ή γαλλικής». Είχα οριστεί Πρόεδρος της

Επιτροπής αξιολόγησης των υποψηφίων ως αρμόδιος Γενικός Διευθυντής για τις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Ο Θανάσης επέμενε να συμπεριλάβουμε στον πίνακα προς πρόσληψη και κάποιον δικό του που δεν είχε τα εκ του νόμου προσόντα. Ιδιαίτερα, δεν γνώριζε ούτε γαλλικά ούτε αγγλικά. Αρνήθηκα μέχρι τέλους, ώσπου έφθασε στο σημείο να καταργήσει την Επιτροπή, να ορίσει άλλον άσχετο Πρόεδρο και να τον προσλάβει. Λίγο αργότερα, η νέα πολιτική ηγεσία του Υπουργείου με Υπουργό τον Κώστα Σημίτη ζήτησε από όλους τους προσληφθέντες συμβούλους να παραιτηθούν για να προσλάβει άλλους. Μόνο από τον ευνοούμενο του Θανάση δεν ζήτησε παραίτηση, πράγμα που μας εξέπληξε. Η απορία μας λύθηκε όταν μάθαμε ότι ο εν λόγω ήταν οργανωμένος στο ΠΑΣΟΚ. Ως Επιτροπή αξιολόγησης ούτε γνωρίζαμε, ούτε θέλαμε να μάθουμε την πολιτική τοποθέτηση των υποψηφίων. Ανήσυχα τα παιδιά ήρθαν να μου ζητήσουν συμβουλή επί του πρακτέου. Τους συμβούλευσα να μην παραιτηθούν και να υποβάλουν αναφορά στον Υπουργό εξηγώντας ότι δεν είχαν προσληφθεί με πολιτικά κριτήρια. Την αναφορά τη συνέταξα ο ίδιος (κρατώ ακόμα αντίγραφο), την υπέγραψαν τα παιδιά και την υπέβαλαν στον Υπουργό. Δίκαιος και σωστός ο Σημίτης, κατάλαβε ότι δεν επρόκειτο περί ρουσφετολογικής πρόσληψης και τους κράτησε παρά την επιμονή των κομματικών συνεργατών του.

Μερικά χρόνια αργότερα, προέδρευα στις Βρυξέλλες μιας Επιτροπής απαρτιζόμενης από εκπροσώπους των μεσογειακών χωρών μελών της ΕΟΚ και των 12 τρίτων μεσογειακών χωρών για θέματα μεσογειακής πολιτικής. Σύνολο 17 αντιπροσωπείες. Σε κάποια συνεδρίαση της Επιτροπής, μέσα σε μια τεράστια αίθουσα, η ελληνική αντιπροσωπεία εξέφρασε διά του μικροφώνου παράπονο γιατί δεν υπήρχε διερμηνέας για τα ελληνικά. Σε σχετικό ερώτημά μου, η Γραμματεία απάντησε ότι συνεδρίαζαν ταυτόχρονα πολλές επιτροπές και όλοι οι διερμηνείς για τα ελληνικά ήταν δεσμευμένοι. Ζήτησα συγγνώμη από την Ελληνική Αντιπροσωπεία και την παρακάλεσα να παρακολουθεί μέσω γαλλικών ή αγγλικών. Ο Έλληνας αντιπρόσωπος μου απάντησε ότι δεν μπορεί να παρακολουθήσει σ' αυτές τις γλώσσες διότι δεν τις γνωρίζει. Ήταν ο παρανόμως προσληφθείς από τον Θανάση Κανελλόπουλο. Το συμπέρασμα είναι ότι ο μεν νομοθέτης ορθώς προέβλεψε ως απαραίτητο προσόν για τους συμβούλους ευρωπαϊκών θεμάτων «αρίστην γνώσιν γαλλικών ή αγγλικών», εφόσον αυτές ήταν οι γλώσσες εργασίας της ΕΟΚ, η δε Επιτροπή αξιολόγησης ορθώς είχε αντιταχθεί στον Υπουργό, αψηφώντας τις τυχόν συνέπειες. Είναι λυπηρό πώς ένας τόσο προικισμένος πολιτικός, όπως ο αείμνηστος Θανάσης Κανελλόπουλος, υποχωρούσε στις κομματικές επιταγές σε βάρος της αποτελεσματικής λειτουργίας της διοίκησης. Ευθύνη, βέβαια, είχε και η μετέπειτα πασοκική ηγεσία του Υπουργείου Γεωργίας, που είχε αναθέσει ευρωπαϊκά καθήκοντα σε κάποιον με μοναδικό κριτήριο την κομματική του ταυτότητα, αγνοώντας ότι δεν κατείχε τις γλώσσες εργασίας στις Βρυξέλλες. Ήταν μια χαρακτηριστική περίπτωση πελατειακής σχέσης, κομματικών κριτηρίων και αναξιοκρατίας.

Υπήρχαν λοιπόν σοβαροί λόγοι να μη θέλω να εκπατρισθώ, παρά το γεγονός ότι η προσφερόμενη θέση του Γενικού Διευθυντή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήταν ιδιαιτέρως δελεαστική. Δεν μπορούσα, βέβαια, να φανταστώ τότε ότι μία νέα Κυβέρνηση, εκλεγμένη με δημοκρατικές διαδικασίες, θα μας καταργούσε, παρακάμπτοντας τη συνταγματικώς κατοχυρωμένη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων. Έτσι, ένα πρωινό περί τα τέλη Φεβρουαρίου 1982, βρήκα στο γραφείο μου ένα λακωνικό

γράμμα με υπογραφή ενός Τμηματάρχου Προσωπικού. Με πληροφορούσε ότι απολύομαι την ίδια μέρα, βάσει της παραγράφου τάδε του νόμου τάδε. Πέρασα λοιπόν, από τη μια μέρα στην άλλη, από έντονη και δημιουργική δραστηριότητα σε πλήρη απραξία. Δεν είχα ακόμη κλείσει τα 54. Μερικοί συνάδελφοι δεν άντεξαν το σοκ και περιέπεσαν σε προϊούσα κατάθλιψη. Για να μην πάθω τα ίδια, άρχισα αμέσως να γράφω προς διαφόρους διεθνείς οργανισμούς εκδηλώνοντας ενδιαφέρον για πρόσληψη. Είχα επί πολλά χρόνια συνεργασία με τους οργανισμούς αυτούς για αναπτυξιακά προγράμματα τα οποία εκείνοι ενίσχυαν στη χώρα μας: Διεθνής Τράπεζα (Ουάσιγκτον), Οργανισμός Ανάπτυξης Ηνωμένων Εθνών (UNDP) (Νέα Υόρκη), Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας (FAO) (Ρώμη), Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) (Παρίσι).

Δεν άργησα να λάβω απαντήσεις με έντυπα προς συμπλήρωση και υποβολή. Παράλληλα, βολιδοσκόπησα κυβερνητικούς παράγοντες για κάποια ανώτερη θέση στην ΕΟΚ. Για τις θέσεις αυτές, η κυβερνητική συναίνεση ήταν αναγκαία. Πρόκειται για τις θέσεις Α1, Α2 και Α3. Η μοναδική θέση Α1 που είχε διατεθεί στην Ελλάδα και την οποία εγώ είχα «αποποιηθεί» είχε καταληφθεί από τον Θανάση Ανδρεόπουλο, με πρόταση της Κυβέρνησης της Ν.Δ., πριν από τις εκλογές του 1981. Όλοι, ευγενικά αλλά σταθερά, μου είπαν ότι δεν έπρεπε να ελπίζω, για το λόγο ότι ήμουν Γενικός Διευθυντής επί Νέας Δημοκρατίας, πράγμα το οποίο μου κολλούσε αυτομάτως την ετικέτα του νεοδημοκράτη. Εντωμεταξύ, εκδόθηκε Κανονισμός της ΕΟΚ που προέβλεπε την κάλυψη με διαγωνισμό των θέσεων Α3, τις οποίες η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε παραχωρήσει στην Ελλάδα. Με άλλα λόγια, για τις θέσεις Α3 δεν ήταν πλέον αναγκαία η συναίνεση της Κυβέρνησης. Ο Κανονισμός αυτός μου δημιούργησε ελπίδες, παρά την πικρία εκ του γεγονότος ότι δεν είχα δεχθεί μια θέση Α1 και τώρα θα διαγωνιζόμουν για μια θέση Α3. Ο διαγωνισμός προκηρύχθηκε την 16.6.1982 και οι θέσεις που ταίριαζαν στο δικό μου προφίλ ήταν: δύο στη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και μία στη Γενική Διεύθυνση Ανάπτυξης. Υπέβαλα αμέσως αιτήσεις και για τις τρεις, με φάκελο τεκμηριωμένων προσόντων. Προηγουμένως είχα ζητήσει τη γνώμη των αρμοδίων κυβερνητικών παραγόντων: του Υπουργού Γεωργίας Κώστα Σημίτη, του Υφυπουργού Γεωργίας Παναγιώτη Κατσάρου και του Υφυπουργού Εξωτερικών, αρμοδίου για θέματα ΕΟΚ, Γρηγόρη Βάρφη. Και οι τρεις με ενεθάρρυναν να προχωρήσω. Υπήρχε ωστόσο πρόβλημα ηλικίας διότι οι υποψήφιοι δεν έπρεπε να είχαν ξεπεράσει τα 50, κι εγώ είχα εντωμεταξύ συμπληρώσει τα 54. Η προκήρυξη όμως προέβλεπε ότι: «Κατ' εξαίρεση και λόγω ειδικών προσόντων, μπορούν να ληφθούν υπόψη οι υποψηφιότητες Ελλήνων που δεν ανταποκρίνονται στα παραπάνω όρια ηλικίας». Με βάση αυτή την παράγραφο, έγινα δεκτός και προσκλήθηκα για προφορική εξέταση στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1982. Τα αποτελέσματα ανακοινώθηκαν επισήμως στις αρχές Οκτωβρίου: Είχα επιλεγεί πρώτος και για τις τρεις θέσεις. Ακολουθούσαν ο Διονύσης Δεσύλλας στα Διαρθρωτικά της Γεωργίας, ο Δημήτρης Μπενέκος στην Ανάπτυξη και ο Κώστας Παπαγεωργίου στις Διεθνείς Υποθέσεις της Γεωργίας.

Για την Ανάπτυξη, υπήρχαν 64 υποψήφιοι και ανάλογος αριθμός υπήρχε για τις θέσεις στη Γεωργία. Βέβαιος για την πρόσληψή μου, αφού δεν είχα παρά να διαλέξω μία από τις τρεις θέσεις, έφερα αμέσως τον γιο μου για να τον εγγράψω στο Ευρωπαϊκό Σχολείο διότι είχαν ήδη αρχίσει τα μαθήματα. Ακολούθησε η σύζυγός μου. Άρχισα όμως ν' ακούω ότι η Κυβέρνηση απαιτούσε από την Επιτροπή να προσλάβει για τις θέσεις Α3 μόνο υποψηφίους τους οποίους εκείνη πρότεινε, ανεξάρτητα από τα

αποτελέσματα του διαγωνισμού. Μου φάνηκε εξωφρενικό, απίστευτο. Ωστόσο, ζήτησα και συνάντησα τον Γενικό Διευθυντή Προσωπικού Μορέλ (Morel). Αμήχανος, ο Μορέλ ψέλλισε διάφορα: «Να, έχουμε προβλήματα με την Ελληνική Κυβέρνηση, δεν θέλουμε να δημιουργήσουμε κι άλλα...».

«Τότε, γιατί κάνατε ανοιχτό διαγωνισμό;» τον ρώτησα. «Γιατί θεσπίσατε προς τούτο ειδικό κανονισμό; Ας προσλαμβάνατε και τους Α3 μεταξύ των προτεινόμενων από την Κυβέρνηση, όπως κάνατε για τους Α1 και Α2. Ήρθα στις Βρυξέλλες, έφερα την οικογένειά μου, ο γιος μου κινδυνεύει να χάσει τη χρονιά του. Αν τολμήσει η Επιτροπή να συναινέσει σ' αυτή την παράλογη αξίωση της Κυβέρνησης, θα προσφύγω στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο».

Δεν ήξερε ο άνθρωπος τι να μου απαντήσει. Έμαθα, στη συνέχεια, ότι αιχμή του δόρατος της κυβερνητικής προσπάθειας ήταν ο Γρηγόρης Βάρφης. Υπενθυμίζω ότι ο Βάρφης με είχε ενθαρρύνει να υποβάλω υποψηφιότητα για Α3. Τώρα είχε κάνει στροφή 180 μοιρών, υπό την πίεση, όπως αποδείχθηκε, των περίφημων «κλαδικών». Μάλιστα αυτές είχαν επικεντρώσει τα βέλη τους σ' εμένα, εφόσον οι ίδιες μου είχαν κολλήσει την ετικέτα του σημαίνοντος νεοδημοκράτη. Και επειδή «οὐδὲν κρυπτόν ὑπὸ τὸν ἥλιον» και «φέρνει εἰς φῶς τὴν ἀλήθειαν ὁ χρόνος» (Πυθαγόρας), έμαθα με θλίψη και τα πρόσωπα που κυρίως βυρσοδομούσαν εναντίον μου, μεταξύ των οποίων και ορισμένα «υπ' εμού ευεργετηθέντα», για να επαληθευτεί η ρήση του Πλάτωνα: «Φοβοῦ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ὑπὸ σοῦ εὐεργετηθέντων». Οι κλαδικές ήταν ένα νοσηρό φαινόμενο που εμφανίσθηκε στα πρώτα χρόνια της πασοκικής διακυβέρνησης. Τα μέλη της χαρακτηρίζονταν από έκδηλη μισαλλοδοξία και φθόνο που είχε συσσωρευθεί και ζητούσε διέξοδο. Όσον αφορά το φθόνο, που φαίνεται ότι αρχαιότεν χαρακτηρίζει ιδιαίτερα τη φυλή μας, αναφέρονται τα εξής στους «Οξυρρύγχιους παπύρους»: «Ο Έλληνας δεν συγχωρεί στον συμπολίτη του καμία προκοπή. Όποιος τον ξεπεράσει, ο Έλληνας τον φθονεί με πάθος και, αν είναι στο χέρι του να τον γκρεμίσει από εκεί που ανέβηκε, θα το κάνει». Αυτά έγραψε πριν από 2.300 χρόνια ο Ρωμαίος συγκλητικός Μενένιος Άπιος προς τον φίλο του Ατίλιο Νάβιο, πριν εκείνος αναλάβει Κυβερνήτης Αχαΐας επί ρωμαιοκρατίας, σύμφωνα με τον αείμνηστο Ακαδημαϊκό και Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωνσταντίνο Τσάτσο.

Ο Βάρφης είχε πείσει τον Ιρλανδό αρμόδιο Επίτροπο Προσωπικού Μπιουρκ (Burke) να ευθυγραμμιστεί με τις προτάσεις του. Ο Μπιουρκ μαζί με τον καθ' ύλην αρμόδιο συνάδελφό του θα έκαναν τις προτάσεις για τις προσλήψεις. Όταν βεβαιώθηκα ότι η κατάσταση ήταν πράγματι πολύ δυσμενής, επιχείρησα πρώτα να ζητήσω στήριξη από την Αθήνα. Ο Σημίτης και ο Κατσάρος, ως αρμόδιοι κυβερνητικοί παράγοντες για τη Γεωργία, εξακολουθούσαν να έχουν καλές προθέσεις, αλλά δήλωσαν ότι ο Βάρφης είχε την αρμοδιότητα και υπαινίχθηκαν πιέσεις από τους «συλλόγους» (βλέπε κλαδικές). Ο αδερφός μου Γιώργος, γνωστός του Κουτσόγιωργα από κάποιον «Σύλλογο Δημοκρατικών Δικηγόρων», στον οποίο συμμετείχαν, ζήτησε τη στήριξή του την οποία παλαιότερα είχε υποσχεθεί. Τώρα, όμως, ήταν απολύτως αρνητικός, επικαλούμενος τη σφοδρή αντίθεση των κλαδικών. Είπε στον Γιώργο: «Καλά θα κάνει ο αδερφός σου να πάρει την οικογένειά του και να γυρίσει στην Αθήνα. Αποκλείεται η πρόσληψή του». Ο Γιώργος διαβίβασε τη «συμβουλή» του Κουτσόγιωργα στη σύζυγό μου Πέρσα. Η Πέρσα προτίμησε, πολύ σωστά, να μη μου πει τίποτα. Είχα πολύ αγανακτήσει από αυτόν τον προσωπικό πλέον πόλεμο εναντίον μου. Είχα αγριέψει, πράγμα που

δεν είχε συμβεί όταν με έδωξαν από το Υπουργείο. Το μέτρο εκείνο δεν είχε προσωπικό χαρακτήρα. Κατάλαβα ότι δεν μπορούσα να περιμένω καμία στήριξη από Αθήνα. Όλοι φοβόντουσαν τις κλαδικές. Αυτές, κυρίως, είχα ν' αντιμετωπίσω. Ο Βάρφης ενεργούσε ουσιαστικά για λογαριασμό τους, «συμμορφούμενος προς τας υποδείξεις», για να θυμηθούμε τον Μίκη Θεοδωράκη. Έπρεπε, λοιπόν, να οργανώσω την άμυνά μου μέσα στην Κομισιόν. Οι Επίτροποι κλειδιά για την υπόθεσή μου ήταν ο Μπιουρκ του Προσωπικού, ο Νταλζάγκερ (Dalsager) της Γεωργίας και ο Πιζανί της Ανάπτυξης. Ο Μπιουρκ, όπως ανέφερα, είχε πλήρως ευθυγραμμισθεί με τον Βάρφη. Δεν τον γνώριζα, είχε έρθει μετά τις διαπραγματεύσεις. Γνώριζα τον Σίννοτ (Sinnott), στέλεχος του Γραφείου του, με τον οποίον είχα συχνά επικοινωνία. Μου τόνισε επανειλημμένως ότι ο Βάρφης προσωπικά δεν ήταν εναντίον μου. «Υπάρχει όμως ένα πολιτικό πρόβλημα» μου έλεγε, προσθέτοντας ότι δεν μπορούσε να μου πει περισσότερα, χωρίς ν' αποκαλύψει μυστικά. Επρόκειτο, προφανώς, για τις πιέσεις των κλαδικών. Επιχείρησα να επηρεάσω τον Μπιουρκ μέσω του Άλαν Ντιουκ (Alan Duke), πρώην Υπουργού Γεωργίας της Ιρλανδίας. Με τον Άλαν είχαμε γνωριστεί σ' ένα συμβούλιο Υπουργών Γεωργίας που έγινε τον Οκτώβριο του 1981 στην Αγγλία. Ήταν παραμονές των ελληνικών εκλογών και, επειδή ο Θανάσης Κανελλόπουλος βρισκόταν σε προεκλογική εκστρατεία, ανέθεσε σ' εμένα να τον εκπροσωπήσω. Συνδέθηκα φιλικά με τον Άλαν Ντιουκ και συνεχίσαμε την επικοινωνία μας. Τηλεφώνησα λοιπόν στο Υπουργείο Γεωργίας της Ιρλανδίας και μου είπαν ότι ο Άλαν Ντιουκ, ως αρχηγός πλέον κόμματος, βρισκόταν σε προεκλογική εκστρατεία. Τον εντόπισα κάπου και ζήτησα την παρέμβασή του στον Μπιουρκ. Σε λίγες μέρες μου τηλεφώνησε για να μου πει επί λέξει:² «Ο Μπιουρκ είναι άνθρωπος με ανοιχτό πνεύμα. Όμως, αν δικαιώσει εσένα, θα δημιουργήσει προβλήματα στον Βάρφη και στα εκκρεμή θέματα με την Ελλάδα. Ο Βάρφης πιέζεται από την αριστερή πτέρυγα του Κόμματος». Πάλι οι κλαδικές μπροστά μας. Κατάλαβα απ' αυτή την πληροφορία του φίλου μου Άλαν ότι ο Μπιουρκ θα διατηρούσε μέχρι τέλους την απορριπτική του στάση ώστε να μη δημιουργήσει προβλήματα στον φίλο του Βάρφη. Για τις δύο θέσεις στη Γεωργία, εξασφάλισα τη στήριξη του Γενικού Διευθυντή Βιλλαίν (Villain) και των τριών Αναπληρωτών Γενικών Διευθυντών Ουίλλιαμσον (Williamson), Φον Βερσούερ (Von Verschuer) και Πιτσούτι (Pizzuti). Όλους τους γνώριζα καλά από τις διαπραγματεύσεις για την ένταξη. Ο Επίτροπος Γεωργίας στην περίοδο των διαπραγματεύσεων, ο Δανός Γκούντελαχ (Gundelach), είχε πεθάνει, και τον νέο Επίτροπο, τον επίσης Δανό Νταλζάγκερ, δεν τον γνώριζα. Ο ιδιαίτερα δυναμικός Γενικός Διευθυντής Βιλλαίν υποσχέθηκε ότι θα προσπαθούσε να πείσει τον Επίτροπο και πρόσθεσε: «Όλοι γνωρίζουν πόσο παράλογο είναι να αγνοήσουμε τα αποτελέσματα του διαγωνισμού και να προσλάβουμε τους αποτυγχόντες αντί των επιτυγχόντων. Η απόφαση της Κομισιόν θα είναι πάντως "question d'équilibre entre peureux et courageux"» (θέμα ισορροπίας μεταξύ θαρραλέων και φοβητσιάρηδων). Για τους Ευρωπαίους, επρόκειτο για μια περίπτωση πρωτοφανούς κομματικής μισαλλοδοξίας και για μια κορυφαία εκδήλωση αναξιοκρατίας.

Για τη θέση της Γενικής Διεύθυνσης Ανάπτυξης δεν γνώριζα κανέναν. Επίτροπος ήταν ο Εντγκάρ Πιζανί, πολύ δυναμικός και με μακρά πολιτική ιστορία στη Γαλλία. Ζήτησα από τους συναποφοίτους μου στο Παρίσι να μου υποδείξουν την προσωπικότητα που θα μπορούσε να τον επηρεάσει. Μου

υπέδειξαν τον Φιλίπ Λαμούρ (Philippe Lamour), σημαίνουσα πολιτική προσωπικότητα της νοτίου Γαλλίας.

Το 1958, ο Φιλίπ Λαμούρ ήταν Πρόεδρος ενός μεγάλου κρατικού οργανισμού για την ανάπτυξη της νοτίου Γαλλίας, με βάση την αξιοποίηση του υδατικού δυναμικού του ποταμού Ροδανού. Γενικός Διευθυντής ήταν ο συναπόφοιτος από την ENGR Ανρί Πομμερέ (Henri Pommeret). Στον οργανισμό αυτό είχα εργαστεί για πρακτική εξάσκηση μετά την αποφοίτησή μου από την ENGR. Επειδή ο Φιλίπ Λαμούρ ίσως δεν με θυμόταν, ζήτησα από τον Πομμερέ, που ήταν ήδη Πρόεδρος και Γενικός Διευθυντής του ανωτέρω οργανισμού, να του μιλήσει. Αμέσως έλαβα αντίγραφο μιας πολύ θερμής επιστολής του Φιλίπ Λαμούρ προς τον φίλο του Πιζανί. Ο Πιζανί ζήτησε από τον πανέξυπνο και δυναμικό Διευθυντή του Γραφείου του Κριστιάν Μπλαν (Christian Blanc) να παρακολουθεί από κοντά το θέμα και να τον ενημερώνει. Χάρης στην αξέχαστη φίλη μου Ηλέκτρα Παντελή, η οποία ήταν τότε μέλος του επιτελείου Κοντογιώργη, εξασφάλισα μία θέση στο Γραφείο της και τηλέφωνο. Ήμουν εκεί κάθε μέρα. Δεν είχα πρόβλημα εισόδου διότι οι αρμόδιοι με γνώριζαν από τις διαπραγματεύσεις. Είχα λοιπόν σχεδόν καθημερινή επαφή με τον Μπλαν, ο οποίος με ενημέρωνε σχετικά με τα διάφορα σενάρια που ο Βάρφης παρουσίαζε για τον αποκλεισμό μου. Συνέτασσα κάθε φορά επιστολή και τη διένεμα στα Γραφεία των Επιτρόπων, ανατρέποντας τα εκάστοτε παρουσιαζόμενα σενάρια. Επειδή δεν είχα ευχέρεια δακτυλογράφησης, τα αντέγραφε με πολύ ωραία γράμματα η σύζυγός μου, διορθώνοντας και τα τυχόν λάθη του γαλλικού κειμένου.

Το πρώτο σενάριο αναφερόταν στο όριο ηλικίας των 50. Ήταν εύκολο να ανατραπεί, αφού η προκήρυξη έδινε το δικαίωμα στην Επιτροπή αξιολόγησης να μην το ακολουθήσει, «λόγω ειδικών προσόντων». Το σενάριο, πάντως, που με εξέπληξε και με εξόργισε ήταν ότι στα επτά χρόνια της δικτατορίας τήρησα μια «ευμενή ουδετερότητα» και πήρα μια προαγωγή. Κατά συνέπεια, θα μπορούσα να έχω μια «ευμενή στάση έναντι ενός αντιδημοκρατικού καθεστώτος». Αυτά μου ανακοίνωσε ο Κριστιάν Μπλαν, ύστερα από συζήτηση που είχε με τον Βάρφη. Ήταν την 10.11, δύο εβδομάδες πριν από την τελική απόφαση της Κομισιόν. Σχετικά με το θέμα αυτό, ο Πιζανί, ο οποίος, σημειωτέον, ήταν σοσιαλιστής και αποκαλούσε τον Βάρφη «camarade» (σύντροφο), είπε ότι θα τον συναντούσε και, αν εκείνος του αποδείκνυε ότι στο φάκελό μου υπήρχαν στοιχεία πολιτικού χαρακτήρα που δικαιολογούσαν τη στάση του, τότε δεν θα είχα καμία ελπίδα. Την ίδια μέρα συνέταξα και παρέδωσα στον Μπλαν ένα εκτενές σημείωμα απευθυνόμενο προς τον Πιζανί και τον ίδιο. Κρατώ ακόμα αντίγραφο. Στο σημείωμα αυτό, τόνισα κυρίως τα εξής:

- Πράγματι, στα επτά χρόνια της δικτατορίας έλαβα μια προαγωγή. Η διοίκηση δεν έπαυσε να λειτουργεί εκείνα τα χρόνια. Ας μας αναφέρει όμως ο Βάρφης έναν δημόσιο υπάλληλο μεταξύ των εκλεκτών της Κυβέρνησης που δεν πήρε τουλάχιστον μία προαγωγή κατά την ίδια περίοδο.

- Κατά τη διάρκεια της επταετίας, το καθεστώς «έπνιξε» δύο σημαντικές προτάσεις για μένα:

Πρώτον: Πρόταση της Υπηρεσίας «περί απονομής ευφήμου μνείας» για μια διαπραγματευτική μου επιτυχία με UNDP και FAO, που απέφερε στη χώρα ένα πρόσθετο εκατομμύριο δολάρια δωρεάν βοήθειας.

Δεύτερον: Μια πρόταση της Κυβέρνησης των ΗΠΑ, μέσω της Πρεσβείας στην Αθήνα, για τιμητική υποτροφία στα πλαίσια του «Leaders Grant Programme».

Όλα αυτά υπάρχουν στο φάκελό μου στο Υπουργείο.

• Στο ίδιο διάστημα ο κ. Βάρφης ήταν σημαίνον μέλος της Μονίμου Ελληνικής Αντιπροσωπείας (ΜΕΑ) στις Βρυξέλλες, θέση προνομιακή και, βέβαια, εμπιστευτική. Δεν τον αντικατέστησε η δικτατορική κυβέρνηση με κάποιον άλλον, όπως αντικατέστησε η Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ με δικούς της όσους θεωρούσε νεοδημοκρατικούς, μόλις ήρθε στην εξουσία...

Έτσι, το σενάριο αυτό, που θα μπορούσε να είναι επικίνδυνο λόγω της ευαισθησίας του Πιζανί σε θέματα δημοκρατίας και λόγω της σοσιαλιστικής αλληλεγγύης με το ΠΑΣΟΚ, κατέληξε σε μπούμεραγκ σε βάρος του Βάρφη.

Την 23.11, παραμονή της κρίσιμης συνόδου της Επιτροπής, ο Βάρφης είχε συνάντηση «off the record» με 4-5 Έλληνες δημοσιογράφους. Ανέφερε: «Όλοι υπηρετήσαμε κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, δεν είναι αυτό μεμπτόν. Ο Ζαχαρόπουλος είναι ικανός, ιδίως στις δημόσιες σχέσεις. Φαίνεται ότι είναι και προοδευτικός. Θα τον προτιμούσα για Επίτροπο παρά για Α3... Αλλά ήταν μέλος της Κεντρικής Επιτροπής Διαπραγματεύσεων και η Πράξη Προσχώρησης δεν μας ικανοποιεί...». Από τη συνάντηση αυτή προκύπτει ότι:

Πρώτον, ο Βάρφης κατάλαβε ότι ήταν άστοχο το σενάριο περί «ευμενούς ουδετερότητας» έναντι της δικτατορίας κλπ.

Δεύτερον, δεν ήμουν ο «δεξιός απεχθής νεοδημοκράτης». Το τελευταίο προέκυψε από επιστολή με ημερομηνία 18.11.1982 που του απηύθυνε ο Στέλιος Μπαϊζιάνας, Πρόεδρος της Γενικής Συνομοσπονδίας Αγροτικών Συλλόγων Ελλάδας. Την επιστολή αυτή μετέφρασα στα γαλλικά και την έδωσα, μαζί με το πρωτότυπο, στους Πιζανί-Μπλαν ώστε να πεισθούν απόλυτα ότι, κάθε άλλο παρά φιλικά διακείμενος προς τη χούντα ήμουν αλλά και ούτε σκληρός νεοδημοκράτης υπήρξα ως Γενικός Διευθυντής. Όταν διάβασε αυτό το κείμενο ο Πιζανί είπε: «Δεν τους καταλαβαίνω αυτούς τους συντρόφους Έλληνες σοσιαλιστές». Ο Μπαϊζιάνας, δυναμικό στέλεχος του ΠΑΣΟΚ, ήταν συχνός επισκέπτης του Υπουργείου Γεωργίας και είχε ομηρικούς καβγάδες με τον Γιάννη Μπούτο. Περνούσε κάπου κάπου και από το Γραφείο μου στην περίοδο των διαπραγματεύσεων για την ένταξη. Ζητούσε πληροφορίες για τις επιπτώσεις της ένταξης στους αγρότες, τις οποίες, φυσικά, παρείχα ευχαρίστως.

Ένας νέος σοβαρός κίνδυνος προέκυψε από παρέμβαση του ίδιου του Πρωθυπουργού στον Πρόεδρο της Κομισιόν Γκαστόν Θορν. Η παρέμβαση αυτή προήλθε, καθώς φαίνεται, από πιέσεις των κλαδικών απευθείας στον Ανδρέα Παπανδρέου. Αυτό προκύπτει από εκμυστηρεύσεις του Βάρφη προς κοινό φίλο: «Πολύ με κούρασε αυτή η υπόθεση (των Α3). Αυτοί οι πρασινοφρουροί κινούνται σαν διάβολοι. Πάνε και στον Παπανδρέου...». Στη συνάντηση Παπανδρέου-Θορν ήταν παρών ο Διευθυντής του Γραφείου του τελευταίου, ο Ζαν Ντυριέ (Jean Durieux), μετέπειτα συνεργάτης στις διεθνείς υποθέσεις και φίλος. Όπως μου διηγήθηκε ο Ντυριέ, με πολλή διακριτικότητα ο Παπανδρέου έθιξε το θέμα του προσωπικού. Ζήτησε, γενικά, να μη φέρει η Επιτροπή σε δύσκολη θέση την Κυβέρνηση. Με την ίδια διακριτικότητα, ο Θορν σημείωσε ότι τους Α3 τους επιλέγουμε με βάση τα αποτελέσματα διαγωνισμού. Έχουμε πρόβλημα για δυο τρεις, λέει ο Παπανδρέου, χωρίς να αναφέρει ονόματα. Ο Θορν ανέφερε δυο τρία ονόματα υποψηφίων και, όταν έφθασε στο δικό μου, ο Παπανδρέου είπε ναι. Βέβαια, ο Θορν δεν ήταν Ντελόρ για να υπερασπιστεί γενναία το κύρος της Επιτροπής. Υποσχέθηκε αβασάνιστα να

ικανοποιήσει ένα άδικο και παράλογο αίτημα.

Εκτελώντας εντολή του Προέδρου Θορν, ο Ντυριέ κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες για να ικανοποιήσει το αίτημα του Παπανδρέου. Είχε ισχυρό σύμμαχο τον Επίτροπο Προσωπικού Μπιουρκ. Συνάντησε ήπια αντίδραση από τον αρμόδιο Επίτροπο για τη Γεωργία Νταλζάγκερ αλλά πολύ ισχυρή αντίδραση από τον αρμόδιο Επίτροπο για την Ανάπτυξη Πιζανί. Τελικά κατέληξαν παρασκηνιακά σε συμφωνία να υπάρξει μια ισορροπία μεταξύ κυβερνητικών και μη κυβερνητικών υποψηφίων. Αρκετά δύσκολο, γιατί οι περισσότεροι επιτυγχόντες στο διαγωνισμό ήταν οι μη κυβερνητικοί. Για τις τρεις θέσεις για τις οποίες είχα πρωτεύσει η ισορροπία ήταν εφικτή. Η δική μου προτίμηση ήταν η θέση στην Ανάπτυξη. Ήθελα ν' αλλάξω τομέα απασχόλησης φορώντας το «καπέλο» του πολιτικού μηχανικού. Στη δεύτερη θέση ήταν ο κυβερνητικός Δημήτρης Μπενέκος, πολιτικός μηχανικός και παλιός συνάδελφος στην ΥΕΒ. Η ηγεσία της Ανάπτυξης αλλά και ο Πιζανί με πίεζαν να επιλέξω αυτή τη θέση. Όμως ο Μπενέκος δεν είχε άλλη επιλογή και, επικαλούμενος ότι έχει τρία μικρά παιδιά κλπ., με παρακάλεσε να επιλέξω μία από τις θέσεις στη Γεωργία.

Για τη Γεωργία, η προτίμησή μου ήταν οι Διαρθρώσεις. Δεν διανοήθηκα όμως να επιδιώξω αυτή τη θέση, διότι θα δημιουργούσα πρόβλημα στον παλιό μου φίλο Διονύση Δεσύλλα. Ο Διονύσης, σημαντικό στέλεχος του Υπουργείου Συντονισμού, ήταν αποσπασμένος στην Αντιπροσωπεία μας στις Βρυξέλλες όσο διαρκούσαν οι διαπραγματεύσεις. Τον συναντούσα κάθε φορά που βρισκόμουν εκεί, πράγμα που μας είχε συνδέσει φιλικά. Του χρωστούσα εξάλλου το γεγονός ότι, από τη θέση του ως Αναπληρωτού Διευθυντού του Γραφείου Κοντογιώργη, μάθαινε πολλά από τα τεκταινόμενα και με ενημέρωνε με πολύ καλή διάθεση.

Για να ικανοποιήσω λοιπόν το αίτημα του Δημήτρη Μπενέκου και για να μη δημιουργήσω πρόβλημα στον Διονύση Δεσύλλα, έστειλα επιστολή στη Γενική Διεύθυνση Προσωπικού, δηλώνοντας ότι επιλέγω τη θέση Γεωργία-Διεθνείς Υποθέσεις. Με τη δήλωση αυτή, η θέση στη Ανάπτυξη περιέρχεται στον Δημήτρη Μπενέκο. Ταυτόχρονα, με την ίδια δήλωση απελευθερώνεται η θέση Γεωργία-Διαρθρώσεις, που περιέρχεται στον Διονύση Δεσύλλα. Οι Δεσύλλας και Μπενέκος δεν είχαν γίνει στόχος των κλαδικών και είχαν χρισθεί «κυβερνητικοί».

Έτσι, στην τριάδα αυτή έχουμε δύο κυβερνητικούς και έναν μη κυβερνητικό. Ωστόσο, παρέμεινε ανεκπλήρωτη η επιθυμία του Παπανδρέου για τον δικό μου αποκλεισμό, πράγμα που στεναχωρούσε τον Θορν. Την παραμονή της κρίσιμης συνόδου της Κομισιόν, έγινε γνωστό ότι κάποιος κυβερνητικός που είχε προσληφθεί ως Α3 είχε παραιτηθεί. Ο Ντυριέ το θεώρησε δώρο εξ ουρανού και έσπευσε να πει στον Μπλαν ότι η ισορροπία διαταράσσεται και για ν' αποκατασταθεί θα πρέπει να αναβληθεί η δική μου πρόσληψη. Ο Μπλαν αρνήθηκε δηλώνοντας ότι αναβολή συνεπάγεται αποκλεισμό, πράγμα απαράδεκτο. Έτσι, την επόμενη μέρα δόθηκε η μάχη «κεκλεισμένων των θυρών». Ήμουν στον προθάλαμο της αίθουσας όταν πέρασε δίπλα μου ο Πιζανί και μου είπε: «Μη φοβάστε, θα δώσουμε σκληρή μάχη». Οι Θορν και Μπιουρκ τόνισαν ότι η Επιτροπή είχε σοβαρά προβλήματα με τη σοσιαλιστική ελληνική Κυβέρνηση και δεν έπρεπε να προστεθεί και το μικρής σημασίας θέμα του ελληνικού προσωπικού. Δέχθηκαν όμως πυρά ομαδόν από τους ισχυρούς Επιτρόπους Πιζανί (Γάλλος), Νατάλι (Natali) (Ιταλός) και Ορτολί (Ortoli) (Γάλλος). Λιγότερο μαχητικοί, με υποστήριξαν πάντως

και οι Νταλζάγκερ-Κοντογιώργης. Μόλις τελείωσε η συνεδρίαση, έτυχε να συναντήσω στο διάδρομο τον Γενικό Γραμματέα της Επιτροπής Εμίλ Νοέλ. Εκείνος μου πρωτοείπε τα ευχάριστα, προσθέτοντας: «Τώρα καλύπτεσθε από το Statut (εσωτερικό κανονισμό), κανένας πλέον δεν μπορεί να σας πειράξει». Εσπενσα στο Γραφείο Κοντογιώργη. Τον βρήκα φοβισμένο. Με σιγανή φωνή (ώστε να μη μας ακούσουν) μου είπε: «Όχι θριαμβολογίες, δεν ξέρουμε πώς θα αντιδράσει ο Παπανδρέου». Δεν ανησύχησα, αναλογιζόμενος αυτά που μου είχε πει ο σοφός Εμίλ Νοέλ. Ο Κοντογιώργης ζούσε με το φόβο ότι ο Παπανδρέου θα τον εξανάγκαζε σε παραίτηση. Ακολούθησαν πικρόχολα σχόλια του φιλοκυβερνητικού τύπου. Η *Ελευθεροτυπία* (26.11.1982), υπό τον τίτλο: «Μερικώς δεκτές από ΕΟΚ οι ελληνικές θέσεις για διορισμούς», γράφει για αθέτηση της υπόσχεσης του Θορν στον Παπανδρέου, υπονοώντας προφανώς τη δική μου περίπτωση. Τα *Νέα* στη στήλη «Μικροπολιτικός» (27.11.1982) γράφουν: «Μεγάλη αδυναμία στην τρίτη ηλικία φαίνεται να έχει στους διορισμούς της η Επιτροπή της ΕΟΚ». Αναφέρει τους Κοντογιώργη-Ανδρεόπουλο και κατατάσσει κι εμένα στην κατηγορία της τρίτης ηλικίας. Ο «εξυπνάκιας» μικροπολιτικός με ήθελε να πέσω στην απραξία από την ηλικία των 54 ετών! Ελπίζω να ζει και να είναι καλά για να πληροφορηθεί ότι, από τότε που έγραψε αυτό το πικρόχολο σχόλιο και με ήθελε στο ράφι, πέρασαν 27 χρόνια δημιουργικής δραστηριότητας: 11 στην Επιτροπή της ΕΟΚ με τιμητική διάκριση από τον Πρόεδρο Ντελόρ και 16 στον Όμιλο Επιχειρήσεων Λάτση ως Σύμβουλος Ευρωπαϊκών Υποθέσεων. Αποχώρησα στα 81 για να γράψω αυτό το βιβλίο. Ελπίζω να το διαβάσει.

Πριν αναλάβω υπηρεσία (6.12.1982), πήγα στην Αθήνα για λίγες μέρες. Με την ευκαιρία, επισκέφθηκα τον Βάρφη στο γραφείο του και του δήλωσα ότι είμαι πρόθυμος να βοηθήσω την Κυβέρνηση σχετικά με τα ελληνικού ενδιαφέροντος θέματα που θα χειρίζομαι. Έκπληκτος και ειλικρινής, ο Βάρφης μου είπε: «Μα εγώ σας πολέμησα». Του απάντησα ότι δεν έχει σημασία. «Άλλωστε» πρόσθεσα «γνωρίζω ποιοι υπήρχαν πίσω από αυτόν τον πόλεμο».

Μερικά χρόνια αργότερα, κατά τη διάρκεια θερινών διακοπών, είχα βγει ένα βράδυ με φίλους στην ταβέρνα Μουστάκα στην Κηφισιά. Κάποια στιγμή, πήρε το μάτι μου τον Αγαμέμνονα Κουτσόγιωργα σε ένα τραπέζι. Τον πλησίασα, παρουσιάστηκα και του είπα ότι του είμαι ευγνώμων. «Γιατί;» με ρώτησε έκπληκτος. «Διότι με καταργήσατε από Γενικό Διευθυντή» του απάντησα. Γούρλωσε τα μάτια ο μακαρίτης. «Μην εκπλήσσεστε» του λέω «γιατί, αν δεν με είχατε απολύσει, δεν θα βρισκόμουν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, δεν θα έκανα μια καινούρια και πολύ ενδιαφέρουσα καριέρα». Ο Αγαμέμνων, γελαστός πλέον κι ευχάριστος, γέμισε ένα ποτήρι, μου το προσέφερε και τσουγκρίσαμε σαν παλιοί φίλοι.

ΣΤΑ ΑΔΥΤΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή εργάστηκα ως στέλεχος της συνολικά δεκάμισι χρόνια, οκτώ στη Γεωργία και δύομισι στην Ανάπτυξη. Ήταν μια μοναδική και πολύπλευρη εμπειρία, μια εργασία σε πολυεθνικό περιβάλλον με συνεργάτες υψηλού επιπέδου.

Τα πρώτα χρόνια εργάστηκα στην ΕΟΚ των 10 και, από το 1986, στην ΕΟΚ των 12, μετά την ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Στις υπηρεσίες που διηύθυνα πέρασαν εκπρόσωποι από σχεδόν όλες τις χώρες μέλη. Λόγω της φύσης της αποστολής μου, ως υπεύθυνος διαπραγματεύσεων για τις διεθνείς υποθέσεις της Γεωργίας, είχα συνεργασία με σχεδόν όλες τις άλλες υπηρεσίες του τομέα της Γεωργίας αλλά και με άλλους τομείς, κυρίως της Ανάπτυξης, των Εξωτερικών Σχέσεων, και, φυσικά, με τα στελέχη της Νομικής Υπηρεσίας. Πολύ σύντομα συνειδητοποίησα ότι δεν έκανα καμία διάκριση ως προς την εθνικότητα των συναδέλφων σε όλα τα επίπεδα: είτε επρόκειτο για υφισταμένους, είτε για ομολόγους, είτε για ιεραρχικά ανωτέρους. Νιώθαμε όλοι σαν να ανήκαμε στο ίδιο έθνος, με κοινή γλώσσα και κοινό σκοπό, ο οποίος δεν ήταν άλλος παρά η πρόοδος προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση.

Κοινή γλώσσα ήταν, όσο εγώ υπηρέτησα (από 6.12.1982 μέχρι 1.4.1993), η γαλλική. Ήταν λογικό, οι έξι ιδρύτριες χώρες να χρησιμοποιήσουν ως γλώσσα εργασίας τη γαλλική, αφού για τρεις από αυτές αποτελούσε την εθνική τους γλώσσα. Εξάλλου επρόκειτο και για τη γλώσσα της έδρας της ΕΟΚ (Βρυξέλλες). Οι τρεις χώρες της πρώτης διεύρυνσης (Αγγλία, Ιρλανδία, Δανία) προσαρμόστηκαν εύκολα σ' αυτή την πραγματικότητα. Οι διαπραγματεύσεις της δικής μας ένταξης, καθώς και εκείνες της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, έγιναν ουσιαστικά στα γαλλικά.

Όλες οι συσκέψεις γινόντουσαν στα γαλλικά. Ένα πράγμα που μου είχε κάνει εντύπωση ήταν ότι τα τελειότερα γαλλικά μιλούσαν και έγραφαν οι Γερμανοί. Θυμήθηκα το πλήθος των Γερμανών, κοριτσιών και αγοριών, που υπήρχε στο Παρίσι κατά την περίοδο 1955-1958, όταν ήμουν εκεί για μεταπτυχιακές σπουδές. Ερχόντουσαν από τη γειτονική Γερμανία, είτε για σπουδές, είτε, απλώς, για εκμάθηση των γαλλικών. Οι Ιταλοί, επίσης, μιλούσαν πολύ καλά τη γαλλική, διατηρώντας πάντως τη χαρακτηριστική προφορά τους. Εκείνοι που είχαν πρόβλημα να εκφράζονται στα γαλλικά ήταν οι Δανοί. Στις συσκέψεις ήταν οι μόνοι οι οποίοι, συχνά, παρακολουθούσαν μεν άνετα τις συζητήσεις στα γαλλικά, έκαναν όμως τις παρεμβάσεις τους στα αγγλικά. Είχαν σαφώς μειονέκτημα. Σκέφτηκα ότι, αν δεν είχα πραγματοποιήσει τις μεταπτυχιακές μου σπουδές στη Γαλλία, δεν θα μπορούσα να έχω τη συμμετοχή που είχα στις διαπραγματεύσεις για την ένταξή μας στην ΕΟΚ. Και τούτο όχι μόνο λόγω γλώσσας αλλά και λόγω σχέσεων που είχα συνάψει με παράγοντες της Γαλλίας οι οποίοι είχαν πρωτεύοντα ρόλο, τουλάχιστον αυτή την περίοδο, στην ΕΟΚ. Και, βέβαια, δεν θα μπορούσα να σταθώ άνετα ως ανώτερο στέλεχος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με ευθύνες διαπραγματευτή.

Μια ευχάριστη έκπληξη που με περίμενε στην αρχή της καριέρας μου στην ΕΟΚ ήταν το γεγονός ότι κανένας δεν είχε ποτέ διανοηθεί να καπνίσει μέσα στις αίθουσες συσκέψεων. Και οι συσκέψεις αυτές διαρκούσαν ώρες. Να σημειωθεί ότι είμαστε ακόμα στο 1982 και η αντικαπνιστική εκστρατεία δεν είχε αρχίσει. Ήταν πολύ οδυνηρή η εμπειρία από τις συσκέψεις στην Αθήνα. Σχεδόν όλοι κάπνιζαν το ένα τσιγάρο μετά το άλλο μέσα σε κλειστές αίθουσες χωρίς κλιματισμό. Σκέτη κόλαση.

Ο γεωγραφικός τομέας ευθύνης μου ήταν οι 69 χώρες της Συνθήκης LOME (Αφρική, Ειρηνικός, Καραϊβική) και οι 12 χώρες της Μεσογειακής Πολιτικής (Μαρόκο, Τυνησία, Αλγερία, Αίγυπτος, Ιορδανία, Λίβανος, Ισραήλ, Συρία, Τουρκία, Κύπρος, Μάλτα και Γιουγκοσλαβία). Προς το τέλος της θητείας μου στη Γεωργία, προστέθηκαν στον τομέα ευθύνης μου και οι χώρες του Αραβικού Κόλπου. Πρώτο μέλημα λοιπόν ήταν η μελέτη της Συνθήκης LOME και των Συμφωνιών που η ΕΟΚ είχε συνάψει

με καθεμιά από τις 12 τρίτες μεσογειακές χώρες (ΤΜΧ).

Αφρική-Καραϊβική-Ειρηνικός (ΑΚΕ-Συνθήκη LOME)

Η πρώτη Συνθήκη LOME (1975-1980) αφορούσε 46 χώρες. Ακολούθησε η δεύτερη (1980-1985), η τρίτη (1985-1990) και η τέταρτη, που ήταν δεκαετούς διάρκειας (1990-2000) και αφορούσε 69 χώρες: Αφρική (47), Καραϊβική (14) και Ειρηνικός (8).

Η Συνθήκη LOME περιλαμβάνει δύο κυρίως τομείς:

- το καθεστώς εμπορικών συναλλαγών
- την οικονομική και τεχνική συνεργασία.

Στη δική μου αρμοδιότητα ήταν ο πρώτος τομέας και ειδικότερα οι συναλλαγές γεωργικών προϊόντων.

Το καθεστώς εισαγωγής από τις χώρες ΑΚΕ προς την Κοινότητα, τόσο των βιομηχανικών όσο και των γεωργικών προϊόντων, χαρακτηρίζεται, γενικά, από την κατάργηση των δασμών και των ποσοτικών περιορισμών.

Εξαίρεση αποτελούν τα κλωστοϋφαντουργικά και ορισμένα ευαίσθητα γεωργικά προϊόντα. Για τα πρώτα, ίσχυαν ακόμα μερικοί ποσοτικοί περιορισμοί. Για τα δεύτερα, η κατάργηση ή η μείωση των δασμών και εισφορών περιορίζονταν σε ορισμένες ποσότητες ή και σε ορισμένη χρονική διάρκεια. Αξίζει να σημειωθεί, πάντως, ότι το 95% σε αξία, των εξαγωγών των χωρών ΑΚΕ προς την Κοινότητα γινόταν ελεύθερα. Έτσι, το καθεστώς τόσο των βιομηχανικών όσο και των γεωργικών προϊόντων από τις χώρες ΑΚΕ προς την Κοινότητα ήταν το ευνοϊκότερο, συγκρινόμενο με το καθεστώς που εφαρμόζεται έναντι οποιασδήποτε άλλης ομάδας χωρών ή μεμονωμένων εταίρων της Κοινότητας.

Όσον αφορά ιδιαίτερα το εμπόριο γεωργικών προϊόντων της ΕΟΚ με τις χώρες της Συνθήκης LOME, η ΕΟΚ παρουσίαζε, τότε, έλλειμμα της τάξεως των 6 δισ. ECU. Αλλά και το γενικό ισοζύγιο ΕΟΚ-χώρες LOME παρουσίασε έλλειμμα της τάξεως των 3 δισ. ECU, παρά την υπεροχή της ΕΟΚ στο εμπόριο βιομηχανικών προϊόντων. Η Συνθήκη LOME περιλάμβανε ορισμένα ειδικά πρωτόκολλα, που σχετίζονται με την προνομιακή εισαγωγή στην Κοινότητα βασικών προϊόντων των χωρών αυτών. Πρόκειται για τη ζάχαρη, τις μπανάνες, το ρούμι και το βόειο κρέας. Το σημαντικότερο είναι το πρωτόκολλο για τη ζάχαρη που δεσμεύει την Κοινότητα να αγοράζει κάθε χρόνο 1.300.000 τόνους με εγγυημένη τιμή ίση με την εγγυημένη τιμή που προσφέρεται στους κοινοτικούς παραγωγούς.

Η Κοινότητα όμως ήταν πλεονασματική σε ζάχαρη και αναγκαζόταν να εξάγει κάθε χρόνο ανάλογη ποσότητα στην τιμή διεθνούς αγοράς, που ήταν, γενικώς, μικρότερη της εγγυημένης τιμής. Άμεση συνέπεια λοιπόν αυτής της δέσμευσης για τη ζάχαρη ήταν μια σημαντική επιβάρυνση του κοινοτικού προϋπολογισμού που, για το 1989, ανήλθε σε 620 εκ. ECU. Κάτι παρόμοιο συνέβαινε και με το βόειο κρέας, για το οποίο η ΕΟΚ ήταν επίσης πλεονασματική.

Όταν ανέλαβα υπηρεσία, το αντικείμενό μου ήταν η διαχείριση της δεύτερης Συνθήκης LOME. Παράλληλα, διεύθυνα, επικεφαλής ομάδας συνεργατών, τις διαπραγματεύσεις με εκπροσώπους των χωρών μελών της ΕΟΚ για την προετοιμασία της τρίτης Συνθήκης LOME, όσον αφορά τον γεωργικό τομέα: προετοιμασία προτάσεων προς το Συμβούλιο Υπουργών και, βάσει εντολής (mandat) του Συμβουλίου, διαπραγματεύσεις με εκπροσώπους των αντισυμβαλλομένων. Ακολούθησε η διαχείριση

της τρίτης LOME και η διαπραγμάτευση της τέταρτης, η οποία περατώθηκε και τέθηκε σε εφαρμογή πριν αποχωρήσω από τον τομέα Γεωργίας για τον τομέα Ανάπτυξης.

Χώρες της Μεσογείου – Μεσογειακή πολιτική

Στο κεφάλαιο «Τα μείζονα προβλήματα της διαπραγμάτευσης και η αντιμετώπισή τους», παρουσίασα συνοπτικά τη μεσογειακή πολιτική της ΕΟΚ. Υπενθυμίζω ότι, για τις χώρες που καλύπτονται από τη μεσογειακή πολιτική, είχαν θεσπιστεί παραχωρήσεις κατά την εισαγωγή στην ΕΟΚ των γεωργικών τους προϊόντων. Οι παραχωρήσεις αυτές, των οποίων τη σκοπιμότητα από πλευράς ΕΟΚ εξήγησα στο ίδιο κεφάλαιο, ενοχλούσαν τις μεσογειακές περιοχές της Γαλλίας και της Ιταλίας, λόγω των ομοειδών προς τα δικά τους προϊόντων. Τους ενοχλούσε ακόμα περισσότερο η διεύρυνση προς τρεις μεσογειακές χώρες. Όμως, η διεύρυνση δεν ανησυχούσε μόνο τη νότια Γαλλία και τη νότια Ιταλία αλλά και τις τρίτες μεσογειακές χώρες (ΤΜΧ) της μεσογειακής πολιτικής, διότι φοβόντουσαν αποδυνάμωση των προνομίων τους. Ιδιαίτερα τις είχε τρομοκρατήσει η προοπτική ένταξης της Ισπανίας, γιατί πίστευαν ότι θα τις απέκοπτε από την αγορά της ΕΟΚ. Απαντώντας στις αιτιάσεις των ΤΜΧ, η Επιτροπή παρουσίασε το 1982 στο Συμβούλιο Υπουργών προτάσεις για μια νέα μεσογειακή πολιτική της διευρυμένης Κοινότητας.

Ανέλαβα υπηρεσία όταν το Συμβούλιο Υπουργών έδωσε «εντολή» στην Επιτροπή να διεξαγάγει διερευνητικές συζητήσεις με καθεμία από τις 12 ΤΜΧ με σκοπό να εξετάσει τις δυσκολίες που θα προέκυπταν γι' αυτές εξαιτίας της διεύρυνσης. Τις διερευνητικές αυτές συζητήσεις, όσον αφορά τις γεωργικές συναλλαγές, διεξήγαγα ο ίδιος επικεφαλής ομάδας συνεργατών μου, καθ' όλο το 1983 και το 1984. Ακολούθησε η παρουσίαση σχετικής έκθεσης προς το Συμβούλιο Υπουργών και νέα «εντολή» του τελευταίου για διεξαγωγή διαπραγματεύσεων με σκοπό τη σύνταξη πρωτοκόλλων προσαρμογής των αρχικών συμφωνιών με καθεμία από τις ΤΜΧ. Οι διαπραγματεύσεις αυτές ήταν δύσκολες και μακροχρόνιες. Έπρεπε, σε κάθε περίπτωση, να καταλήξουμε σε συμφωνία με καθεμία από τις ΤΜΧ αλλά και να πείσουμε και τις χώρες μέλη να τη δεχθούν.

Ταυτόχρονα, είχα και την ευθύνη της διαχείρισης των ισχυουσών συμφωνιών, όσον αφορά τη γεωργία και τις εμπορικές συναλλαγές γεωργικών προϊόντων. Οι διαπραγματεύσεις αυτές με εκπροσώπους 12 διαφορετικών χωρών της Μεσογείου, αλλά και 12 χωρών μελών της ΕΟΚ, μου προσέφεραν μια μοναδική εμπειρία. Είχα την ευκαιρία να κρίνω και να συγκρίνω την οργάνωση, τη μεθοδικότητα και τη διαπραγματευτική ικανότητα των διαφόρων αντιπροσωπειών.

Μαρόκο

Η πιο ενδιαφέρουσα χώρα, από πλευράς ποικιλίας και όγκου εισαγομένων στην ΕΟΚ προϊόντων, ήταν το Μαρόκο. Η ισχυρή αντιπροσωπεία τους απαρτιζόταν από γαλλοσπουδασμένα μέλη, με άψογο χειρισμό της γαλλικής γλώσσας. Αρχηγός της μαροκινής αντιπροσωπείας ήταν ο Αμπντάλα Λαλού, συναπόφοιτος από την ENGR του Παρισιού, μερικές σειρές νεότερος, και μάλιστα της ίδιας σειράς με τον Γάλλο Υπουργό Γεωργίας στην περίοδο των διαπραγματεύσεων Πιερ ντε Μενιερί. Είχαμε σφοδρές συγκρούσεις με τον Λαλού στις αίθουσες των διαπραγματεύσεων, τις οποίες βέβαια ξεχνούσαμε στις πολύ φιλικές προσωπικές μας συναντήσεις. Ο Λαλού παρέμεινε στις Βρυξέλλες και μετά το πέρας των διαπραγματεύσεων, ως πρέσβης εκ προσωπικοτήτων του Βασιλείου του Μαρόκου. Όλες οι

αντιπροσωπείες, με αιχμή του δόρατος τη μαροκινή, είχαν θέσει στόχο την κατάργηση του μηχανισμού της «τιμής αναφοράς» της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ). Ήταν ένας μηχανισμός πολύπλοκος και άριστα αποτρεπτικός των εισαγωγών ορισμένων ευαίσθητων για την ΕΟΚ προϊόντων. Λειτουργούσε έτσι ώστε να αποκλείει κάθε εισαγωγή όταν απειλούνταν σοβαρά η κοινοτική παραγωγή. Πολύ ορθώς, ο Λαλού είχε χαρακτηρίσει «σατανικό» αυτόν το μηχανισμό. Είχαμε κι εμείς δοκιμάσει την πικρή γεύση του εν λόγω μηχανισμού πριν από την ένταξή μας στην ΕΟΚ, όταν τα εσπεριδοειδή μας, π.χ., έμειναν έξω από την αγορά της ΕΟΚ και απευθύνονταν, σε πολύ χαμηλότερες τιμές, προς τις χώρες του «παραπετάσματος».

Μετά την ένταξή μας, όταν η κοινοτική αγορά ήταν κορεσμένη, πάλι τα προϊόντα μας κατευθύνονταν προς τις χώρες του παραπετάσματος αλλά με ισχυρές εξαγωγικές επιδοτήσεις σε βάρος του κοινοτικού προϋπολογισμού. Το αναφέρω ως παρένθεση και ως μια υπόμνηση για όσους χαρακτηρίζαν καταστροφική την ένταξή μας στην ΕΟΚ, ενώ ήταν ευεργετική ιδίως για τη γεωργία. Είχα δηλώσει ευθύς εξαρχής ότι αποκλείεται η κατάργηση του μηχανισμού της «τιμής αναφοράς». Στην πορεία των διαπραγματεύσεων δέχθηκα τελικά μια μικρή ελάφρυνση του μηχανισμού αυτού, χωρίς φυσικά να καταργηθεί ούτε να μειωθεί η αποτελεσματικότητά του.

Λόγω της σημασίας του Μαρόκου ως εμπορικού εταίρου της ΕΟΚ, πραγματοποίησα πολλές αποστολές σ' αυτή τη χώρα. Την πρώτη φορά συνόδευα τον τότε Επίτροπο Γεωργίας, τον Ολλανδό Αντρίενσεν (Andriensen). Στα πλαίσια αυτής της επίσημης επίσκεψης, είχαμε συνάντηση με τον Πρωθυπουργό του Μαρόκου, συνοδευόμενο από τους αρμόδιους Υπουργούς. Την εποχή εκείνη ήταν σε έξαρση το φλερτ του Μαρόκου προς την ΕΟΚ για ένταξη. Η ΕΟΚ, διακριτικά και ευγενικά, δεν ανταποκρινόταν. Απευθυνόμενος προς τον Αντρίενσεν, ο Πρωθυπουργός είπε: «Γιατί δεν μας δέχεστε στην ΕΟΚ, δεχθήκατε την Ελλάδα, είναι η Ελλάδα καλύτερη από μας;».

Ο Αντρίενσεν, μειδιών, του είπε: «Ας απαντήσει ο φίλος μου Ζαχαρόπουλος, είναι πιο κοντά στο θέμα ως Έλληνας».

Ο Πρωθυπουργός δαγκώθηκε και ζήτησε συγγνώμη λέγοντας ότι δεν είχε την πρόθεση να προσβάλει την Ελλάδα με τα όσα είπε.

Μειδιών, είπα: «Έχετε χάρη που η σύζυγός μου είναι “συμπατριώτισσά” σας και, ως εκ τούτου, έχω ιδιαίτερη συμπάθεια προς το Μαρόκο και τους Μαροκινούς. Εδώ γεννήθηκε από Έλληνες γονείς, εδώ μεγάλωσε και έζησε μέχρι που παντρευτήκαμε».

Ενθουσιασμένος ο Πρωθυπουργός με «μάλωσε» γιατί δεν την είχα φέρει να επισκεφθεί τη γενέτειρά της. «Να τη φέρετε την επόμενη φορά» απαίτησε. Το υποσχέθηκα και το έπραξα, με την ευκαιρία πρόσκλησης από την Κυβέρνηση του Μαρόκου να κάνω μια ομιλία για τη μεσογειακή πολιτική της ΕΟΚ σε κάποιο συνέδριο που είχε οργανώσει. Οι μαροκινές αρχές υποδέχθηκαν τη σύζυγό μου σαν πριγκίπισσα. Όσο διαρκούσαν οι εργασίες του συνεδρίου, της είχαν διαθέσει αυτοκίνητο, οδηγό και συνοδό για να επισκεφθεί όποιο μέρος ήθελε. Όταν φύγαμε, τη φόρτωσαν με παραδοσιακά μαροκινά δώρα. Οι Μαροκινοί είναι ένας εξαιρετικά φιλόξενος και πλούσιος σε αισθήματα λαός.

Ισραήλ

Σημαντικός εμπορικός εταίρος, όσον αφορά τα γεωργικά προϊόντα, είναι το Ισραήλ. Ο Εμπορικός

Σύμβουλος της Ισραηλινής Πρεσβείας ήταν τακτικός επισκέπτης στο γραφείο μου. Κάθε τόσο παρουσιάζονταν διάφορα θέματα κατά την εισαγωγή γεωργικών προϊόντων από το Ισραήλ και ο γράφων, ως θεματοφύλακας της συμφωνίας που είχαμε με τη χώρα αυτή, όφειλα να ελέγχω αν τηρούνται οι σχετικοί όροι. Οι σχέσεις μας με τον Πρέσβη και με τον Εμπορικό Σύμβουλο ήταν πάντα ομαλές. Τον Μάρτιο του 1990, η Κυβέρνηση του Ισραήλ με προσκάλεσε επίσημα να επισκεφθώ τη χώρα. Παρέμεινα εκεί μία εβδομάδα. Σ' όλη τη διάρκεια με συνόδευε ο Εμπορικός Σύμβουλος της Πρεσβείας του Ισραήλ στις Βρυξέλλες. Επισκεφθήκαμε μαζί όλη τη χώρα απ' άκρου εις άκρον. Φυτείες, εγκαταστάσεις διαλογής, συσκευασίας και μεταποίησης γεωργικών προϊόντων, συνεταιριστικές οργανώσεις κλπ. Δεν παραλείψαμε να επισκεφθούμε και ένα μεγάλο και υποδειγματικό κιμπούτς. Πρόκειται για μια ιδιότυπη μορφή συνεταιριστικών αγροτικών οικισμών, ανάλογη των σοβιετικών κολχόζ. Οι οικογένειες συνενώνονται σε μια κοινότητα, όπου δεν υπάρχει ατομική ιδιοκτησία και όλοι έχουν ίση μεταχείριση. Η εργασία κατανέμεται από εκλεγμένη επιτροπή. Η ανατροφή των παιδιών είναι κοινή. Εντύπωση μου έκανε το γεγονός ότι οι επιστήμονες (γεωπόνοι, κτηνίατροι, μηχανικοί, γιατροί κ.ά.) αμείβονται κατά τον ίδιο τρόπο με τους τεχνίτες, εργάτες κλπ. Εξέφρασα τη γνώμη ότι τα κιμπούτς θα υπάρχουν όσο υπάρχει ο αραβικός κίνδυνος. Ο κίνδυνος αυτός δημιουργεί τον εθελοντισμό και τη διάθεση θυσίας. Υπό συνθήκες ειρήνης, δεν θα υπάρχει κίνητρο για σπουδές και διακρίσεις αν οι επιστήμονες αμείβονται όπως οι τεχνίτες και οι εργάτες. Δεν νομίζω ότι άρεσε η άποψη αυτή στον Εμπορικό Σύμβουλο που με συνόδευε. Τα κιμπούτς τα θεωρούν σαν κάτι ιερό. Μελέτησα το σύστημα αξιοποίησης των υδάτινων πόρων του Ισραήλ, γνωρίζοντας, από προηγούμενη εμπειρία, ότι οι Ισραηλινοί ήταν πολύ προηγμένοι σ' αυτόν τον τομέα. Κύριο χαρακτηριστικό του συστήματος αυτού είναι η ορθολογική χρησιμοποίηση και εξοικονόμηση του πολύτιμου αγαθού που είναι το νερό, το οποίο αποτελεί «αγαθόν εν ανεπαρκεία» στις μεσογειακές χώρες.

Ιδιαίτερα στην άρδευση, οι Ισραηλινοί έχουν επινοήσει συστήματα που παρέχουν στα φυτά ακριβώς το νερό που χρειάζεται χωρίς καμία σπατάλη. Εννέα χρόνια πριν, είχα επισκεφθεί το Ισραήλ ως Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Γεωργίας, συνοδεύοντας τον Υπουργό Θανάση Κανελλόπουλο. Υπουργός Γεωργίας του Ισραήλ ήταν τότε ο Αριέλ Σαρόν, ο γνωστός για τις στρατιωτικές του ικανότητες αλλά και για τη σκληρότητά του στους πολέμους με τους Άραβες. Υπήρξε στη συνέχεια Υπουργός Άμυνας και Πρωθυπουργός. Ο Σαρόν μας προσκάλεσε και επισκεφθήκαμε με ελικόπτερο την εκπληκτική φάρμα του, όπου μας προσέφερε, μαζί με τη σύζυγό του, γεύμα στο σπίτι του. Εντύπωση μας έκανε ότι, από τότε (Μάρτιος 1981), τα εσπεριδοειδή της φάρμας του ποτίζονταν με το σύστημα στάγδην, ρυθμιζόμενο από ηλεκτρονικό υπολογιστή, συναρτήσεως των εκάστοτε πραγματικών αναγκών του φυτού. Να σημειώσω ότι ο Αριέλ Σαρόν βρίσκεται σε κώμα από το 2006, συνεπεία εγκεφαλικού επεισοδίου, και πρόσφατα (2010) εγκαταστάθηκε στη φάρμα του.

Είχα μια προηγούμενη και άμεση αντίληψη της προηγμένης τεχνολογίας των Ισραηλινών σε θέματα άρδευσης. Μία δεκαετία πριν (1970), στην ισραηλινή τεχνολογία είχαμε προσφύγει στα πλαίσια ενός προγράμματος ανάπτυξης των υδάτινων πόρων Ανατολικής Κρήτης, με τεχνική και οικονομική βοήθεια των UNDP (Νέα Υόρκη) και ΟΟΣΑ (Παρίσι). Πράγματι, σε ισραηλινούς μηχανικούς είχαμε αναθέσει τη μελέτη πιλοτικών αρδευτικών δικτύων στην πεδιάδα Μεσσαράς που οδήγησαν στο να

καταστεί η κατάξερη αυτή πεδιάδα των 300.000 στρεμμάτων σε πηγή πλούτου για την ευρύτερη περιοχή.

Με παρότρυνση της συζύγου μου Πέρσας, η οποία με συνόδευε σ' αυτό το ταξίδι, επισκεφθήκαμε το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων. Μας υποδέχθηκε πολύ θερμά ο Πατριάρχης Διόδωρος και μας ξενάγησε ο αρχιγραμματέας του Πατριαρχείου Τιμόθεος. Ιδιαίτερη εντύπωση μου προκάλεσε η επίσκεψη στην Εκκλησιαστική Σχολή του Πατριαρχείου, όπου φοιτούσαν Άραβες σπουδαστές. Συναντήσαμε πολλούς σε μία αίθουσα. Ήταν απορροφημένοι από τη μελέτη της Ιλιάδας στο πρωτότυπο. Το Πατριαρχείο διέθετε ιατρεία, αναρρωτήριο, φαρμακείο, ξενώνα κλπ. Ο Πατριάρχης εξέφρασε το παράπονο ότι το Ελληνικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο δεν είχε ενισχυθεί από την ΕΟΚ για το κοινωνικό και φιланθρωπικό του έργο, όπως άλλα δόγματα. Ζήτησα τους φακέλους των σχεδίων που είχαν υποβάλει και, όταν επέστρεψα στις Βρυξέλλες, φρόντισα και εγκρίθηκε η επιδότησή τους. Σε επιβράβευση της προσφοράς μου, ο Πατριάρχης με ανακήρυξε «Ταξιάρχη του Τάγματος των Ορθοδόξων Σταυροφόρων του Παναγίου Τάφου» και μου απένειμε τον «οικείον χρυσούν σταυρόν». Στο αποχαιρετιστήριο γεύμα είχε παραστεί και ο Πρωθυπουργός Σαμίρ, αν θυμάμαι καλά το όνομά του, μαζί με τους Υπουργούς Εξωτερικών και Γεωργίας. Κάποια στιγμή ο Πρωθυπουργός με ρώτησε πώς πάει η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα. Εκείνη την περίοδο, η πολιτική κατάσταση στη χώρα μας δεν ήταν ομαλή: ο Ανδρέας Παπανδρέου είχε παραπεμφθεί στο Ειδικό Δικαστήριο και είχαμε Οικουμενική Κυβέρνηση Ν.Δ.-Συνασπισμού υπό τον Τζαννετάκη. Δεν ήταν όμως καλύτερη η πολιτική κατάσταση και στο Ισραήλ. Απάντησα λοιπόν ότι η πολιτική κατάσταση της χώρας μας ήταν περίπου το ίδιο κακή με τη δική τους. Οι Υπουργοί γέλασαν με την καρδιά τους. Όμως ο Πρωθυπουργός έμεινε ανέκφραστος. Μάλλον δεν θα του άρεσε το αστείο.

Κύπρος

Το 1980, μετά την υπογραφή της Πράξης Προσχώρησης, δέχθηκα ως Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Γεωργίας μια αντιπροσωπεία από τα Υπουργεία Εξωτερικών και Γεωργίας της Κύπρου. Ήθελαν να ενημερωθούν για τις δικές μας διαπραγματεύσεις προσχώρησης και γενικότερα για θέματα ΕΟΚ. Εξέφρασαν τότε την πικρία τους για την κωλυσιεργία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και την καθήλωση της διαδικασίας προς την τελωνειακή ένωση, σύμφωνα με τις διατάξεις της συμφωνίας σύνδεσης την οποία η Κυπριακή Δημοκρατία είχε συνάψει με την ΕΟΚ. Θυμήθηκα το παράπονο αυτό των αδερφών Κυπρίων, όταν ανέλαβα τα καθήκοντά μου στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Καθήκοντα προϊσταμένου της Υπηρεσίας μου, πριν αναλάβω, ασκούσε η Γαλλίδα Φρανσουάζ Γκαουντένζι (Françoise Gaudenzi). Αξιόλογο στέλεχος, εξελίχθηκε επάξια στην ιεραρχία της Επιτροπής. Τα τελευταία χρόνια τη συνάντησα ως Διευθύντρια Εξωτερικών Σχέσεων. Η Φρανσουάζ με ενημέρωσε μεθοδικά πάνω στα τρέχοντα θέματα της Υπηρεσίας. Το σημαντικότερο τότε ήταν η διαπραγμάτευση της νέας μεσογειακής πολιτικής. Δεν μου ανέφερε τίποτα για την πορεία της συμφωνίας σύνδεσης με την Κύπρο. Όταν έθεσα το ερώτημα, μου είπε ότι το θέμα είχε παγώσει για πολιτικούς λόγους. Απάντησα ότι, ως Επιτροπή, που είναι ο θεματοφύλακας των Συνθηκών, απόρροια των οποίων είναι η συμφωνία σύνδεσης με την Κύπρο (άρθρο 238 της Συνθήκης της Ρώμης), είχαμε υποχρέωση να ενεργήσουμε και ας αφήναμε τα κράτη μέλη να επικαλεσθούν πολιτικούς λόγους. Συμφώνησε μαζί μου

και μου παρουσίασε τον σχετικό φάκελο για μελέτη. Διαπίστωσα τα ακόλουθα:

- Η συμφωνία σύνδεσης ΕΟΚ-Κύπρου μπήκε σε εφαρμογή το 1973 και προέβλεπε δύο στάδια.
- Το πρώτο στάδιο, το οποίο αφορούσε κυρίως δασμολογικές μειώσεις, έληγε το 1977.
- Κατά τη διάρκεια των 18 μηνών πριν εκπνεύσει το πρώτο στάδιο, έπρεπε να καθοριστεί με

διαπραγματεύσεις το περιεχόμενο του δεύτερου σταδίου που θα οδηγούσε στην τελωνειακή ένωση. Αυτό δεν έγινε με πρόσχημα την τουρκική εισβολή και κατοχή του βορείου τμήματος της Κύπρου. Συμφωνήθηκε, πάντως, να επεκταθεί το πρώτο στάδιο μέχρι τέλους του 1979. Και πάλι, θα έπρεπε, από τα μέσα του 1977, ν' αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις για τον καθορισμό του δεύτερου σταδίου.

Ήδη βρισκόμασταν στις αρχές του 1983 και δεν είχε γίνει τίποτα. Όταν έθεσα το θέμα στις συναρμόδιες υπηρεσίες, άκουσα μερικά «μουρμουρητά» σχετικά με αντιδράσεις χωρών μελών, για μπλεξίματα με την Τουρκία κ.ά. Επανέλαβα αυτά που είχα πει στη Φρανσουάζ και πρόσθεσα ότι δεν μπορούμε να τιμωρούμε μια χώρα η οποία υπέστη εισβολή και κατοχή ενός τμήματός της για να μην έχουμε μπλεξίματα με τον εισβολέα. Δεν μπορούμε να τιμωρούμε το θύμα για να μη δυσανεστήσουμε τον θύτη. Δεν ξανάκουσα εντάσεις αυτού του είδους.

Την εποχή εκείνη, Πρόεδρος της Κύπρου ήταν ένας δραστήριος διπλωμάτης, ο Αγαθοκλέους, με τον οποίον είχαμε πολύ καλή συνεργασία. Οι συνδυασμένες μας ενέργειες οδήγησαν στην έναρξη των διαπραγματεύσεων για το πέρασμα στο δεύτερο στάδιο. Οι διαπραγματεύσεις συνεχίστηκαν εντατικά ώστε να καταλήξουν σε συμφωνία πριν από τη δική μου αλλαγή τομέα (Ανάπτυξη). Είχα εντυπωσιαστεί από την άριστη προετοιμασία και τη διαπραγματευτική ικανότητα της κυπριακής αντιπροσωπείας σ' αυτές τις διαπραγματεύσεις. Έτσι, είχε ωριμάσει το κλίμα, όταν ο Υπουργός Εξωτερικών της Κύπρου Ιακώβου υπέβαλε αίτηση για ένταξη τον Ιούλιο του 1990, που είχε, ως γνωστόν, αίσιο πέρας. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων πραγματοποίησα δύο αποστολές στην Κύπρο, προσκεκλημένος από δημόσιους φορείς. Είχα αναπτύξει σε ομιλίες μου τα θέματα της «νέας μεσογειακής πολιτικής της διευρυμένης κοινότητας» και τις «εξελίξεις της κοινής αγροτικής πολιτικής». Δεν ήταν η πρώτη φορά που πραγματοποιούσα επίσημες αποστολές στη Κύπρο. Προς το τέλος της δεκαετίας του 1960, ως επικεφαλής του Προγράμματος ανάπτυξης των υδάτινων πόρων Ανατολικής Κρήτης με οικονομική και τεχνική στήριξη του UNDP-FAO, είχα προσκληθεί να ενημερώσω σχετικά τις αρμόδιες κυπριακές αρχές. Έτσι, οι Κύπριοι δημιούργησαν παρόμοιο πρόγραμμα με τη στήριξη των ιδίων διεθνών οργανισμών. Κατά την επίσκεψη αυτή, ανακάλυψα ότι και η Κύπρος είχε τη Μεσσαρά της, μόνο που την ονόμαζε Μεσσόρια. Ίδια ετυμολογία: και οι δύο πεδιάδες περιβάλλονται από όρη.

Τουρκία

Η Τουρκία ήταν συνδεδεμένη με την ΕΟΚ από το 1963. Ακολούθησε κατά πόδας την Ελλάδα στην ευρωπαϊκή της πορεία. Είναι αξιοσημείωτο ότι, μόλις δύο μήνες μετά την αίτηση της Ελλάδας για σύνδεση με την ΕΟΚ, έγινε η δική της αίτηση. Φαίνεται ότι δεν ήθελε να αποκτήσει η Ελλάδα συγκριτικό διπλωματικό πλεονέκτημα έναντι της Τουρκίας. Μόνο που η Ελλάδα έγινε πλήρες μέλος της ΕΟΚ ήδη από το 1981 και η Τουρκία, τρεις δεκαετίες αργότερα, ακολουθεί ασθμαίνουσα στην προσπάθειά της να φθάσει στο ίδιο σημείο. Ας μη λησμονούμε εξάλλου ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στη «Γνώμη» της για την ένταξη της Ελλάδας, είχε διατυπώσει συσχετίσεις αναφερόμενες στην ανάγκη να

μη διαταραχθούν οι σχέσεις ισορροπίας μεταξύ ΕΟΚ αφενός και Τουρκίας-Ελλάδας αφετέρου. Συσχετίσεις που εξαφανίσθηκαν χάρις στη σθεναρή αντίδραση του Κωνσταντίνου Καραμανλή, όπως αναλυτικά αναφέρω σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Όταν ανέλαβα καθήκοντα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Συμφωνία Σύνδεσης ΕΟΚ-Τουρκίας ήταν «παγωμένη» λόγω δικτατορίας Εβρέν. Ωστόσο, ο Εμπορικός Σύμβουλος της Τουρκικής Πρεσβείας με επισκεπτόταν συχνά στο γραφείο μου για τρέχοντα εμπορικά θέματα. Ουσιαστική εξομάλυνση των σχέσεων άρχισε το 1986. Σε προηγούμενα κεφάλαια έχω γράψει για την αρνητική θέση της Ελλάδας έναντι της τελωνειακής ένωσης ΕΟΚ-Τουρκίας και για το μπλοκάρισμα του τετάρτου χρηματοδοτικού πρωτοκόλλου της Τουρκίας, με αιχμή του δόρατος τον Θεόδωρο Πάγκαλο, τότε Αναπληρωτή Υπουργό Εξωτερικών. Ήταν μια πολιτική που «βόλευε» τα άλλα κράτη μέλη, τα οποία, στην ουσία, δεν ήθελαν την Τουρκία στην Ευρώπη κι έβαζαν την Ελλάδα μπροστά. Έχω γράψει, επίσης, για τη δραματική μεταστροφή της ελληνικής στάσης. Από το 1999, η Ελλάδα στηρίζει με ενθουσιασμό την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας. Η μεταστροφή αυτή, που υποστηρίζεται επίσημα από αμφότερα τα κόμματα εξουσίας, έχει προβληματίσει πολλούς μέσα στα ίδια τα κόμματα που την υποστηρίζουν. Πολύ περισσότερο έχει προβληματίσει ορισμένους εταίρους μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Πάντως, η δική μου θητεία στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνέπεσε με την αρνητική περίοδο της Ελλάδας έναντι της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας. Από το 1986, μετά την ουσιαστική εξομάλυνση των σχέσεων ΕΟΚ-Τουρκίας, οι επισκέψεις του Εμπορικού Συμβούλου της Τουρκικής Πρεσβείας έγιναν πιο πυκνές και πιο δυναμικές. Μια μέρα, μου ζήτησε να δεχθώ μια επιτροπή Τούρκων εξαγωγέων της περιφέρειας Σμύρνης. Τους δέχθηκα ευχαρίστως. Με ευγενικό τρόπο μου παρουσίασαν διάφορα αιτήματα. Ικανοποίησα όσα ήταν σύμφωνα με τις διατάξεις της συμφωνίας σύνδεσης. Επικεφαλής της τουρκικής επιτροπής ήταν ο μεγαλοεξαγωγέας Μπισίκιογλου. Θυμάμαι το όνομά του γιατί μπισίκι στα χωριά μας είναι ένα ξύλινο κατασκεύασμα (κούνια), στο οποίο έβαζαν τα μωρά και τα κούναγαν για να ηρεμήσουν όταν έκλαιγαν. Ο Μπισίκιογλου είχε ένα σοβαρό πρόβλημα: είχε συμφωνήσει με Γάλλο εισαγωγέα να του εξαγάγει 1.000 τόνους πατάτες κομμένες, έτοιμες για τηγάνισμα. Οι γαλλικές αρχές είχαν απαγορεύσει την εισαγωγή. Κράτησα σημείωση, μελέτησα το θέμα και βρήκα ότι οι Γάλλοι παρανόμως εμποδίζουν την εισαγωγή. Έγραψα προς τις γαλλικές αρχές και πέτυχα άρση της απαγόρευσης. Δεν έδωσα συνέχεια, το θέμα ξεχάστηκε.

Λίγο αργότερα, η Ένωση Επιχειρηματιών Τουρκίας οργάνωσε στη Σμύρνη ένα συνέδριο για ευρωπαϊκά θέματα. Ο Μπισίκιογλου είδε το όνομά μου στο πρόγραμμα ομιλητών του συνεδρίου, με αναζήτησε και με βρήκε. Ευγνώμων για τη βοήθεια που του είχα παράσχει, με προσκάλεσε σε γεύμα, μαζί με τον Τούρκο Εμπορικό Σύμβουλο της Πρεσβείας των Βρυξελλών. Στο γεύμα συμμετείχε και ένας φαρμακοποιός που είχε σπουδάσει στη Γαλλία. Συγκινημένος, μου είπε ότι, όσα χρόνια σπούδαζε, φίλοι του στενοί ήταν μόνο Έλληνες. Μου ανέφερε τα ονόματά τους. «Δεν τους ξαναείδα από τότε» είπε, κλαίγοντας με λυγμούς. Ήταν ένα από τα πολλά δείγματα των αισθημάτων που εξέφραζαν απλοί Τούρκοι πολίτες προς τους Έλληνες και που είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω.

Πρέσβης της Τουρκίας στις Βρυξέλλες ήταν ένας εξαιρετικά πολιτισμένος άνθρωπος. Δεν θυμάμαι το

ονομά του. Με κάλεσε πολλές φορές στην πρεσβευτική κατοικία. Σε μια απ' αυτές είχε προσκεκλημένη την ηγεσία της Ένωσης Επιχειρηματιών Τουρκίας. Πρόκειται για μια πανίσχυρη οργάνωση της τουρκικής οικονομικής ελίτ. Καλεσμένοι ήταν και άλλα ανώτερα στελέχη της Κομισιόν. Όταν οι Τούρκοι επιχειρηματίες διαπίστωσαν ότι είμαι Έλληνας, εγκατέλειψαν τους άλλους συνομιλητές τους και με περικύκλωσαν κυριολεκτικά. Μερικοί, κάποιας ηλικίας, ανέφεραν ονόματα Ελλήνων φίλων τους της Κωνσταντινούπολης, με συγκίνηση και νοσταλγία. Έφυγαν, δυστυχώς, μου είπαν, μετά τα γεγονότα του 1955, χαρακτηρίζοντας ασύλληπτες βαρβαρότητες όσα διέπραξε ο τουρκικός όχλος. Κατηγόρησαν και τις αρχές για την ανοχή που είχαν δείξει. Περίπου το ίδιο σκηνικό επαναλήφθηκε σε επίσημο γεύμα με Τούρκους βουλευτές μέλη της μεικτής κοινοβουλευτικής ομάδας ΕΟΚ-Τουρκίας. Είχα από τη μια μεριά έναν βουλευτή κάποιας ηλικίας που μιλούσε γαλλικά και από την άλλη έναν νεότερο που μιλούσε αγγλικά. Είναι απίστευτο πόσο γρήγορα δημιουργήθηκε οικειότητα και θερμό κλίμα ανάμεσά μας. Απευθύνθηκαν και σε άλλους συναδέλφους τους λέγοντας ότι είχαν έναν Έλληνα δίπλα τους (άκουσα τη λέξη «Γιουνάν») κι εκείνοι έσπευσαν να πιάσουν κουβέντα μαζί μου.

Σε κάποια άλλη μετάβασή μου στη Σμύρνη παρουσίασα, σε κάποιο συνέδριο, το θέμα της νέας μεσογειακής πολιτικής της ΕΟΚ στα γαλλικά, με ταυτόχρονη μετάφραση στα τουρκικά. Όταν τελείωσα, ήρθαν μερικοί να με συγχαρούν. Κάποιος καλοβαλμένος κύριος, μιλώντας άψογα γαλλικά, με συνεχάρη προσθέτοντας: «Είμαστε υπερήφανοι για σας». Έκπληκτος τον ρώτησα γιατί είναι υπερήφανοι. Μου απάντησε ότι είναι γιος Τουρκοκρητικών και ότι αισθάνεται, όπως και άλλοι παρόμοιοι, πολύ Κρητικός. Το μεσημέρι με κάλεσε σε κάποια αίθουσα, ένα είδος κλαμπ Τουρκοκρητικών. Με υποδέχθηκαν σαν ξενιτεμένο συγγενή τους. Ήταν πολύ συγκινητικό.

Το 1987, η Τουρκία κατέθεσε αίτηση για πλήρη ένταξη στην ΕΟΚ. Και εδώ ακολούθησε τα αχνάρια της Ελλάδας: έναν χρόνο μετά την εξομάλυνση των σχέσεων με την ΕΟΚ οι οποίες είχαν διαταραχθεί λόγω δικτατορίας.

Προκειμένου η Κομισιόν να παρουσιάσει στο Συμβούλιο Υπουργών την κατά τη Συνθήκη της Ρώμης υποχρεωτική «Γνώμη» της, συγκρότησε Επιτροπή, μέλος της οποίας υπήρξε ο γράφων με ευθύνη τη σύνταξη του κεφαλαίου «Γεωργία». Είχε εκφραστεί από μερικούς η επιφύλαξη κατά πόσο θα ήμουν αμερόληπτος, δεδομένης την έντασης που υπήρχε, τότε, μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας (βέτο της Ελλάδας για χρηματοδότηση της Τουρκίας κλπ.). Προς αποφυγή μιας τέτοιας κριτικής, στήριξα την έκθεσή μου, σχεδόν αποκλειστικά, σε μελέτες που είχαν εκπονήσει σε ανύποπτο χρόνο Τούρκοι καθηγητές και εμπειρογνώμονες σε διεθνείς οργανισμούς. Τα δεδομένα των μελετών αυτών συμπληρώθηκαν με τα ευρήματα από μια επιτόπου επίσκεψή μου επικεφαλής ομάδας επιστημόνων διαφόρων ειδικοτήτων, στελεχών της Κομισιόν. Από τις ανωτέρω μελέτες αναφέρω δύο καίρια σημεία που αποτέλεσαν τότε αποφασιστικά κριτήρια για την αρνητική «Γνώμη» της Κομισιόν. Περιττό να σημειωθεί ότι τυχόν θετική αποδοχή της τουρκικής αίτησης, τότε, θα απέκλειε διά παντός την ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε.

Πρώτον, το ότι στην Τουρκία υπήρχαν 17.000 πυκνοκατοικημένες κοινότητες σε προβληματικές και ορεινές περιοχές, των οποίων ο πληθυσμός κάλυπτε το 35% του συνολικού αγροτικού πληθυσμού, δηλαδή 3,5 εκ., αφού αυτός ανέρχεται σε 10 εκ., όσο ο τότε αντίστοιχος της ΕΟΚ των 12. Οι επιπτώσεις

στον κοινοτικό προϋπολογισμό από την εφαρμογή των ενισχύσεων που προβλέπει η σχετική Οδηγία της ΕΟΚ είχαν τρομάξει τους πάντες.

Δεύτερον, το γιγαντιαίο πρόγραμμα ανάπτυξης της Νοτιοανατολικής Τουρκίας με βάση την κατασκευή 15 φραγμάτων επί του Τίγρη και του Ευφράτη και 18 υδροηλεκτρικών σταθμών. Επισκεφθήκαμε την περιοχή του προγράμματος αρχίζοντας από το υπό κατασκευή τότε γιγαντιαίο φράγμα Κεμάλ Ατατούρκ επί του Ευφράτη. Χωρητικότητας ταμιευτήρος 50 δισ. κυβ. μέτρα. Προς σύγκριση, το μεγαλύτερο δικό μας των Κρεμαστών επί του Αχελώου είναι χωρητικότητας 4 δισ. κυβ. μέτρων. Ακολούθως επισκεφθήκαμε την υπό άρδευση περιοχή συνολικής εκτάσεως 17 εκ. στρεμμάτων διαπιστώνοντας:

- την πολύ χαμηλή απόδοση χωρίς άρδευση λόγω εξαιρετικά χαμηλών βροχοπτώσεων
- την άριστη ποιότητα των εδαφών από απόψεως βάθους και υφής
- την ύπαρξη 6 ερευνητικών σταθμών για τον προσδιορισμό των μεθόδων άρδευσης και των καλλιεργειών υπό συνθήκες άρδευσης που είναι ανάλογες με εκείνες των μεσογειακών περιοχών της τότε ΕΟΚ των 12
- το εξαιρετικά χαμηλό κόστος εργασίας.

Η τεράστια προς άρδευση έκταση (17 εκ. στρέμματα έναντι συνόλου αρδευόμενων εκτάσεων στην Ελλάδα 11 εκ.), προσφερόμενη για εντατική εκμετάλλευση με δυνατότητα ανάπτυξης μεσογειακών καλλιεργειών, σε συνδυασμό με το χαμηλό κόστος εργασίας, συνιστά μεγάλο κίνδυνο ανταγωνισμού τόσο της ελληνικής γεωργίας όσο και εκείνης των άλλων μεσογειακών χωρών της Ε.Ε. (Ισπανία, Νότιος Ιταλία, Νότιος Γαλλία).

Η επιτόπου επίσκεψη (fact finding mission) μας προσέφερε μια ενδιαφέρουσα εμπειρία. Πήγαμε πρώτα στην Άγκυρα, όπου συναντήσαμε στελέχη της Υπηρεσίας σχέσεων Τουρκίας-ΕΟΚ. Είχα κατανείμει τους τομείς για έρευνα στους συνεργάτες που με συνόδευαν. Η έρευνα ολοκληρώθηκε γρήγορα και αποτελεσματικά. Επισκεφθήκαμε, στη συνέχεια, τη νοτιοανατολική Τουρκία με συνοδεία πάνοπλων αστυνομικών, διότι διασχίσαμε κουρδικές περιοχές σε περίοδο που οι συμπλοκές και τα σαμποτάζ δεν ήταν σπάνια. Κατά την επίσκεψη του υπό κατασκευή φράγματος Κεμάλ Ατατούρκ επί του Ευφράτη μάς έγινε μια ενδελεχής παρουσίαση από έναν αμερικανοσπουδασμένο Τούρκο μηχανικό. Γνώριζα ότι σύμβουλος μηχανικός για τη μελέτη και κατασκευή του φράγματος ήταν η ελβετική εταιρεία Electrowat. Την ίδια εταιρεία είχαμε χρησιμοποιήσει κι εμείς στην Ελλάδα στις δεκαετίες 1960 και 1970. Ρώτησα λοιπόν τους Τούρκους εάν εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούν την ίδια εταιρεία. Ελαβα θετική απάντηση και ότι είναι σχεδόν μόνιμα εγκατεστημένος εκεί ο μηχανικός της Electrowat Μισέλ Γκαβάρ (Michel Gavard). Ζήτησα να τον ειδοποιήσουν ότι κάποιος τον ζητάει. Όταν με είδε ο Γκαβάρ έμεινε ξερός. «Τι ζητάς εσύ εδώ στην άκρη του κόσμου;» μου είπε. Από τον Γκαβάρ, με τον οποίο είχα μακρά και φιλική συνεργασία στην Ελλάδα, έμαθα πολλά χρήσιμα πράγματα για την Τουρκία. Σε κάποιο διάλειμμα των εργατών για φαγητό, μπόρεσα να διαπιστώσω πόσο λιτοδίατοι ήταν. Έτρωγαν, ξαπλωμένοι στην ύπαιθρο, κατά κανόνα ψωμί κι ελιές. Τα μεροκάματα δε, όπως μου είπε ο Γκαβάρ, ήταν υποπολλαπλάσια των δικών μας. Ζήτησα από τους Τούρκους να μου δείξουν τους μηχανισμούς ρύθμισης της στάθμης και της παροχής στις διώρυγες μεταφοράς και διανομής του νερού.

Με συνόδευαν δύο Τούρκοι μηχανικοί και ένας γεωπόνος. Κατά την επιστροφή, και ενώ συζητούσαμε για το φράγμα και τις διώρυγες, το δε αυτοκίνητο έτρεχε με 60 χλμ., πήρε το μάτι μου δεξιά του δρόμου μια συστάδα βερικοκίες με εμφανή συμπτώματα χλώρωσης που, κατά κανόνα, οφείλεται σε σιδηροπενία. Δεν έκανα σχόλιο. Πιο κάτω όμως παρατήρησα δεύτερη και τρίτη συστάδα με τα ίδια συμπτώματα. Τότε είπα ξαφνικά ότι τα εδάφη της περιοχής πρέπει να είναι φτωχά σε σίδηρο. Ο Τούρκος γεωπόνος μού απάντησε έκπληκτος ότι, πράγματι, τα εδάφη εκείνα ήταν φτωχά σε σίδηρο, αλλά με ρώτησε πώς το γνώριζα. Του εξήγησα πώς έκανα τη διάγνωση και η συζήτηση έκλεισε. Την επόμενη μέρα ο εν λόγω Τούρκος γεωπόνος, συζητώντας με έναν Βέλγο συνάδελφό του που ήταν μαζί μου, του είπε ότι είχε εντυπωσιασθεί από τη διάγνωση και τον τρόπο με τον οποίο είχε γίνει και πρόσθεσε στον κατάπληκτο Βέλγο συνεργάτη μου: «Να γιατί εμείς φοβόμαστε τους Έλληνες».

Γιουγκοσλαβία

Η Γιουγκοσλαβία είχε συνάψει «συμφωνία συνεργασίας» με την ΕΟΚ από το 1975-1976, στα πλαίσια της μεσογειακής πολιτικής της τελευταίας. Ήταν η μόνη χώρα με κομμουνιστικό καθεστώς μεταξύ των 12 τρίτων μεσογειακών χωρών (ΤΜΧ) που κάλυπτε αυτή η μεσογειακή πολιτική. Ο λόγος ήταν, ως γνωστόν, ότι ο κομμουνιστής ηγέτης της Γιουγκοσλαβίας Τίτο είχε αποστασιοποιηθεί από το κομμουνιστικό μπλοκ και αποκηρυχθεί από τον Στάλιν. Ως εκ τούτου, δεχόταν τις θωπίες του δυτικού κόσμου κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Αποτέλεσμα: η σκανδαλώδης ανοχή από όλους (και από τις ελληνικές κυβερνήσεις) στο θέμα της «Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας», η οποία δημιουργήθηκε εκ του μη όντος και εκ του πονηρού, με πλαστή εθνική ταυτότητα, τεχνητή γλώσσα και, προπαντός, με πλαστή πολιτισμική και ιστορική παράδοση. Πρόκειται για μια συνέπεια της γενικής θωπείας προς τον Τίτο, η οποία ταλανίζει επί δεκαετίες την εξωτερική μας πολιτική.

Τα κύρια προϊόντα εξαγωγής της Γιουγκοσλαβίας προς την ΕΟΚ ήταν τα κρασιά, εμφιαλωμένα και χύμα, καθώς και το βόειο κρέας, ιδιαίτερα το κρέας των νεαρών βοοειδών ζώντος βάρους μεταξύ 350 και 450 κιλών, το περίφημο baby beef. Για τα δύο αυτά προϊόντα, η ΕΟΚ ήταν ο σημαντικότερος πελάτης της Γιουγκοσλαβίας. Όμως, η Κοινότητα ήταν πλεονασματική όσον αφορά και τα δύο, τα οποία εξήγε με σημαντικές εξαγωγικές επιδοτήσεις και αντίστοιχη οικονομική επιβάρυνση. Οι παραχωρήσεις, δασμολογικές κυρίως, προς τη Γιουγκοσλαβία ήταν, κατά συνέπεια, πολιτικού χαρακτήρα για τους λόγους που προανέφερα: να στηριχθεί μια χώρα που είχε αποστασιοποιηθεί από το κομμουνιστικό μπλοκ. Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι η συμφωνία συνεργασίας με τη Γιουγκοσλαβία ήταν λιγότερο ευνοϊκή από εκείνες με τις άλλες ΤΜΧ. Τα χρηματοδοτικά πρωτόκολλα, π.χ., ήταν μόνο δύο γενεών, ενώ για όλες τις άλλες χώρες ήταν τριών. Επιπλέον, περιλάμβαναν μόνο δάνεια από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και όχι δωρεάν βοήθεια, όπως για τις άλλες ΤΜΧ. Λαμβάνοντας αυτά υπόψη, καθώς και τις συχνότερες και φορτικότερες επισκέψεις του Γιουγκοσλάβου Εμπορικού Συμβούλου στο γραφείο μου για περαιτέρω παραχωρήσεις, διερωτήθηκα γιατί, στα πλαίσια της πασοκικής εκστρατείας κατά της ένταξής μας στην ΕΟΚ, είχε προβληθεί για ένα διάστημα το «γιουγκοσλαβικό μοντέλο» αντί της πλήρους ένταξης. Είναι προφανές ότι οι εμπνευστές αυτής της πρότασης είχαν παχυλή άγνοια της πραγματικότητας.

Στον τομέα της Ανάπτυξης

Όπως ανέφερα σε προηγούμενο κεφάλαιο, μεταξύ των θέσεων Α3 που είχαν παραχωρηθεί στην Ελλάδα, υπήρχε μία στον τομέα της Ανάπτυξης. Είχα λάβει μέρος στον σχετικό διαγωνισμό και είχα επιλεγεί πρώτος. Στη δεύτερη σειρά ήταν ο πολιτικός μηχανικός Δημήτρης Μπενέκος. Παράλληλα, είχα επιλεγεί πρώτος και στο διαγωνισμό για δύο θέσεις Α3 στον τομέα της Γεωργίας. Η προτίμησή μου ήταν στον τομέα της Ανάπτυξης. Όμως ο Δημήτρης Μπενέκος δεν είχε άλλη εναλλακτική λύση. Γι' αυτό, δήλωσα γραπτώς ότι προτιμώ τις διεθνείς υποθέσεις της Γεωργίας, και τη θέση στην Ανάπτυξη κατέλαβε ο Μπενέκος. Τελικά, δεν μετάνιωσα γι' αυτήν την εξέλιξη. Η θητεία μου στις διεθνείς υποθέσεις της Γεωργίας απεδείχθη πολύ ενδιαφέρουσα. Ωστόσο, το 1989, ο Δημήτρης Μπενέκος αντιμετώπισε σοβαρό πρόβλημα υγείας, με αποτέλεσμα να παραμείνει μακριά από τα καθήκοντά του για μεγάλο χρονικό διάστημα. Περί τα τέλη του 1990, δέχθηκα πιέσεις από τον ελληνικό τεχνικό κόσμο να επιδιώξω τοποθέτησή μου στην Ανάπτυξη, όπου δεν υπήρχε πλέον κανένας Έλληνας σε θέση ευθύνης. Στην αρχή δεν μου φάνηκε πολύ καλή ιδέα. Είχαν απομείνει μόνο δυόμισι χρόνια περίπου πριν συνταξιοδοτηθώ. Τελικά, αποφάσισα να επιχειρήσω αυτή την αλλαγή, ενώ πλησίαζε το τέλος της καριέρας μου στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Για τη μετάθεση σ' αυτό το επίπεδο ήταν απαραίτητη η συναίνεση και του Έλληνα Επιτρόπου. Τη θέση αυτή κατείχε η Βάσω Παπανδρέου.

Είχα συναντήσει τη Βάσω Παπανδρέου στην Αθήνα, πριν αναλάβει καθήκοντα Επιτρόπου. Κάποιος κοινός φίλος μου το ζήτησε για να την ενημερώσω σχετικά με τα των Βρυξελλών. Θυμάμαι ότι είχα ιδιαίτερα τονίσει την ανάγκη συνεργασίας των μελών του Γραφείου της με τους Έλληνες υπαλλήλους της Επιτροπής. Συνέστησα να πραγματοποιήσει μια δεξίωση γνωριμίας μόλις αναλάβει καθήκοντα, όπερ και έπραξε. Δεν είχα λοιπόν καμία αμφιβολία ότι η Βάσω θα παρείχε τη συναίνεσή της. Όταν όμως, κατόπιν αιτήσεώς μου, με δέχθηκε στο Γραφείο της, αντιμετώπισα ψυχρότητα και άρνηση. Εκπληκτος, ειδοποίησα τους συναδέλφους μηχανικούς στην Αθήνα ότι η μετάθεση δεν μπορούσε να γίνει αφού η Ελληνίδα Επίτροπος δεν συναινούσε. Ακόμα πιο εκπληκτος έμεινα όταν έλαβα αντίγραφα επιστολών προς τη Βάσω από ΤΕΕ, Σύνδεσμο Γραφείων Μελετών, ΣΑΤΕ (Σύνδεσμος Ανωνύμων Τεχνικών Εταιρειών). Η Βάσω, μπροστά σ' αυτά τα ομαδικά πυρά, έδωσε τη συναίνεσή της κι έτσι βρέθηκα στην Ανάπτυξη από 1.1.1991.

Αργότερα, ο Πρόεδρος του ΤΕΕ Κώστας Λιάσκας, ένας από τους πιο σημαντικούς, ο οποίος είχε χρηματίσει και Υπουργός Δημοσίων Έργων σε Υπηρεσιακές Κυβερνήσεις, μου εμπιστεύθηκε την αντίδραση της Βάσως στην πίεση του τεχνικού κόσμου. Του τηλεφώνησε και του είπε: «Καλά, δεν ξέρεις ότι ο Ζαχαρόπουλος είναι νεοδημοκράτης;». Ήταν η μοιραία ετικέτα που μου είχαν κολλήσει, επειδή είχα γίνει Γενικός Διευθυντής επί Ν.Δ. Η απάντηση που της έδωσε ο Κώστας Λιάσκας δεν ήταν καθόλου κολακευτική γι' αυτή.

Η θέση μου στην Ανάπτυξη ήταν: Προϊστάμενος της Υπηρεσίας μελετών και κατασκευών έργων υποδομής για την Ανατολική και Νότια Αφρική, που περιλαμβάνει 18 χώρες. Τα έργα αυτά χρηματοδοτούσε η ΕΟΚ, όχι μέσω του κοινοτικού προϋπολογισμού αλλά μέσω του Ειδικού Ταμείου Ανάπτυξης (ΕΤΑ). Το ΕΤΑ τροφοδοτούνταν από εισφορές των κρατών μελών το ύψος των οποίων προσδιοριζόταν συναρτήσει του ΑΕΠ κάθε χώρας. Οι πόροι του ΕΤΑ διατίθενται δωρεάν στις ωφελούμενες χώρες και καλύπτουν δαπάνες για μελέτες, κατασκευές και προμήθεια υλικών.

Η εξέλιξη των πόρων του ΕΤΑ εμφανίζεται ως ακολούθως:

- LOME I (1975-1980) 3,45 δισ. ECU
- LOME II (1980-1985) 5,7 δισ. ECU
- LOME III (1985-1990) 8,5 δισ. ECU
- LOME IV (1990-2000) 12,0 δισ. ECU (για την πενταετία 1990-1995).

Όταν άρχισε η δική μου θητεία, τελείωνε η LOME III και άρχιζε η LOME IV. Ζήτησα από τους συνεργάτες μου να μου δώσουν στοιχεία συμβολής των κρατών μελών στο ΕΤΑ και απορρόφησης από αυτά μέσω των γραφείων μελετών, εργοληπτικών εταιρειών και προμηθευτών υλικών. Τα αποτελέσματα ήταν απογοητευτικά για την Ελλάδα. Ήταν η τελευταία όσον αφορά την απορρόφηση πόρων από το ΕΤΑ. Συγκεκριμένα, ενώ είχε εισφέρει 91 εκ. ECU για το ΕΤΑ της LOME III, είχε απορροφήσει μόνο 8,5 εκ., δηλαδή το 9,1%. Το Λουξεμβούργο, με ελάχιστη συμμετοχή στο ΕΤΑ, είχε απορροφήσει περισσότερα από την Ελλάδα. Η Πορτογαλία, με συμμετοχή στο ΕΤΑ ελαφρώς μικρότερη από την Ελλάδα, είχε απορροφήσει δεκαπλάσιο ποσό. Το απορροφηθέν ποσό από την Ελλάδα είχε εξασφαλιστεί σχεδόν αποκλειστικά μέσω των Ελληνικών Γραφείων Μελετών. Τουναντίον μηδαμινή ήταν η απορρόφηση από εργοληπτικές επιχειρήσεις και προμηθευτές υλικών. Η μηδαμινή ελληνική συμμετοχή στα έργα και στις προμήθειες οφειλόταν, προπαντός, στην ελλιπή πληροφόρηση των ενδιαφερομένων. Εργολήπτες που θα μπορούσαν να εισχωρήσουν στο χώρο της Αφρικής ήταν διστακτικοί, αναλογιζόμενοι τραυματικές εμπειρίες από Λιβύη, Ιράν, Ιράκ. Είναι πράγματι γεγονός ότι σημαντικές ελληνικές εργοληπτικές εταιρείες οι οποίες ήταν χρόνια εγκατεστημένες στο Ιράκ και στο Ιράν έπαθαν τεράστιες ζημιές αφότου ξέσπασε ο πολυετής πόλεμος μεταξύ των δύο αυτών χωρών. Ανάλογες ζημιές είχαν και στη Λιβύη λόγω κακοπιστίας του αυταρχικού καθεστώτος αυτής της χώρας. Οι Έλληνες εργολήπτες δεν είχαν συνειδητοποιήσει ότι την ευθύνη για την τήρηση των συμβάσεων την είχαν ουσιαστικά οι υπηρεσίες της ΕΟΚ και όχι οι ωφελούμενες χώρες της Αφρικής.

Το πρώτο λοιπόν που σκέφτηκα ήταν η ανάγκη σωστής ενημέρωσης των ενδιαφερομένων για τις δυνατότητες που προσφέρουν οι συμβάσεις LOME. Η ηγεσία της Ανάπτυξης, κατόπιν αιτιολογημένης μου εισήγησης, μου επέτρεψε να πραγματοποιήσω, προσωπικά, μια εκστρατεία ενημέρωσης στην Αθήνα. Έτσι, ανέπτυξα το θέμα σε συγκεντρώσεις τις οποίες οργάνωσαν το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας (ΤΕΕ), ο Σύνδεσμος Ελληνικών Γραφείων Μελετών και ο Σύνδεσμος Ανωνύμων Τεχνικών Εταιρειών (ΣΑΤΕ). Εκτός από την αναλυτική παρουσίαση των διαδικασιών για την ανάθεση των μελετών, των κατασκευών και των προμηθειών υλικών, επέμεινα στην απουσία των κινδύνων που είχαν οδηγήσει πανίσχυρες εργοληπτικές εταιρείες στην καταστροφή σε χώρες όπως το Ιράκ, το Ιράν και η Λιβύη. Στον τομέα των μελετών, ορισμένα σημαντικά γραφεία είχαν εισχωρήσει στην αγορά των LOME. Η ηγεσία της Ανάπτυξης είχε καθιερώσει έναν άτυπο κανόνα σύμφωνα με τον οποίο τα γραφεία μελετών κάθε χώρας μέλους δεν έπρεπε να απορροφούν ποσοστό μεγαλύτερο από το ποσοστό συμμετοχής της χώρας στο ΕΤΑ. Το ποσοστό αυτό είχε σχεδόν καλυφθεί από τα ελληνικά γραφεία μελετών όταν ανέλαβα τα καθήκοντά μου. Σημειωτέον ότι η ανάθεση των μελετών γινόταν τότε από τις Βρυξέλλες. Η Υπηρεσία διατηρούσε ένα μητρώο γραφείων μελετών. Για κάθε μελέτη κατάρτιζε μια ομάδα πέντε-έξι γραφείων από τα οποία ζητούσε προσφορές. Για την προεπιλογή αυτή, τα κριτήρια

ήταν, εκτός από την ποιότητα, εμπειρία κλπ., και το άτυπο «γεωγραφικό κριτήριο». Το τελευταίο σήμαινε ότι δεν έπρεπε να προεπιλέγονται γραφεία χώρας που είχε ξεπεράσει το ποσοστό της. Κάλεσα τους συνεργάτες μου μηχανικούς που έκαναν την προεπιλογή των γραφείων μελετών και τους εξήγησα το πρόβλημα χαμηλής απορρόφησης που είχε η Ελλάδα. Συμφωνήσαμε ότι ο μόνος τρόπος να βελτιωθεί η απορροφητικότητα ήταν μέσω της διαδικασίας ανάθεσης των μελετών που ελέγχονταν από τις Βρυξέλλες. Οι διαγωνισμοί για την επιλογή εργοληπτών και προμηθευτών υλικών γίνονταν από τις ωφελούμενες χώρες, υπό τον έλεγχο των επιτόπου υπηρεσιών της ΕΟΚ. Έτσι, οι συνεργάτες μου μηχανικοί άρχισαν να περιλαμβάνουν ελληνικά γραφεία σε όλες σχεδόν τις προτάσεις προεπιλογής. Τις προτάσεις αυτές, τις οποίες υπέγραφα εγώ, τις επέστρεφε ο Γενικός Διευθυντής Φιλίπ Σουμπέστρ (Philippe Soubestre) με την παρατήρηση ότι δεν λαμβανόταν υπόψη το «γεωγραφικό κριτήριο», όσον αφορά τα ελληνικά γραφεία. Απαντούσα κάθε φορά ότι, για τα ελληνικά γραφεία, δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη αυτό το κριτήριο, λόγω της μηδαμινής, σχεδόν, συμμετοχής των ελληνικών επιχειρήσεων στα έργα και τις προμήθειες υλικών. Υπήρξε μια αντιπαράθεση που οδήγησε στη συμβιβαστική λύση της ελαστικής εφαρμογής για την Ελλάδα του «γεωγραφικού κριτηρίου». Το αποτέλεσμα ήταν μια σημαντική υπέρβαση του ποσοστού που δικαιούνταν η Ελλάδα. Εξάλλου, νέα ελληνικά γραφεία μελετών περιελήφθησαν στο σχετικό μητρώο. Από την αντιπαράθεση αυτή προέκυψε η ανάγκη περαιτέρω ενημέρωσης και ενθάρρυνσης των Ελλήνων εργοληπτών να λαμβάνουν μέρος στους σχετικούς διαγωνισμούς. Πριν αποχωρήσω, είχαν ήδη αρχίσει να συμμετέχουν στους διαγωνισμούς Έλληνες εργολήπτες. Η συμμετοχή έγινε πιο έντονη τα επόμενα χρόνια.

Η θητεία μου στην Ανάπτυξη και, οριστικά πλέον, στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή έληξε την 31.3.1993. Οι συνεργάτες μου οργάνωσαν την ημέρα αυτή μια πολύ συγκινητική εκδήλωση αποχαιρετισμού. Έχουν περάσει 18 χρόνια από τότε και συνεχίζω να έχω συχνή επικοινωνία με τους εκλεκτούς αυτούς συνεργάτες, οι οποίοι βεβαίως είναι και αυτοί τώρα συνταξιούχοι. Είναι, σχεδόν όλοι, διπλωματούχοι μηχανικοί από Ιταλία, Ισπανία, Βέλγιο, Ολλανδία και Δανία.

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Τα τελευταία χρόνια εμφανίζονται δυσχέρειες στην πρόοδο προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Οι δυσχέρειες αυτές, με κορυφαία την απόρριψη του Ευρωπαϊκού Συντάγματος από τη Γαλλία και την Ολλανδία, δημιούργησαν ένα κλίμα γενικής δυσθυμίας, ένα κλίμα πεσιμισμού. Το δυσάρεστο αυτό κλίμα ενισχύθηκε από την παγκόσμια οικονομική κρίση που εισέβαλε στην Ε.Ε. και έπληξε ιδιαίτερα μερικούς αδύναμους κρίκους της. Αφορμή ζητούσαν οι απανταχού Κασσάνδρες να προσυπογράψουν το τέλος της Ε.Ε. Είναι, δυστυχώς, γεγονός ότι μια μερίδα συνανθρώπων μας διακατέχεται από το «σύνδρομο της μοιρολογίστρας». Αρέσκονται να παίζουν το ρόλο των τυμπανιστών κινδύνων και να εκστομίζουν τα «πονεμένα λόγια τα μεγάλα». Δεν βλέπουν την ώρα να τους δείρουν για να ενταχθούν στο μαρτυρολόγιο. Εστιάζουν την προσοχή τους μόνο στα αρνητικά σημεία κάθε θέματος και

αρέσκονται να τα προβάλλουν μέσα από μεγεθυντικό φακό. Όσο για τα θετικά σημεία, αυτά προτιμούν να τα αγνοούν, να τα αποσιωπούν. Δεν έλειψαν και εκείνοι που επιχαίρουν με την προσδοκία της εξαφάνισης της Ε.Ε., λες και η Ε.Ε. είναι μια κατάρρα από την οποία πρέπει να απαλλαγούμε. Οι χαιρέκακοι αυτοί αντιευρωπαϊστές δεν έχουν βιώσει εμπόλεμες καταστάσεις και δεν γνωρίζουν ή δεν θέλουν να μάθουν τι ήταν η Ευρώπη πριν από τη δημιουργία της Ε.Ε., που γεννήθηκε και στέριωσε στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα. Ας συγκρίνουν οι επιχαίροντες με μια προοπτική γκρεμίσματος της Ε.Ε. την περίοδο που αυτή υπάρχει με εκείνη του πρώτου ημίσεος του 20ού αιώνα που δεν υπήρχε.

Δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, παράλληλα με άλλους περιφερειακούς πολέμους, ξέσπασαν την περίοδο αυτή ξεκινώντας από τις προαιώνιες διενέξεις μεταξύ των σημαντικότερων μελών της σημερινής Ε.Ε. Ας προσπαθήσουν να μάθουν, αν δεν γνωρίζουν, πόσες δεκάδες εκατομμύρια νέων ανθρώπων έπεσαν στα πεδία των μαχών, πόσα εκατομμύρια ανθρώπων υπήρξαν θύματα συστηματικών γενοκτονιών, πόσα ερείπια συσσωρεύθηκαν σε όλη την Ευρώπη. Βασανιστήρια, αίμα και δάκρυα, εξαθλίωση, πείνα βίωναν οι πληθυσμοί της Ευρώπης, πάντα δίπλα στον τρόπο και στο θάνατο. Με σκοπό να αποφευχθούν για πάντα αυτές οι συμφορές και για να επικρατήσει, επιτέλους, ειρήνη στην πολύπαθη Ευρώπη, ξεκίνησε τη δημιουργία της Ενωμένης Ευρώπης ο Γάλλος πολιτικός Ρομπέρ Σουμάν, ενστερνιζόμενος την ιδέα του συμπατριώτη του Ζαν Μονέ για μια Ευρώπη χωρίς πολέμους. Τα αγαθά της ειρήνης και μια πρωτοφανή ευημερία απολαμβάνουν οι λαοί της Ευρώπης.

Για το γεγονός ότι η ευημερία αυτή και, κυρίως, το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο απειλούνται από την οικονομική κρίση δεν φταίει, βέβαια, η Ε.Ε. Άλλωστε, δεν είναι η πρώτη οικονομική κρίση που υφίσταται το καπιταλιστικό σύστημα. Πρόκειται, ίσως, για μια από τις πιο σοβαρές, αλλά και αυτή θα περάσει, όπως πέρασαν και οι άλλες. Ο Μαρξ είχε προβλέψει το γκρέμισμα του καπιταλιστικού συστήματος, ως συνέπεια αυτών των κρίσεων. Μέχρι τώρα διαψεύσθηκε διότι μετά από κάθε κρίση το σύστημα έβγαινε ισχυρότερο. Πιστεύω ότι ισχυρότερη θα βγει και η Ε.Ε. μέσα από τις σημερινές δυσχέρειες και θα διαψευσθούν Κασσάνδρες και χαιρέκακοι αντιευρωπαϊστές. Έτσι έγινε πολλές φορές στο παρελθόν.

«Ό,τι δεν με σκοτώνει με κάνει δυνατότερο» έγραψε ο Νίτσε, μέγας θαυμαστής του Ηράκλειτου, ο οποίος είπε: «τὸ ἀντίξοον συμφέρον ἐστί». «Η Ευρώπη θα δημιουργηθεί μέσα από κρίσεις. Θα είναι το σύνολο των απαντήσεων στις κρίσεις αυτές» είχε πει ο Ζαν Μονέ. Προσωπικά πιστεύω ότι η παρούσα κρίση θα αποτελέσει εφελτήριο για ένα άλμα ολοκλήρωσης.

Θα αναφέρω μόνο την παγκόσμια οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970, ως συνέπεια των δύο πετρελαϊκών κρίσεων που έπεσαν σαν συμφορά στον κόσμο σ' αυτή τη δεκαετία. Η κρίση εκείνη είχε πλήξει, φυσικά, και την τότε ΕΟΚ των 9. Είχε εμφανιστεί με την ανορθόδοξη σύμπτωση ύφεσης και πληθωρισμού. Γι' αυτό είχε δοθεί ο καινοφανής όρος «στασιμοπληθωρισμός». Και, επειδή η φτώχεια φέρνει γκρίνια, προέκυψαν οξύτατα προβλήματα χρηματοδότησης των κοινοτικών δράσεων και πλήρης αδράνεια της ΕΟΚ. Το πρόβλημα της χρηματοδότησης αντιμετωπίστηκε τελικά το 1984, χάρη σε σχετική πρωτοβουλία του Μιττεράν.

Ακολούθησε η χρυσή δεκαετία της προεδρίας Ντελόρ της Κομισιόν (1985-1995). Ο χαρισματικός αυτός Πρόεδρος συνέλαβε πρώτα την ιδέα της δημιουργίας της «μεγάλης

ενιαίας αγοράς» με την κατάργηση όλων των εμποδίων για τη διακίνηση εμπορευμάτων, προσώπων, κεφαλαίων και υπηρεσιών μέσα στην ΕΟΚ των 10. Για να γίνει αυτό χρειαζόταν να θεσπισθούν 300 περίπου κοινοτικές αποφάσεις. Αν αυτές οι αποφάσεις έπρεπε να ληφθούν με την ισχύουσα αρχή της ομοφωνίας, θα χρειαζόντουσαν πολλά χρόνια. Σκέφθηκε επίσης ο Ντελόρ ότι η δημιουργία της μεγάλης ενιαίας αγοράς θα ευνοούσε περισσότερο τις πιο ανεπτυγμένες χώρες της ΕΟΚ, τις χώρες με τις καλύτερες υποδομές, με αποτέλεσμα την περαιτέρω διεύρυνση του χάσματος μεταξύ βορείων και νοτίων χωρών. Για να αντιμετωπιστούν τα δύο αυτά σοβαρά προβλήματα, ήταν αναγκαία η τροποποίηση της Συνθήκης της Ρώμης. Η τροποποίηση αυτή έγινε με την «ενιαία πράξη» και επέτρεψε:

- *πρώτον*, τη δυνατότητα της λήψης αποφάσεων με ειδική πλειοψηφία και όχι με ομοφωνία για τις 200 περίπου από τις 300 κοινοτικές πράξεις που ήταν αναγκαίες για τη δημιουργία της ενιαίας αγοράς.
- *δεύτερον*, τη θεσμοθέτηση με σαφήνεια της αρχής της «οικονομικής και κοινωνικής συνοχής». Σε εφαρμογή αυτής της αρχής, ενισχύθηκε ο κοινοτικός προϋπολογισμός με την καθιέρωση ενός νέου (τέταρτου) πόρου που βασίζεται στο ΑΕΠ κάθε χώρας και αποφασίστηκε ο διπλασιασμός των πόρων των διαρθρωτικών ταμείων (περιφερειακό, κοινωνικό, γεωργικό). Ταυτόχρονα, δόθηκε προτεραιότητα για τη διάθεση των πόρων αυτών στις περιοχές με ΑΕΠ μικρότερο του 75% του κοινοτικού. Στις περιοχές αυτές εντάχθηκε ολόκληρη η Ελλάδα.

Ακολούθησαν τα περίφημα πακέτα Ντελόρ:

- Το πρώτο άρχισε το 1988 και μας έδωσε 7 δισ. ευρώ.
- Το δεύτερο άρχισε το 1995 και μας έδωσε 14 δισ. ευρώ.
- Το τρίτο άρχισε το 2002 και μας έδωσε 26 δισ. ευρώ.
- Το τέταρτο, που θα λειτουργεί μέχρι το 2013, θα μας δώσει 24 δισ. ευρώ.

Σύνολο 71 δισ. ευρώ.

Ας αναλογιστούν όσοι θεωρούν ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια κατάρα από την οποία πρέπει να απαλλαγούμε ποιες θα ήταν οι υποδομές της χώρας αν δεν υπήρχαν αυτά τα 71 δισ. ευρώ. Θα μπορούσε να λειτουργήσει η πρωτεύουσα χωρίς την Αττική Οδό, χωρίς το μετρό, χωρίς τις ανισόπεδες διαβάσεις; Βλέπουμε πόσο ασφυκτιά η Αθήνα κάθε φορά που δεν λειτουργεί, λόγω απεργίας, το μετρό. Ας αναλογιστούν τα οδικά δίκτυα σε όλη τη χώρα, τα έργα ύδρευσης, αποχέτευσης, καθαρισμού λυμάτων ή τα έργα για την εμπορία και διακίνηση των γεωργικών προϊόντων, καθώς και τόσα άλλα.

Η προεδρία Ντελόρ συνέπεσε με την παρουσία στην ηγεσία του γαλλογερμανικού άξονα δύο ξεχωριστών πολιτικών, του Φρανσουά Μιττεράν και του Χέλμουτ Κολ. Έτσι, οι πρωτοβουλίες του Ντελόρ βρήκαν θετική ανταπόκριση και κατέληξαν στα προαναφερθέντα αποτελέσματα και, στη συνέχεια, στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ). Ας μην ξεχνάμε ότι ο γαλλογερμανικός άξονας ήταν και είναι αυτός που τραβάει μπροστά ή φρενάρει την πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Το πολιτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι μοναδικό στην ιστορία και εξελίσσεται συνεχώς για περισσότερα από 50 χρόνια. Απέκτησε λοιπόν πολύ βαθιές ρίζες. Θεμέλιά της είναι οι συνθήκες, οι κοινές πολιτικές και οι νόμοι (Κανονισμοί, Οδηγίες κλπ.) που τις υλοποιούν. Οι κοινές πολιτικές βρίσκονται σε συνεχή εξέλιξη και νέες δημιουργούνται ανάλογα με τις ανάγκες. Ανάγκη νέων

πολιτικών δημιουργείται, π.χ., προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι κίνδυνοι για την ευρωπαϊκή παραγωγή και, κατ' επέκταση, για το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο από τον ανταγωνισμό χωρών με χαμηλή ή ανύπαρκτη κοινωνική προστασία και με πολύ χαμηλά ημερομίσθια. Ο κίνδυνος αυτός προκύπτει από την αποδυνάμωση της προστασίας της ευρωπαϊκής παραγωγής λόγω της ουσιαστικής μείωσης των δασμολογικών εμποδίων, στα πλαίσια του Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου. Πράγματι, οι ηγέτες της Ε.Ε. αντιμετωπίζουν μια μεγάλη πρόκληση. Το πρόβλημα είναι κοινό αφού, σε μια κοινή αγορά, τα προϊόντα που εισάγονται από τρίτες ανταγωνιστικές χώρες σε μια χώρα μέλος μπορούν να περνούν στις αγορές όλων των υπολοίπων. Ως κοινό λοιπόν ευρωπαϊκό πρόβλημα, αντιμετωπίζεται με κοινές οικονομικές και εμπορικές πολιτικές. Αυτό το «σύνδρομο συνεχούς εξέλιξης και προσαρμογής» είναι το δυνατό στοιχείο αλλά και η διαρκής πρόκληση του ευρωπαϊκού μοντέλου ολοκλήρωσης. Οι μεγάλοι σταθμοί της ευρωπαϊκής πορείας είναι μέχρι τώρα, κατά την εκτίμησή μου, η ολοκλήρωση της τελωνειακής ένωσης, η δημιουργία της μεγάλης ενιαίας αγοράς, καθώς και η δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ).

Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ):

Αδυναμίες και πορεία προς την ολοκλήρωσή της

Η παρούσα οικονομική κρίση ανέδειξε τις αδυναμίες της ΟΝΕ και, ταυτόχρονα, έδειξε το δρόμο για την ολοκλήρωσή της. Οι βάσεις για την ίδρυση της ΟΝΕ τέθηκαν με τη Συνθήκη Μάαστριχτ. Η ισχύς της ΟΝΕ άρχισε την 1.11.1993. Την 1.1.1999 το ευρώ εισήχθη στις χρηματαγορές και αντικατέστησε τα εθνικά νομίσματα στις συναλλαγές των 11 πρώτων χωρών μελών της ΟΝΕ που δεν περιλάμβαναν μετρητά. Την 1.1.2002 τέθηκαν σε κυκλοφορία χαρτονομίσματα και κέρματα του ευρώ στις χώρες της Ευρωζώνης, οι οποίες, με την είσοδο της Ελλάδας, έγιναν 12. (Σήμερα έχουν γίνει 17.)

Από τότε, σχεδόν κανένα βήμα δεν έγινε προς την κατεύθυνση της δημιουργίας μιας κοινής οικονομικής πολιτικής, μιας πραγματικής οικονομικής διακυβέρνησης. Η Ευρωζώνη ήταν μια πλήρης νομισματική ένωση, αλλά μια ατελής οικονομική και δημοσιονομική ένωση. Έτσι, βρέθηκε ανέτοιμη μπροστά στην χρηματοπιστωτική κρίση και αποτέλεσε αντικείμενο της παγκόσμιας προσοχής. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν είναι η δημοσιονομική κατάσταση της Ευρωζώνης η χειρότερη, σε σχέση π.χ. με τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία. Πράγματι, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ για το 2010, το δημόσιο έλλειμμα της Ευρωζώνης ανήλθε στο 6,3% του ΑΕΠ, ενώ στις ΗΠΑ ήταν 11,1%. Όσο για το δημόσιο χρέος, εκείνο της Ευρωζώνης ανήλθε στο 91,6% του ΑΕΠ, ενώ στις ΗΠΑ ήταν 92,8% και στην Ιαπωνία 198,4%. Κι όμως η φερεγγυότητα της Ευρωζώνης τίθεται υπό αμφισβήτηση και όχι των ΗΠΑ ή της Ιαπωνίας. Ο λόγος είναι ότι οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία έχουν κεντρικές κυβερνήσεις και θεσμούς που επιτρέπουν την έγκαιρη και αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων. Το συμπέρασμα είναι ότι η Ευρωζώνη χρειάζεται οικονομική διακυβέρνηση και πρέπει να πραγματοποιήσει σταθερά βήματα προς την πολιτική ολοκλήρωση.

Το πρόβλημα της Ελλάδας είναι βασικά το τεράστιο χρέος της. Το χρέος αυτό διαρκώς διογκούμενο έφθασε σε σημείο που ο περαιτέρω δανεισμός είχε καταστεί εξαιρετικά επαχθής. Η συνεχής αύξηση των περιφημων spreads είχε καταστεί το καθημερινό θέμα των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Τι είναι επιτέλους αυτά τα spreads; Είναι η διαφορά απόδοσης του ελληνικού ομολόγου από το αντίστοιχο

γερμανικό. Όσο μεγαλώνει η διαφορά, τόσο επαχθέστερος γίνεται ο δανεισμός για μας. Για παράδειγμα, την 27.1.2011, η απόδοση δεκαετούς ομολόγου, του μεν ελληνικού ήταν 11,55%, του δε γερμανικού 3,22%. Το spread είναι $11,55 - 3,22 = 8,33$ ποσοστιαίες μονάδες ή 833 μονάδες βάσης. Εφιάλτης είχε καταστεί η πορεία των spreads, η οποία, από 348,90 την 27.1.2010, έφθασε στα 833 την 26.1.2011. Με την πιστοληπτική της ικανότητα στο ναδίρ, η Ελλάδα έφθασε πιο κοντά στην πτώχευση από οποιαδήποτε χώρα μέλος της Ευρωζώνης. Η «σωρευμένη πιθανότητα πτώχευσης», όπως αυτή προσδιορίζεται από την εξειδικευμένη εταιρεία CMA στην ετήσια έκθεσή της για το 2010, είναι για την Ελλάδα η υψηλότερη της Ευρωζώνης: Ελλάδα 58,82%, Ιρλανδία 41,2%, Πορτογαλία 35,9%, Ισπανία 26,7%.

Είναι μεγάλη τύχη για την Ελλάδα που η κρίση τη βρήκε να είναι μέλος της Ευρωζώνης. Η σωτήρια αυτή ένταξη έγινε επί πρωθυπουργίας Κώστα Σημίτη με Υπουργό Εθνικής Οικονομίας τον Γιάννο Παπαντωνίου, ο οποίος έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο για την επιτυχία αυτού του εγχειρήματος. Σημαντικό ρόλο έπαιξε, ως επιτελής του Γιάννου, και ο τότε Πρόεδρος του Συμβουλίου Οικονομικών Εμπειρογνομόνων και τώρα Γενικός Διευθυντής του IOBE Καθηγητής Γ. Στουρνάρας. Είχαν ακουστεί φωνές ότι η Ελλάδα έπρεπε αυτοβούλως να βγει από την ΟΝΕ και να ξαναγυρίσει στη δραχμή. Οι φωνές αυτές εσίγησαν όταν άλλες φωνές δυνατότερες ακούστηκαν γύρω από τις καταστρεπτικές συνέπειες που αυτή η ενέργεια συνεπαγόταν. Δεν έχασαν καιρό οι Κασσάνδρες για να προεξοφλήσουν την έξωση της αμαρτωλής Ελλάδας από την Ευρωζώνη. Έπεσαν έξω διότι δεν έλαβαν υπόψη, μεταξύ των άλλων, ότι στα χαρτοφυλάκια των γαλλικών τραπεζών βρίσκονται ελληνικά ομόλογα 65,1 δισ. δολαρίων και σε εκείνα των γερμανικών τραπεζών 44,8 δισ. δολ. (στοιχεία πρώτου εξαμήνου του 2010). Διασώζοντας την Ελλάδα, οι Γαλλογερμανοί διέσωσαν και τις τράπεζές τους.

Η ελληνική κρίση αντιμετωπίστηκε στην αρχή με διστακτικότητα και ταλαντεύσεις, τόσο από την ελληνική Κυβέρνηση όσο και από την Ευρωζώνη. Η πρώτη καθυστέρησε σημαντικά να προσφύγει στη δεύτερη για στήριξη, με αποτέλεσμα να συνεχίσει να δανείζεται με όλο και επαχθέστερους όρους από την τραπεζική αγορά. Η Ευρωζώνη, μουνδιασμένη και, ίσως, αιφνιδιασμένη, αντέδρασε με ασθενή διάθεση να εφαρμόσει την αρχή της αλληλεγγύης που πρέπει να διέπει τις χώρες μέλη της.

Η ισχυρότερη οικονομικά χώρα της Ευρωζώνης Γερμανία επέδειξε έντονη εσωστρέφεια. Όσο για τα μέσα μαζικής ενημέρωσης της χώρας αυτής, συμπεριφέρθηκαν σχεδόν εχθρικά, μερικά δε με απαράδεκτη χυδαιότητα. Η στάση αυτή οφείλεται και στο γεγονός ότι τα γερμανικά κρατίδια έχουν ισχυρό λόγο στη λήψη αποφάσεων και, στην εξεταζόμενη περίοδο, βρισκόντουσαν πολλά σε περίοδο εκλογών. Είναι γνωστή άλλωστε η παράδοση της Γερμανίας που θεωρεί ότι είναι η πιο ενάρετη από τα υπόλοιπα κράτη μέλη και δυσκολεύεται να δεχθεί να πληρώσει το λογαριασμό για τις ασυνέπειες άλλων. Η ηγέτις της Γερμανίας Καγκελάριος Άγκελα Μέρκελ αντιμετώπισε στην αρχή το πρόβλημα της Ελλάδας αρνητικά, επηρεασμένη από τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης της χώρας της. «Βλέπει την κοινή της γνώμη και αποφασίζει για την Ευρώπη» δήλωσε ο Πρόεδρος του Eurogroup Γιούγκερ. Δεν είχε αρθεί στο ύψος των περιστάσεων η Άγκελα Μέρκελ. Μας είχε κάνει να θυμόμαστε με νοσταλγία τους δύο Χέλμουτ: Σμιτ και Κολ. «Για να προχωρήσει η Ευρώπη, ένας ηγέτης πρέπει να είναι έτοιμος να κάνει παραχωρήσεις που είναι δύσκολο να εξηγήσει στους συμπατριώτες του» έχει

γράφει στα απομνημονεύματά του ο Ζακ Ντελόρ.

Ωστόσο, η γερμανική ηγεσία δεν άργησε να συνειδητοποιήσει το αυτονόητο. Σώζοντας την Ελλάδα, σώζει την Ευρωζώνη. Και η Ευρωζώνη απορροφά το 60% των εξαγωγών της Γερμανίας. Δεν έχει δε η Γερμανία την πολυτέλεια να χάσει την αγορά της Ευρωζώνης. Μόνη της είναι μικρή μπροστά στους αναδυόμενους γίγαντες, όπως η Ινδία και η Κίνα. Την ανάγκην φιλοτιμίας ποιούμενη η Μέρκελ, συναίνεσε επιτέλους να συμβάλει στο πακέτο των 110 δισ. ευρώ που αποφασίστηκε να παραχωρηθεί ως δάνειο στην Ελλάδα, με όρους πολύ πιο ευνοϊκούς από εκείνους της τραπεζικής αγοράς. Έτσι η κρίση στην Ελλάδα αποτέλεσε τον καταλύτη για να δημιουργηθεί κάποια δυναμική προς την κατεύθυνση μιας ενιαίας οικονομικής πολιτικής της Ευρωζώνης. Ακολούθησε η σύσταση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Στήριξης (EFSF), με προίκα 750 δισ. ευρώ, στην οποία συμμετέχουν: κράτη μέλη Ευρωζώνης: 440 δισ., ΔΝΤ: 250 δισ. και προϋπολογισμός Ε.Ε.: 60 δισ.

Στη συνέχεια, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Δεκεμβρίου 2010 αποφάσισε καταρχήν τη δημιουργία ενός Μόνιμου Μηχανισμού Σταθερότητας, που θα τεθεί σε λειτουργία από τον Ιανουάριο του 2013. Οι λεπτομέρειες σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας και το μέγεθος του μηχανισμού αυτού αποφασίστηκε να καθοριστούν στο Συμβούλιο Υπουργών που θα συνήρχετο στις 24 και 25.3.2011. Για να γίνει θεσμός ο μηχανισμός αυτός, συμφωνήθηκε να αναθεωρηθεί η Συνθήκη της Λισαβόνας με διαδικασία που θα αποκλείει τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Είναι μια καλή αρχή για αποφυγή δημοψηφισμάτων που φρενάρουν την πρόοδο προς την ολοκλήρωση.

Εντωμεταξύ, το ζεύγος Σαρκοζύ-Μέρκελ, ύστερα από μακρά, καθώς φαίνεται, κυοφορία, παρουσίασε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 4.2.2011 ένα πλαίσιο «Συμφώνου Ανταγωνιστικότητας». Ο Γιόσκα Φίσερ, πρώην Υπουργός Εξωτερικών της Γερμανίας, σε συνέντευξή του στο *Βήμα* της 13.2.2011, χαρακτήρισε αυτό το σύμφωνο ως «μείζονος σημασίας πολιτική στροφή της Μέρκελ». Πράγματι, πρόκειται για μια στροφή από τη στάση εσωστρέφειας που επί μακρόν είχε τηρήσει η Καγκελάρια. Η παρουσίαση έγινε προφορικά και περιλάμβανε μέτρα συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των χωρών της Ευρωζώνης, καθώς και μέτρα για μια συνολική αντιμετώπιση της κρίσης χρέους της Ευρωζώνης. Όλα έδειχναν ότι ήταν ένα πολλά υποσχόμενο σχέδιο για μια μόνιμη λύση του χρέους της Ευρωζώνης αλλά και για ένα διαρκές, αν και με φθίνουσα πορεία, σφίξιμο της ζώνης για μας, λόγω της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας που η εφαρμογή του σχεδίου συνεπάγεται. Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι ο Πρωθυπουργός μας, αφού άκουσε τα περί δημοσιονομικής πειθαρχίας, δεν φάνηκε φοβισμένος. Αντιθέτως δήλωσε: «Το θετικό σ' αυτή τη συζήτηση είναι ότι από όσα ειπώθηκαν στο τραπέζι αυτό το 90-95% το έχουμε ήδη κάνει. Έχουμε λάβει άμεσα μέτρα, κάνουμε μεγάλες αλλαγές και πέραν του Μνημονίου, που έπρεπε να κάνουμε ακόμα και χρέος να μην υπήρχε». Δεν υπήρξε γραπτό κείμενο. Σαρκοζύ και Μέρκελ υποσχέθηκαν να το παράσχουν έγκαιρα για σχετική διαβούλευση. Αυτή θα γινόταν σε έκτακτη Σύνοδο Κορυφής που συνεκάλεσε ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Χέρμαν βαν Ρομπάι για την 11.3.2011.

Στη συζήτηση που έγινε την 4.2.2011, μερικά κράτη μέλη παρουσίασαν αντιρρήσεις σε θέματα συντονισμού κοινοτικών πολιτικών. Εκείνο το οποίο τονίστηκε ιδιαίτερα είναι η εφαρμογή σκληρών όρων δημοσιονομικής πειθαρχίας. Έγινε, επίσης, λόγος για συνταγματική κατοχύρωση να μην

υπερβαίνει το δημοσιονομικό έλλειμμα το 3% του ΑΕΠ. Τόσο η δημοσιονομική πειθαρχία όσο και η συνταγματική κατοχύρωση του ελλείμματος είναι προφανώς μερκελικής έμπνευσης. Ο Σαρκοζύ αναγκάστηκε να προσυπογράψει. Η πειθαρχία βρίσκεται στο DNA των Γερμανών. Πρόκειται για μια σημαντική αρετή, χάρις κυρίως στην οποία η Γερμανία, μετά τη βιβλική καταστροφή που είχε υποστεί κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατόρθωσε γρήγορα να ανακάμψει και να καταστεί η πρώτη οικονομική δύναμη της Ευρώπης. Δεν είναι μικρής σημασίας επίσης το εγχείρημα της επιτυχούς επανένωσης της Γερμανίας. Το οικονομικό κόστος του εγχειρήματος αυτού ανήλθε σε 1.600 δισ. ευρώ και η Γερμανία πέρασε 15 δύσκολα χρόνια με τεράστια ανεργία στην πρώην Ανατολική Γερμανία. Εφαρμόστηκε πάγωμα και μείωση μισθών επί πολλά χρόνια, ώσπου να επιτευχθεί η ανάκαμψη της ανταγωνιστικότητας. Βέβαια, η άμετρη και άκριτη προσήλωση στην πειθαρχία μπορεί από αρετή να μεταβληθεί σε κατάρρα. Αυτό συνέβη, δυστυχώς, με την τυφλή αφοσίωση του συνόλου σχεδόν του γερμανικού λαού σε έναν ημιπαράφρονα ηγέτη ο οποίος οδήγησε στη διάπραξη των γνωστών ασύλληπτων εγκλημάτων.

Όσο για μας και τους άλλους μεσογειακούς λαούς, η πειθαρχία δεν συγκαταλέγεται μεταξύ των αρετών μας. Το έλλειμμα αυτό καθώς και ο ατομικισμός του Έλληνα μας οδήγησαν πολλές φορές σε συμφορές. Για να συνυπάρξουμε με τους Γερμανούς σε μια οικονομική διακυβέρνηση και πιθανότατα σε μια πραγματική πολιτική ένωση, θα πρέπει εμείς μεν να γίνουμε πιο πειθαρχημένοι, πιο υπεύθυνοι, οι δε Γερμανοί ελαστικότεροι και ανεκτικότεροι. Ας σταματήσουμε λοιπόν πρώτοι εμείς να θεωρούμε ότι, αποφεύγοντας να πληρώνουμε φόρους και δείχνοντας γενικά ανυπακοή στους νόμους, κάνουμε αντίσταση εναντίον κάποιου φανταστικού κατακτητή. Τη δική μας χώρα ζημιώνουμε. Ας σταματήσουν οι πολιτικοί μας τις πελατειακές σχέσεις που οδηγούν στην αδικία, στην αναξιοκρατία αλλά και στη χωρίς λόγο επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού. Τέλος, ας κατανοήσουν οι Γερμανοί ότι είμαστε καλοί καταναλωτές των βιομηχανικών τους προϊόντων. Και ας μη λησμονούν ότι μας οφείλουν αποζημιώσεις για τα θύματα της ναζιστικής θηριωδίας και ότι, εβδομήντα χρόνια μετά τη λήψη του δανείου που μας υποχρέωσαν να τους παράσχουμε στην Κατοχή, δεν έγινε ακόμα η εξόφλησή του.

Όσο για τη συνταγματική δέσμευση να μην υπερβαίνει το δημοσιονομικό έλλειμμα το 3% του ΑΕΠ, είναι γεγονός ότι η Γερμανία αναθεώρησε το Σύνταγμά της, ήδη από το 2009, προς αυτή την κατεύθυνση. Στο θέμα αυτό οι Γερμανοί διακατέχονται από το «σύνδρομο της Βαϊμάρης». Πρόκειται για τον πρωτοφανή πληθωρισμό που εμφανίσθηκε στη Γερμανία συνεπεία των τεράστιων χρεών που της άφησε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Όταν η ισοτιμία δολαρίου-μάρκου είχε φθάσει 1 προς 10 εκατ. στις αρχές του Σεπτεμβρίου του 1923, στο τέλος του ιδίου μήνα έφτασε στο 1 προς 160 εκατ. Και, λίγο αργότερα, σε 1 προς 1 τρις. Ο υπερπληθωρισμός της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης θυμίζει τον δικό μας αντίστοιχο της γερμανικής κατοχής 1941-1944. Η διαφορά έγκειται στο ότι ο δικός μας πληθωρισμός δεν οφειλόταν σε τεράστια χρέη. Οφειλόταν στη λεηλασία του ισχνού τότε εθνικού μας πλούτου από τους Γερμανούς κατακτητές. Μέχρι και δάνειο μας είχαν αναγκάσει να τους παράσχουμε το οποίο, όπως προαναφέρθηκε, δεν εξόφλησαν ποτέ. Στο φύλλο της *Real news* της 20.2.2011, δημοσιεύονται έγγραφα από γερμανικά αρχεία από τα οποία προκύπτουν επίσημες παραδοχές σχετικά με το μη εξοφληθέν δάνειο. Σύμφωνα με τους πιο συντηρητικούς υπολογισμούς, το οφειλόμενο από τη

Γερμανία ποσό ανέρχεται σε 20 δισ. ευρώ. Στην τραγική κατοχική περίοδο, οι αγρότες έρχονταν στο παζάρι της Καρδίτσας με γαϊδουράκια φορτωμένα με τα προϊόντα τους και επέστρεφαν καμαρωτοί και θριαμβευτές στα χωριά τους με τα γαϊδουράκια φορτωμένα με κατοχικά χαρτονομίσματα. Πολύ σύντομα τα χρησιμοποιούσαν για προσανάμματα. Δεν είχαν πλέον καμία αξία.

Όσο γράφονται αυτές οι γραμμές (Φεβρουάριος 2011), δεν είναι γνωστό αν η γαλλογερμανική πρόταση για συνταγματική δέσμευση περιορισμού του ελλείμματος έγινε δεκτή από τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Πολύ αμφιβάλλω. Η Γερμανία έχει αυτή την πολυτέλεια ως χώρα βιομηχανική, με μικρή σχετικά επιβάρυνση αμυντικών δαπανών και με απουσία απειλής στα σύνορά της. Δεν συμβαίνει το ίδιο με την Ελλάδα, π.χ., με τεράστιες αμυντικές δαπάνες, με μόνιμη απειλή πολέμου από τη γείτονα χώρα, με καθημερινή προσπάθεια απόκρουσης των τουρκικών μαχητικών που παραβιάζουν τον εναέριο χώρο μας...

Το γαλλογερμανικό σχέδιο ανταγωνιστικότητας θα αποτελέσει αντικείμενο αντιρρήσεων και παθιασμένων συζητήσεων αλλά θα καταλήξει σε συμφωνία μεταξύ των χωρών μελών της Ευρωζώνης. Έτσι συμβαίνει πάντα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Συζητείται ευρέως και το θέμα έκδοσης από την Ευρωζώνη ευρωομολόγου, μέσω της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, με ένθερμο υποστηρικτή τον Γιώργο Παπανδρέου. Η Ευρωζώνη, ως σύνολο, έχει προφανώς μεγαλύτερη πιστοληπτική ικανότητα από τους αδύναμους κρίκους της, όπως η Ελλάδα. Συνεπώς, η δανειοδότηση της χώρας μας μέσω του ευρωομολόγου θα γίνεται με πιο ευνοϊκούς όρους. Αντιθέτως, η Γερμανία θα δανειοδοτείται μέσω του ευρωομολόγου με δυσμενέστερους όρους από εκείνους που επιτυγχάνει ως Γερμανία. Αυτός είναι ο λόγος που αντιδρά, επί του παρόντος τουλάχιστον. Αιχμή του δόρατος της γερμανικής αντίδρασης κατά του ευρωομολόγου φαίνεται να είναι ο Υπουργός Εξωτερικών της Γερμανίας Γκίντο Βεστερβέλε. Για καλή μας τύχη, αυτό το «βαρίδι στο πόδι» της γερμανικής Κυβέρνησης, όπως αποκαλείται, δεν φαίνεται να έχει πολιτικό μέλλον. Το κόμμα του των «Ελευθέρων Δημοκρατιών» δεν έχει ελπίδες να πιάσει το εκλογικό όριο του 5% στις εκλογές των κρατιδίων. Θεωρείται πιθανή η παραίτησή του. Έχουν ακουστεί όμως και θετικές γερμανικές φωνές, όπως του Πίτερ Μπόφινγκερ, μέλους της «Επιτροπής των Πέντε Σοφών». Τελικά, πιστεύω ότι η Γερμανία θα δεχθεί την έκδοση ευρωομολόγου από την Ευρωζώνη, θέτοντας οπωσδήποτε αυστηρούς δημοσιονομικής πειθαρχίας.

Τόσο το Σύμφωνο Ανταγωνιστικότητας όσο και η έκδοση ευρωομολόγου αποτελούν μεγάλα άλματα προς την οικονομική διακυβέρνηση. Η τελευταία θα επιφέρει μοιραία και πολιτική ενοποίηση των χωρών που την επιθυμούν και ανήκουν στην Ευρωζώνη. Όσο για την αντιμετώπιση του εφιαλτικού δημοσίου χρέους μας, ας μην έχουμε αυταπάτες. Εμείς το προκαλέσαμε ακολουθώντας μian άφρονα οικονομική πολιτική και δημιουργώντας μian επίπλαστη ευημερία με δανεικά. Κατά συνέπεια, εμείς πρέπει να το τιθασέψουμε και

ν' αρχίσουμε να το μειώνουμε. Δεν υπάρχουν δανεικά χωρίς επιστροφή. Δεν υπάρχει σήμερα, δυστυχώς, ένας σοφός Σόλων να μας απαλλάξει από το «άχθος» του χρέους με μια νέα «σεισάχθεια». Το έπραξε ο Σόλων πριν από 2.700 χρόνια και απάλλαξε από το άχθος του χρέους τους φτωχούς Αθηναίους μικροϊδιοκτήτες ή ακτήμονες που είχαν υποθηκεύσει τις ιδιοκτησίες τους ή την προσωπική

τους ελευθερία για δάνεια τα οποία τους παρείχαν πλούσιοι τοκογλύφοι. Αδυνατώντας συχνά να ξεπληρώσουν τα χρέη τους, οι ιδιοκτησίες τους περνούσαν στα χέρια των δανειστών τους και όσοι δεν είχαν ιδιοκτησίες γινόντουσαν δούλοι των πλουσίων. Ο σοφός Σόλων υποχρέωσε τους πλούσιους να ξεχάσουν τα δανεικά, να επιστρέψουν τις ιδιοκτησίες στους φτωχούς και να ελευθερώσουν τους δούλους. Ανήκοντας ο ίδιος στην τάξη των ευγενών πλουσίων, ήταν ο πρώτος που έδειξε πλήρη υπακοή στο νόμο. Σήμερα οι δανειστές δεν είναι πλούσιοι ιδιώτες αλλά, κυρίως, πανίσχυρες ξένες τράπεζες. Δεν μπορούμε να σκάσουμε κανόνι ατιμωρητί. Εξάλλου, ένα σημαντικό μέρος ομολόγων ανήκει σε ασφαλιστικά ταμεία. Και, φυσικά, δεν μπορούμε να θέσουμε σε κίνδυνο τις συντάξεις των εργαζομένων. Για να τιθασεύσουμε το χρέος και να μετατρέψουμε την τάση του από αυξητική σε πτωτική, πρέπει να δημιουργήσουμε πρωτογενές πλεόνασμα. Είναι δε πρωτογενές πλεόνασμα εκείνο που προκύπτει από τη διαφορά εσόδων και δαπανών, αφού πρώτα έχουν αφαιρεθεί από τις δαπάνες οι τόκοι του χρέους. Η τάση του χρέους γίνεται πτωτική όταν το πρωτογενές πλεόνασμα φτάσει το 5% του ΑΕΠ. Στόχος της τρόικας είναι αυτό το 5% να επιτευχθεί το 2015.

Έχουμε «κατρακυλήσει μέχρι το τελευταίο σκαλί στου κακού τη σκάλα», για να θυμηθούμε τον Παλαμά. Για το «ανέβασμα ξανά» θα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι θα χρειαστεί να υποστούμε θυσίες για όσο χρόνο απαιτηθεί ώστε να «φυτρώσουν τα φτερά» που είναι απαραίτητα γι' αυτό το ανέβασμα. Ανεβαίνουμε έναν ανήφορο που έχει διέξοδο. Ας βουλώσουμε λοιπόν τ' αυτιά μας στις υστερικές κραυγές οι οποίες προέρχονται από ανεύθυνους συμπατριώτες μας για «ανυπακοή» και άλλα παρόμοια, που δεν οδηγούν παρά στο βάραθρο της πτώχευσης και της εξαθλίωσης, σε μια τριτοκοσμική Ελλάδα.

Η πορεία προς την Πολιτική Ένωση

Οι διευρύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) που οδήγησαν στην αύξηση των μελών της από 15 σε 27 τη βρήκαν με ασθενή πολιτική διάσταση, χωρίς εμβάθυνση. Οι ηγέτες της Ε.Ε. προσπάθησαν με το Σύνταγμα να καλύψουν, έστω εν μέρει, το πολιτικό έλλειμμα, παράλληλα με την ενίσχυση των θεσμών.

Όπως προαναφέρθηκε, το Σύνταγμα απορρίφθηκε με τα δημοψηφίσματα στη Γαλλία και στην Ολλανδία. Αν αυτό δεν είχε συμβεί, θα είχε απορριφθεί από δημοψήφισμα στην Αγγλία ή σε μια άλλη χώρα-«δούρειο ίππο made in USA». Πράγματι, εκτός της Αγγλίας, υπάρχουν και άλλες τέτοιες χώρες μεταξύ των δέκα πρώην κομμουνιστικών χωρών των τελευταίων διευρύνσεων. Χωρίς αμφιβολία, η πορεία προς την πολιτική ένωση θα φρενάρεται συστηματικά εξαιτίας, κυρίως, της άκαιρης και βιαστικής ένταξης των χωρών αυτών.

Οι πάντες σήμερα παραδέχονται ότι η διεύρυνση ήταν άκαιρη. Έπρεπε να προηγηθεί η εμβάθυνση, ειδικά η δημιουργία της πολιτικής ένωσης με τους 15. Η διεύρυνση μιας πολιτικά ισχυρής Ευρωπαϊκής Ένωσης θα ακολουθούσε, βάσει αυστηρών προδιαγραφών. Έγινε πριν και μάλιστα βιαστικά, αφού οι χώρες αυτές ήταν ανέτοιμες από οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής άποψης. Δεν θα είχαν γίνει δεκτές αν η διαπραγμάτευση για την ένταξή τους είχε γίνει με τις προδιαγραφές οι οποίες ίσχυαν στην Ευρώπη των 15. Όταν έγινε η ένταξη της Βουλγαρίας, π.χ., ο μέσος μηνιαίος μισθός ήταν 105 ευρώ, δηλαδή 10 φορές μικρότερος από τον αντίστοιχο της Ελλάδας, που ήταν ουραγός μεταξύ των 15. Προς τι αυτή η βιασύνη; Μια εξήγηση θα μπορούσε να είναι, εκτός από την πίεση των ΗΠΑ που έχουν τους

δικούς τους λόγους, από την αντίληψη ότι θα έπρεπε να αποσπασθούν από την επιρροή της Ρωσίας. Όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, η Ευρώπη, ευθυγραμμιζόμενη προς τις ΗΠΑ, εξακολουθεί να κυριαρχείται από ένα «φοβικό σύνδρομο» έναντι της Ρωσίας, ενώ έχουν περάσει δύο δεκαετίες από την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Θα μπορούσε κανείς να σκεφθεί ότι το «φοβικό σύνδρομο» έναντι της Σοβιετικής Ένωσης δεν οφειλόταν μόνο στην ύπαρξη του κομμουνιστικού καθεστώτος αλλά και στη Ρωσία αυτή καθαυτή. Το φοβικό αυτό σύνδρομο το συμμερίζονται, σε μεγαλύτερο βαθμό από τους λοιπούς Ευρωπαίους, με τα σημερινά τους καθεστώτα, οι δέκα πρώην κομμουνιστικές χώρες οι οποίες εντάχθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, περισσότερο ως αλληλέγγυες προς τις ΗΠΑ παρά προς την Ε.Ε. Έτσι, ενώ είναι μέλη της Ε.Ε., πολλές από αυτές συμπεριφέρονται ως υποτελείς των ΗΠΑ. Ας μην ξεχνάμε την ανεπιφύλακτη στήριξη πολλών από τις χώρες αυτές της πολιτικής του Τζωρτζ Μπους στο Ιράκ. Ικανοποιημένος ο Μπους, τις κατέταξε στην καλή «Νέα Ευρώπη», σε αντίθεση με την κακή «Παλαιά Ευρώπη» (Γαλλία, Γερμανία κλπ.) που αρνήθηκε να συμπορευθεί με τις ΗΠΑ σε έναν πόλεμο αδικαιολόγητο, αδιέξοδο, καταστροφικό και για τις ίδιες τις ΗΠΑ, όπως ορθώς τον εκτιμούσε και όπως αποδείχθηκε. Στην περίπτωση αυτή, οι χώρες της «Νέας Ευρώπης» του Μπους είχαν γράψει στα παλαιά τους υποδήματα τη συνοχή και την αλληλεγγύη, αρχές που πρέπει να διέπουν την Ε.Ε. Ακολούθησαν τον Μπους και αγνόησαν τους εταίρους τους.

Η Βουλγαρία, τότε, καθώς και η Ρουμανία, ήταν υποψήφιες ακόμα για ένταξη. Θυμάμαι ότι κάποια προσβλητική για την «Παλαιά Ευρώπη» δήλωση ενός τότε Βούλγαρου ηγέτη επέσυρε την οργή του Σιράκ που είχε εκδηλωθεί με την απαξιωτική φράση «Il a perdu une occasion de se taire» (έχασε μια ευκαιρία να το βουλώσει), χωρίς αυτό, βέβαια, να έχει συνέπειες στην ευρωπαϊκή πορεία της Βουλγαρίας. Στενά δεμένη στην ελκτική τροχιά των ΗΠΑ, η Βουλγαρία μποϊκοτάρει το έργο Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη, αναιρώντας προηγούμενες συμφωνίες. Το ίδιο κάνει και για το έργο South Stream. Ο λόγος δεν είναι άλλος από το ότι το προς μεταφοράν πετρέλαιο για το πρώτο έργο και το φυσικό αέριο για το δεύτερο έχουν ρωσική προέλευση, πράγμα που δεν αρέσει στην υπερδύναμη. Η τυχόν οριστική ματαίωση των δύο έργων μεταφοράς ενέργειας θα ζημιώσει σημαντικά τη χώρα μας, γιατί το πρώτο προβλέπεται να καταλήγει στη δική μας Αλεξανδρούπολη και το δεύτερο να διέρχεται από τη χώρα μας και να καταλήγει στην Ιταλία. Τα δύο έργα θα αναβάθμιζαν σημαντικά τη γεωπολιτική μας θέση.

Η απόρριψη του Συντάγματος δεν αποθάρρυνε τους ηγέτες της Ε.Ε. Προσπάθησαν να το υποκαταστήσουν με τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη της Λισαβόνας. Η εξέλιξη της Ε.Ε. λειτουργεί σαν τον περίπατο με το ποδήλατο. Όταν σταματήσεις να τρέχεις, πέφτεις. Και οι Ευρωπαίοι ηγέτες δεν θέλουν να σταματήσει να εξελίσσεται η Ε.Ε., για να μην ατονήσει, να μη διαλυθεί. Η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη εγκρίθηκε στη Σύνοδο Κορυφής της 25.6.2007 (άρχισε να ισχύει το 2009). Ήταν μια από τις πιο επεισοδιακές συνόδους κορυφής με πρωταγωνιστές τους Πολωνούς, εκτός από τους μονίμως διαφωνούντες και εκβιάζοντες Άγγλους. Οργίασε και εξόργισε πολλούς το δίδυμο πολωνικό ζεύγος Λεχ Κατζίνσκι (Πρόεδρος) και Γιαροσλάβ Κατζίνσκι (Πρωθυπουργός). Άγγλοι και Πολωνοί πέτυχαν τελικά αυτό που ήθελαν, στα πλαίσια ενός συμβιβασμού που τον καθιστά εξαιρετικά δύσκολο η εφαρμογή της ομοφωνίας. Είναι γνωστό ότι το βέτο μιας οποιασδήποτε χώρας μέλους είναι

ισχυρότατος παράγων ασυμφωνίας ή υποχωρήσεων. Το κλίμα που επικράτησε συνόψισε επιγραμματικά ο τότε Ιταλός Πρωθυπουργός Ρομάνο Πρόντι: «Ποτέ άλλοτε δεν διαπίστωσα τόσο καθαρά ότι υπάρχουν δύο Ευρώπες: μία που πιστεύει ότι μπορεί και θέλει να προχωρήσει και μία άλλη που επιδιώκει τον περιορισμό του ρόλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Ο περιορισμός του ρόλου της Ε.Ε. είναι μόνιμος στόχος των ΗΠΑ και αυτόν υπηρετούν οι εντός της Ε.Ε. φίλοι τους. Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε κάτι που δεν είναι ευρέως γνωστό: Οι ΗΠΑ ενθάρρυναν στην αρχή τη δημιουργία της Ε.Ε. Πρώτον, γιατί δεν ήθελαν οι Ευρωπαίοι να ξαναρχίσουν πολέμους μεταξύ τους. Στους πολέμους αυτούς θα μπορούσαν να εμπλακούν και πάλι οι ΗΠΑ, όπως συνέβη στον Α΄ και Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Δεύτερον, ήθελαν μια Ενωμένη Ευρώπη, κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, ικανή να εμποδίσει την κομμουνιστική διείσδυση σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Ήθελαν, όμως, μια Ευρώπη με οικονομική μόνο διάσταση. Ως εδώ και μη παρέκει. Δεν ήθελαν μια ενωμένη πολιτικά Ευρώπη με ουσιαστικά ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας και άμυνας. Την εξέλιξη προς μια τέτοια πολιτική Ευρώπη προσπαθούν να εμποδίσουν οι ΗΠΑ, χρησιμοποιώντας και τους έμπιστους φίλους τους που είναι μέλη της Ε.Ε.

Η επικύρωση της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης είχε και αυτή τις περιπέτειές της. Τον Ιούνιο του 2008 υπήρξε αρνητικό δημοψήφισμα στην Ιρλανδία. Τον Οκτώβριο του 2009 έγινε νέο δημοψήφισμα και αυτό ήταν θετικό. Έτσι, 25 από τις 27 χώρες είχαν επικυρώσει τη Συνθήκη. Έμειναν η Τσεχία και η Πολωνία, οι Πρόεδροι των οποίων είχαν αρνηθεί να επικυρώσουν τη Συνθήκη, όσο διαρκούσε η εκκρεμότητα της Ιρλανδίας. Ήταν ο γνωστός μας Λεχ Κατζίνσκι της Πολωνίας και ο λιγότερο γνωστός Βάτσλαβ Κλάους της Τσεχίας, εξίσου σκληρός ευρωσκεπτικιστής. Ωστόσο, η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη της Λισαβόνας επικυρώθηκε και έχει αρκετά θετικά στοιχεία, τα σημαντικότερα των οποίων είναι ότι:

- Καταργεί την ανά εξάμηνο προεδρία και καθιερώνει το αξίωμα του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, με θητεία δύομισι ετών ανανεωνόμενη άπαξ. Ο νέος Πρόεδρος αντιπροσωπεύει την Ένωση στις συζητήσεις μεταξύ των παγκοσμίων ηγετών, δίνοντας ένα «πρόσωπο στην Ένωση». Έτσι, θα ικανοποιηθεί ο «φίλος» μας Κίσσινγκερ, διότι θα υπάρχει ένα τηλέφωνο να απαντήσει, όταν θα θέλει να επικοινωνήσει με την Ε.Ε. (απαξιωτική, για την τότε ΕΟΚ, δήλωσή του πριν από πολλά χρόνια). Η Ε.Ε. επέλεξε ήδη τον Πρόεδρό της στο όνομα του Βέλγου Πρωθυπουργού Χέρμαν βαν Ρομπάι.

- Θεσπίζει νέο ύπατο εκπρόσωπο για τις εξωτερικές υποθέσεις και την πολιτική ασφάλειας, ο οποίος είναι ταυτόχρονα αντιπρόεδρος της Επιτροπής και προεδρεύει στο Συμβούλιο Εξωτερικών Υποθέσεων. Θα είναι πενταετούς θητείας και θα βοηθείται από μια νέα ευρωπαϊκή υπηρεσία. Θα συνδέει τις διάφορες εκφάνσεις της εξωτερικής πολιτικής της Ε.Ε., όπως η διπλωματία, η ασφάλεια, η ανθρωπιστική βοήθεια κλπ. Τη θέση αυτή κάλυψε ήδη η Βρετανίδα Κάθριν Άστον.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι τα πρόσωπα που επελέγησαν για τις δύο αυτές κορυφαίες θέσεις της Ε.Ε. κρίθηκαν, σχεδόν ομόφωνα, ότι δεν ήταν του απαιτούμενου ύψους. Αυτό αποδείχθηκε άλλωστε από το γεγονός ότι, όσο διαρκούσε η κρίση της Ευρωζώνης, ούτε καν ακούστηκαν.

- Η κοινή πολιτική ασφάλειας και άμυνας αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της κοινής εξωτερικής πολιτικής και εξασφαλίζει στην Ένωση επιχειρησιακή ικανότητα. Σημαντική είναι η πρόβλεψη ότι, σε

περίπτωση που κράτος μέλος δεχθεί ένοπλη επίθεση στο έδαφός του, τα άλλα κράτη μέλη οφείλουν να του παράσχουν βοήθεια και συνδρομή με όλα τα στη διάθεσή τους μέσα.

Όλα αυτά είναι ενθαρρυντικά, μόνο που η υλοποίησή τους σκοντάφτει στο ότι οι σχετικές αποφάσεις θα πρέπει να λαμβάνονται με ομοφωνία μεταξύ των κυβερνήσεων των 27. Αυτό σημαίνει, για την περίπτωση π.χ. ένοπλης επίθεσης κατά κράτους μέλους, ότι, ώσπου να συμφωνήσουν ομοφώνως οι 27 περί του τρόπου αντίδρασης, οι συνέπειες της επίθεσης ενός ισχυρού κράτους κατά ασθενέστερου κράτους μέλους μπορεί να είναι μη αναστρέψιμες. Θυμίζει αυτό που έλεγαν οι παλιοί: «Περίμενε, Τούρκε, να γεμίσω». Αναφέρεται στην εποχή που τα όπλα ήταν εμπροσθογεμή και η προετοιμασία βολής ήταν χρονοβόρος. Ο πολεμιστής έκανε αυτή την επίκληση, όταν, ενώ προσπαθούσε να γεμίσει το όπλο του, ο έφιππος συνήθως Τούρκος ορμούσε με το γιαταγάνι να του πάρει το κεφάλι.

Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η πορεία της Ε.Ε. προς την πολιτική ένωση εμποδίζεται από:

- τον μεγάλο αριθμό των κρατών μελών
- το γεγονός ότι μεταξύ των 27 υπάρχουν κράτη ευρωφοβικά ή εξυπηρετούν άλλα συμφέροντα
- την εφαρμογή της αρχής της ομοφωνίας για κάθε αλλαγή των συνθηκών
- τη δυνατότητα που δίδεται στα κράτη μέλη να προσφεύγουν για επικύρωση σε δημοψηφίσματα.

Όσον αφορά τα δημοψηφίσματα ως μέσο επικύρωσης των συνθηκών, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι δεν εφαρμόζονται γενικά στις συνήθεις διεθνείς συνθήκες. Αλλά και ένα εθνικό Σύνταγμα υιοθετείται από ειδική πλειοψηφία της Βουλής και όχι από το σύνολο των πολιτών ή από το σύνολο των βουλευτών ενός κοινοβουλίου. Στην περίπτωση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος ή της Ευρωπαϊκής Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης, πρόκειται για εξαιρετικά πολύπλοκα νομικά κείμενα τα οποία είναι αδύνατον να γνωρίζει ο μέσος πολίτης και να κρίνει τι πρέπει και τι δεν πρέπει να αλλάξει. Οι Γάλλοι και οι Ολλανδοί που απέρριψαν το Σύνταγμα είναι βέβαιο ότι δεν το έπραξαν κατόπιν ενδελεχούς μελέτης των κειμένων αλλά επηρεαζόμενοι από συνθήματα των ευρωσκεπτικιστών, από αντίδραση κατά της κυβέρνησής τους, από την ακατανόητη γι' αυτούς συνεχή διεύρυνση και μάλιστα από την προοπτική ένταξης της Τουρκίας.

Διάβασα στον τύπο μερικά συνθήματα που είχαν κυριαρχήσει στη Γαλλία κατά την προεκλογική περίοδο, όπως: «Η Ευρώπη που θέλουμε δεν είναι αυτή του Σιράκ, του Σαρκοζύ και της Μέρκελ», «Όχι στο Σύνταγμα και στον Σιράκ», «Ναι στην Ευρώπη χωρίς σύνορα, όχι στην Ευρώπη χωρίς θέσεις εργασίας», «Θέλουμε αύξηση των μισθών»...

Το δημοψήφισμα είναι, βέβαια, ένα δημοκρατικό μέσο για την έγκριση κάποιας πολιτικής, αν οι πολίτες γνωρίζουν σαφώς τα υπέρ και τα κατά της πολιτικής αυτής. Διαφορετικά, μπορεί να καταλήξει σε παρωδία της λαϊκής βούλησης. Είναι ενθαρρυντικό, πάντως, το γεγονός ότι η Σύνοδος Κορυφής του Δεκεμβρίου 2010 απέκλεισε τα δημοψηφίσματα ως μέσο κύρωσης της τροποποίησης της Συνθήκης της Λισαβόνας, προκειμένου να θεσμοθετηθεί ο Μόνιμος Μηχανισμός Σταθερότητας για τη στήριξη των οικονομικά αδύνατων χωρών του Νότου. Είναι ένα πρώτο βήμα για την αποφυγή των δημοψηφισμάτων για κύρωση ή τροποποίηση των συνθηκών. Η γενίκευση της αποφυγής των δημοψηφισμάτων θα βοηθήσει στην ταχύτερη ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Όσο για την εφαρμογή της ομοφωνίας κατά τις διαπραγματεύσεις μιας συνθήκης μεταξύ 27 ανομοιογενών κρατών, η επίτευξη συμφωνίας για μια ουσιαστική πρόοδο προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής. Ακόμα περισσότερο, όταν μερικά κράτη μέλη είναι έντονα ευρωφοβικά.

Γεννάται λοιπόν το ερώτημα: είναι δυνατόν, κάτω από αυτές τις συνθήκες, να φθάσουμε σε μια πραγματική Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση (ΕΠΕ); Μια ΕΠΕ κύριο χαρακτηριστικό της οποίας θα είναι μια ανεξάρτητη και ουσιαστική Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ); Μια ΚΕΠΠΑ η οποία να είναι λειτουργική και άμεσα εφαρμόσιμη, όταν το επιβάλλουν οι περιστάσεις; Η απάντηση, κατά την εκτίμησή μου, είναι αρνητική. Η κρίση στη Λιβύη και ο τρόπος που αντιμετωπίζεται έδειξε τις αδυναμίες της ΚΕΠΠΑ, όπως αυτή έχει θεσπισθεί και εφαρμόζεται σήμερα. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Γάλλου Υπουργού Εξωτερικών Αλαίν Ζυπέ με την οποία χαρακτήρισε «νεκρή» την κοινή πολιτική ασφάλειας και άμυνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με την εφημερίδα *Le Monde*. Για να φθάσουμε σε μια πραγματική Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, θα πρέπει οι χώρες που το επιθυμούν και ανήκουν στην Ευρωζώνη να αποφασίσουν να προχωρήσουν μόνες τους, αφήνοντας έξω τις χώρες που δεν το επιθυμούν. Θα χρειαστεί, λοιπόν, οι χώρες αυτές, στις οποίες θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα, να εκπονήσουν και να υιοθετήσουν μια «Νέα Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση». Περιττό να τονίσω ότι για την κύρωση της ΕΠΕ από τα ιδρυτικά μέλη θα πρέπει να αποκλεισθούν τα δημοψηφίσματα. Η Συνθήκη για την ΕΠΕ θα συνυπάρχει με τις ισχύουσες συνθήκες για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Θα έχουμε δηλαδή δύο ομόκεντρους κύκλους: Ο πρώτος θα περιλαμβάνει τις χώρες που ανήκουν στην ΕΠΕ και ο δεύτερος τις χώρες της ΕΠΕ και τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. Δεν νομίζω ότι η συνύπαρξη αυτή θα δημιουργήσει προβλήματα, όπως δεν έχει δημιουργήσει προβλήματα η συνύπαρξη των χωρών που ανήκουν στην Ευρωζώνη με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν ανήκουν στην Ευρωζώνη.

Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση δεν θα είναι κλειστό κλαμπ. Οι άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα μπορούν να ζητήσουν την ένταξή τους, εφόσον ανταποκρίνονται στις σχετικές προδιαγραφές και αποδέχονται τους μηχανισμούς της ΕΠΕ.

Το πιθανότερο είναι να συμβεί το εξής: Οι άλλες χώρες, η μία μετά την άλλη, να ζητήσουν να ενταχθούν στην ΕΠΕ. Θα μείνουν απέξω και θα απομονωθούν οι αδιόρθωτοι ευρωσκεπτικιστές, είτε είναι τέτοιοι από δική τους εκτίμηση, είτε επηρεάζονται από τις ΗΠΑ.

Έτσι έγινε με την ΕΟΚ των 6. Ουρά έκαναν οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες για να ενταχθούν στην ΕΟΚ. Έτσι έγινε και γίνεται με την Ευρωζώνη. Έτσι θα γίνεται πάντοτε. Τα μεγάλα έργα τα ξεκινούν οι «μπροστάρηδες». Οι άλλοι ακολουθούν.

Πιστεύω ότι τα άλματα που έχουν γίνει ή κυοφορούνται προς την κατεύθυνση της δημιουργίας μιας οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης, θα αποτελέσουν το εφελκυστικό για την πραγματοποίηση αναλόγων αλμάτων προς την κατεύθυνση της δημιουργίας μιας ουσιαστικής και λειτουργικής Ευρωπαϊκής Πολιτικής Ένωσης.

Η δημιουργία μιας ολοκληρωμένης οικονομικής και πολιτικής Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί ένα ιστορικό φαινόμενο. Υπό την έννοια αυτή, η πορεία της Ε.Ε. προς την ολοκλήρωσή της μπορεί να

κριθεί με την οπτική του μεγάλου Γερμανού φιλοσόφου Χέγκελ (1770-1831). Ο Χέγκελ θεωρούσε ότι, στην πορεία ενός ιστορικού φαινομένου, τα *επώδυνα στάδια* είναι αναγκαία για την ολοκλήρωσή του.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ⁸

Προσφώνηση του Κ. Καραμανλή κατά την έναρξη της επίσημης τελετής της Συνθήκης Προσχώρησης της Ελλάδας στην ΕΟΚ (28 Μαΐου 1979)

«Κύριε Πρόεδρε,

»Κύριοι Πρωθυπουργοί,

»Κύριε Πρόεδρε της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων,

»Κύριοι Υπουργοί,

»Κυρίες και κύριοι,

»Από μέρους του ελληνικού λαού, σας απευθύνω θερμό χαιρετισμό. Και σας μεταφέρω τη χαρά και την τιμή που αισθάνεται για την παρουσία σας σ' αυτή την ιστορική για τη χώρα μου τελετή. Αλλά σας μεταφέρω και τις ευχαριστίες του, για τη συμβολή σας στην πραγματοποίηση μιας βασικής εθνικής του επιδιώξεως. Να ενταχθεί οργανικά στην ευρωπαϊκή οικογένεια.

»Με τη σημερινή Συμφωνία η Ελλάς αποδέχεται τη συμμετοχή της στην διαδικασία της ενοποιήσεως της Ευρώπης, που συντελείται με την ακατανίκητη δύναμη φυσικού φαινομένου. Μπορεί να υπάρχουν διαφορές απόψεων ως προς την έκταση, τη μορφή, τις διαδικασίες και τον ρυθμό πραγματοποιήσεώς της. Κανένας όμως δεν μπορεί να αρνηθεί την ιστορική της αναγκαιότητα. Αν τα κράτη της Ηπείρου μας δεν συνενώσουν τις υλικές και πνευματικές τους δυνάμεις σε μια οργανική ενότητα, θα παραμερισθούν μοιραία στο περιθώριο της ιστορίας. Και η Ευρώπη, που κυριαρχούσε στον κόσμο, μέχρι και τις αρχές του αιώνας, θα μεταβληθεί σε ουραγό και θα εκτεθεί σε κινδύνους.

»Από πείρα, αλλά και από χαρακτήρα, δεν χρησιμοποιώ αφορισμούς. Και δυσπιστώ προς τις θεωρητικές κατασκευές, που ερμηνεύουν τους νόμους της ιστορικής εξέλιξεως και δίνουν στους ανθρώπους έτοιμες συνταγές για τη λύση των προβλημάτων τους. Βασίζομαι πάντοτε στην μελέτη πραγματικών δεδομένων και στα διδάγματα της ιστορικής πείρας. Αυτά με έπεισαν ότι το μέλλον της Ευρώπης βρίσκεται στην ενοποίησή της. Και ότι το μέλλον της Ελλάδος βρίσκεται στην Ενωμένη Ευρώπη. Και με την πεποίθηση αυτή αγωνίστηκα, επί μία εικοσαετία περίπου, να εντάξω την χώρα μου στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

»Απευθυνόμενος προς κορυφαίους Ευρωπαίους, δεν νομίζω ότι έχω ανάγκη να εξάρω τη σημασία της ευρωπαϊκής ενότητας. Εκείνο όμως που θα ήθελα ιδιαίτερα να τονίσω είναι ότι για πρώτη φορά στην ιστορία θα δημιουργηθεί μια τόσο μεγάλη Κοινότητα Εθνών, που βασίζεται στην ελεύθερη συγκατάθεση. Στην ισότιμη συνεργασία και στον αμοιβαίο σεβασμό. Καμιά χώρα δεν υποχρεώθηκε να προσχωρήσει στην Κοινότητα παρά την θέλησή της. Καμιά δεν παραμένει με την βία. Όλες αντίθετα έχουν λόγο στην διαχείριση των υποθέσεών της. Γι' αυτό και η δημιουργία της Ευρωπαϊκής

Κοινότητας, σε σχέση με προηγούμενες ιστορικές εμπειρίες, είναι πρωτότυπη και θα έλεγα επαναστατική· κι έχει τεράστια σημασία σαν παράδειγμα για όλη την ανθρωπότητα.

»Η Ελλάς δεν μπορούσε να απουσιάσει από αυτή την ιστορική για το μέλλον της Ευρώπης συλλογική προσπάθεια. Γιατί η τύχη της είναι στενά, αναπόσπαστα θα έλεγα, συνυφασμένη με την τύχη των άλλων Δημοκρατιών της Ηπείρου. Αν η Ευρώπη κινδυνεύσει, σαν μορφή διακυβερνήσεως και σαν τρόπος ζωής, θα είναι εντελώς παράλογο να πιστεύουμε ότι η Ελλάς θα μπορέσει να διατηρηθεί σαν μοναδική βάση ανεξαρτησίας και ελευθερίας στην Ήπειρό μας.

»Με την συμμετοχή της στην διαμορφούμενη Ευρώπη, η Ελλάς χαράσσει κατά τρόπο σταθερό τον εθνικό της προσανατολισμό και την μελλοντική της πορεία. Ενώ παράλληλα συστρατεύεται μαζί σας στον αγώνα για την δημιουργία της Νέας Ευρώπης, που θα αλλάξει την μοίρα της Ηπείρου μας και ίσως και του κόσμου.

»Με την πολύτιμη συνδρομή όλων σας οι εθνικές αυτές επιδιώξεις της χώρας μου δικαιώνονται σήμερα. Και γι' αυτό σας ευχαριστώ».

Λόγος του Κ. Καραμανλή αμέσως μετά την υπογραφή των εγγράφων της νέας διευρύνσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (28 Μαΐου 1979)

«Κύριε Πρόεδρε,

«Κύριοι Πρωθυπουργοί,

«Κύριε Πρόεδρε της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων,

«Κύριοι Υπουργοί,

«Κυρίες και κύριοι,

«Επιθυμώ να εκφράσω την ειλικρινή χαρά μου, που είναι και χαρά του ελληνικού λαού, για την παρουσία σας στην χώρα μου, που γίνεται από σήμερα και δική σας χώρα. Παρουσία που τιμά την Ελλάδα και μαρτυρεί την ιδιαίτερη σημασία που αποδίδετε στην ένταξή της στην Κοινότητα.

»Την ιστορική αυτή ώρα που οριοθετείται το τέρμα μιας πορείας και περιβάλλεται πανηγυρικό τύπο η ταύτιση των πεπρωμένων μας με την Ευρώπη, επιθυμώ να ευχαριστήσω πρώτα την πολιτική ηγεσία των εννέα χωρών της Κοινότητος. Χάρis στην κατανόησή της και τις έγκαιρες παρεμβάσεις της υπερπηδήθηκαν πολύμορφες δυσχέρειες και επιτεύχθηκε η υπογραφείσα Συμφωνία.

»Επιβεβαιώθηκε έτσι για άλλη μια φορά ότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν είναι, ούτε επιθυμεί να γίνει κλειστή λέσχη και μάλιστα λέσχη πλουσίων.

»Θεωρώ επίσης υποχρέωσή μου να εξάρω την συμβολή της Επιτροπής. Τόσο η Επιτροπή όσο και τα τεχνικά και διοικητικά στελέχη εργάστηκαν για τον σκοπό αυτό με επιστημονική ευσυνειδησία, αντικειμενικότητα και ειλικρινή αφοσίωση στην κοινοτική ιδέα.

»Τέλος, αισθάνομαι το χρέος να αποτίσω φόρο τιμής προς τους ανωτέρους και εγγυτέρους σκαπανείς της ευρωπαϊκής ιδέας.

»Προσωπικώς αισθάνομαι την στιγμή αυτή βαθύτατη συγκίνηση. Ένας σταθερός οραματισμός και μια αταλάντευτη πίστη στην αναγκαιότητα της Ενωμένης Ευρώπης και στην ευρωπαϊκή μοίρα της χώρας μου βρίσκουν σήμερα, ύστερα από 15 χρόνια, την δικαίωσή τους.

»Η ένταξη της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, μολονότι αποτελεί πολυσήμαντο ιστορικό

γεγονός, δεν συνεπάγεται ωστόσο αλλαγή κλίματος για την χώρα μου. Η Ευρώπη με το ελληνικό της όνομα της είναι οικείος χώρος, αφού ο πολιτισμός της είναι σύνθεση του ελληνικού, του ρωμαϊκού και του χριστιανικού πνεύματος. Μια σύνθεση, στην οποία, όπως είπα και άλλοτε, το ελληνικό πνεύμα εισέφερε την ιδέα της ελευθερίας, της αλήθειας και της ομορφιάς. Το ρωμαϊκό πνεύμα την ιδέα του κράτους και του δικαίου. Και ο Χριστιανισμός την πίστη και την αγάπη.

»Επάνω σ' αυτό τον κοινό πολιτισμό καλούμεθα να οικοδομήσουμε την Νέα Ευρώπη.

»Η ενοποίηση της Ευρώπης πιστεύω ότι θα είναι το μεγαλύτερο πολιτικό γεγονός στην ιστορία της Ηπείρου μας. Ένα γεγονός που θα επηρεάσει όχι μόνο την μοίρα της Ευρώπης, αλλά και την πορεία της ανθρωπότητας. Γιατί θα εξισορροπήσει τον συσχετισμό δυνάμεων στον κόσμο, θα κατοχυρώσει την ανεξαρτησία της Ευρώπης και θα συμβάλει στην εμπέδωση της παγκόσμιας τάξεως και ειρήνης.

»Η Ελλάς προσέρχεται στην Ευρώπη με την βεβαιότητα ότι στα πλαίσια της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης εμπεδώνεται για όλα τα μέρη η εθνική ανεξαρτησία, κατοχυρώνονται οι δημοκρατικές ελευθερίες, επιταχύνεται η οικονομική ανάπτυξη και γίνεται με την συνεργασία όλων κοινός καρπός η κοινωνική και οικονομική πρόοδος.

»Και για να μετάσχουμε σ' αυτή την προσπάθεια, έχουμε την απόφαση να επιχειρήσουμε τις διαρθρωτικές μεταβολές και τους θεσμικούς εκσυγχρονισμούς, που θα διευκολύνουν την πορεία μας. Έχουμε συνείδηση των δυσχερειών. Αισιοδοξούμε όμως ότι με την πάνδημη κινητοποίηση, την διαρκή εγρήγορση, αλλά και την κατανόηση των εταίρων μας, θα ξεπεράσουμε τις δυσκολίες. Διδαχθήκαμε από τον κλασικό Ελληνισμό ότι «χαλεπὰ τὰ καλά».

»Παράλληλα όμως, η χώρα μας φιλοδοξεί να συμβάλει, στο μέτρο των δυνατοτήτων της, στην πραγματοποίηση της ιδέας της Ενωμένης Ευρώπης, στην οποία βαθύτατα πιστεύει. Η Ελλάς πιστεύει ότι μπορεί να προσφέρει την δυνατότητα ενός ευρύτερου καταμερισμού του έργου, με βάση τα συγκριτικά πλεονεκτήματα. Η γεωγραφική της θέση, το πολιτικό της παρελθόν και το πολιτιστικό της επίπεδο προσφέρουν τις προϋποθέσεις της αναπτύξεως ευρύτερων οικονομικών και πολιτιστικών σχέσεων με τον βαλκανικό και τον μεσογειακό χώρο.

»Η Ελλάς είναι ο ακρίτας των ευρωπαϊκών συνόρων και ο μεσογειακός εξώστης της Κοινής Αγοράς. Με το εγκατεστημένο σε όλες τις Ηπείρους ανθρώπινο δυναμικό της και με την ναυτιλιακή της δύναμη, μπορεί να συμβάλει και στην προβολή της ευρωπαϊκής ιδέας.

»Κυρίες και κύριοι,

»Η ενωτική διαδικασία της Ευρώπης προχωρεί αμετάκλητη. Βρισκόμαστε στο σημείο που δεν έχει επιστροφή. Χρειάστηκε πολύ αίμα και πολύς χρόνος για να συνειδητοποιήσουν οι Ευρωπαίοι την ταυτότητά τους, τις κοινές ρίζες τους και την κοινή τους αποστολή. Η ενοποίηση, έστω και αν βραδύνει, κινείται με χαρακτήρα νομοτελειακό. Παρά την διαφορά απόψεων, όσον αφορά τον ρυθμό, την μορφή και την έκταση της ενοποιήσεως, η λογική της ιστορίας κατέστησε την ένωση κατηγορηματική προσταγή.

»Η Ενωμένη Ευρώπη θα αποτελέσει, όπως είπα, μέγα σταθμό στην παγκόσμια ιστορία της ειρήνης, της ελευθερίας και του πνεύματος. Το ανθρώπινό της δυναμικό και η πολιτιστική της κληρονομιά εγγυώνται γι' αυτό.

»Πριν απ' όλα η Ευρωπαϊκή Ένωση θα σταθεί αποφασιστικός παράγοντας ειρήνης στον κόσμο. Γιατί με το κύρος και την δύναμή της θα επηρεάζει αποφασιστικά τις διεθνείς εξελίξεις, αρχής γενομένης από τον χώρο τον δικό της. Ο ευρωπαϊκός χώρος υπήρξε ανέκαθεν το θέατρο και η πηγή των μεγάλων συγκρούσεων. Αν τα Βαλκάνια εθεωρούντο κάποτε η πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης, η Ευρώπη ήταν η πυριτιδαποθήκη του κόσμου. Και μόνο το γεγονός ότι με την σημερινή φάση συνεργασίας εγκαταλείπονται εθνικές προκαταλήψεις, εξαλείφονται μίσση ιστορικά και γεφυρώνονται μακροχρόνιες αντιθέσεις, θα ήταν αρκετό να δικαιώσει την ιδέα της ευρωπαϊκής ενότητας.

»Θα σταθεροποιήσει και, θα έλεγα, θα διασώσει τους δημοκρατικούς μας θεσμούς, που διέρχονται σήμερα αναμφισβήτητη κρίση. Γιατί μόνο στον χώρο της μείζονος Ευρώπης θα καταστεί δυνατή η δημιουργία μιας ευρύτερης βάσεως για την αναμόρφωση της Δημοκρατίας και την προσαρμογή της στις συνθήκες της εποχής μας. Είναι προφανές ότι, αντίθετα με την εκρηκτική πρόοδο που σημειώθηκε στον τεχνικό και επιστημονικό τομέα, η πολιτική σκέψη του ανθρώπου παραμένει στάσιμη. Αν μελετήσει κανείς τον Πλάτωνα και τον Θουκυδίδη, θα διαπιστώσει ότι τα πολιτειακά και τα πολιτικά προβλήματα της εποχής μας είναι τα ίδια με τα προβλήματα της εποχής εκείνης. Με τον εκσυγχρονισμό της Δημοκρατίας μπορεί να αναχθεί και πάλι σε πρωταρχική αξία η αρετή του πολίτη, που θα «ἐπίσταται καὶ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι» κατά τον Αριστοτέλη. Και θα θεμελιωθούν οι βασικές αρχές της ελευθερίας και της δικαιοσύνης πάνω στην υπευθυνότητα του πολίτη, που περιορίζει την κατάχρηση της ελευθερίας και εγγυάται την ομαλή λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών.

»Με την ενοποίηση εξ άλλου θα διασωθεί και εν συνέχεια θα προαχθεί ο ευρωπαϊκός πολιτισμός. Είναι έκδηλο ότι ο πολιτισμός αυτός αντιμετωπίζει τον κίνδυνο της παρακμής. Η ανθρωπότης περνά σήμερα μια κρίσιμη μεταβατική περίοδο, που την χαρακτηρίζει καθολική και έντονη ανησυχία. Ανησυχία που εκδηλώνεται από διάφορες μορφές, από το άγχος μέχρι και την βία. Γιατί ο άνθρωπος της εποχής μας θέλει να απομακρυνθεί από έναν τρόπο ζωής και αναζητεί καινούργιο. Και την αλλαγή αυτή μόνο η Ευρώπη μπορεί να την δώσει.

»Η σύγχυση ιδεών, ο ευδαιμονισμός, μαζί με τον στυγνό ορθολογισμό που τείνει να αγνοήσει τον άνθρωπο σαν σκοπό της κοινωνικής συμβίωσης, έχουν παραμορφώσει το πολιτιστικό πρότυπο της Ευρώπης. Η πρόκληση της επιβίωσης του πολιτισμού μας μπορεί να αντιμετωπισθεί μόνο με την αναμόρφωση των θεσμών και την επανασύνδεση του ορθολογισμού με τον συναισθηματισμό, του Απόλλωνα με τον Διόνυσο. Είναι καιρός ο Ευρωπαίος Φάουστ να επιχειρήσει νέο ταξίδι στην χώρα του μέτρου και της ισορροπίας, για να γεννήσει ξανά τον Ευφορίωνα. Η Ευρώπη, που γέννησε όλες τις ιδέες, είναι και η μόνη που μπορεί να τις ανανεώσει και να τις εξανθρωπίσει και πάλι. Φθάνει να μην θέτουμε σαν πρωταρχικό σκοπό της ενώσεως της Ευρώπης την υλική ευημερία.

»Αλλά εξ ίσου θεμελιώδης για την επιβίωση της Ευρώπης είναι η σταδιακή οικονομική της ενοποίηση, που θα εξασφαλίσει την αξιοποίηση ενός τεραστίου δυναμικού φυσικών και ανθρωπίνων πόρων. Θα οργανώσει την οικονομία γύρω από τον άνθρωπο, αντί τον άνθρωπο γύρω από την οικονομία. Θα πραγματοποιήσει την ιδέα της πολυδιάστατης αναπτύξεως και θα προαγάγει την ποιότητα της ζωής, ενώ παράλληλα θα υπηρετήσει σε διεθνή κλίμακα την ιδέα της οικονομικής δικαιοσύνης και της προαγωγής των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών.

»Ο απομονωτισμός, τα δασμολογικά τείχη και η ανέφικτη αυτάρκεια είναι ιστορικά ξεπερασμένα στάδια οικονομικής και πολιτικής δράσεως και αποτελούν παθητική αντιμετώπιση των γεγονότων. Τα σύγχρονα προβλήματα της Ευρώπης, και συνεπώς και της ανθρωπότητας, προϋποθέτουν την λογική μεγαλύτερου χώρου και μεγαλύτερων αριθμών, για να βρουν την ορθή λύση τους. Η αντιμετώπιση των δυσχερειών δεν θα επιτευχθεί με τον ανταγωνιστικό απομονωτισμό, αλλά αντίθετα με την επιτάχυνση των διαδικασιών της ενοποιήσεως.

»Κυρίες και Κύριοι,

»Με όσα σας είπα, προσπάθησα να δώσω την εικόνα που έχω για την Ευρώπη του μέλλοντος. Εικόνα που θα μπορούσε να αποτελέσει, κατά την γνώμη μου, το ιδανικό της νέας γενιάς.

»Γνωρίζω τις δυσχέρειες, ουσιαστικές και διαδικαστικές. Όπως γνωρίζω και τα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, που αντιμετωπίζει σήμερα η Ευρώπη. Πιστεύω όμως ότι τα προβλήματα αυτά όχι μόνο δεν δικαιολογούν την καθυστέρηση της ενοποιήσεως της Ευρώπης, αλλά και επιβάλλουν την επιτάχυνσή της. Γιατί η λύση τους δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μονάχα στο ευρύτερο πλαίσιο μιας Ενωμένης Ευρώπης.

»Γνωρίζω επίσης ότι τον τελευταίο καιρό παρατηρείται μια άμβλυνση του ενδιαφέροντος για την ένωση της Ευρώπης. Και αυτό γιατί μερικοί άνθρωποι αποδίδουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα στους ισχύοντες ήδη ευρωπαϊκούς θεσμούς. Δεν αντιλαμβάνονται, όμως, ότι χωρίς τους στοιχειώδεις αυτούς θεσμούς, η κατάσταση της Ευρώπης θα ήταν πολύ χειρότερη. Όπως δεν αντιλαμβάνονται ότι μόνο η ολοκλήρωση των θεσμών αυτών θα δώσει λύση στα προβλήματά τους, υλικά και ηθικά. Αλλά και γιατί αυτή η ψυχολογία τροφοδοτείται κατά τρόπο έντεχνο και από δυνάμεις που προτιμούν την Ευρώπη κατακερματισμένη και ευάλωτη.

Πάντως, παρά την βραδύτητα με την οποία συντελείται η ενοποίηση της Ευρώπης, εσημειώθηκαν τελευταία ορισμένα ενθαρρυντικά βήματα, όπως οι επικείμενες εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το ενιαίο ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα. Βήματα που αποδεικνύουν ότι η βούληση για ενοποίηση της Ευρώπης παραμένει σταθερά. Η βούληση όμως αυτή θα πρέπει να προσλάβει συγκεκριμένη και οριστική μορφή, για να κερδηθεί ο χρόνος που απωλέσθη. Αν δεχθούμε ότι η επάνοδος στην προτέρα κατάσταση είναι αδιανόητη, δεν έχουμε παρά να προχωρήσουμε με αποφασιστικότητα και θάρρος.

»Η στασιμότητα είναι η χειρότερη λύση. Αν λύσουμε το βασικό πρόβλημα της μορφής που θα δώσουμε στην Ευρώπη του μέλλοντος, οι διαδικασίες για την πραγματοποίησή της θα απλουστευθούν αυτόματα. Και σ' αυτή την προσπάθεια ο ελληνικός λαός διεκδικεί την τιμή και την ευθύνη να μετάρχει.

»Η Ελλάς από σήμερα αποδέχεται οριστικά την ιστορική πρόκληση και την ευρωπαϊκή της μοίρα. Διατηρώντας την εθνική της ταυτότητα. Έχομε εμπιστοσύνη και στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. Έχομε την απόφαση να είμαστε όλοι Ευρωπαίοι, όπως θα έλεγε ο Τσώρτσιλ, και όλοι Έλληνες, όπως θα έλεγε ο Σέλλεϋ. Γιατί, όπως έγραψε ο Ισοκράτης, Έλληνες δεν είναι εκείνοι που γεννήθηκαν στην Ελλάδα, αλλά εκείνοι που υιοθέτησαν το πνεύμα το κλασικό».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβέρωφ Ευ., *Φωτιά και τσεκούρι*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1996.
- Γεννηματάς Π., *Αγωνία για την Ευρώπη*, Πεδίο, Αθήνα 2010.
- Γόντικας Κ., *Τα λάθη του «θεού» και των ανθρώπων του*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *Ελληνική Βιβλιογραφία Ε.Ε. 1957-1984*, Γραφείο Αθηνών ΕΟΚ, Αθήνα 1985.
- Ζαχαρόπουλος Α., *Τα ταραγμένα χρόνια Άγραφα 1940-1950*, Μίνωας, Αθήνα 2008.
- Ηλιόπουλος Π., *Η Ελλάς και οι χώρες της ΕΟΚ*, Σ. Κλαπάκης, Αθήνα 1977.
- Ηλιού Η., *Η αλήθεια για την Κοινή Αγορά*, Αθήνα 1962.
- Ηλιού Φ., *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος*, Θεμέλιο, Αθήνα 2005.
- Ιδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής, *Αρχείο*, Αθήνα 2005, (1), (5β), (10) και (11).
- Κοντογιώργης Γ., *Η Ελλάδα στην Ευρώπη*, Χρήστος Γιοβάνης, Αθήνα 1985.
- Κοντογιώργης Γ., *Η ευρωπαϊκή ιδέα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ελλάδα*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1995.
- Κούλογλου Στ., *Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο και την ελληνική Αριστερά*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2006.
- Μαρκεζίνης Β., *Μια νέα εξωτερική πολιτική για την Ελλάδα*, Λιβάνης, Αθήνα 2010.
- Μινώτου Μ., *Η Ελλάδα στο σταυροδρόμι των ευρωπαϊκών επιλογών*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2003.
- Morgenthau H., *Η αποστολή μου στην Αθήνα. 1922 Το έπος της εγκατάστασης των προσφύγων στην Ελλάδα*, Τροχαλία/Δαμιανός, Αθήνα 1994.
- Μούσης Ν., *Ανάλυση της κοινοτικής πολιτικής*, Παπαζήσης, Αθήνα 1978 (1ος τόμ.) και 1980 (2ος τόμ.).
- Μούσης Ν., *Η Ευρωπαϊκή Ένωση με ή χωρίς Σύνταγμα*, Παπαζήσης, Αθήνα 2006.
- Ναξάκης Χ., Χλέτσος Μ., Κόλλιας Χ., *Μύθοι και πραγματικότητα την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Πατάκης, Αθήνα 2010.
- Νικολάου Ν., *Πρόσωπα της οικονομίας*, Λιβάνης, Αθήνα 2008.
- Όουεν Ντ, *Ασθενείς ηγέτες στην εξουσία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2009.
- Πάγκαλος Θ., *Με τον Ανδρέα στην Ευρώπη*, Πατάκης, Αθήνα 2010.
- Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών, *ΕΟΚ και Κοινή Αγροτική Πολιτική*, Αθήνα 1978.
- Πολύδωρας Β., *Για μια νέα ιδεολογία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008.
- Πολύδωρας Β., *Πολιτική ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Καστανιώτης, Αθήνα 2005.
- Ράλλης Γ., *Η Ελλάδα στην ΕΟΚ*, Αθήνα 1979.
- Στρογγύλης Α., *Παναγής Παπαληγούρας*, Οδυσσέας, Αθήνα 1995.
- Συμβούλιο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Μάαστριχτ)*, Υπηρ. Εκδ.

Ευρ. Κοιν., Λουξεμβούργο 1992.

Τσέτσης Σ., *Η κοινή πολιτική μεταφορών της ΕΟΚ*, Εκδ. Ελλάδα ΕΟΚ, Αθήνα 1992.

Υπουργείο Εξωτερικών, *Η Ελλάδα στην Ευρώπη*, Αθήνα 1980.

Χαρίτος Σ., *Ελλάδα-ΕΟΚ 1959-1979*, Παπαζήσης, Αθήνα 1981.

Χατζηγάκης Σ., *Ευρώπη και παγκοσμιοποίηση*, τόμ. 1 και 2,

Καστανιώτης, Αθήνα 2007.

Χουλιάρης Γ. (Περικλής), «Ο δρόμος είναι άσωτος...»: *ΕΛΑΣ-ΔΣΕ-Πολωνία, 1941-1958*, Ιωάννινα 2005.

Commission des C.E., *Avis sur la demande d'adhésion de l'Espagne*, Βρυξέλλες 1978.

Delors J., *1992-Le défi*, Flammarion, Παρίσι.

Klaus Weidman (επιμ.), *EC Agricultural Policy and Development Cooperation*, Friedrich-Naumann-

Foundation, Quettigstrasse 9, Μπάντεν Μπάντεν 1992.

Moussis N., *Accès à l'Europe*, EDIT-EUR, Βρυξέλλες 1991.

Office des publications des C.E., *Traités des C.E. – Acte Unique*, Λουξεμβούργο 1987.

Paul van Buitenen, *Fraudes à la Commission Européenne*, Castelis Labor, Παρίσι 2000.

Xénophon Zolotas, *L'Apport de la Grèce à la Communauté Européenne*, Banque de Grèce, Αθήνα 1978.

Yu Shuo, *L'Europe n'est pas du chinois!*, Charles Léopold Mayer, 38, rue Saint-Sabin, Παρίσι.

1. Φίλιππος Ηλιού, *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος*, Θεμέλιο, Αθήνα 2005, σ. 354, 356, 358.

2. Στέλιος Κούλογλου, *Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο και την ελληνική Αριστερά*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2006, σ. 109.

3. Στέλιος Κούλογλου, *ό.π.*, σ. 451, 452.

4. Από τα αρχεία του Γ. Κοντογιώργη και του Ιδρύματος «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής».

5. Από τα αρχεία του Γ. Κοντογιώργη και του Ιδρύματος «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής».

6. Από τα αρχεία του Γ. Κοντογιώργη και του Ιδρύματος «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής».

7. Κρατούσα σημειώσεις απ’ όλες τις προσωπικές ή τηλεφωνικές επαφές που είχα κατά τη διάρκεια αυτής της περιπέτειας. Τις είχα τοποθετήσει σ’ έναν φάκελο και τώρα με βοηθούν πολύ.

8. Από το αρχείο του Ιδρύματος «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής».

*Υπογραφή Πράξης Προσχώρησης.
Στην πρώτη σειρά από αριστερά οι Κ. Καραμανλής,
Γ. Ράλλης, Γ. Κοντογιώργης.
Στην πίσω σειρά μεταξύ Καραμανλή και Ράλλη
ο συγγραφέας.*

*1974. Προς Ουάσινγκτον για διαπραγματεύσεις
με διεθνή τράπεζα.*

*1978. Με τον Γεώργιο Κοντογιώργη στις Βρυξέλλες κατά τη
διάρκεια των διαπραγματεύσεων.*

1979. Επίσημο δείπνο την ημέρα της υπογραφής της Πράξης Προσχώρησης στο Προεδρικό Μέγαρο. Πρώτος από δεξιά ο συγγραφέας.

1980. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας. Συνέδριο για θέματα ΕΟΚ. Στην πρώτη σειρά από δεξιά: ο Ιππότης Φαράκος, ο συγγραφέας, ο Γεώργιος Μαγκάκης.

Κοινωνία-Διεθνείς Υποθέσεις. Με τον Γάλλο Επίτροπο Ortoli σε δεξίωση.

*Κομισιόν-Διεθνείς Υποθέσεις, Μαρόκο. Ομιλητής σε συνέ-
δριο για τη Μεσογειακή Πολιτική της ΕΟΚ.*

*Κομισιόν-Διεθνείς Υποθέσεις, Μαρόκο. Συνέδριο για τη
Μεσογειακή Πολιτική της ΕΟΚ. Απτήματα Μαροκινών επιχειρηματιών.*

*Κομισιόν-Διεθνείς Υποθέσεις.
Με ομάδα συνεργατών.*

Κομισών-Διεθνείς Υποθέσεις. Με τη Γαλλίδα γραμματέα μου αριστερά και τη Βελγίδα δεξιά.

Κομισών-Διεθνείς Υποθέσεις. Τουρκία. Στη Σμύρνη, ομιλητής στο συνέδριο του τουρκικού ΣΕΒ. Με τον βιομήχανο Μπισοκωγλου (με το μoustaki) και συνεργάτες του. Αριστερά στο βάθος απέναντί μου ο Τούρκος Εμπορικός Σύμβουλος στην Πρεσβεία των Βρυξελλών.

Κομισών-Διεθνείς Υποθέσεις. Περιοδεία στη Νοτιοανατολική Τουρκία με συνεργάτες μου. Επίσκεψη σε γιγαντιαίο φράγμα επί του ποταμού Ευφράτη και στην αρδευτική του περίμετρο.

*Κομισιόν-Διεθνείς Υποθέσεις.
Γεύμα με συνεργάτες.*

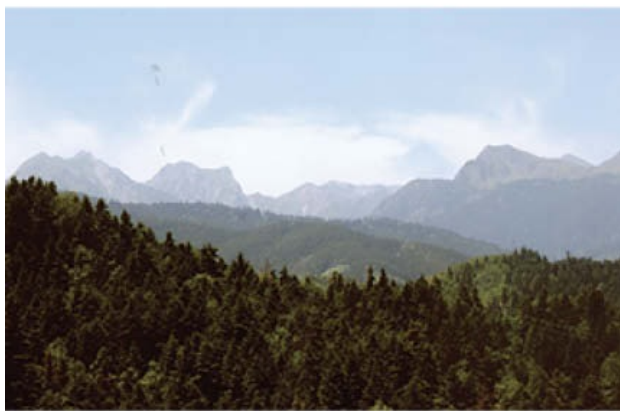
*Βρυξέλλες-Διεθνείς Υποθέσεις.
Στο γραφείο μου.*

*Κομισιόν-Ανάπτυξη. Με την Ελβετίδα γραμματέα μου Στέλλα Carlier και τους
μηχανικούς Elie Birman (Βέλγος) και Peter Jessen (Δανός).*

Βρυξέλλες-Ανάπτυξη. Με τους πιο στενούς συνεργάτες πολιτικούς μηχανικούς.

Πρόγραμμα Ανάπτυξης της Ορεινής Ηπειρωτικής Ελλάδας. Από την οροσειρά των Αγράφων.

1988. Ομιλία για τη «Μεγάλη Ενιαία Αγορά» σε συνέδριο μεσογειακών χωρών στην Αθήνα, ως εκπρόσωπος της Κομμουν.

1990. Ομιλία σε συνέλευση της CIMO στις Βρυξέλλες
ως εκπρόσωπος της Κομισιόν.

1981. Παρασημοφόρηση του συγγραφέα από τον Γάλλο Πρόσβη εκ μέρους
του Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας.

1989. Παρασημοφόρηση του συγγραφέα από
τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Δαδβαιο Α'.

1996. Δεύτερη παρασημοφόρηση από τον Γάλλο Πρόεδρο
εκ μέρους της Γαλλικής Δημοκρατίας.

Μάιος 2006. Απονομή τιμητικής πλακέτας από
την Υπουργό Εξωτερικών Ντόρα Μπακογιάννη.

2007. Απονομή τιμητικής πλακέτας από
τον Πρόεδρο του Γεωπονικού Πανεπιστημίου.